

katholieken, lichamelijke opvoeding en sport
in de 19de en 20ste eeuw

KADOC-STUDIES 17
Universitaire Pers Leuven 1994

voor lichaam & geest

voor lichaam & geest

This One

UA5P-QP2-ZRW1

voor lichaam & geest

**Katholieken,
lichamelijke opvoeding en sport
in de 19de en 20ste eeuw**

onder redactie van :

Mark D'hoker
Roland Renson
Jan Tolleneer

KADOC-STUDIES 17

**Universitaire Pers Leuven
1994**

KADOC-STUDIES
is de voortzetting van de reeks
KADOC-jaarboeken

een uitgave van
het Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum
Vlamingenstraat 39
B-3000 Leuven
Tel. 016 / 28.35.00

© 1994 by
Universitaire Pers Leuven / Leuven University Press / Presses Universitaires de Louvain
Krakenstraat 3, B-3000 LEUVEN (Belgium)

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en / of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 6186 615 4
D / 1994 / 1869 / 34

INHOUD

Inleiding	
<i>Roland Renson, Mark D'hoker en Jan Tolleneer</i>	7
<hr/>	
1. „Wat gij ook doet, doet alles ter ere Gods''. Kerkelijke en theologische opvattingen over sport	
<i>Leo Kenis</i>	13
2. Lichamelijke opvoeding in het katholiek onderwijs: een lange weg, een moeilijk parcours	
<i>Mark D'hoker en Erik Van Assche</i>	43
3. Corpus alienum: naschoolse sport in het katholiek onderwijs	
<i>Roland Renson</i>	99
4. De Belgische Katholieke Turnbond (1892-1992)	
<i>Jan Tolleneer</i>	123
5. De Vlaamse katholieke jeugdbewegingen en lichamelijke opvoeding en sport	
<i>Luc Schokkaert</i>	149
6. Apostolaat binnen de sport: ontstaan en werking van Sporta	
<i>Hans Verbruggen en Marijke den Hollander</i>	179
7. Sport als missie: Raphaël de la Kethulle de Ryhove (1890-1956)	
<i>Roland Renson en Christel Peeters</i>	201
8. De katholieke sportpers in Vlaanderen	
<i>Greta Vandevenne</i>	217
9. Interview met prof. em. Pierre-Paul De Nayer	
<i>Jan Tolleneer</i>	243

Bibliografie	255
Biografisch repertorium	268
Index van plaatsnamen	281
Index van corporaties	283
Lijst van afkortingen	287
Auteurs	289
Overzicht van KADOC-Jaarboeken en Studies	291

INLEIDING

*Roland Renson, Mark D'hoker en
Jan Tolleneer**Verantwoording*

In de titel van deze publikatie Voor lichaam en geest, ligt reeds een eerste duiding verrat omtrent de katholieke visie op lichamelijke opvoeding en sport in de negentiende en twintigste eeuw.

Toen de Kerk op het einde van de negentiende eeuw werd geconfronteerd met het succes van het verenigingsturnen, de dringende vraag naar lichamelijke opvoeding op school en het onstuitbare jeugdige sportenthousiasme, moest ze heel wat achterstand bijbenen. Vanuit een dualistische en hiërarchische kijk op lichaam en geest had de katholieke Kerk een eerder negatieve reflex tegenover alles wat met lichaamscultuur te maken had. Hoe er, onder maatschappelijke druk, geleidelijk aan een wijziging in deze houding kwam, wordt geanalyseerd in de bijdrage van Leo Kenis, getiteld „Wat gij ook doet, doet alles ter ere Gods”. Dit proces verliep van een oorspronkelijke terughoudendheid tot een legitimatie van lichamelijke opvoeding en sport door de kerkelijke instanties.

Het sterk ideologisch geladen turnen, afkomstig van de Duitse nationalist Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852), werd in 1839 te Antwerpen in een Belgische verpakking ingevoerd. Joseph Isenbaert (1822-1905) stichtte toen namelijk de Société de Gymnastique et d'Armes d'Anvers. Binnen de turnwereld zou zich een sterke verzuijing ontwikkelen, die vandaag de dag het turnvolk nog altijd opsplijt in drie grote turnbonden: de neutrale (°1865), de katholieke (°1892) en de socialistische (°1904). Jan Tolleneer blikt terug op de honderdjarige geschiedenis van de Belgische Katholieke Turnbond (1892-1992). Deze bond evolueerde van een mannenbastion van militante katholieke voorvechters tot een multisportfederatie waar thans de jonge vrouwelijke turnsters duidelijk de meerderheid uitmaken.

Een ander historisch luik van de lichaamscultuur wordt gevormd door de Zweedse gymnastiek van Per Henrik Ling (1776-1839). De aanhangers van deze zogeheten rationele methode hanteerden medisch-wetenschappelijke argumenten en slaagden er uiteindelijk in hun Zweedse gymnastiek als officiële methode voor lichamelijke opvoeding in het schoolmilieu in te planten en te handhaven van rond de eeuwwisseling tot 1968 ! Dit vak kan thans bogen op het „minimum minimorum” van twee lesuren lichamelijke opvoeding in alle graden van het katholiek secundair onderwijs en van honderd minuten

bewegingsopvoeding in het lager onderwijs. De lichamelijke opvoeding legde dus „een lange weg” af op een „moeilijk parcours”, zoals de titel luidt van het artikel van Mark D’hoker en Erik Van Assche.

Spel werd weliswaar op school getolereerd - en soms zelfs gestimuleerd - maar dan vanuit het perspectief van „recreatie”: via lichamelijke inspanning en ontspanning de batterijen van de geest terug opladen ! De moderne sport, die uit Groot-Brittannië overwaaid, stootte aanvankelijk op weerstand vanwege de vlaamsgezinde studentenbeweging en in katholieke middens. De sport - met de voetbalsport als spits - wist echter vanaf het einde van de vorige eeuw het schoolmilieu (vooral in de kostscholen en colleges) alsook de jonge-mannenwereld te veroveren. Roland Renson schetst dit proces als de penetratie van een „corpus alienum” binnen het onderwijsorganisme. Na enkele afstotingsverschijnselen, reageerde de katholieke instelling door het sportgebeuren intra-muros af te schermen van de „besmettelijke” invloeden van de niet-katholieke buitenwereld. Eenzelfde proces van „accommodatie” treft men ook aan bij de katholieke jeugdbewegingen. Luc Schokkaert gaat na hoe deze organisaties - elk met andere accenten - de lichamelijke opvoeding en de sport binnen hun eigen rangen gingen pedagogiseren.

Merkwaardig is alleszins dat, vergeleken met het sterk verzuilde turnen, de sport grotendeels aan een ideologische „patronering” wist te ontsnappen. Eens het sportmilieu zich tot een eigen institutie had zelfstandig, doken de kwalen en excessen op van de „citius, altius, fortius”-ideologie. Vooral binnen de keiharde wereld van het professionele wielrennen en het boksen en pas veel later ook van het professionele voetbal, hadden de sporters nood aan een menselijk houvast. Dit houvast werd hen geboden door het sportapostolaat dat letterlijk „vanop de fiets” werd gepredikt door pater van Clé. Dit eenmansapostolaat groeide uit tot de vzw Sporta, waarvan Hans Verbruggen en Marijke den Hollander zowel het prille ontstaan als de huidige werking belichten.

Sport werd bovendien als beschavingselement opgenomen in de missionering van Belgisch Kongo. Deze opvatting werd belichaamd door de scheutist Raphaël de la Kethulle de Ryhove. Zijn merkwaardige levensloop, met enkele imposante sportsites als overblijvende materiële getuigen, wordt geëvoceerd in de bijdrage van Roland Renson en Christel Peeters.

Waar de algemene pers en de sportpers elkaar aanvankelijk meden, ontstond er tijdens het interbellum een samensmelting. Model hiervoor was de integratie van Het Nieuwsblad met Sportwereld van sportjournalist Karel van Wynendaele. Deze autodidact mag gerust de Conscience van het Vlaamse sportvolk worden genoemd. Zijn biografie vormt de leidraad van „De katholieke sportpers in Vlaanderen” door Greta Vandevenne.

Tenslotte wordt deze bundel afgesloten met een brok levende sportgeschiedenis. Het interview met de 88-jarige prof. em. Pierre-Paul

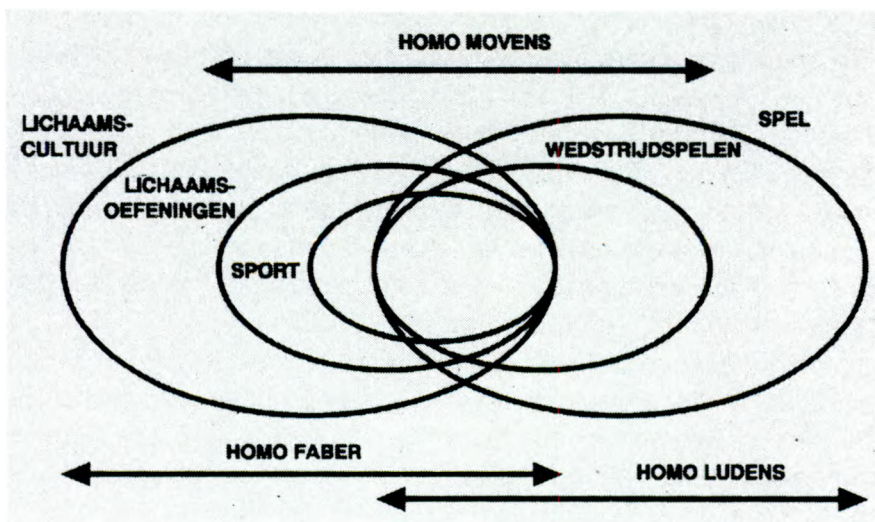
De Nayer door Jan Tolleneer, doet recht aan zijn dominante middenveldpositie in het katholieke sportgebeuren vanaf het einde van de jaren dertig tot het midden van de jaren zeventig.

Begrippenkader

In deze inleiding hebben ondertussen al heel wat begrippen de revue gepasseerd. Wij willen ze even op een rijtje zetten en onderbrengen in een schematisch model, waarin de „homo movens” centraal staat.

De koepelterm lichaamscultuur omvat uiteenlopende gebieden waaronder zowel lichaamshouding, lichaamstaal, lichaamsverzorging als lichaams oefeningen en sport ressorteren. Via lichaamscultuur streeft men een welbepaald doel na: gezondheid, schoonheid, motorische vaardigheid of sportsucces. Lichaamscultuur heeft evenwel een materialistisch-utilitaire bijklank. Wij zien hier de „homo faber” in beweging; lichaamscultuur stond trouwens als begrip centraal in de landen met een marxistische ideologie.

Figuur 1: „Homo movens” als bindterm voor de concepten lichaamscultuur, lichaams oefeningen, sport, wedstrijd spel en spel¹.

1. Renson, „Homo movens”, 624.

Lichaamsoefeningen verwijzen naar de systematisch aangewende oefenvormen die tot doel hebben de fysieke eigenschappen, zowel van lichamelijke als motorische aard, te ontwikkelen of op te drijven (groei, motorisch leren, training), te onderhouden (fitness) of te herstellen (revalidatie). Gymnastiek duidt op een gestructureerd geheel van lichaamsoefeningen die meestal in een bepaald systeem zijn ondergebracht. Illustratief hiervoor zijn het Duitse turnen, dat vooral in de turnverenigingen ingang vond, en de Zweedse gymnastiek die jarenlang in ons land een monopolie had in het onderwijs en het leger.

De term sport is afkomstig uit Groot-Brittannië, waar bepaalde wedstrijdspelen vooral in de achttiende en negentiende eeuw een eigen gestalte kregen in de Britse „public schools”. Sport omvat de fysieke activiteitsvormen met recreatief en competitief karakter, waarbij ofwel getracht wordt de eigen lichamelijke beperkingen, ofwel een uitwendige hindernis te overwinnen volgens een vooraf aanvaarde gedragscode².

Het brede koepelbegrip spel slaat niet zozeer op een activiteit maar eerder op een houding. Huizinga karakteriseerde spel - enigszins idealiserend - als een vrije handleiding, die weliswaar buiten het gewone leven staat maar toch ernstig wordt genomen door de speler en die verloopt volgens bepaalde regels³. Spel creëert een eigen sociale sfeer en onderscheidt zich daardoor van de dagelijkse realiteit. Spel is dus niet utilitair maar autotelisch; het gaat om het spel, niet om de knikkers! De „homo ludens” is daardoor als het ware de speelse antithese van de nijvere „homo faber”.

Wedstrijdspelen, in het Engels „games”, zijn recreatieve activiteiten, die gekarakteriseerd worden door georganiseerd spel, competitie, twee of meer tegenspelers, criteria om de overwinnaar aan te duiden en algemeen aanvaarde regels⁴. Binnen deze categorie specificeren wij de bewegings-wedstrijdspelen, waarbij het wedstrijd-spelproces op motorische actie berust.

Lichamelijke opvoeding tenslotte, slaat op het intentioneel (ped)agogisch gebruik van allerlei fysieke activiteiten zoals lichaamsoefeningen (turnen en gymnastiek), sport, bewegings-wedstrijdspelen en dans om de hele persoonlijkheid te ontwikkelen in zijn somatische, motorische en psycho-sociale dimensies. Lichamelijke opvoeding behelst dus een geïnstitutionaliseerde opvoedingsvorm van de totale mens met het motorische als aangrijpingspunt.

2. Renson, *Geschiedenis van de sport in de Oudheid*, 16.

3. Huizinga, *Homo Ludens*.

4. Roberts e.a., „Games in culture”.

Bronnen

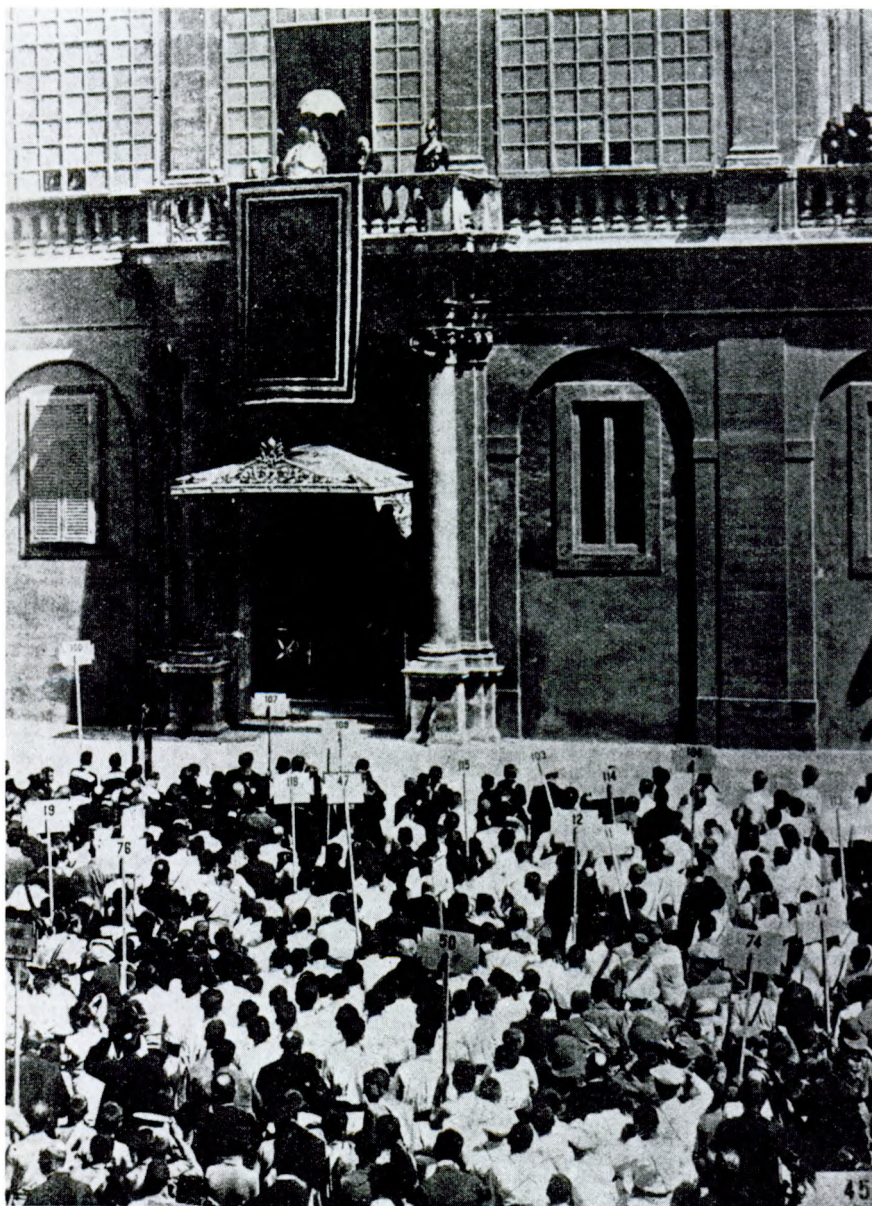
Wat de bronnen betreft, waarop de hier gebundelde bijdragen zijn gebaseerd, werd zoveel mogelijk geput uit primaire bronnen en uit artikels in wetenschappelijke tijdschriften. Als secundaire bron blijft het werk van Henri De Genst, Histoire de l'éducation physique (1949), nog altijd een monument, hoewel niet steeds accuraat in de details. Verder dienen een reeks licentiaatsverhandelingen te worden vermeld (vooral aan het Instituut voor Lichamelijke Opleiding maar ook enkele in andere disciplines). Vaak werd via het individuele vorsingswerk van studenten een eerste aanzet gegeven tot de heuristische ontginning van een bepaald onderwerp. In 1981 werd in de onderzoekseenheid Sociaalculturele Kinantropologie van het Leuvense Instituut voor Lichamelijke Opleiding gestart met de uitbouw van het Archief voor het Turnwezen (ARTUR), waarin zowel geschreven bronnen als mondelinge geschiedenis en een museologische verzameling werden gecombineerd. Twee jaar later werd een parallel project gestart rond het Archief voor de Moderne Sport (MOSAR). Deze beide projecten werden logistiek gesteund door de vzw Vlaamse Volkssport Centrale, die - geïnspireerd door deze nieuwe initiatieven - haar actieradius ging verruimen. Dit resulteerde in de oprichting van de vzw Sportmuseum Vlaanderen in 1985. Ondertussen kan het Sportmuseum bogen op een rijk gestoffeerde collectie, waaronder het imposante KB-Van Landeghem Sportarchief.

Een andere belangrijke bewaarplaats vormt de Collectie Historische Pedagogiek aan het Departement Pedagogische Wetenschappen van de KU Leuven, die tal van leerboeken, tijdschriften en ander bronnenmateriaal betreffende het onderwijs in de negentiende en twintigste eeuw bevat.

Uiteraard zou deze publikatie niet in haar huidige vorm tot stand zijn gekomen zonder de specifieke know-how van het KADOC. Vooral de bijdragen over de kerkelijke visie over sport, de rol van de jeugdbewegingen en de rol van de missies in de sportpromotie in Kongo, worden geschraagd door documenten in de KADOC-collectie.

Dit werk kwam tot stand dank zij een interdisciplinaire samenwerking waarbij het KADOC de logistieke coördinatie verzorgde. Daarom willen de redacteurs hier hun dank betuigen aan de KADOC-medewerkers Magda Pluymers en Lieve Dhaene, die respectievelijk in de begin- en in de eindfase de werkzaamheden administratief hebben begeleid, samen met Luc Schokkaert.

Deze publikatie is dus een eerste bundeling en consecratie van het reeds geleverde onderzoekswerk over de receptie van de lichamelijke opvoeding en de sport door de katholieke wereld in ons land. Het is echter geen definitieve constructie, maar het verslag van een eerste prospectie van een nog maar pas ontgonnen onderzoeksdomein.

*Paus Pius X zegent de katholieke turners die in september 1913 in Rome verzamelden n.a.v. de grootse Constantijnse Feesten.
(foto uit Le Patriote Illustré, 21 sept. 1913; Leuven, KADOC)*

„WAT GIJ OOK DOET, DOET ALLES TER ERE GODS” KERKELIJKE EN THEOLOGISCHE OPVATTINGEN OVER SPORT

Leo Kenis

Sport als moderne vorm van maatschappelijke recreatie werd in de laatste decennia van de negentiende eeuw opgenomen in het netwerk van organisaties dat door de katholieke Kerk werd uitgebouwd in haar poging om de volksmassa's voor zich te winnen¹. Kerk en theologie hebben zich echter pas in de loop van de twintigste eeuw over het nieuwe fenomeen uitgesproken. In dit artikel behandelen wij deze „ideologische” standpuntbepaling aan de hand van de aanvankelijk zeer schaarse kerkelijke documenten en theologische publikaties ter zake. Hierbij nemen pauselijke standpunten een bijzondere plaats in. De pausen spraken zich relatief vroeg occasioneel over sport uit, bijvoorbeeld tijdens audiënties ter gelegenheid van sportmanifestaties in Rome. Vooral onder het pontificaat van Pius XII groeide het aantal dergelijke uitspraken. Zij maakten deel uit van de pauselijke strategie om, door het verstrekken van richtlijnen over allerhande aspecten van het maatschappelijk-culturele leven, een bewuste aanwezigheidspolitiek van de Kerk in de moderne cultuur te realiseren². Daarbij komt dat enkele pausen vóór hun pontificaat actieve sportbeoefenaars waren. Hierdoor was hun belangstelling voor sport soms opvallend positief en lijkt zij zelfs enigszins vooraf te gaan aan de theologische reflectie over het nieuwe fenomeen. Katholieke theologen maakten dan ook veelvuldig van hun uitspraken gebruik. Onder deze hoofdzakelijk moraaltheologische studies besteden wij vooral aandacht aan representatieve en invloedrijke, zo mogelijk Belgische publikaties (in het Nederlands). Wij beperken ons dus tot theoretische uiteenzettingen. In hoeverre deze opvattingen ook in de praktijk werden toegepast, onder meer in het pedagogische „veldwerk”, zal uit de andere bijdragen in deze bundel moeten blijken.

1. Lamberts, „Van Kerk naar zuil”; Tolleneer, „Gymnastics and Religion”.
2. Zie enkele overwegingen van É. Fouilloux in dl. 12 van de recente *Histoire du christianisme des origines à nos jours*: J.-M. Mayeur, ed. *Guerres mondiales et totalitarismes* (1914-1958) (Parijs, 1990) 116.

1. De periode vóór het Tweede Vaticaans Concilie

1.1. Eerste pauselijke uitspraken

Pius X (pontificaat van 1903 tot 1914) was de eerste paus die zich ten aanzien van sport en lichamelijke opvoeding uitsprak. Vanaf 1904 werden in Rome en het Vaticaan sportmanifestaties georganiseerd, waarbij de paus een aantal toespraken hield³. Vooral op een internationaal sportfeest in het Vaticaan naar aanleiding van zijn vijftigjarig priesterjubileum in september 1908, sprak Pius X zijn bewondering uit voor de sportbeoefenaars. Hij onderstreepte het belang van de sport in de vorming van de persoonlijkheid en beklemtoonde dat sport niet alleen een middel tot ontspanning en tijdverdrijf is maar ook de lichamelijke ontwikkeling en de beoefening van de deugden bevordert. Tevens waarschuwde de paus voor overdrijving: sport mag de gezondheid niet schaden en geen afbreuk doen aan de religieuze praktijk⁴.

In 1905 had Pius X een ontmoeting met Pierre de Coubertin, de initiator van de moderne Olympische spelen. Beiden bespraken de mogelijkheid om de Olympische spelen van 1908 in Rome te organiseren. Hoewel de olympiade uiteindelijk om praktische redenen toch niet in Rome plaatsvond, was de ontmoeting een mijlpaal in de houding van de katholieke Kerk tegenover de Olympische beweging en de sport in het algemeen. Volgens de Coubertin gaf de paus met zijn sympathiebetuiging de Kerk de impuls om haar tot dusver afwijzende houding tegenover sport te laten varen⁵.

De traditie van audiënties met sportlui werd door de opvolgers van Pius X voortgezet. Uit het korte pontificaat van Benedictus XV (1914-1922) is één toespraak in verband met sport bekend. De paus uitte zijn waardering voor de bijdrage van de sport aan de opvoeding van de jeugd, maar tegelijk waarschuwde hij voor degenen die door middel van de sport jongeren uit katholieke verenigingen willen weglukken⁶.

Tijdens het pontificaat van Pius XI (1922-1939) kwamen sport en lichamelijke opvoeding ook in de katholieke wereld volop tot ontwikkeling. Deze paus, die voor zijn kroning een fervent alpinist was geweest⁷, wijdde speciale aandacht aan het pedagogische aspect van de lichaamscultuur. De katholieke opvoeding was immers één van de prioriteiten in de strategie van de Katholieke Actie, waardoor de katholieken zich op alle domeinen van de samenleving dienden te affirmeren. De strekking van Pius' opvatting over lichamelijke opvoeding en sport komt treffend tot uiting in een toespraak die

3. Ze zijn opgenomen in: Pinto, *Lo sport*, 9-20. Zie het overzicht in: Schwank, *Kirche und Sport*, 202-213; verkort weergegeven in Id., „Die Entwicklung des Sportverständnisses“, 257-259.

4. Pinto, *Lo sport*, 16.

5. Zie enkele citaten in Schwank, *Kirche und Sport*, 210-212.

6. Toespraak van september 1920, Pinto, *Lo sport*, 21. Zie Schwank, *Kirche und Sport*, 213; Id., „Die Entwicklung des Sportverständnisses“, 260.

7. Zijn ervaringen als bergbeklimmer werden gebundeld in *Scritti alpinistici* (Milaan, 1923).

hij tijdens een audiëntie op 21 augustus 1922 (dus kort na zijn pauskeuze) richtte tot 132 Belgische turners⁸. „Jullie zijn katholieke turners”, zei de paus, „dat zijn twee begrippen die waarlijk beantwoorden aan een heel programma, en daarom kan ik jullie geen andere aanbeveling geven dan te zijn zoals jullie genoemd worden: *Esto quod diceris*; dit devies volstaat, want het stemt overeen met de zeer wijze regel: *Mens sana in corpore sano*”. „Turners” staat voor gezonde, sterke lichamen; „katholiek” wil zeggen: een gezonde ziel, die de wet van Christus omzet in de praktijk van het leven. Wordt de sport in deze geest beoefend, dan is het een vorm van apostolaat, een kans om door het goede voorbeeld een weldoende invloed in de maatschappij uit te oefenen.

In latere toespraken benadrukte de paus de noodzaak van een harmonie tussen lichaam en ziel, met dien verstande dat het lichaam ondergeschikt is aan en ten dienste moet staan van de ziel⁹. Een volledige christelijke opvoeding omvat lichamelijke en geestelijke ontwikkeling en is gericht op een „opvoeding van het hart” zoals het door Christus is voorgeleefd.

Pius XI werkte zijn pedagogische opvattingen systematisch uit in de encycliek *Divini illius magistri*, over de christelijke opvoeding van de jeugd¹⁰. De encycliek was gericht tegen het „pedagogisch naturalisme”, dat christelijke vorming uitsluit of minimaliseert doordat het in zijn mensbeschouwing de erfzonde en de werking van de genade negeert. Hiertegenover plaatste de paus het recht van de Kerk om het opvoedingswerk te begeleiden en zelf te organiseren. Het object van de opvoeding is immers „de gehele mens, d.i. geest en lichaam, verbonden tot één natuur, met al zijn vermogens, natuurlijke en bovennatuurlijke, zoals wij hem kennen door gezond verstand en openbaring” (nr. 72). Dit standpunt impliceert dat de Kerk haar opvoedingsrecht zelfs kan doen gelden ten aanzien van de lichamelijke opvoeding, „omdat ook deze de zin en strekking heeft van een middel, dat de christelijke opvoeding kan bevorderen of schaden” (nr. 27). De Kerk is dan ook, naast het gezin en de staat, een omvattend opvoedingsmilieu. De godsdienstige vorming van de jeugd is niet beperkt tot het kerkgebouw, ze wordt ook verstrekt in allerlei scholen, verenigingen en instellingen die gericht zijn op de intellectuele, recreatieve en lichamelijke opvoeding.

Naast deze principiële aanspraken komen lichamelijke opvoeding en sport in de encycliek sporadisch ter sprake in afwijzingen van eenzijdigheden en excessen. De paus waarschuwt voor een militarisering van de lichamelijke opvoeding in sommige milieus en beklaagt zich over het feit dat sportactiviteiten op zondag het vervullen van de godsdienstplichten en het gezinsleven

8. De turners waren op terugreis van een internationaal katholiek turntoernooi in Brno (Tsjecho-Slowakije). Wij vertalen uit *Discorsi di Pio XI*, I (Turijn, 1960) 44-45.

9. Aldus b.v. in een toespraak tot het Oratorio di San Pietro, 26 september 1926, *Discorsi di Pio XI*, I, 623-625. Zie verder Schwank, „Die Entwicklung des Sportverständnisses”, 260-262.

10. De encycliek dateert van 31 december 1929; de tekst is gepubliceerd in *Acta Apostolicae Sedis*, XXII (1930) 49-86. Een Nederlandse vertaling is o.m. te vinden in de reeks *Ecclesia docens* (Hilversum, 1955).

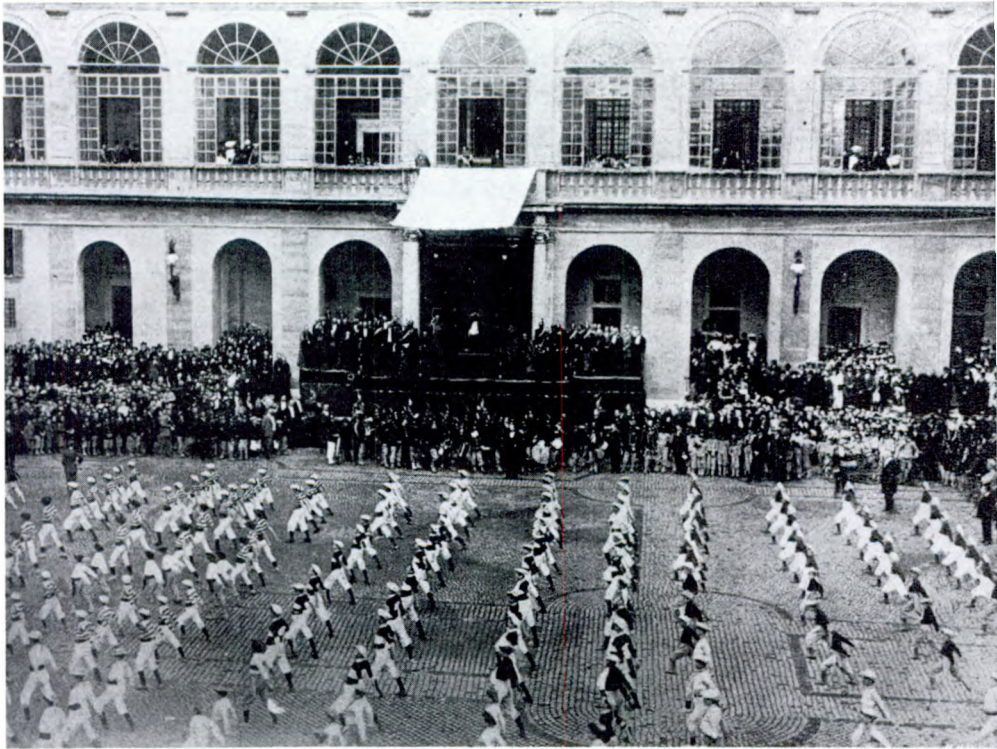
te kort doen¹¹. Hij veroordeelt verder het principe van de coëducatie: de verschillen tussen de geslachten moeten in de opvoeding op aangepaste wijze worden gerespecteerd. Deze regel is ook van kracht „bij de gymnastiek- en sportbeoefeningen, met bijzondere inachtneming van de christelijke zedigheid bij de vrouwelijke jeugd, voor wie elk zich tentoonstellen en voor aler ogen optreden zeer ongepast is” (nr. 83).

1.2. Moraaltheologische publikaties

De opvattingen die in de toespraken en richtlijnen van de pausen verspreid naar voren kwamen, werden in de moraaltheologie slechts geleidelijk en met weinig systematiek uitgewerkt¹². Een eerste substantiële bijdrage werd geleverd door de Duitse moraaltheoloog Franz Walter, die in 1910 een omvangrijke studie *Der Leib und sein Recht im Christentum* publiceerde¹³. Hij betreurde dat het onderwerp tot dusver in de theologie weinig aandacht had gekregen, beklemtoonde het groeiende belang van het sportfenomeen, onderstreepte de morele waarde van lichaamsoefeningen, en hield reeds een pleidooi voor vrouwensport. Zoals uit de ondertitel van het werk blijkt, besteedde hij bijzondere aandacht aan de vergelijking tussen lichaamsoefeningen en ascese. Beide streven volgens Walter uiteindelijk hetzelfde doel na: de uiterlijke praktijk is in beide gevallen gericht op de zelfbeheersing, de heerschappij van de wil over de natuurlijke gevoelens¹⁴.

Walters positieve waardering van lichaamsoefeningen werd onmiddellijk overgenomen door zijn landgenoot Anton Koch in de derde editie van zijn

11. Nr. 61; verder: „Wij willen overigens niet afkeuren, wat er bij deze methoden van lichamelijke opvoeding aan goeds kan zijn in geest van tucht en rechtmatige durf. Wij willen slechts alle uitwassen laken, zoals b.v. de geest van geweld, die men niet mag verwarren met de geest van dapperheid en met het edel gevoel van militaire moed bij de verdediging van vaderland en openbare orde, of zoals ook nog de overdrijving van het athletisme, die ook in de klassieke heidense tijd het teken was van de ontaarding en het verval der ware lichaamscultuur”.
12. Zeer summiere overzichten (toegespitst op het Duitse taalgebied) vindt men in: Söll, „Sport in der katholischen Theologie”, 44-50; Kuchler, *Sportethos*, 214-218. Kuchler vermeldt ook enkele positieve waarderingen van lichamelijkeheid en lichaamsoefeningen in werken van de negentiende eeuw, o.m. de modern aandoende „Theologie der Leiblichkeit”, geschetst door M. Jocham in zijn *Moraltheologie oder die Lehre vom christlichen Leben nach den Grundsätzen der katholischen Kirche* (Sulzbach, 1852).
13. Walter, *Der Leib und sein Recht*, over sport: 644-678. Over de betekenis van dit werk, zie Söll, „Sport in der katholischen Theologie”, 44-45.
14. Overigens stamt het woord ascese van het Griekse *askēsis*, oefening, dat oorspronkelijk op lichaamstraining betrekking had. De overeenstemming tussen sport en ascese (waar we later op terugkomen) bood o.m. een argument voor de stelling dat lichaamsoefening geenszins strijdig hoefde te zijn met de houding tegenover het lichaam in de traditie van het christendom. Rond deze tijd werd deze verbinding ook gemaakt door de Engelse jezuïet Lockington in een opmerkelijk boekje: *Bodily Health and Spiritual Vigour*. Hij wees op het belang van lichaamsoefeningen bij figuren uit de christelijke spiritualiteit zoals Ignatius van Loyola en Teresia van Avila. Voorts benadrukte hij de noodzaak van lichaamstraining, in het bijzonder voor geestelijken. Het tweede deel van het boek bestaat uit een (geïllustreerd) overzicht van praktische fitheidsoefeningen (77-128).

*Internationale turnfeesten in het Vaticaan in september 1913.
(foto uit Ons Volk Ontwaakt, 20 sept. 1913; Leuven, KADOC)*

Lehrbuch der Moraltheologie. Ook Koch wees op de zedelijke waarde van lichaamsoefeningen en hun weldadige invloed op het geestesleven¹⁵. Voor het overige vond deze eerste impuls tot moraaltheologische reflectie over lichamelijke opvoeding en sport in de daaropvolgende decennia zeer weinig navolging. Vooral in de Latijnse handboeken van moraaltheologie, die in de theologische opleiding de toon aangaven, was de vermelding van lichaams-oefeningen en sport vrijwel onbestaande¹⁶. Hoewel in deze handboeken om zo te zeggen elke denkbare menselijke handeling wel met een zedelijke kwalificatie wordt bedacht, wordt geen enkele beoordeling over deze specifieke activiteiten gegeven. *Educatio corporalis* wordt in alle handboeken vermeld als onderdeel van de opvoedingsplicht van de ouders tegenover hun kinderen, maar behandelt alleen algemene onderwerpen als voeding en gezondheid, en verwijst niet naar lichamelijke opvoeding. Het begrip sport komt überhaupt niet voor. Een enkele verwijzing is te vinden bij de behandeling van het spel¹⁷. In spel en ontspanning moet de deugd van de *eutrapelia* beoefend worden, een vorm van *modestia*, één van de „onderdeugden” van de kardinale deugd der matigheid, de *temperantia*¹⁸. De *eutrapelia* regelt de gepaste dosering van (intellectuele) arbeid en ontspanning. Bij de beoefening van het spel zelf zorgt zij ervoor dat het juiste midden in acht wordt genomen; in het Nederlands wordt de term weleens (oppervlakkig) vertaald met „passende vrolijkheid”¹⁹ of „goed humeur”²⁰. Afgezien van dergelijke randvermeldingen en indirecte toepassingen bleven sport en lichamelijke opvoeding in de Latijnse handboeken afwezig, ook in de talrijke heruitgaven tot in het begin van de jaren zestig, toen het genre uit het onder-richt verdween.

15. A. Koch, *Lehrbuch der Moraltheologie* (Freiburg, ³1910) 237-238. Volgens Söll introduceerde Koch het begrip „sport” in de theologische literatuur („Sport in der katholischen Theologie”, 45).
16. We consulteerden o.m. J. Aertneys, *Theologia moralis* (Doornik, 1886-87; ⁹1919, ed. C. Damen; ¹⁷1956-58, ed. J. Visser; ¹⁸1967-68); E. Génicot, *Institutiones theologiae moralis* (Leuven, 1896; ⁶1909, ed. J. Salsmans; ¹⁷1964); B.H. Merkelbach, *Summa theologiae moralis* (Parijs, 1931-33; ¹⁰1956); H. Noldin, *Summa theologiae moralis* (Wenen, 1902-04; ¹⁷1924-30, ed. A. Schmitt; ³³1961, ed. G. Heinzel); D.M. Prümmer, *Manuale theologiae moralis* (Freiburg, 1915; ⁹1934-40, ed. E.M. Münch; ¹⁵1961); A. Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia* (Brugge; 1922-24; ⁴1947-54, ed. J. Creusen).
17. Prümmer b.v. vermeldt onder de spelen die een zekere vaardigheid vereisen „ludus pilae” („Foot-ball”) en „ludus latrunculorum” („Kegelspiel”), *Manuale theologiae moralis*, Tract. XI, Art. III, § 3. Overigens wordt het spel in de meeste handboeken besproken in het traktaat *De contractibus*, handelend over de regels die in kansspelen, weddenschappen enz. gelden.
18. De door Aristoteles geïntroduceerde deugd van de *eutrapelia* werd door Thomas van Aquino „verchristelijkt” en in zijn schema van de deugden ondergebracht onder de „partes potentiales” van de *temperantia* (*Summa Theologiae*, IIa IIae, q. 168, art. 2).
19. A.M. Hosten in *Theologisch Woordenboek*, II (Roermond-Maaseik, 1958) 3603.
20. In de veel gelezen Nederlandse vertaling van het moraalhandboek van B. Häring staat: „Het goede humeur, dat aantrekkelijk wordt gemaakt door de humor, is de deugd die de ontspanning moet regelen (de *eutrapelia* van Aristoteles). Deze deugd houdt het midden tussen al te luidruchtige vrolijkheid en stijve saaiheid”, *De Wet van Christus*, I (Utrecht-Antwerpen, 1959) 312.

Afzonderlijke moraaltheologische publikaties over sport verschenen in ons land pas vanaf de jaren dertig, meestal in de vorm van artikelen en brochures. De meeste behandelen het thema sport in het bredere kader van de „lichaamscultuur” en zijn duidelijk geschreven als reactie op het nieuwe verschijnsel. Hoewel er een zekere verscheidenheid bestaat in de strekking en de kwaliteit van de bijdragen, kunnen wij er toch een gemeenschappelijke argumentatie in terugvinden, die gebruikelijk bleef tot in de jaren vijftig²¹.

De groeiende populariteit van lichaamscultuur en sport in het maatschappelijk leven plaatst de Kerk voor de uitdaging ten aanzien van dit verschijnsel haar standpunt kenbaar te maken. Terwijl de minst genuanceerde studies zich meteen scherp afzetten tegen de toenemende „sportfurie”, geven de evenwichtiger argumenterende auteurs grif toe dat Kerk en christendom in het verleden wellicht te weinig belang aan het lichaam hebben gehecht. Dat het christendom vijandig staat tegenover het lichaam is echter een onterecht verwijt. Integendeel, uit de geschiedenis van de Kerk, vooral in oudheid en middeleeuwen, blijkt dat zij, onder meer in reactie tegen gnostische en spiritualistische stromingen, voor het lichaam steeds de gepaste waardering heeft opgebracht²². Eerbied en respect voor het lichaam zijn bovendien geïmpliceerd in de fundamentele dogma's van het christelijk geloof²³. Het dogma van de schepping leert dat alle materie, en in het bijzonder het menselijk lichaam, uit de scheppende activiteit van God is voortgekomen en als zodanig de passende hoogschatting verdient; met de incarnatie nam God een menselijk lichaam aan, en de Kerk heeft van bij de aanvang de realiteit van Christus' lichamelijkheid tegen diverse ketterijen verdedigd; door zijn opstanding werd Christus in zijn lichamelijkheid verheerlijkt; aan deze verheffing hebben christenen nu reeds deel via de sacramenten, waarin God door het lichaam in de mens doordringt; de eintijdelijke verrijzenis tenslotte zal een opstanding van de hele mens zijn, met ziel en lichaam.

De antropologische opvatting die de grondslag vormt voor de reflectie over het lichaam is het klassieke thomistische schema van de mens als samenstel van ziel en lichaam²⁴. Ziel en lichaam vormen een substantiële eenheid. Zij doordringen elkaar en zijn op elkaar afgestemd: de een kan niet

-
21. We baseren ons op: Callewaert, „De Sport”; Christian, *L'esprit chrétien*; Dermine, *La place de l'éducation physique*; Salsmans, „Lichaamscultuur?”; De Meyer, „Lichaamscultuur als zielzorgsprobleem”; Luyten, „Katholicisme en lichaamscultuur”; Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*; Janssen, *Lichaamscultuur*; Marin, *L'athlète chrétien*. De discussie die in de jaren dertig in Nederland door katholieke auteurs als A. de Voogd, P. van Gestel, H. Goris en J. Morel gevoerd werd over een „katholieke” sportbeweging als reëliek op de afkeurenswaardige „neutrale” sport, was in Vlaanderen bekend maar leidde slechts sporadisch (en niet in de hier besproken literatuur) tot een zeer afwijzende houding tegenover sport. Cf. Derks, „Harten warm, hoofden koel”, 126-127.
 22. Zie vooral Luyten, „Katholicisme en lichaamscultuur”, 21-26.
 23. De meest uitgewerkte uiteenzetting hierover biedt Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*, in een hoofdstuk over „De theologie van het menselijk lichaam”, 33-43.
 24. Zie o.m. Christian, *L'esprit chrétien dans le sport*, 115-127; De Meyer, „Lichaamscultuur als zielzorgsprobleem”, 3-9; Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*, 26-32; Marin, *L'athlète chrétien*, 11-20.

tot volle ontplooiing komen zonder de ander. Deze onverbreekelijke eenheid is echter hiërarchisch: de ziel „formeert” het lichaam, oriënteert en leidt het; het lichaam is het instrument van de ziel, het onmisbaar hulpmiddel dat ertoe bijdraagt de mens in zijn volkomenheid tot ontwikkeling te doen komen.

Op basis van deze mensopvatting is het evident dat lichaamscultuur en lichamelijke opvoeding een onmisbare factor in de ontwikkeling van de menselijke persoon zijn²⁵. Geestelijke en lichamelijke opvoeding zijn onmogelijk van elkaar te scheiden, omdat zij bijdragen tot de ontwikkeling van één, ondeelbaar menselijk wezen. Gezien de hiërarchische ordening van ziel en lichaam is lichamelijke opvoeding echter nooit een doel op zich, maar slechts een middel, ondergeschikt aan de hogere doeleinden van de opvoeding. Lichamelijke opvoeding moet erop gericht zijn het lichaam ten dienste van de hogere geestelijke vermogens te stellen. Het verstand en de wil ordenen de lichamelijke activiteiten en richten ze op het hogere doel, de morele vervolmaking van de mens. Dit betekent echter dat lichamelijke opvoeding en sport nooit neutraal kunnen zijn. Zij kunnen alleen juist gewaardeerd worden binnen het kader van een integrale christelijke opvoeding, waarin een harmonische ontwikkeling van fysieke, intellectuele en morele kwaliteiten wordt nagestreefd.

Op dit punt wordt duidelijk dat lichaamscultuur niet in strijd hoeft te zijn met de christelijke ascese en versterving²⁶. Ook de ascese is geen doel op zich, maar een middel: in de beheersing van het lichamelijke door de geest tracht zij een volmaakt evenwicht van alle menselijke vermogens te bereiken. In de mate dat lichaamscultuur gericht is op een harmonische verhouding tussen lichaam en ziel, streeft zij hetzelfde doel na. In deze zin kan men zeggen „dat ascese als het ware een vorm uitmaakt van lichaamscultuur, en lichaamscultuur een vorm van ascese”²⁷.

Worden sport en lichamelijke opvoeding in deze christelijke zin opgevat, dan zijn hun heilzame effecten onmiskenbaar en veelvuldig²⁸. Lichaamsoefening bevordert niet alleen de fysieke conditie maar ook de intellectuele vermogens van de mens. Bovenal is zij een „leerschool van de deugd”. In een evenwichtige sportbeoefening ontwikkelen zich morele individuele kwaliteiten als zelfbeheersing, moed, wilskracht, uithoudingsvermogen, en sociale deugden als eerlijkheid, fair play en trouw²⁹. Tenslotte

25. Zie vooral Dermine, *La place de l'éducation physique*; verder Christian, *L'athlète chrétien*, 129-147; Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*, 44-54.

26. Zie De Meyer, „Lichaamscultuur als zielzorgsprobleem”, 352-354; Luyten, „Katholicisme en lichaamscultuur”, 425; Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*, 47-51; Janssen, *Lichaamscultuur*, 9-10.

27. Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*, 47.

28. Zie o.m. Christian, *L'esprit chrétien*, 231-356; Janssen, *Lichaamscultuur*, 13-14. Marin, *L'athlète chrétien*, 23-34 geeft drie soorten doelstellingen van de lichamelijke opvoeding: „1) des buts spirituels et surnaturels; 2) des buts cérébraux et intellectuels; 3) des buts corporels, que nous ramenons à ce principe fondamental: Sanctifier le corps tout en le cultivant” (23).

29. Zie ook Van Breda, „Lichamelijke opleiding”.

draagt lichaamscultuur bij tot de geestelijke en bovennatuurlijke vervolmaking van de mens. Hier geldt het theologisch adagium „*gratia supponit naturam*”: hoe meer de menselijke natuur ook in haar lichamelijkheid gesterkt en gelouterd is, des te volkomener zal de genade er werkzaam in zijn. Christelijke lichaamsbeoefening richt zich hierbij naar het ideaal dat in Jezus Christus zichtbaar is geworden³⁰. Christus is het principe, het model: in zijn persoon heeft de volkomen mens ook in zijn lichamelijkheid op een unieke en onovertroffen wijze gestalte gekregen³¹. Wordt het lichaam met dit bovennatuurlijk doel geoefend, dan wordt het een instrument van heiligheid. Het wordt a.h.w. gediviniseerd, is een afstraling van het beeld van God in de mens³².

Deze principes van een christelijke opvatting over sport en lichaamscultuur verklaren een aantal praktische stellingnamen, waarin alle auteurs zich nagenoeg unaniem over bestaande toestanden in verband met sportbeoefening uitspreken. Wanneer men ervan uitgaat dat lichamelijke en geestelijke opvoeding niet van elkaar te scheiden zijn, horen katholieke jongeren thuis in katholieke sportverenigingen. In feite bestaan er immers geen echt neutrale sportverenigingen, aangezien elke lichamelijke activiteit geleid wordt door morele principes³³. De exclusieve waardering van lichaamsbeoefening binnen het geheel van een christelijk opvoedingsideaal heeft verder tot gevolg dat professionele sport en kijksport in principe negatief beoordeeld worden. Sport om de sport is zinloos; wanneer zij beoefend wordt los van het hogere doel der integrale vervolmaking van de mens, heeft zij geen waarde³⁴. In de beroepssport, en meer nog in de excessen die zij bij de massa onder invloed van de media uitlokt, wordt zichtbaar tot welke vormen

30. Zie hierover vooral Christian, *L'esprit chrétien*, 183-199.

31. Dit moet letterlijk opgevat worden: verscheidene auteurs beklemtonen (verwijzend naar de bijbelse berichten) de uitzonderlijke fysieke kwaliteiten die Christus ongetwijfeld moet gehad hebben. Zie b.v. Wildiers, *Christendom en lichaamscultuur*, 36-38. Het verst in deze idealisering gaat Christian, die in Christus het beeld van de perfecte atleet onderkent (*L'esprit chrétien*, 193-194).

32. Volgens één auteur, Marin, bewerkt deze „heilgende” kracht van christelijke lichaamsbeoefening een specifieke verandering in het lichaam zelf. Een christelijke atleet onderscheidt zich van een „natuurlijke” atleet doordat zijn lichaam specifieke christelijke kwaliteiten krijgt. De heiliging van het lichaam gebeurt bovendien niet alleen door een bovennatuurlijk geordende lichaamsbeoefening, maar meer nog door de eucharistie (concreet: veelvuldige communie), die een bijzondere invloed uitoefent op de christen, zelfs op zijn fysieke conditie, zoals in het leven van sommige heiligen zichtbaar wordt (*L'athlète chrétien*, 56-57, 136-145). Verder geeft Marin tientallen voorbeelden van „christelijke” lichaamsbeoefeningen voor diverse leeftijdscategorieën. In feite zijn het fitheidsoefeningen waarbij schietgebeden uitgesproken worden (35-174). Voor wie dit niet volstaat, is er altijd nog de flagellatie (144-145: met aanwijzingen betreffende het soort zweepje, de manier van geselen enz.) ! Kritiek op Marin vindt men in Haerens, *Christocentrische sportethiek*, 41-52.

33. Christian, *L'esprit chrétien*, 210-213; Janssen, *Lichaamscultuur*, 22, n. 32. Callewaert drukt zich directer uit: De „Roomsche sportbeweging” is „een noodzakelijk kwaad” ter voorkoming van erger, nl. „onder meer langs de neutrale sport de verneutralisering van onze jeugd en de gevaren van het contact met niet-geloovigen of praktisch ongelooovigen” („De Sport”, 103-104).

34. Christian, *L'esprit chrétien*, 147. In dezelfde zin stelt Janssen: „Alleen die lichaamscultuur heeft echte waarde, welke afgestemd is op de zielscultuur” (*Lichaamscultuur*, 8).

van materialisme en „modern heidendom” een ongeordende lichaamscultuur leiden kan³⁵. De afkeuring van deze fenomenen is bij alle auteurs aanwezig, hoewel hier duidelijk blijkt hoe ook zij niet tegen de tijdgeest konden inroeien en hun reactie geleidelijk minder radicaal werd. In 1929 deed een auteur als pater Callewaert - weliswaar in een onnavolgbaar proza - niet veel meer dan fulmineren tegen „de heidensche tendenzen in de moderne sportfurie” en „het moderne spierploetendom met zijn geblazeerde en geringschattende stemming ten opzichte van alles, wat men beschaving des harten, zielecultuur noemt”³⁶. Maar ook in evenwichtiger standpunten uit de jaren veertig bleef, ondanks de principiële erkenning van de noodzaak van sportbeoefening, dezelfde afwijzende grondtendens overheersen. Zo stelde W. Luyten in 1942 dat katholieken dienen te „breken met alles wat *ronde* de sport geweven werd en er feitelijk niet bijhoort: sportkranten, pronostieken, supporters, beroepssport en records”³⁷. En Max Wildiers wees in 1943 op de ontarding van een „plat materialisme” dreigde te vervallen: „Het voorbeeld van beroepssportlui, de reclame der dagbladen, de jacht naar rekords en topprestaties heeft ongetwijfeld aan de echte lichaamscultuur eendeloos veel kwaad gedaan”³⁸.

Tegen deze en andere excessen formuleren de meeste auteurs een aantal praktische regels die katholieken bij een gezonde sportbeoefening in acht moeten nemen. De meest representatieve lijst wordt geboden door de Leuvense moraaltheoloog Arthur Janssen. Aangezien deze aanbevelingen voor zich spreken, geven wij ze weer zonder de begeleidende commentaar. „1. Sport mag den godsdienstzin niet aantasten, noch de belangstelling voor hogere goederen doen verdwijnen. [...] 2. Sport mag nooit een hindernis worden voor het volbrengen van de godsdienstplichten. [...] 3. Sport mag nooit de ziel schaden. [...] 4. Sport mag de goede zeden niet te na komen. [...] 5. Sport en lichaamsbeoefeningen mogen den beroepsarbeid niet benadeelen, noch iemand verhinderen zich te kwijten van zijn taak. [...] 6. Sport mag de gezondheid niet schaden”³⁹.

Zestien jaar later, in 1960, hernam Janssen deze regels vrijwel letterlijk ter afsluiting van het hoofdstuk over „lichaamsbeoefeningen en sport” in zijn boek *De mens en zijn lichaam*⁴⁰. De vraag is alleen of zij toen nog beantwoordden aan de contemporaine benadering van sport, die ook onder katholieken niet was blijven stilstaan. Het meest in het oog springend is wellicht de ingesteldheid waarmee het fenomeen benaderd werd. Wanneer het op concrete adviezen aankwam, kon deze ethische beoordeling van de sport zich kennelijk niet anders dan in negatieve aanbevelingen uitspreken.

35. Lichaamscultuur ontarda dan ook al te vaak tot lichaamscultus. Omdat het eerste woord het tweede a.h.w. oproept, raadt Salsmans katholieken aan het woord „lichaamscultuur” niet te gebruiken („Lichaamskultuur?”, 233). Volgens Janssen is dit soort rigiditeit niet nodig, mits „lichaamscultuur” juist verstaan wordt (*Lichaamscultuur*, 22, n. 29).

36. Callewaert, „De Sport”, 100, 103.

37. Luyten, „Katholicisme en lichaamskultuur”, 428.

38. Wildiers, *Christendom en lichaamskultuur*, 56-57.

39. Janssen, *Lichaamscultuur*, 15-16.

40. Janssen, *De mens en zijn lichaam*, 53-60. Janssen nam de uiteenzetting ook op in zijn *Leergang van bijzondere moraalphilosophie*, I (Leuven, ³¹1946) 102-103.

Tot in de jaren vijftig bleef deze opvatting over sport en lichaamscultuur in de katholieke wereld geldig. In België werd ze bevestigd door één van de zeldzame uitspraken over sport vanwege de kerkelijke overheid. In zijn vastenbrief van 1942 stelde aartsbisschop Van Roey „dat de Kerk, verre van vijandig te staan tegenover lichamelijke opvoeding, lichaamsoefeningen, sportwedstrijden, daartegen alles toejuicht wat van aard is de lichamelijke gezondheid, de spierkracht, de lenigheid der ledematen, vooral bij de jeugd, te onderhouden en te ontwikkelen; maar op voorwaarde de rangorde der waarden in acht te nemen, op voorwaarde dientengevolge, terzelfdertijd en in ruimere mate, de edele vermogens van de ziel te oefenen”⁴¹.

De eerste systematische uiteenzetting van deze katholieke opvatting over lichaamscultuur en sport werd in 1947 geleverd door de Hongaarse franciscaan Ladislaus Fodor. In zijn Romeinse dissertatie⁴² ging hij uitvoerig in op de christelijke visie op lichaamscultuur: haar gerichtheid op de vervolmaking van de mens, haar matiging door de deugd van de *temperantia* en, binnen deze condities, haar heilzaam karakter voor het moreel leven van de mens⁴³. Het tweede deel handelde over de sport als zodanig („cultura corporis in specie”). Fodor gaf een gedetailleerd overzicht van de soorten van sport en de positieve en negatieve effecten van sportbeoefening. Bij zijn weergave van de christelijke visie stelde hij weer dat sport geen doel is op zich, maar een middel om hogere doeleinden te bereiken. Vervolgens gaf hij een morele beoordeling van allerlei detailkwesties, zoals de relatie tussen seksualiteit en sport, de sportkledij, de vrouwensport, het zedelijk karakter van diverse sporten enz. Het criterium bij deze beoordeling was de overtuiging dat christelijke sportbeoefening niet alleen moet gericht zijn op de ontwikkeling van het lichaam, de wil en het karakter, maar vooral dat de ziel door sportbeoefening geen schade mag lijden. Alleen dan kan, tegen materialistische excessen in, een „vera spiritualisatio” van de sport gerealiseerd worden⁴⁴.

De studie van Fodor was het meest systematische en gedetailleerde katholieke werk over sport dat in het midden van deze eeuw beschikbaar was.

-
41. *Collectio Epistolarum Pastoralium*, IV (Mechelen, 1943) 174-175. Kort voordien, in september 1941, waren aan de Katholieke Universiteit te Leuven de gebouwen van het in 1937 opgerichte Instituut voor Lichamelijke Opleiding ingehuldigd.
 42. *Christiana cultura corporis cum speciali respectu ad modernum sport. Natura et moralitas*. Pontificium Athenaeum Antonianum. Facultas theologica. Theses ad lauream, XXXII (Claudiopoli [= Cluj, Transsylvanië], 1947).
 43. In de „Conclusio generalis” aldus samengevat: „Cultura corporis christiano non est finis, sed medium ad finem et quidem ad ultimum finem obtinendum. Ut hic obtineatur, neve cultura corporis in cultum atque eius idololatriam degeneretur, christiana cultura corporis moderari debet virtute temperantiae iuxta necessitatem huius vitae, prout unicuique congruit secundum conditiones personales. Cultura corporis, ita moderata, erit semper licita, aliquoties vero proprie praecepta” (136).
 44. Zie de conclusie: „In christiana ideologia sport non est exercitium, uti dici solet 'l'art pour l'art', sed solum medium ad altiores fines, quorum infimus est corporis sanitas et recreatio; altior est educatio voluntatis et formatio characteris; idealis vero est per primum et secundum tendere et pervenire ad summum ideale humano-christianum i.e. ad perfectionem christianam. Sport itaque ita moderari debet, ut his finibus respondeat i.e. ut corpus perfecte evolatur, voluntas et character bene educentur, quin anima - suprema lex christiani sport est salus animae! - aliquid damni patiat” (137).

Maar uiteraard zal het slechts een zeer beperkt lezerspubliek gehad hebben. De opvattingen die hij vertolkte vonden in deze tijd echter ruime verspreiding door toedoen van de toenmalige paus Pius XII (1939-1958).

1.3. De synthese van Pius XII

De uitspraken van Pius XII over sport kunnen niet alleen gelden als een synthese van wat in het midden van deze eeuw in de katholieke Kerk over sport werd gedacht. Deze paus gaf tevens de beslissende impuls naar een grotere openheid van de Kerk tegenover het maatschappelijke fenomeen van de sport in al zijn facetten. Pius XII introduceerde een nieuwe stijl in het contact van het pausdom met de internationale sportwereld. Op tientallen audiënties ontmoette hij niet alleen katholieke sportverenigingen, maar de meest diverse, ook professionele sportlui (zoals verscheidene buitenlandse voetbalelftallen, deelnemers aan de Giro d'Italia, de Harlem Globetrotters enz.). Hij hield redevoeringen voor sportcongressen en sportjournalisten en richtte boodschappen tot deelnemers aan Olympische spelen. In zijn toespraken kon hij zijn gehoor verrassen door zijn kennis van zaken; net als zijn voorganger Pius XI was hij immers een actief sportbeoefenaar. Hij onderbouwde zijn standpunten soms met uitvoerige theoretische uiteenzettingen en verstrekte adviezen over allerlei praktische aspecten van de sportbeoefening. Zijn belangrijkste toespraken werden in verscheidene talen gepubliceerd en dienden jarenlang als leidraad bij de reflectie over sport in de katholieke wereld⁴⁵.

Het uitgangspunt waarmee Pius XII sport en lichaamsoefening bespreekt is het klassieke antropologische schema dat we hierboven reeds schetsten⁴⁶. Lichaam en ziel zijn gericht op een harmonieuze eenheid, waarbij het lichaam ten dienste staat van de ziel. Binnen dit kader is lichaamsoefening, zoals elke menselijke activiteit, geordend op een doel: de regels ter beoordeling van deze activiteit zijn bepaald door het zedelijk goed dat zij nastreeft. De sport is volgens Pius XII geordend op een viervoudige doelstelling, gerangschikt in een hiërarchische volgorde: „De sport en de gymnastiek hebben tot naaste doel: het lichaam met zijn statische en dynamische krachten te vormen, te ontwikkelen en te versterken; tot verwijderd doel: de ziel in staat te stellen het aldus getrainde lichaam dienstig te

45. In het Nederlands werden twee collecties met toespraken van Pius XII door Sporta gepubliceerd: Van den Meersee, *De paus en de sport* en, meer selectief, Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 11-44.

46. Voor wat volgt baseren we ons op de belangrijkste toespraken van Pius XII: toespraak tot de sportbonden van Italië (20 mei 1945), tot sportjournalisten (11 nov. 1951), tot deelnemers aan het Italiaans Wetenschappelijk Congres over sport en lichamelijke opvoeding (8 nov. 1952), tot het (katholiek) Italiaans Sportcentrum (9 okt. 1955), in Cauwels, *Toespraken van de pausen*, resp. 11-15, 19-21, 21-29, 32-39. Overzichten van Pius' opvattingen vindt men in Cauwels, „Kerk en sport”, 40-41; Enz, *Sport im Aufgabenfeld der Kirche*, 170-176; Kauwenbergs, *Christelijke antropologie*; Mennes, *Sport in het christelijk verlossingsperspectief*, 25-38; Schwank, „Die Entwicklung des Sportverständnisses”, 262-269; Van Rossom, *Kerk en sport*, passim.

maken voor het inwendig en uitwendig leven van de mens; tot een nog meer verwijderd doel: een bijdrage te leveren tot de geestelijke volmaaktheid van de menselijke persoon; tot uiteindelijk doel tenslotte - en dit geldt voor om het even welke menselijke activiteit -: de mens dichter bij God te brengen''⁴⁷.

De eerste doelstelling van de sport bestaat in de ontwikkeling van de gezondheid, kracht, lenigheid en schoonheid van het lichaam. Hiertoe is niet alleen technische vaardigheid vereist, maar ook tucht, zelfbeheersing en zelfkennis. Ook in de sport is het lichaam echter niet het belangrijkste. De ontwikkeling van het lichaam moet steeds ten dienste staan van de ziel, anders verwordt sport tot lichaamscultus, vergoddelijking van het lichaam, wat even verwerpelijk is als vergoddelijking van het ras en het bloed⁴⁸. Het is de ziel die van het lichaam gebruik maakt om het leven van de persoon geordend te ontwikkelen. Dit betekent dat bij de beoordeling van sportprestaties een hiërarchie van waarden moet worden gerespecteerd, dat in geval van conflict de onaantastbare waarde van de ziel nooit aan het lichamelijke mag worden opgeofferd, en dat aan de sport de passende graad van belangrijkheid in het geheel van het menselijk handelen moet worden toegekend. Oefening van het lichaam, de vreugde en het genot die sportprestaties schenken, hoe waardevol ook, „zijn geen onontbeerlijke levenswaarden noch absolute zedelijke noodzakelijkheden''⁴⁹. Een sportbeoefening die deze maat volgt, zal bijdragen aan het derde doel: de vervolmaking van de menselijke persoon door karaktervorming en morele sterkte, wat bij uitnemendheid zichtbaar wordt in het fair play, waarbij eerlijkheid, loyauteit en ridderlijke geest heersen. „Sport is een leerschool van moed, doorzettingsvermogen, beslistheid en universele broederlijkheid: alle natuurlijke deugden, die echter een stevige basis zijn voor de bovennatuurlijke''⁵⁰. Wordt sport, tenslotte, volgens de christelijke principes en normen beoefend, dan wordt zij „als het ware een ascese van menselijke en christelijke deugden''⁵¹, die kan uitgroeien tot een dienst en lofprijzing van God.

Om deze „bovennatuurlijke'' waarde van de sport weer te geven, maakt Pius XII regelmatig gebruik van allusies op de sport die in de brieven van Paulus zijn terug te vinden. De bekendste is het fragment uit de eerste brief aan de Korintiërs, waarin Paulus schrijft: „Gij weet het: de hardlopers in het stadion lopen allen, maar slechts één wint de race. Loop zo dat ge wint! En de atleten ontzeggen zich bij de training allerlei dingen. Zij doen dat om een vergankelijke krans, wij om een onvergankelijke. Ik loop dan ook niet in den blinde, ik boks niet als een die in de lucht slaat. Ik beuk mijn lichaam en houd het in bedwang, om niet, na anderen gepredikt te hebben, zelf te worden verworpen'' (1 Kor. 9,24-27). „Deze woorden'', zegt de

47. Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 22.

48. *Ibid.*, 24.

49. *Ibid.*, 26-27.

50. *Ibid.*, 13.

51. *Ibid.*, 28.

paus, „werpen een mystiek licht op de sport”⁵²: wanneer de sport het lichaam door zelfbeheersing dienstbaar maakt aan Christus, symboliseert zij de volmaaktheid die de christen in zijn levensstrijd kan bereiken. Dan draagt zij ertoe bij dat de mens geestelijk verheven wordt en beantwoordt aan het advies van Paulus: „wat gij ook doet, doet alles ter ere Gods” (1 Kor. 10,31)⁵³.

Naast deze principiële uiteenzetting besprak Pius XII talrijke concrete aspecten die in een morele beoordeling van de sport aan bod komen. Hier kwamen bekende aanbevelingen ter sprake, zoals waarschuwingen dat sportbeoefening de arbeid, het gezinsleven, de zondagsplicht en (in het bijzonder bij vrouwensport) de zedelijkheid niet mag schaden. Uitvoeriger sprak de paus zich uit over onderwerpen als de regels van een verantwoorde sportjournalistiek, de zingeving van fysieke en psychische handicaps, de betekenis van de Olympische spelen voor de broederschap onder de volkeren, de betekenis en doelstelling van katholieke sportverenigingen⁵⁴. Wat bij de bespreking van deze thema's frappeert is de openheid waarmee de paus het maatschappelijke fenomeen van de sport benaderde. Of preciezer: opmerkelijk is de verandering in de teneur die in de loop van zijn pontificaat in zijn toespraken is waar te nemen⁵⁵. Terwijl in de beginjaren veertig, bij alle welwillendheid, toch nog de vermanende toon overheerste (met nadruk op zedelijkheid, katholieke identiteit enz.), werd de aanvaarding van de sport (inclusief topsport) mettertijd vanzelfsprekender. Deze groeiende openheid heeft ongetwijfeld te maken met de popularisering van de sport als sociaal-cultureel verschijnsel na de Tweede Wereldoorlog, waar de paus zelf enigszins op zinspeelde wanneer hij (in 1955) sport zonder meer „een typisch verschijnsel van de moderne samenleving” noemde⁵⁶.

De verandering in de theologische benadering van de sport vond nog geen neerslag in Pius' uiteenzettingen, hoewel zij reeds onder zijn pontificaat werd voorbereid. Wanneer wij in wat volgt het Tweede Vaticaans Concilie als keerpunt in deze theologische ontwikkeling voorstellen, moet dat niet als een brekpunt worden beschouwd: reeds vóór het Concilie werden in de katholieke theologie nieuwe wegen verkend. Met betrekking tot de sport gaf het Concilie aan deze reflectie een nieuwe impuls en bevestigde het de nieuwe geest, waarin sport als onderdeel van het menselijk handelen werd benaderd.

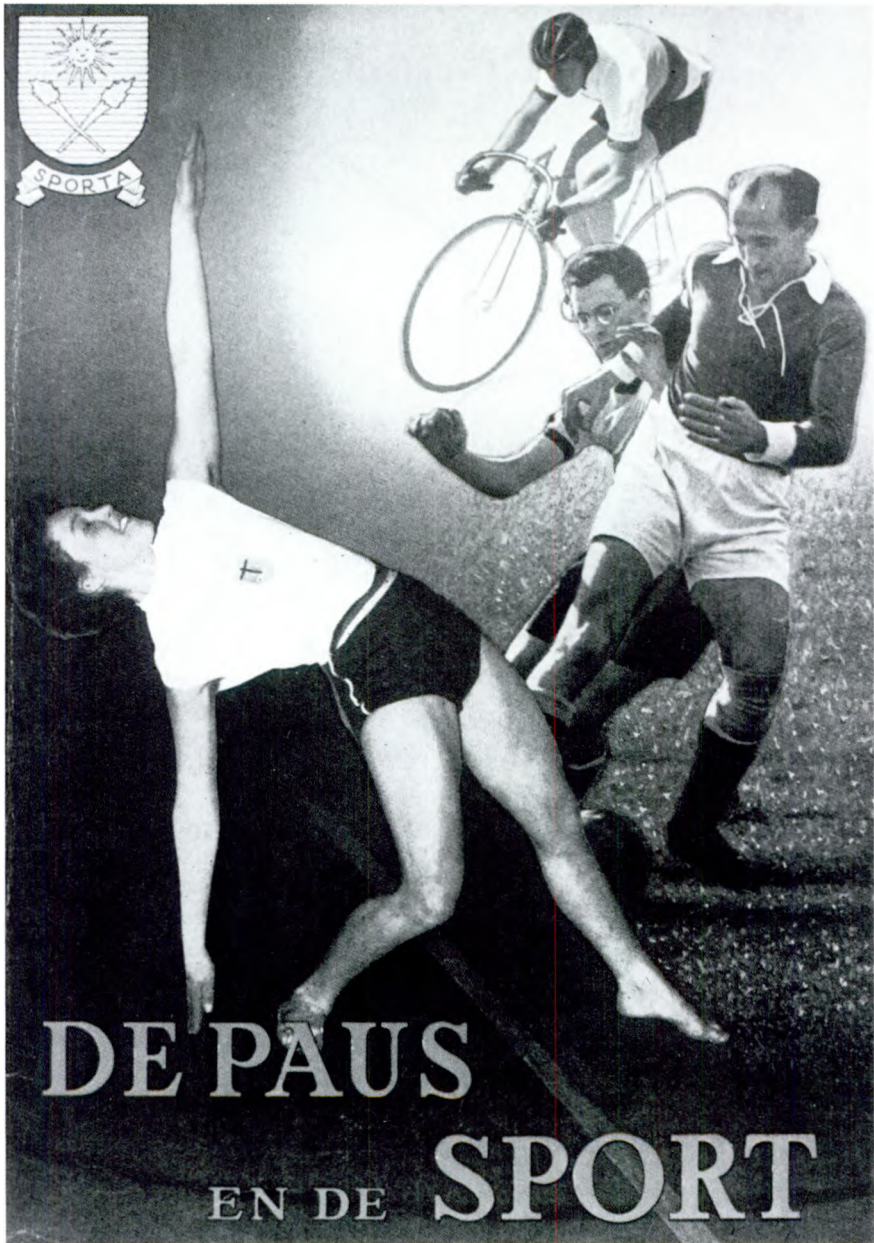
52. *Ibid.*, 15.

53. *Ibid.*, 38.

54. *Ibid.*, resp. 19-21, 27, 29-32, 34-39. In verband met katholieke sportorganisaties is een gematigd standpunt vermeldenswaard. De Kerk wil niet „het monopolie in een bepaalde activiteitssector veroveren, noch de gelovigen onttrekken aan een milieu dat voor allen openstaat. Zij beoogt daarentegen hun een activiteitsmodel voor te stellen en hen te leren hoe dit model volgens de godsdienstige en zedelijke beginselen in de praktijk moet omgezet worden”. Omdat „een formeel katholieke vereniging aan haar leden de beste waarborg biedt om hun geloofsovertuiging in praktijk te brengen”, is zij „beter geschikt voor de meer vurige gelovigen” (34).

55. Dit kan duidelijk afgelezen worden uit de collectie van Van den Meerssche, *De paus en de sport*, die meer toespraken dan Cauwels opnam, ook uit het begin van Pius' pontificaat.

56. Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 33-34.

*In 1957 bundelde Sporta de uitspraken van paus Pius XII over sport.
(Leuven, KADOC)*

2. Ontwikkelingen sinds het Tweede Vaticaans Concilie

De tekorten waaraan de pre-conciliaire theologische benadering van sport en lichaamsbeoefening leed, waren symptomen van een breuk tussen theorie en praktijk⁵⁷. Ook wanneer de waarde en heilsbestemming van de mens en zijn lichaam in de dogmatische theologie werden belicht, ging men er niet toe over deze inzichten in verband te brengen met de praktische beleving van het lichaam in activiteiten als sport en lichaamsoefeningen⁵⁸. Dit werd aan de moraaltheologie overgelaten, die in het beste geval niet veel meer deed dan bevestigen wat op basis van „gezond verstand” ook wel kon worden achterhaald. De moraaltheologie beoordeelde de sport instrumenteel, in functie van andere doelstellingen, waardoor sport hoofdzakelijk gewaardeerd werd als stimulans tot het beoefenen van de deugden en de karaktervorming. Bovendien leidde het onderliggend dualisme van ziel en lichaam onvermijdelijk tot een onderwaardering van het lichamelijke. Ook al onderstreepte men de onlosmakelijke (maar niettemin hiërarchische) eenheid van lichaam en ziel, methodisch kon men er niet onderuit het primaat aan het zieleheil toe te kennen wanneer het erop aankwam de bestemming van de mens in een religieus perspectief te duiden.

2.1. De antropologische wending

De ommekeer in de theologische benadering van de sport was onderdeel van een evolutie die de katholieke theologie in het algemeen rond het midden van de eeuw doormaakte. Zij kan gekarakteriseerd worden als een streven om in de theologie een „opening naar de wereld” te bewerkstelligen⁵⁹. De overtuiging groeide dat de theologie een diepgaande confrontatie met de moderne wereld en haar nieuwsoortige problemen, op straffe van anachronisme, niet uit de weg kon gaan. Door Kerk en religie aansluiting te doen vinden bij de tijd kon de bevrijdende betekenis van de christelijke heilsboodschap voor de hedendaagse mens inzichtelijk worden gemaakt. Om dit te bereiken was een ernstige dialoog met het contemporaine denken nodig, en aandacht voor aspecten van de werkelijkheid die voordien door de theologie grotendeels waren verwaarloosd.

In 1946 verwoordde de Leuvense theoloog Gustave Thils deze nieuwe ingesteldheid in zijn programmatisch werk *Théologie des réalités terrestres*. Het dualisme tussen God en wereld, de breuk tussen religie en leven, kan alleen overwonnen worden door de „aardse werkelijkheden” ook in de theo-

57. We volgen Söll, „Sport in der katholischen Theologie”, 48-49.

58. De enkele gevallen waarin dit wel gebeurde, zoals in de in noot 31 vermelde uiteenzetting van Marin over de invloed van de eucharistie op het lichaam, waren volstrekt ontoereikend.

59. Zie de klaarkijkende situatiebeschrijving uit 1954 door Aubert, *La théologie catholique*, 43-70. Verder het algemene overzicht van J. Ziegler in Ziegler & Henning, „Moraltheologie und christliche Gesellschaftslehre”, 316-360.

logie te valoriseren. Het heil waarover het christendom spreekt is geen sacrale realiteit die los staat van het profane leven. Het moet oplichten in de wereld zelf, in de christelijke zingeving van maatschappelijke en culturele activiteiten die het leven van de mens concreet gestalte geven. Thils stelde dan een hele lijst op van „aardse werkelijkheden” waarover een theologie moest ontworpen worden: wetenschap, cultuur, arbeid, techniek, kunst, spel, ontspanning enz. Onder deze „genitief-theologieën” (zoals ze later werden genoemd) figureerde ook een „Théologie du corps et du sport”⁶⁰.

Thils' oproep tot het ontwerpen van een „theologie van de sport” heeft zeer stimulerend gewerkt in de reflectie over sport in de katholieke theologie⁶¹. Eén van de eerste reacties verdient hier bijzondere aandacht. In 1949 legde Rosa Haerens in het Hoger Instituut voor Lichamelijke Opleiding te Leuven een licentiaatsverhandeling voor onder de titel *Christocentrische sportethiek*. Zij nam het werk van Thils als uitgangspunt: met deze publicatie was het „stadium van de wetenschappelijke behandeling” van een specifieke christelijke sportethiek bereikt⁶². De verhandeling was hoofdzakelijk beperkt tot een status quaestionis, waarbij Haerens met een bijwijlen ontwapenend kritisch oordeel vrijwel alle tot dusver gepubliceerde studies over christendom en sport van tafel veegde⁶³. Zoals bij licentiaatsverhandelingen vaker het geval is, volgde hierop alleen nog de formulering van een alternatief, dat niet verder werd uiteengezet. In een „proeve van een synthesebeginsel” stelde Haerens een nieuwe christelijke sportethiek voor, met Christus als dynamisch uitgangspunt. Als wij haar goed begrijpen, pleitte zij voor een verbinding tussen de bevrijding van de kosmos door Christus en de natuurlijke bevrijding van het lichaam die in de sport gerealiseerd wordt⁶⁴.

Deze christologische fundering van een „theologie van de sport” was wellicht wat hoog gegrepen. In ieder geval is zij, voor zover wij konden nagaan, niet verder uitgewerkt. De theologische reflectie over sport gebeurde niet via de christologie, maar in een hernieuwde benadering van de mens. Zoals Thils zelf later aanstipte, was het hem met zijn pleidooi voor een theologie van de aardse werkelijkheden in wezen om een nieuwe christelijke antropologie te doen⁶⁵. Omdat de mens tot dusver eenzijdig als *animal rationale* was beschouwd, was het nodig de integrale mens, met al zijn sociale,

60. Thils, *Théologie des réalités terrestres*, 76.

61. Het werk had een brede weerklank o.m. door de Duitse vertaling die in 1955 verscheen.

62. Haerens, *Christocentrische sportethiek*, 63-71.

63. „Door een bijna totale afbraak moeten wij tot een tabula rasa komen” was het devies (24). Verscheidene van de hoger besproken werken werden door Haerens zonder meer als „onwetenschappelijk” afgewezen.

64. Het „synthesebeginsel” luidde: „zo die innerlijke kosmische bevrijding een feit is, dan wordt dit ten sterkste gerealiseerd in het menselijk lichaam, waarin de kosmische krachten in hoogspanning staan; in de mens, het toppunt van de stoffelijke Schepping, moet die christologische bevrijdingsdrang het hoogst staan. Welnu, het komt ons voor dat de sport, die in wezenheid een natuurlijke bevrijdingsfunctie is, daar contact neemt met het christendom en er getransformeerd wordt tot een specifiek christelijke activiteit” (76).

65. G. Thils, *Orientations de la théologie*. Bibliotheca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium XI (Leuven, 1958) 120-126.

culturele en kosmische activiteiten, tot onderwerp van de theologische reflectie te nemen.

Het dualisme van lichaam en ziel werd overwonnen door de verwerking van inzichten uit de filosofische antropologie en de gedragswetenschappen. Vooral de existentiële fenomenologie leverde het begrippenapparaat voor een compleet andere beschouwing van de mens. Zij leerde de mens zien als een „esprit incarné”, een geest-in-lichamelijkheid. Door zijn lichamelijkheid is de totale mens aanwezig in de wereld. In een existentiële benadering van lichamelijkheid als expressie van de menselijke subjectiviteit is de mens een dynamische eenheid, waarbij elke polariteit van ziel en lichaam, typisch voor een natuurfilosofische antropologie, wordt uitgesloten. Deze nieuwe benadering werd in Vlaanderen onder meer intensief verwerkt door de lectuur van Nederlandse auteurs als F.J.J. Buytendijk, W.A.M. Luijpen en C.A. van Peursen⁶⁶. Zij ging gepaard met een herziening van het bijbels mensbeeld. Ook hier werd de nadruk gelegd op de mens als een vrije, creatieve persoon, handelend in de geschiedenis. Dualistische interpretaties van bijbelteksten, met name in verband met het mensbeeld bij Paulus, werden als neoplatonische misduidingen van de hand gewezen⁶⁷. In studies over sport gingen overwegingen over de verhouding tussen lichaam en ziel trouwens hoofdzakelijk nog functioneren als een negatieve referentie, om aan te geven dat het dualistische ziel / lichaam-schema in een christelijke antropologie van de sport voorgoed was afgezworen. Deze filosofische problematiek werd meestal niet meer uitgediept. Veeleer werd de sport beschouwd als een autonome werkelijkheid, met eigen culturele en humane waarden, die als zodanig in het geheel van een christelijke mens- en wereldvisie geïntegreerd diende te worden. De inspiratie voor deze benadering vonden de theologen in teksten van het Tweede Vaticaans Concilie, meer bepaald in de pastorale constitutie *Gaudium et spes*, „over de Kerk in de wereld van deze tijd”, waarin de geschetste „opening naar de wereld” ten volle werd gehonoreerd.

2.2. Sport als uiting van menselijke cultuur

De constitutie *Gaudium et spes* besteedt in haar plaatsbepaling van de Kerk in de wereld expliciet aandacht aan de aardse werkelijkheden, de

66. Zie b.v. F.J.J. Buytendijk, *Algemene theorie der menselijke houding en beweging als verbinding en tegenstelling van de fysiologische en de psychologische beschouwing* (Antwerpen, 1948; ⁷Utrecht - Antwerpen, 1974); W.A.M. Luijpen, *Existentiële fenomenologie* (Utrecht, 1959; ⁷1966); *Nieuwe inleiding tot de existentiële fenomenologie* (Utrecht, 1969); C.A. van Peursen, *Lichaam-ziel-geest. Inleiding tot een fenomenologische antropologie* (Utrecht, 1956; ⁶1978). Cf. Mennes, *Sport in het christelijk verlossingsperspectief*, 41-53.

67. Wanneer Paulus de tegenstelling vlees-geest hanteerde, had hij het niet over het Griekse lichaam / geest-dualisme, maar sprak hij over kwalificaties van de ene mens in zijn totaliteit. Zie b.v. Speekenbrink, *Theologie en lichamelijke opvoeding*, 6-9.

activiteiten waarin de mens aan zijn wereld gestalte geeft⁶⁸. De autonomie van deze „binnenwereldlijke” activiteiten wordt erkend: ze bezitten eigen wetmatigheden en waarden die, wanneer ze juist begrepen worden, gerespecteerd moeten worden omdat ze beantwoorden aan de wil van de Schepper. Christenen moeten meewerken aan de promotie van deze waarden en ze in het licht van het evangelie interpreteren. Eén van de domeinen waarop dit dient te gebeuren is de cultuur. Hier kan van „een nieuw tijdperk in de geschiedenis van de mensheid” gesproken worden: nieuwe cultuurvormen zijn ontstaan, die een ingrijpende verandering in de denk- en levenspatronen van de moderne mens tot uitdrukking brengen. De sport komt ter sprake onder de culturele taken die christenen in deze nieuwe situatie ter harte moeten nemen. Cultuur moet opgevat worden als een recht van iedereen en culturele opvoeding moet gericht zijn op de gehele menselijke persoon. Voor deze „afgeronde culturele opvoeding van de mens” staan allerlei hulpmiddelen ter beschikking, zoals het boek, de nieuwe communicatiemedia, een groeiende mobiliteit. De toenemende vrije tijd geeft mensen de mogelijkheid om deze middelen tot hun ontplooiing te benutten. Dit kan onder meer gebeuren door toerisme, en „ook door training en sportmanifestaties, die een hulpmiddel vormen om het geestelijke evenwicht, ook in de maatschappij, te bewaren, alsook om broederlijke verhoudingen tussen de mensen van alle standen en volkeren of van diverse rassen tot stand te brengen”⁶⁹. Christenen moeten aan deze activiteiten participeren en ze met een humane en christelijke geest doordringen. Culturele vorming is immers slechts af, wanneer de zin van de cultuur voor de menselijke persoon in het licht wordt gesteld.

Deze ene vermelding van de sport als element van de menselijke cultuur volstond om het fenomeen vanuit een nieuw gezichtspunt te benaderen. *Gaudium et spes* was wellicht het meest besproken conciliedocument, waarin de geest van *aggiornamento*, die Vaticanum II gaandeweg beheerste, het meest uitdrukkelijk zijn neerslag heeft gevonden. Hoe deze tekst een hernieuwde reflectie over de verhouding tussen Kerk en sport stimuleerde, blijkt uit de manier waarop in katholiek Vlaanderen in de jaren na het Concilie over sport werd gedacht.

In december 1970 organiseerde Sporta in het kasteel van Ham te Steenokkerzeel een symposium over „Kerk en sport”. Verscheidene referaten behandelden het onderwerp expliciet vanuit het perspectief dat door *Gaudium et spes* geopend was. De Leuvense moraaltheoloog Jozef Ghoos hield een uiteenzetting over „Aardse werkelijkheid en geloof”; de sportwetenschapper Roland Renson belichtte de verhouding tussen „Sport en cultuur”; Sporta-

68. *Gaudium et spes* werd gepromulgeerd op 7 december 1965. In wat volgt citeren wij uit *Constituties en decreten van het Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie* (Amersfoort, 1967) 401-494.

69. Nr. 61. De vermelding was opgenomen op voorstel van de Franse bisschop Lebrun, die sprak namens 41 medebisschoppen. Over de ontstaansgeschiedenis van dit onderdeel van de Constitutie zie Ch. Moeller in: G. Baraúna, ed. *De Kerk in de wereld van nu. Commentaren op de pastorale constitutie Gaudium et Spes* (Bilthoven, 1968) 373-374.

„ideoloog” Alfred Cauwels schetste de opdrachten van een nieuwe „Sport-pastoraal” op basis van de theologie van de aardse werkelijkheden, zoals die op het Concilie ontwikkeld was⁷⁰. Opmerkelijk was de toespraak van de Brugse bisschop Emiel Jozef De Smedt over „De sport als promotie van cultuur”. Bisschop De Smedt sprak zich zeer positief uit over de culturele betekenis van de sport, en deze waardering gold uitdrukkelijk ook de professionele topsport. Zo vond hij het „onloochenbaar” dat topsport als aanbod van ontspanning voor het publiek (als kijksport dus) een „menselijke en culturele waarde” heeft⁷¹. De culturele waarde van actieve, vrije sportbeoefening was nog evidentier. Een overzicht van de kwaliteiten die mensen hierin konden ontplooiën maakte duidelijk „dat de sportbeoefening veelzijdig en ingrijpend bijdraagt tot de vooruitgang van de cultuur”⁷². De Smedt onderstreepte dat de sport waarschijnlijk het enige cultuurgebied is waarin alle lagen van de bevolking zich uiteten. Deze brede belangstelling was niets minder dan „één van de tekenen des tijds”. De dienst die de Kerk aan de wereld te vervullen had, diende zij dan ook op dit „providentieel terrein” waar te maken, door de ontwikkeling van de sportcultuur te bevorderen en vanuit een christelijke inspiratie te begeleiden⁷³.

Deze toch wel zeer optimistische waardering van de sport was in de jaren zeventig in verscheidene toespraken van kerkelijke gezagdragers terug te vinden. Internationale weerklank vond een redevoering die kardinaal Leon Joseph Suenens, aartsbisschop van Mechelen-Brussel, uitsprak op een wetenschappelijk congres dat door het Olympisch comité in augustus 1972 te München werd gehouden. Suenens sprak er over de sport als een factor van humanisering⁷⁴. Hij belichtte het belang van de sport in de menselijke ontwikkeling op individueel en sociaal vlak. Bij het individu bevordert de sport de menselijke ontplooiing, het menselijk evenwicht, zelfbeheersing en zelfvertrouwen. Op sociaal vlak werkt zij als een correctief op de consumptie-maatschappij, de moderne gelijkschakeling, automatisering en mechanisering van de mens. In de interpersoonlijke relaties heeft de sport een belangrijke ethische functie: zij is een leerschool van fair play, medeverantwoordelijkheid, belangeloosheid en spel. Tenslotte werkt zij in de internationale verhoudingen als een instrument van de wereldvrede. Al deze kwaliteiten, die Suenens overigens alleen met betrekking tot recreatieve sport besprak, maken duidelijk dat de sport, „als lichamelijke ontplooiing van de mens, volledig in de lijn van de menswording ligt”⁷⁵. Suenens rekende in dit verband eveneens af met het ziel / lichaam-dualisme dat niet beantwoordt aan

70. Cauwels documenteerde deze ontwikkeling ook in een samenvattend verslag: „Uit de voorbereidende papers. Katholieke kerkelijke documenten over het probleem” in: *Kerk en sport*. Sportacahier I (Leuven, 1971) 41-48.

71. „De sport als promotie van cultuur” in: *Kerk en sport*, 37.

72. *Ibid.*, 39.

73. *Ibid.*, 39.

74. Een Nederlandse versie verscheen onder de titel „De sport, een factor van vermenselijking” in: *Archief van de Kerken*, XXVIII (1973) 14-23.

75. *Ibid.*, 21.

een authentieke christelijke mensvisie. Aangezien de mens slechts als lichamelijke bestaat, kunnen heil in Jezus Christus en het verbond tussen God en de mensen niet los van het lichamelijk welzijn tot stand komen.

Een gelijkaardige teneur was, tenslotte, aanwezig in een redevoering over „Morele waarden en sport” die bisschop De Smedt in april 1977 hield op de openingszitting van het internationale congres van de FICEP te Brussel. Ook De Smedt besprak de waarde van de sport op individueel en sociaal vlak⁷⁶. Hij benadrukte voorts dat niet alleen recreatiesport maar ook competitie-sport kan bijdragen tot het algemeen welzijn⁷⁷. Voor het overige wees hij op de gevaren die het sportgebeuren bedreigen: de toename van het geweld, de excessieve geldstromen, het misbruik van macht, de verafgoding van topatleten. Ten aanzien van deze ontsporingen pleitte de bisschop van Brugge voor versoering en realisme, in het bijzonder bij de begeleiding van jongeren in de sport. Waar het op aankomt, is te werken aan een verbetering van de kwaliteit van het menselijk leven, zodat sport, ook in competitieverband, in de echte zin van het woord „re-creatie” is: „herscheping van ziel en lichaam, herschepping van enkeling en gemeenschap, mensen vervolmaken, ze meer volledig mens maken”⁷⁸.

Deze enkele voorbeelden mogen volstaan om een idee te geven van de manier waarop een vernieuwde waardering van de sport zich in de post-conciliaire periode in de kerkelijke standpuntbepalingen heeft doorgezet. Volledigheidshalve stippen wij aan dat soortgelijke opvattingen ook terug te vinden zijn in de talrijke toespraken van de pausen over sport⁷⁹. Terwijl Johannes XXIII (1958-1963) grotendeels de traditie van Pius XII voortzette, kon Paulus VI (1963-1978) zich op de nieuwe benadering van het Concilie beroepen om de maatschappelijke waarde van de sport in het licht te stellen. Hij hechtte bijzonder belang aan de universele betekenis van de sport in de ontmoeting der volkeren, onder meer naar aanleiding van de Olympische spelen van Mexico (1968) en Montreal (1976). Johannes Paulus II, zoals bekend een bedreven skiër, verdiepte deze nieuwe appreciatie door de eigenwaarde van de sport antropologisch te funderen⁸⁰. De morele kwaliteiten die door sportbeoefening ontwikkeld worden culminerend volgens Johannes Paulus in sport als levensvreugde, spel en feest. Wanneer de sport zich van uitwassen en bevoogdingen kan bevrijden, draagt zij bij tot een „cultuur van liefde”⁸¹.

76. „Sport als vervolmaking van het mens-zijn” en „Sport als vervolmaking van het broeder-zijn”. De Smedt, „Morele waarden en sport”, 232-236.

77. *Ibid.*, 236-239.

78. *Ibid.*, 231.

79. Zie het overzicht in Schwank, „Die Entwicklung des Sportverständnisses”, 269-280, en Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 45-141.

80. Dit deed hij o.m. in een toespraak tijdens een misviering in het kader van het Heilig Jaar (1984) in het Olympisch stadion te Rome (Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 128-133). Een synthese van deze toespraak vindt men in Schwank, „Die Entwicklung des Sportverständnisses”, 275-278. Zie ook Kerrigan, „Sports and the Christian Life”.

81. Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 133.

3. Thema's in een actuele theologische benadering van de sport

De geschetste ontwikkeling in de kerkelijke standpunten is terug te vinden in het groeiend aantal theologische publikaties dat de laatste decennia over sport is verschenen. Of dit onderzoek ook effectief verwerkt werd, is merkbaar in de talrijke woordenboeken en encyclopedieën die de theologie rijk is. Vanaf de jaren vijftig beginnen de trefwoorden „lichaam(sculptuur)” en „sport” voor te komen⁸². Vooral de artikelen over sport blijven echter toch nog vrij zeldzaam en beantwoorden vaak niet aan de actuele stand van het onderzoek. Enkele vroege uitzonderingen niet te na gesproken⁸³, wordt de sport pas in recente, vooral Duitstalige lexica en handboeken over moraaltheologie uitvoerig behandeld door auteurs die over het thema onderzoek hebben verricht⁸⁴. Het lijkt ons nuttig ter afsluiting een bondig overzicht te geven van de belangrijkste thema's die in deze studies aan bod komen. Hierbij beperken wij ons hoofdzakelijk tot katholieke, „continentale” literatuur. De specifieke, historisch bepaalde achtergrond van deze reflectie impliceert dat zij niet het hele spectrum van de problematiek „sport en religie” bestrijkt en bijvoorbeeld andere accenten legt dan de Angelsaksische literatuur ter zake⁸⁵. Zo heeft zij meer belangstelling voor de ethische aspecten van de sport dan voor de cultuurantropologische benadering van de band tussen sport en ritueel. Zij wil in eerste instantie theologisch over sport spreken, d.w.z. vanuit het christelijk heilsperspectief, wat overigens niet uitsluit dat zij zich met een eigen competentie over „godsdienstwetenschappelijke” aspecten van de sport kan uitspreken⁸⁶.

3.1. Theologie van de sport

Hoewel Gustave Thils' suggestie om de theologische reflectie ook tot domeinen als sport uit te breiden, zeer productief heeft gewerkt, zijn de pogingen om een echte theologie van de sport te ontwerpen zeldzaam geble-

82. Zie het overzicht in Söll, „Sport in der katholischen Theologie”, 49-50, 53-54. Vgl. M. Triet & F. Pieth, „Leibesübungen und Sport in deutschsprachigen Lexicas [sic] mit religiöser Tendenz” in: *Proceedings of the IX International HISPA Congress* (Lissabon, 1981) 375-382.

83. Eén van de eerste belangrijke artikelen over sport werd geschreven door Walter Kuchler in het bekende lexicon *Sacramentum Mundi*, IV (Freiburg-Basel-Wenen, 1969) 691-695. Significant is overigens dat dit artikel in de Nederlandse vertaling van het lexicon (Hilversum, 1968-71) zonder meer werd weggelaten.

84. Zie vooral *Handbuch der christlichen Ethik*, III (Freiburg, 1982) 508-530 (R. Andresen, W. Korff); *Neues Lexikon der christlichen Moral* (Innsbruck-Wenen) 1990, 718-724 (R. Weiler).

85. Een voorbeeld van een Amerikaanse benadering vindt men in het verzamelwerk: S.J. Hoffman, ed. *Sport and Religion* (Champaign, IL, 1992).

86. Zoals zichtbaar wordt in het opgemerkte themanummer over sport van het internationaal theologisch tijdschrift *Concilium*, XXV (1989) nr. 5. Hierin vindt men b.v. een studie van de bekende theoloog Jürgen Moltmann over „De Olympische Spelen tussen religie en politiek” (83-89). Moltmanns benadering van de Coubertins *religio athletae* toont aan dat christelijke theologen deze vorm van „geseculariseerde religie” vanuit hun specifieke achtergrond niet alleen moeten bekritisseren maar ook zinvol kunnen herinterpreteren.

ven. Dit heeft te maken met de terughoudendheid die de theologie heeft aangenomen ten aanzien van de inflatie van „genitief-theologieën”, waardoor zowat alle domeinen van het leven met een aantal vrij oppervlakkige bespiegelingen „getheologiseerd” worden. Zo opgevat biedt een theologie van de sport soms niet veel meer dan een overzicht van de houding van het christendom tegenover de sport, aangevuld met een weergave van wat met name door het kerkelijk magisterium over ethische aspecten van de sport is gezegd⁸⁷. Het uitgangspunt van een theologie van de sport moet duidelijk breder en diepgaander zijn. Theologie is een hermeneutische reflectie op de christelijke geloofservaring in het licht van het openbaringsgegeven dat in bijbel en traditie is overgeleverd. Als zodanig moet zij over sport spreken in de context van meer omvattende theologische thema's. Het aangewezen kader is hierbij - zoals reeds door Thils was opgemerkt - de christelijke antropologie. De beschouwing over de gehele mens, in de ervaring van zijn ook op de sport betrokken lichamelijke, biedt een raakvlak waarin de theologie in gesprek kan treden met de sportwetenschap⁸⁸. Eén van de weinige voorstellen om op deze basis een theologie van de sport te ontwerpen is uitgewerkt door de Duitse theoloog Georg Söll⁸⁹.

Een weergave van de christelijke opvatting van de mens in zijn lichamelijke vormt volgens Söll het „prolegomenon” voor een theologie van de sport. Zij gaat uit van de heilshistorische grondgegevens over de schepping, verlossing en eindtijdelijke verheerlijking van de mens⁹⁰ en verankert de lichaamsbeleving in het geheel van een geloofshouding, die een door God gewilde bevestiging van het leven uitdrukt.

Een eerste onderdeel van wat een theologie van de sport volgens Söll kan bieden, is het onderzoek naar de bijbelse opvattingen over lichaamsoefeningen en sport. Natuurlijk is het in de bijbelse teksten in de eerste plaats om religieuze waarheden te doen. Zo staan in het Nieuwe Testament niet de zorg om het lichaam, maar het komende heil en de overwinning op de dood centraal. Toch zijn er, vooral bij Paulus, opmerkelijke verwijzingen naar sport aanwezig, die niet onvermeld mogen blijven⁹¹. Paulus gebruikt talrijke zegswijzen en beelden die verwijzen naar de sportwedstrijden uit zijn tijd. In de meeste gevallen hebben deze agonale beelden een symbolisch karakter: zij illustreren de „levensstrijd” die de christenen in de richting van het heil voeren. Ook wanneer Paulus een aantal sportieve karaktereigenschappen en deugden lovenswaardig noemt, verwoordt hij opvattingen die in de toen-

87. Zie b.v. Kealy, „Towards a Theology of Sport”.

88. Zie Rösch, „Sportwissenschaft und Theologie”, 241-245.

89. Söll, „Theologie des Sports?”; zie ook: Id., „Sport und Theologie”.

90. Zie o.m. Söll, „Der Sport und das christliche Menschenbild”, 34-47. Vgl. wat eerder (noot 23) op basis van Wildiers werd gezegd.

91. De bekendste tekst, 1 Kor. 9,24-27, hebben we hoger al geciteerd. Een overzicht van deze „agonale” beelden en een beoordeling van de sportopvatting in het Nieuwe Testament vindt men in Kuchler, *Sportethos*, 201-211. Zie ook S. Freyne, „De vroege christenheid en het atletisch ideaal”. *Concilium*, XXV, nr. 5 (1989) 77-82, en de recente studie van R. Garrison, „Paul's Use of the Athlete Metaphor in 1 Corinthians 9”. *Studies in Religion / Sciences Religieuses*, XXII (1993) 209-217.

malige culturele context gemeengoed waren en in de filosofie van de Stoa en de Cynici waren ontwikkeld. Een specifiek christelijk standpunt over sport, zeker in haar moderne verschijningsvorm, kan uit deze teksten niet worden afgeleid.

Een theologische benadering van de sport zal dan ook boven deze particuliere gegevens uit naar bredere verbindingslijnen tussen de christelijke openbaring en het verschijnsel sport met zijn specifieke waarden en ervaringen moeten zoeken. Söll besteedt veel aandacht aan het element van het spel dat eigen is aan sportbeoefening. In het spel ervaart de mens de vreugde om zijn lichaamsactiviteit en het genot van zijn vrijheid. Een theologisch verstaan van het spel verbindt deze ervaringen met de voorstelling van een God die a.h.w. al spelende (want zonder dwang en in volkomen vrijheid) een wereld heeft geschapen waar hij met welgevallen op neerkijkt. In zijn vreugde om het spel imiteert de mens deze „spelende” God en maakt zo zijn lichaamsbeleving tot een verheerlijking van de Schepper⁹².

Dat aan dit theologisch inzicht ook ervaringen beantwoorden, wordt gesuggereerd door auteurs die peilen naar de mogelijkheid van een „spiritualiteit van de sport”⁹³. In de ervaring van vreugde en vrijheid in het spel, in de sportieve prestatie waarin de atleet zijn grenzen verkennt, kan een religieuze dimensie oplichten. Sportprestaties kunnen „topervaringen van de geest”⁹⁴ worden, waarbij het individu, precies door de intense beleving van zijn / haar lichamelijkeheid, zichzelf op een lucide manier bewust wordt en deze ervaring verbindt met het mysterie, het heilige. In deze „extatische” ervaring wordt elke instrumentele betekenisgeving van de sport uitgesloten. Als aan sportbeoefening een religieuze dimensie kan worden gegeven, dan is dit mogelijk doordat de sport hier geen enkel extern doel dient, maar zinvol is in zichzelf. De theologische interpretatie van deze extreme ervaringen bij sportbeoefening vormt wellicht het culminatiepunt van wat een theologie van de sport te bieden kan hebben. In de theologie, en meer bepaald in de moraaltheologie, komen echter nog andere, sociale en ethisch geladen aspecten van de sport aan de orde.

3.2. Sportethos en ethiek van de sport

De moraaltheologische reflectie over sport heeft veel aan diepgang gewonnen door, in navolging van de sportwetenschap en de sportfilosofie, het sportfenomeen te analyseren als een specifiek ethos⁹⁵. Het sportethos

92. Vgl. de bekende „theologie van het spel” van J. Moltmann, *Het spel van de vrijheid. Gedachten over de vreugde om de vrijheid en het plezier van het spel* (Bilthoven, 1971; uit het Duits, 1971).

93. Zie o.m. Ryan, „Naar een spiritualiteit voor de sport”. Ryan schreef een studie over *Wellness, Spirituality and Sports* (New York-Mahwah, NJ, 1986).

94. Ryan, „Naar een spiritualiteit voor de sport”, 95.

95. Baanbrekend was de studie van Kuchler, *Sportethos*. Zie hierover o.m. Söll, „Woher bezieht der Sport sein Ethos?”. Vgl. Rijsdorp, *Sport en maatschappij*, 122-130.

bestaat in de totaliteit van waarden, normen en idealen die in het levensdomein sport aanwezig zijn, en in een reeks morele eigenschappen en attitudes die daaraan beantwoorden⁹⁶. Het karakteristieke van dit ethos is moeilijk eenduidig te omschrijven, aangezien het al problematisch blijkt te zijn de specificiteit van het complexe verschijnsel sport zelf aan te duiden⁹⁷. In navolging van de filosoof Paul Weiss kan sport bepaald worden als een streven naar lichamelijke uitmuntendheid⁹⁸. Men kan echter ook het spel als het specifieke element van de sport beschouwen⁹⁹, of de nadruk leggen op de agonale grondstructuur van de sport¹⁰⁰. In feite zal elk van deze drie karakteristieken overwegend of in combinatie met de andere in diverse vormen van sportbeoefening aanwezig zijn. Van de waarden en morele kwaliteiten die in het sportethos aan bod komen, zijn er in het voorgaande al verscheidene genoemd. Kuchler vermeldt kameraadschap, fairness, teamgeest, moed, levensvreugde, „kunnen winnen en verliezen”, en alle eigenschappen van de wil¹⁰¹. De belangrijkste van deze sportwaarden is ongetwijfeld de fairness, fair play, de erkenning van de eigenwaarde en gelijkheid van de medespeler en de aanvaarding van rechtvaardige spelregels. Fairness is de sportwaarde bij uitstek, die zelfs in andere levensdomeinen als stelregel is doorgedrongen¹⁰².

De taak van een sportethiek bestaat erin de morele betekenis van deze specifieke waarden te belichten en ze te richten op de integrale ontplooiing van de menselijke persoon. Hierbij zal de ethiek onder meer wijzen op de beperktheid van deze sportwaarden. Het sportethos is immers een particulier ethos: het beperkt zich tot één enkel levensgebied¹⁰³. Ook biedt het zelf geen fundering voor het verplichtingskarakter van de normen en de bredere doelstelling van de waarden die in de sport werkzaam zijn. In deze zin kan men sport een niet-zedelijke waarde noemen. In een ethische beoordeling wordt de morele relevantie van de sport bepaald door de vraag of het individu van deze waarde zinvol gebruik maakt, meer bepaald of zij bijdraagt tot de vorming van zijn / haar morele persoonlijkheid¹⁰⁴. Sportethiek

96. Zie de definitie in Kuchler, *Sportethos*, 185.

97. Zie voor wat volgt Weiler, „Zur Sinnfrage des Sports”.

98. P. Weiss, *Sport: A Philosophical Inquiry* (Carbondale, 1969), 3-17: Concern for excellence.

99. Zie b.v. R.M. Feezell, „Sport: Pursuit of Bodily Excellence or Play? An Examination of Paul Weiss's Account of Sport”. *The Modern Schoolman* 58 (1981) 257-270.

100. Aldus de moraaltheoloog Korff, „Grundsätze zu einer Ethik, 523-525.

101. Kuchler, *Sportethos*, 141-165, 185.

102. Het belangrijke sociaal-ethische werk van John Rawls, *A Theory of Justice* (Londen-Oxford, 1972), gaat b.v. uit van het principe „Justice as Fairness” (3-53).

103. De specifieke regels en waarden waar de sportbeoefenaar zich naar richt gelden slechts binnen de grenzen van het sportdomein (i.c. de wedstrijd). De vraag of en hoe sommige van deze waarden en karaktereigenschappen bij het individu overdraagbaar zijn op andere levensdomeinen is empirisch moeilijk te staven, hoewel men mag aannemen dat een dergelijke overdracht wel plaatsvindt. Zie hierover Kuchler, *Sportethos*, 196-200; Enz, *Sport im Aufgabenfeld der Kirche*, 75-83.

104. Zie Mieth, „Leib und Leistung”, 25-26; Id., „Ethik des Glaubens”, 155-156; Id., „Ethik van de sport”, 68.

beoordeelt het sportethos dan ook in het kader van bredere waarden, zoals menselijke waardigheid, volwaardige menselijke ontplooiing, rechtvaardigheid, solidariteit.

Christelijke ethiek, respectievelijk moraaltheologie participeert aan deze ethische reflectie over sport. Zij pretendeert niet specifieke antwoorden te bieden met betrekking tot de fundering van een normatieve sportethiek. Wel heeft zij in deze reflectie een eigen inbreng omdat zij in haar eigen traditie zininhouden kan ontdekken die voor een ethiek van de sport relevant zijn. Het feit dat zij binnen een bestaande gemeenschap (de Kerk) beoefend wordt, betekent ook dat zij degenen die tot deze gemeenschap behoren sterker kan motiveren voor het in de praktijk brengen van ethische oordelen. Als geloofswetenschap meent zij tenslotte morele inzichten te kunnen verdiepen door ze te plaatsen in een omvattend zing geheel van het menselijk bestaan¹⁰⁵.

Een voorbeeld van de manier waarop de moraaltheologie een bijdrage kan leveren aan de sportethiek is de behandeling van de fairness¹⁰⁶. Een onderzoek van deze waarde vanuit theologisch gezichtspunt laat zien dat fairness een „structurele” samenhang vertoont met de christelijke deugd van de liefde¹⁰⁷. Door deze verankering in een fundamentele ethische eis krijgt fairness in een christelijke ethiek een vanzelfsprekend verplichtingskarakter. Zoals elke ethische reflectie voert de moraaltheologie hierbij een dialoog met haar eigen traditie, waardoor zij de actuele betekenis van deze waarde verkrijgt door naar haar wortels op zoek te gaan. Zo legt Peter Lippert de verbinding van fairness met Thomas van Aquino's deugd van de *magnanimitas*. En zelfs de *eutrapelia* lijkt, na een verkommerd bestaan in de kleine lettertjes van de moraalhandboeken, aan een herwaardering toe in de nieuwe benadering van een christelijke sportethiek, precies als aanknopingspunt voor een religieuze interpretatie van de sport¹⁰⁸.

De ethische reflectie over de waarden, eigen aan het sportethos, vormt de basis voor de beoordeling van problemen die zich in de actuele sportbeoefening voordoen. De Duitse moraaltheoloog Dietmar Mieth heeft erop gewezen dat deze beoordeling rekening moet houden met een ingrijpende verschuiving in de beleving van sport in de hedendaagse sociaal-culturele context¹⁰⁹. Als maatschappelijk fenomeen representeert sport vandaag het

105. Zie hierover Mieth, „Ethik des Glaubens”, 141-143.

106. Zie Kuchler, *Sportethos*, 147-157; Lippert, „Fairneß”; in verkorte vorm in: Jakobi & Rösch, ed., *Sport ohne Ethos?*, 33-47; Rösch, „Fairness heute”.

107. Lippert, „Fairneß”, 264.

108. Zie Mieth, „Ethik des Glaubens”, 157-158. Mieth vertaalt Thomas' *eutrapelia* met „Gemutserquickung” en wijst erop dat voor Thomas het gemoed a.h.w. het religieuze centrum van de mens uitmaakt. Reeds in de jaren vijftig had Hugo Rahner, zonder veel respons, aangedrongen op de herwaardering van de *eutrapelia* in een christelijke benadering van spel en sport. Zie H. Rahner, „Eutrapelie, eine vergessene Tugend”. *Geist und Leben*, XXVII (1954) 346-353; Id., „Eutrapélie” in: *Dictionnaire de Spiritualité*, IV / 2 (Parijs, 1961) 1726-1729.

109. Mieth, „Leib und Leistung”, 26-31.

prestatieprincipe, dat zich in heel de samenleving heeft doorgezet. Haar symboliek en ideaalbeelden verwijzen niet louter meer naar de lichaamscultuur, maar zijn veeleer ontleend aan de prestatiecultuur¹¹⁰. Een ethische beoordeling van de sport is slechts adequaat als zij bijzondere aandacht heeft voor de ambivalenties die in deze sportbeoefening als prestatiecultuur aanwezig zijn. Mieth brengt de problematische tendensen in de huidige sportbeoefening samen in een aantal reducties, waardoor essentiële aspecten van sport in de verdrukking dreigen te geraten: een reductie van lichamelijkheid tot lichaamscultus, van het speelse element in de sport tot prestatie, van communicatie door middel van sport tot consumptie van sport, van sport tot ersatz voor religie¹¹¹.

Een kritiek op deze ontwaarding van sport concretiseert zich verder in een oordeel over de talrijke, specifieke problemen waarmee de sport geconfronteerd wordt. We noemen er slechts enkele¹¹². Vanuit christelijk-ethisch standpunt is reeds vrij vroeg stelling genomen tegen het gebruik van doping in de sport en inzake de (on)toelaatbaarheid van de professionele bokssport. De initiële afwijzing van professionalisme in de sport is, zoals uit ons historisch overzicht bleek, verdwenen. De aandacht gaat nu uit naar specifieke problemen die zich bij professionele sportbeoefening voordoen, zoals prestatiedruk, economisering en commercialisering van de topsport. In dezelfde context worden ook sociale verschijnselen als nationalisme in de sport en het geweld op en vooral rond de sportvelden bekritiseerd¹¹³. Het is evident dat Kerk en theologie voor al deze kwesties geen specifieke antwoorden of oplossingen willen bieden. Aangezien de Kerk echter ook een morele gemeenschap is, kan zij het zich niet permitteren over deze problemen geen uitspraak te doen. Een duidelijk standpunt, gefundeerd op wetenschappelijk onderzoek en geïnspireerd door de waarheid waar zij voor staat, is een pastorale taak die de Kerk tetwille van haar geloofwaardigheid niet achterwege kan laten.

3.3. Sport en pastoraal

De manier waarop de Kerk zich in de pastorale praktijk tegenover sport opstelde, volgde vanzelfsprekend de hierboven geschetste ontwikkeling in de kerkelijke opvattingen over de sport. Wij zullen deze evolutie in het kort weergeven door te verwijzen naar enkele fundamentele opties in de kerkelijke sportpastoraal.

110. Dit geldt uiteraard voor de waardering van topsport. Maar Mieth stelt dat vanuit sociologisch oogpunt ook b.v. de „gezondheidsstage“ (jogging, fitness) sterk door het aspect van prestatievermogen bepaald wordt (*Ibid.*, 29).

111. Mieth, „Ethik des Glaubens“, 143-151.

112. Zie b.v. Kuchler, *Sportethos*, 242-273. Verder het overzicht van „gevaaren“ en „excessen“ in de sport bij Arnauts, *Christelijke sportantropologie*, 39-60.

113. Zie b.v. verscheidene artikelen in het *Concilium*-nummer (cf. noot 86).

Zoals in de ons omringende landen, werden initiatieven op het vlak van de sportpastoraal in Vlaanderen gedomineerd door één instelling, nl. Sporta. Hoe Sporta sedert zijn oprichting een steeds breder uitdijende waaier van activiteiten heeft ontplooid, wordt verder in deze bundel uiteengezet. Wij willen hier aandacht besteden aan de specifieke pastorale doelstellingen die in de werking van Sporta aan bod zijn gekomen. Vooreerst verdient, zeker in het kader van deze bijdrage, één aspect van deze werking een uitdrukkelijke vermelding. De reflectie over de verhouding tussen sport, ethiek en religie is in Vlaanderen vrijwel uitsluitend in het kader van Sporta gevoerd. De problematiek kwam op verscheidene congressen ter sprake en de neerslag van deze gesprekken werd in een aantal *Sportacahiers* gepubliceerd¹¹⁴. Deze initiatieven hebben ertoe bijgedragen dat nieuwe inzichten uit de filosofie en de theologie snel gereciperd werden¹¹⁵.

Voorts biedt de vergelijking van een aantal opties van Sporta een illustratie van de evolutie in de kerkelijke sportpastoraal in Vlaanderen. In een bericht over de oprichting van Sporta in 1947 werd sportpastoraal nog omschreven als een apostolaat dat gericht is op een doordringen van de sportwereld met de katholieke levensbeschouwing¹¹⁶. Ook al werd uitdrukkelijk gesteld dat het er niet om ging de sport katholiek te organiseren, toch werd de taak van het sportapostolaat gedefinieerd als een „kerstening” van het sportmilieu: „penetratie-apostolaat in de meest wezenlijke betekenis van het woord” was de opdracht die Sporta zich stelde. Vergelijkten we deze doelstelling met de omschrijving van sportpastoraal door Alfred Cauwels op het vermelde Sporta-congres in 1970, dan blijkt dat de klemtonen toch duidelijk anders werden gelegd¹¹⁷. Uitgaande van de erkenning van de waarde van de sport als een autonoom cultuurdomein, stelde Cauwels dat de eerste taak van de sportpastoraal gelegen is in „het bevorderen van de positieve waarden van de sport”, die zij vervolgens vanuit het christelijk geloof moet inspireren¹¹⁸. Hieruit volgen de twee „grondhoudingen” die sportpastoraal moet aannemen: „de bevordering van de secularisatie van de sport en de ontsluiting van de verlossende waarde van de sport”¹¹⁹.

114. Aldus in het reeds genoemde *Kerk en sport* (Sportacahier 1, 1971); verder o.m. in de congresverslagen over *Sport en ethiek* (Sportacahier 11, 1982); *Blijven geloven in de sport. Sportbeleving tussen werkelijkheid en utopie* (Sportacahier 15, 1985).

115. Naast de Sporta-publicaties is een aantal Leuvense licentiaatsverhandelingen aan de problematiek gewijd, in het Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding (o.a. Haerens, *Christocentrische sportethiek*, 1949; Van Rossom, *Kerk en sport*, 1979), en in het Hoger Instituut voor Godsdienstwetenschappen (o.a. Mennes, *Sport in het christelijk verlossingsperspectief*, 1969; Kauwenberghs, *Christelijke antropologie*, 1976; Arnauts, *Christelijke sportantropologie*, 1981).

116. Zie het bericht „Sportapostolaat in België” in: *Katholiek Archief*, III (1948-49) 617-619.

117. Cauwels, „Sportpastoraal”; zie ook: Id., „Kerk en sport”, vooral 47-51.

118. Cauwels, „Sportpastoraal”, 26.

119. *Ibid.*, 26.

Deze accentverschuiving in de opvatting over sportpastoraal is tot in de statuten van Sporta zelf doorgedrongen ¹²⁰. Bij de oprichting in 1947 werd in verband met de pastorale werking zonder meer (want vanzelfsprekend) vermeld dat de vereniging noodzakelijkerwijs „een katholieke proost heeft” ¹²¹. In 1979 werd deze functie meer algemeen omschreven als „een proost of geestelijk adviseur” ¹²². In 1983 werd de christelijke inspiratie expliciet aan de doelstelling van Sporta toegevoegd: „Sporta is een vereniging, gegroeid vanuit een christelijk engagement naar de mens toe in het brede sportgebeuren. Sporta wil dan ook verder perspectief brengen in de humane waarden van de sport, vanuit een christelijke visie” ¹²³. In welke condities dit diende te gebeuren, was binnen de Dienst Pastorale Begeleiding regelmatig voorwerp van reflectie, onder meer in 1983 en 1985. Ten aanzien van de functie van de proost werd hierbij de nadruk gelegd op de noodzaak van een werkelijke participatie van de geestelijke begeleider aan de sportactiviteiten, als een getuigende „aanwezigheid” in „dienstbaarheid” ¹²⁴. Deze taakomschrijving is typisch voor de meer bescheiden mogelijkheden die tegenwoordig aan een pastoraal van de sport worden toegekend ¹²⁵. Een 'verchristelijking' van de sport wordt allang als een onrealistische en overigens ongewenste doelstelling van de sportpastoraal beschouwd. Veeleer moet de pastoraal aanknopen bij de bestaande idealen en waarden van de sport en deze in het kader van een christelijk geloofsverstaan promoveren en religieus verdiepen. Deze realistische benadering is dominerend in de praktische suggesties die op pastorale domeinen als catechese, liturgie en verkondiging ten aanzien van sport worden geformuleerd ¹²⁶. Zij zijn gebaseerd op het inzicht dat de Kerk haar pastorale dienst aan de sportwereld slechts succesvol kan vervullen als zij zich in het sportmilieu zelf begeeft. Dit besef van de noodzaak om ook in de pastorale actie van de sport zelf uit te gaan, stemt in wezen overeen met de intuïtie die pioniers als een pater van Clé van bij de aanvang in hun contact met de sportwereld heeft geleid.

120. Zie Bellekens, *Sporta*, 27-31.

121. Statuten, art. 11, § 2, Bijlage bij *Belgisch Staatsblad*, 15 februari 1947.

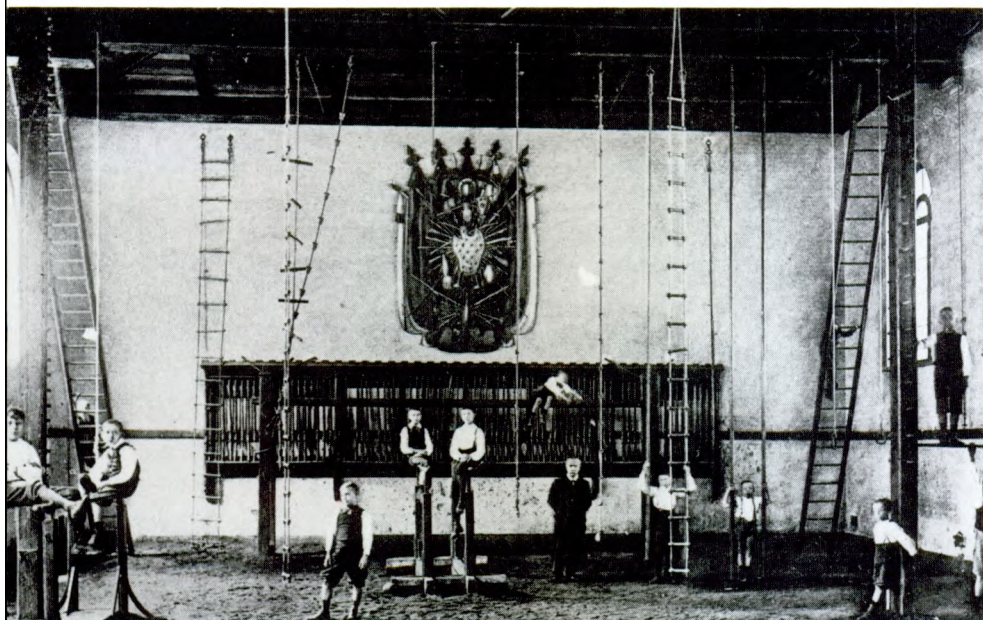
122. Art. 11, § 2, Bijlage bij *Belgisch Staatsblad*, 31 mei 1979.

123. Art. 2, Bijlage bij *Belgisch Staatsblad*, 8 dec. 1983. In de oorspronkelijke doelstelling was een religieuze, i.c. christelijke inspiratie niet expliciet vermeld (zie de bijdrage over Sporta in deze bundel).

124. Zie Bellekens, *Sporta*, 92-95.

125. Zie b.v. de schets in Kuchler, *Sportetbos*, 274-280.

126. Zie, naast de vermelde uiteenzettingen van Cauwels en Kuchler, o.m. Arnauts, *Christelijke sportantropologie*, 61-87; Baumgartner, „Sport und Pastoral”; Enz, *Sport im Aufgabenfeld der Kirche*, 192-198.

*Turnzaal van het jozefietencollege van Melle, ca. 1905.
(Leuven, KADOC)*

LICHAMELIJKE OPVOEDING IN HET KATHOLIEK ONDERWIJS: EEN LANGE WEG, EEN MOEILIJK PARCOURS

Mark D'hoker en Erik Van Assche

Om de ontwikkeling van het schoolvak lichamelijke opvoeding¹ in de negentiende en twintigste eeuw adequaat te schetsen, dient een verantwoorde methode te worden gehanteerd. Deze moet het mogelijk maken de geschiedenis van de lichamelijke opvoeding te situeren en te verklaren in relatie tot het onderwijs waarvan het als vak deel uitmaakt, alsook in relatie tot het mens- en wereldbeeld waarop het als vormingsmiddel is gericht. De ontwikkeling van de lichamelijke opvoeding in de schoolpraktijk geeft gestalte aan een concept betreffende het vak. Onder vakconcept verstaan we het geheel van opvattingen over de identiteit en de functie van een vak op het schoolprogramma². In het vakconcept ligt ook een visie op mens en samenleving besloten. Het vakconcept werd in het verleden niet altijd geëxpliciteerd. Toch was het steeds aanwezig: zo niet expliciet dan toch impliciet; zo niet exhaustief dan toch in beperkte mate.

Wanneer men de ontwikkeling van het vakconcept lichamelijke opvoeding sedert 1830 als leidraad neemt, kunnen opeenvolgend drie grote perioden worden onderscheiden. De eerste periode loopt tot de Eerste Wereldoorlog. In de negentiende eeuw stond de „sterke mens” centraal in de lichamelijke opvoeding. Daaraan beantwoordden verschillende gymnastiek-systemen, waarvan het zgn. systeem-Dox in het laatste kwart van de negentiende eeuw de overhand kreeg. Na 1900 kende de Zweedse gymnastiek een sterke opgang. In de tweede periode, gaande van de Eerste Wereldoorlog tot 1968, stond de „voornamen mens” als vormingsdoel op de voorgrond. De lichamelijke opvoeding moest daartoe de nodige vaardigheden en eigenschap-

1. Vanaf het begin van de twintigste eeuw wordt het betreffende vak „lichamelijke opvoeding” genoemd. Voordien sprak men van „turnen” en „gymnastiek”, namen die soms nog worden gebruikt. Sinds enkele decennia is er een begripsversmelting van „lichamelijke opvoeding” met „sport”. De meest recente naam voor lichamelijke opvoeding is „bewegingsopvoeding”. Dit begrip dateert uit de jaren zestig en heeft een duidelijk pedagogische invulling. In onze bijdrage gebruiken we de term die in de betreffende periode het meest gebruikelijk was. Als algemene en overkoepelende aanduiding opteren we voor „lichamelijke opvoeding”.
2. Stegeman, Timmers & Beenen, *Naar een werkplan*, 21-25.

pen bijbrengen of versterken. De enige weg daartoe bleef de Zweedse gymnastiek. De derde periode loopt vanaf 1968. Voorop staat nu de „sportieve mens”. Hieraan geven naast de lichamelijke opvoeding op school ook buitenschoolse bewegingsrages invulling.

In onderhavige bijdrage komt vooral de situatie van de lichamelijke opvoeding in het vrij katholiek onderwijs aan bod, al wordt ook aandacht besteed aan de positie van dat vak in het officieel onderwijs³. Qua onderwijsniveau beperken we ons tot het lager en het secundair onderwijs, m.a.w. tot het onderwijs dat zich richt tot de leeftijdsgroep van zes tot achttien jaar⁴.

1. *Lichamelijke opvoeding in de negentiende eeuw: de vorming van de „sterke mens”*

Algemeen wordt aangenomen dat het onderwijs in België na de onafhankelijkheid erop achteruitging, in vergelijking met het niveau in de Nederlandse tijd (1815-1830). Het kwaliteitsverlies was een indirect gevolg van de invoering van de onderwijsvrijheid in 1830-1831. Het vrijheidsregime bood aan de scholen de mogelijkheid om zelf hun onderwijsprogramma vast te leggen. In welke mate was er na 1830 belangstelling voor lichamelijke opvoeding op school?

1.1. De eerste steden met gymnastiekonderricht

In 1840 opende de Fransman Antoine-Hippolyte Triat een gymnastiekzaal in Brussel waar hij de oefeningen van Francisco Amoros toepaste. Zijn turnvereniging was hoofdzakelijk voor krachtpatsers bedoeld. Drie jaar later diende hij bij de gemeenteraad van Elsene een voorstel in om leraren gymnastiek te vormen. Het voorstel werd evenwel niet aanvaard en Triat keerde ontgoocheld naar Frankrijk terug⁵.

Wat in Elsene niet mogelijk bleek, werd wel gerealiseerd in Brussel. Vanaf 1844 organiseerde een zekere H. Boon er gymnastieklessen op vraag van de stad Brussel. Geleidelijk aan vond het gymnastiekonderricht ingang

3. Officieel onderwijs werd / wordt ingericht door de Staat / Gemeenschappen, door provincies en gemeenten; „vrij onderwijs” door particulieren (geestelijken en leken). Op enkele uitzonderingen na waren alle vrije scholen in België katholiek.

4. Met secundair onderwijs bedoelt men het onderwijs van het tweede niveau. Dit omvatte het middelbaar onderwijs (het huidige ASO) en het technisch onderwijs (het huidige TSO en BSO). De vierde onderwijsvorm die men heden ten dage onderscheidt, het KSO, wordt wegens zijn recent karakter en het geringe aantal KSO-scholen, in deze bijdrage buiten beschouwing gelaten.

5. De Genst, *Histoire*, II, 373-374; De Rijdt, *De invoering*, 3; Smulders & Renson, „A social analysis”, 315-316.

in het gemeentelijk onderwijs van de hoofdstad, bij zoverre dat dokter H. Theis in 1856 aangesteld werd tot inspecteur gymnastiek in Brussel⁶.

Bijna gelijktijdig met de start in Brussel werd ook in Antwerpen begonnen met gymnastiekonderricht. In 1846 werd Joseph Isenbaert er benoemd tot leraar gymnastiek aan het atheneum. Sindsdien ondernam Isenbaert herhaalde pogingen om gymnastieklessen te mogen geven in de lagere scholen van de stad Antwerpen. De onderhandelingen met het stadsbestuur sprongen telkens af om financiële redenen. Het stadsbestuur vroeg dan maar aan de onderwijzers om hun leerlingen gymnastiek te laten uitvoeren in de klas, in de gang of op de speelplaats⁷. Hieruit moge blijken dat in de jaren 1830-1840 lichamelijke opvoeding op school erg weinig heeft betekend.

Antwerpen en Brussel worden beschouwd als de eerste initiatiefnemers van gymnastiekonderricht in België. In beide steden gebeurde de moeizame start van het gymnastiekonderricht in analoge omstandigheden: op initiatief van particulieren, geïnspireerd door het buitenland (invloed van Duitsland in Antwerpen en van Frankrijk in Brussel) en met de steun van het stadsbestuur. Of ook andere steden dan Antwerpen en Brussel met gymnastiekonderricht zijn begonnen vóór 1850, zou verder onderzoek kunnen uitwijzen.

In het derde kwart van de negentiende eeuw kreeg het gymnastiekonderricht positieve stimulansen onder invloed van de eerste onderwijswetten. Hierbij dient een onderscheid te worden gemaakt tussen het lager en het middelbaar onderwijs.

1.2. De eerste onderwijswetten

Na de afkondiging van de onderwijsvrijheid bleek spoedig de noodzaak het onderwijs bij wet te regelen om het zowel kwalitatief als kwantitatief te verbeteren. Achtereenvolgens kwamen organieke wetten tot stand op het hoger onderwijs (wet van 27 september 1835), het lager onderwijs (wet van 23 september 1842) en het middelbaar onderwijs (wet van 1 juni 1850)⁸.

De wet van 1842 op het lager onderwijs legde het programma vast van de gemeentelijke en aangenomen lagere scholen⁹. Naast het verplichte

6. De Genst, *Histoire*, II, 377; De Rijdt, *De invoering*, 1-2; Laporte, „Historische achtergronden”, 188-189; Renson, „Een kwestie”, 6-7. Theis kreeg in 1860 van minister Charles Rogier de opdracht een onderzoek in te stellen naar de situatie van het gymnastiekonderwijs in België.
7. Van daele, *150 jaar*, 51; Smulders & Renson, „A social analysis”, 311-312.
8. Het technisch onderwijs, waarvan de eerste scholen op secundair niveau omstreeks 1830 het licht zagen, werd zeer laat bij wet geregeld: in 1933 bij bijzondere wet (besluitwet van 10 juli 1933) en in 1953 voor het eerst bij gewone wet (wet van 29 juli 1953). Zoals boven aangekondigd wordt het hoger onderwijs buiten beschouwing gelaten in deze bijdrage.
9. Volgens de wet van 1842 moest iedere gemeente een lagere school inrichten (gemeenteschool). De gemeente kon van die verplichting worden ontslagen, indien ze een vrije lagere school adopteerde (aangenomen lagere school). Naast de gemeentescholen en de aangenomen scholen waren er geheel vrije scholen. Deze laatste volgden een eigen programma, maar kregen geen financiële steun van de overheid. Over het algemeen waren de geheel vrije scholen van mindere kwaliteit dan de andere twee categorieën. In

vakkenpakket schreef de wet facultatieve vakken voor, waaronder gymnastiek¹⁰. Het vak gymnastiek („lichaamsoefening”) was wel verplicht in de lagere hoofdscholen¹¹.

Ingevolge de wet van 1850 op het middelbaar onderwijs werd gymnastiek een plichtvak in alle officiële scholen voor middelbaar onderwijs¹². Dat lichamelijke opvoeding in het middelbaar onderwijs verplicht werd en niet in het lager onderwijs, had minder te maken met het verschil in tijdstip waarop beide wetten werden uitgevaardigd, dan wel met het verschil in doelgroep en vormingsdoel van beide onderwijsniveaus. De wet van 1842 had een uitgesproken katholieke signatuur: het doel van de lagere school was in de eerste plaats goede gelovigen te vormen. De liberaal gekleurde wet van 1850 op het middelbaar onderwijs beoogde de vorming van goede staatsburgers. Daartoe moest ook de lichamelijke opvoeding bijdragen. Middelbaar onderwijs richtte zich tot jongens uit de burgerij; lager onderwijs was bestemd voor de volksklasse¹³.

In het lager onderwijs werd weinig gebruik gemaakt van de mogelijkheid om gymnastiekonderricht in te richten. Volgens officiële gegevens verstrekten in 1860 amper acht op 3872 lagere scholen gymnastiek¹⁴; in 1866 slechts 21 op 4099 scholen¹⁵. Sedertdien nam het aantal lagere scholen met gymnastiekonderricht iets toe, maar in het begin van de jaren 1870 was het met gymnastiek op de lagere school nog steeds pover gesteld. Steunend op een officieel onderzoek naar de situatie ter zake verklaarde minister Delcour: „... en dehors de quelques tentatives locales fort louables tout restait à faire”. En de minister ging verder, verwijzend naar de weinige scholen met

1845 bedroeg het percentage gemeentescholen, aangenomen scholen en geheel vrije scholen resp. 44 %, 19 % en 37 %; in 1878 76 %, 8 % en 16 %. Opgemerkt zij dat alle gemeentescholen een katholiek karakter hadden tot 1879. Van 1879 tot 1884 waren ze eerder neutraal. Daarna namen de meeste opnieuw een katholiek karakter aan.

10. Het bij wet verplichte vakkenpakket bestond uit godsdienst en christelijke zedenleer, lezen, schrijven, het wettelijk stelsel van maten en gewichten, rekenen en moedertaal. De facultatieve vakken waren: aardrijkskunde, geschiedenis, gymnastiek, muziek, meetkundig tekenen, tweede taal, boekhouden en natuurwetenschappen.
11. In de lagere hoofdscholen, waar het vak nochtans wettelijk verplicht was, kwam van het gymnastiekonderwijs weinig terecht: enerzijds omdat daarvoor in die scholen weinig belangstelling bestond, anderzijds omdat er een groot gebrek aan bevoegde leerkrachten was. Zie De Rijdt, *De invoering*, 1. Lagere hoofdscholen verstrekten een uitgebreid lager onderwijs. Door de wet van 1850 op het middelbaar onderwijs werden ze omgevormd tot middelbare scholen. Op dat ogenblik waren er 23 lagere hoofdscholen.
12. *Le Moniteur belge*, XX, 153 (2 juni 1850) 1353-1356. De wet van 1850 erkende drie types middelbaar onderwijs: de humaniora (later klassieke humaniora genoemd), de beroepsafdeling (moderne humaniora) en de middelbare school. De eerste twee verstrekten hoger middelbaar onderwijs (studieduur zes jaar); de laatste bood lager middelbaar onderwijs (drie jaar).
13. D'hoker, *Twee eeuwen onderwijs*, 3-5, 8-10 en 23-25.
14. RTIP (1858-1860) CXIII. De acht lagere scholen met gymnastiek waren gesitueerd in de provincies Henegouwen (twee) en Luxemburg (zes).
15. RTIP (1864-1866) LXXVI. De voor 1866 vermelde 4099 lagere scholen (en de 3872 voor 1860) betroffen de geïnspecteerde lagere scholen (m.a.w. alle gemeentelijke en aangenomen lagere scholen, plus een beperkt aantal geheel vrije scholen). In totaal waren er in 1866 5375 lagere scholen (5322 in 1860), exclusief de pensionaten.

gymnastiekonderricht: „... il n'y avait pas là non plus de maîtres de gymnastique convenablement préparés”¹⁶. Het gebrek aan competente onderwijzers was één van de belangrijkste redenen voor het falende gymnastiekonderricht. Het was echter niet alleen een zaak van deskundigheid. Vele onderwijzers waren resoluut gekant tegen lichamelijke opvoeding op school. Illustratief voor deze weerstand waren de reacties van onderwijzers uit het stedelijk onderwijs van Antwerpen. In hun conferentietaken van oktober 1871 schreven sommigen dat de school geen voorbereiding moest zijn op het kazerneleven. Een onderwijzer stelde dat de lesuren gymnastiek beter konden worden besteed aan intellectuele vakken. Nog een andere was gekant tegen de gymnastiek omdat dit vak te vermoeiend was ... voor de leraar¹⁷!

In het middelbaar onderwijs was de situatie van het gymnastiekonderricht iets beter. Gymnastiek stond er op het programma van de meeste scholen. In de officiële scholen was het gymnastiekonderricht wettelijk verplicht. Ook in de meeste vrije scholen werd het gegeven. Toch ontbrak het ook hier aan goed opgeleide leerkrachten. Noodgedwongen deed men er een beroep op „geïmproviseerde” leraren zoals oud-militairen, al wisten dezen niets af van techniek of didactiek¹⁸. Voorts werd er geklaagd over de miserabele staat van de gymnastieklokalen in het middelbaar onderwijs¹⁹.

In de jaren zeventig groeide de belangstelling voor gymnastiek op school, zowel in onderwijskringen als daarbuiten. De overheid nam diverse initiatieven om de situatie van de gymnastiek te onderzoeken en voorstellen ter verbetering te formuleren²⁰. Nogal wat turnverenigingen ijverden voor gymnastiekonderricht op school²¹. Vele turnverenigingen stelden hun ervaring ten dienste van onderwijzers of stelden turners als leraar ter beschikking van de scholen. Bij de overheid drongen ze erop aan om gymnastiek verplicht

16. RTIP (1873-1875) 93.

17. Van daele, *150 jaar*, 52. Volledigheidshalve dient vermeld dat andere onderwijzers uit het Antwerpse stedelijk onderwijs wel voorstander waren van gymnastiekonderricht.

18. Over de feitelijke situatie van het gymnastiekonderricht in het rijksmiddelbaar onderwijs schreef minister Delcour in 1874: „Une enquête, ouverte dans les établissements d'enseignement moyen de l'Etat, par les soins de mon honorable prédécesseur, a démontré que, malgré l'adaptation, en 1864 d'un programme approuvé par le conseil de perfectionnement de l'instruction moyenne et par le conseil supérieur d'hygiène, la situation laisse beaucoup à désirer. Les maîtres capables font surtout défaut, et l'on n'a jamais exigé d'eux aucune garantie de savoir” (RTIP (1873-1875) 93).

19. De Rijdt, *De invoering*, 1-2.

20. In 1872 richtte de stad Brussel een commissie op om het gymnastiekonderricht in het stedelijk onderwijs te hervormen. Hetzelfde jaar besliste de Antwerpse gemeenteraad een enquête te houden over het gymnastiekonderricht in de Antwerpse lagere scholen. Eveneens in 1872 werd door de Algemene Belgische Onderwijzersbond een commissie opgericht om het probleem van het gymnastiekonderricht te onderzoeken. De Rijdt, *De invoering*, 4-6 en 26.

21. De turnverenigingen kenden in die jaren een sterke groei. In 1866 telde België elf verenigingen met in totaal 1364 leden; in 1877 40 met ca. 5000 leden. In 1865 waren de verschillende turnverenigingen tot één federatie overkoepeld in de Belgische Turnbond. Cf. De Rijdt, *De invoering*, 19-20.

te maken op de lagere school²². Die eis kwam ook herhaaldelijk aan bod in het vaktijdschrift voor schoolgymnastiek dat vanaf 1878 verscheen, *La Gymnastique scolaire*, uitgegeven door de Fédération des Propagateurs de la Gymnastique Scolaïre²³. Ook andere onderwijstijdschriften en turnbladen besteedden geregeld aandacht aan gymnastiek op school²⁴. Daarnaast ijverden in de jaren 1870 sommige personen voor meer en beter gymnastiekonderricht: de Brusselse volksvertegenwoordigers Auguste Couvreur en Jean François Vlemingckx²⁵, de turnpromotoren Jacob Johann Happel en Nicolaas Johannes Cupérus uit Antwerpen²⁶, de Brusselaar Guillaume Docx, stichter van de Fédération des Propagateurs de la Gymnastique Scolaïre, Alexis Sluys, directeur van de stedelijke normaalschool te Brussel²⁷, Louis-François Dries, hoofd van een lagere school te Sint-Gillis²⁸ en H.A.H. Voss, leraar gymnastiek te Schaarbeek²⁹. De groeiende belangstelling voor gymnastiek in de jaren 1870 hield ook verband met de strijd die ontstaan was tussen de verschillende systemen voor gymnastiekonderricht.

1.3. Schoolgymnastiek, de inzet van een hevige systemenstrijd

Aanvankelijk werd het gymnastiekonderricht in België beïnvloed door het Duitse schoolturnen. Sedert 1842 was turnen in Duitsland een verplicht vak in het lager en in het middelbaar onderwijs voor jongens. De lessen werden gegeven tijdens de schooluren en alle leerlingen moesten eraan deelne-

-
22. Turnverenigingen richtten zich herhaaldelijk tot de Kamer van Volksvertegenwoordigers om de herziening van de wetten van 1842 en 1850 ten voordele van het gymnastiekonderricht te bekomen. Die eis kwam ook ter sprake tijdens de audiëntie die de minister van Binnenlandse Zaken in januari 1872 toestond aan de Belgische Turnbond. Zie De Rijdt, *De invoering*, 23.
 23. Het blad verscheen van jan. 1878 tot aan de Eerste Wereldoorlog (aug. 1914). Stichter en hoofdredacteur was Guillaume Docx. Docx had ook de Fédération des Propagateurs de la Gymnastique Scolaïre opgericht. Begin 1878 waren meer dan 200 leraren (uit het middelbaar onderwijs) en onderwijzers toegetreden tot die vereniging. Over de federatie, zie De Vroede e.a., *Bijdragen*, I, 564-565.
 24. Een gedetailleerd overzicht biedt: De Rijdt, *De invoering*, 37-44.
 25. Beiden drongen bij de minister van Binnenlandse Zaken aan om een onderzoek te laten uitvoeren naar de situatie van het gymnastiekonderwijs. Zij brachten de zaak van het gymnastiekonderwijs ook geregeld ter sprake in de Kamer. Ze waren voorstander van een gymnastieksysteem zonder toestellen en van de oprichting van een gymnastieknormaalschool voor de opleiding van leraren lichamelijke opvoeding. Zie De Rijdt, *De invoering*, 27-29.
 26. Happel en Cupérus waren fervente voorstanders van de Duitse gymnastiek (zie infra).
 27. Sluys was eerst aanhanger van de Duitse en daarna van de Zweedse gymnastiek, die hij met het vuur van een bekeerling verdedigde. Hij schreef in *Le Gymnaste belge* talrijke artikelen over gymnastiek in de lagere school. Auteur van o.m. *La gymnastique pédagogique. De la nécessité et des moyens de l'organiser dans les écoles primaires* (1873) (vermeld in: *Catalogue de la Bibliothèque Centrale*, II, 1522).
 28. Dries ontwierp een eigen methode voor schoolgymnastiek en was gekant tegen toestelgymnastiek in de lagere school. Auteur van *La gymnastique à l'école primaire, à l'école gardienne et au jardin d'enfants* (1873).
 29. Voss lanceerde het plan om, met de medewerking van lokale onderwijzers, ieder gemeentebestuur afzonderlijk onder druk te zetten teneinde gymnastiekonderricht in de gemeenteschool in te voeren. Zijn oproep vond weinig weerklank.

men. Er werden veel toesteloefeningen gedaan. Toestelturnen werd sterk verdedigd door Friedrich Ludwig Jahn, de vader van het Duitse turnen. Het was vooral Jahns tijdgenoot, Adolf Spiess, die als de grondlegger van het Duitse schoolturnen wordt beschouwd. Spiess bracht orde in de oefeningen van Jahn door de oefenstof in te delen volgens de bewegingswetten van het lichaam en werkte op die manier een coherent geheel van bewegingen uit. Volgens Spiess moest iedere school over een turnzaal beschikken. Spiess introduceerde turnen ook in de meisjesscholen. Hiervan zag de nationalist Jahn de noodzaak niet in, omdat volgens hem turnen primair moest bijdragen tot de vorming van moedige, sterke mannen ten dienste van het vaderland ³⁰.

Het Duitse systeem werd in België gepropageerd door mensen als Carl Euler, Joseph Isenbaert en Jacob Happel. Ze waren allen in Duitsland gevormd geweest. Het belangrijkste „Duitse” centrum in ons land was Antwerpen. Het was vooral de Duitse emigrant Happel die te Antwerpen de Duitse schoolgymnastiek „vertaalde” naar het Belgische onderwijs ³¹. Het turnsysteem van Happel beoogde de harmonische ontwikkeling van het hele lichaam. Uitgaande van dat criterium maakte hij een onderscheid tussen harmonische oefeningen en unilaterale oefeningen ³². Voor het onderwijs voorzag Happel alleen harmonische oefeningen: vrije oefeningen, orde-oefeningen, oefeningen met losse werktuigen en oefeningen aan vaste toestellen ³³. Volgens de moeilijkheidsgraad werden ze in acht niveaus ingedeeld: van de achtste graad (voor 8-jarige leerlingen) tot de eerste graad (voor 17 / 18-jarigen). Het systeem-Happel vereiste de aanwezigheid van een turnzaal, omdat de toestellen niet in open lucht konden worden geplaatst. Volgens Happel dienden de leraren speciaal te worden opgeleid in een gymnastieknormaalschool, zoals dat in Denemarken, Duitsland en Zweden het geval was ³⁴.

30. Over het Duitse turnen, zie o.m. Kugel, *Beknopte geschiedenis*, 24-28; Lommen, *Wegbereiders*, I, 89-111 en 140-148.

31. Van Jacob Happel verschenen o.m.: *La gymnastique dans les écoles, dans les sociétés et dans l'armée* (1866); *La Gymnastique* (1886); *La grammaire de la gymnastique: le maintien et le mouvement de l'homme sain des deux sexes et de tout âge* (1894); *Le maintien et le mouvement sexlatéral et proportionnel de l'homme sain des deux sexes et de tout âge en gymnastique, natation, patinage, escrime, promenade, jeux, cyclisme, canotage, équitation* (1900); *De zeszijdige en evenredige houding en beweging van den gezonden mensch der beide geslachten en op elken ouderdom in het turnen, het zwemmen, het schaatsen, het schermen, de wandeling, de spelen, het wielrijden, het roeien en het paardrijden* (1903).

32. Harmonische oefeningen zijn oefeningen die de harmonische ontwikkeling van het gehele lichaam beogen. Ze bestrijden de eenzijdigheid die kenmerkend is voor vele houdingen en bewegingen in het dagelijkse leven. Unilaterale oefeningen zijn niet in overeenstemming met de harmonische ontwikkeling van het lichaam. Dagelijkse bezigheden zoals spelen, paardrijden, roeien, fietsen, werden door Happel als unilaterale oefeningen beschouwd.

33. Vrije oefeningen zoals buigen, strekken van de ledematen, stappen, lopen, springen en gymnastische spelen; orde-oefeningen zijn oefeningen die kameraadschap, orde en discipline bevorderen, zoals het vormen van rijen en rangen; losse werktuigen zoals stokken, gewichten en bollen; vaste toestellen zoals barren, rek en ringen.

34. Smulders & Renson, „A social analysis”, 315-321; *Geschiedte*, 3 / 1, 229-349; Teurlings, *Jacob Happel*; De Rijdt, *De invoering*, 80 en 110-125; Delaive, *La méthode de gymnastique de J. Happel*.

Het systeem-Happel werd hevig bestreden door Guillaume Docx. Docx had een gymnastieksysteem ontworpen dat op tal van punten diametraal stond tegenover dat van Happel³⁵. Volgens Docx was een gymnastiekzaal niet echt nodig om gymnastiek te geven, zeker niet op het platteland. Wat eveneens niet hoefde was een aparte leraar gymnastiek (en dus ook geen gymnastieknormaalschool). De gewone leraar kon best zelf gymnastiek geven, indien hij zich strikt hield aan de voorgeschreven oefeningen. Aan toeval of fantasie mocht niets worden overgelaten.

Docx onderscheidde drie grote groepen oefeningen, nl. voor leerlingen (jongens en meisjes) tot zeven jaar („eerste kindstijd”); voor meisjes van zeven tot veertien en voor jongens van zeven tot zestien jaar („tweede kindstijd”), en voor veertien / zestien- tot twintigjarigen („adolescentie”). Alle oefeningen moesten aangepast zijn aan de leeftijd, de grootte, de fysieke conditie en het geslacht van de leerlingen. Dit impliceerde een doorzicht en methodisch verlopend gymnastiekonderricht. Voor de lagere school voorzag Docx vrije en geleide spelen en oefeningen waarbij het gebruik van enkele materiële hulpmiddelen was toegelaten. Voor het middelbaar onderwijs golden dezelfde voorschriften, maar met toevoeging van scherm- en zwemlessen. Vaste toestellen, zoals de ringen, het rek en de barren, moesten worden vermeden, omdat ze tot acrobatie en „heksentoeren” aanleiding gaven. Ze schrikten ook de ouders al te zeer af. Docx propageerde een rationele schoolgymnastiek die gericht was op het onderhouden van de gezondheid en op het aankweken van orde en discipline; een gymnastiek die pedagogische, sociale en patriottische waarden stelde³⁶.

Gymnastiek beoogde niet alleen de fysieke ontwikkeling van het kind, maar diende ook de jongeren tot volwaardige burgers op te leiden. Daarom moest gymnastiek een verplicht vak worden. Om dezelfde reden moest het vak worden gegeven door de eigen onderwijzer. Deze kende zijn leerlingen het best en hij kon het vak integreren in het gewone programma. Gymnastiek kon, volgens Docx, zowat overal worden gegeven: onder een afdak, in de gang en zelfs tussen de banken in de klas. In de steden echter achtte Docx een aparte gymnastiekzaal wenselijk, om bij slecht weer het onderricht te kunnen verzekeren. Docx was, zoals reeds gezegd, resoluut gekant tegen

35. Van Guillaume Docx verschenen o.m.: *Quelques mots sur la gymnastique scolaire* (1872); *Gymnastique des deux sexes, créée spécialement à l'usage des jardins d'enfants* (1873); *Gymnastique des jeunes filles et des demoiselles* (1873); *Gymnastique scolaire pour garçons et jeunes gens* (1873); *Guide pour l'enseignement de la gymnastique des filles* (1875); *Guide pour l'enseignement de la gymnastique des garçons* (1875); *Methodische lijst der bevelen of kommando's voor het aanleeren der gymnastiek voor jongens* (1875); *Cours temporaire de gymnastique* (1876); *La gymnastique rationnelle appliquée au développement des forces viriles et de l'éducation civique des populations* (1884); *Les jeux scolaires* (1889).

36. „Par des jeux et des exercices d'ordres, produire une heureuse diversion aux travaux de l'esprit et inspirer aux élèves des sentiments d'affection, d'ordre et de discipline; *but pédagogique*. Initier l'élève aux exercices qui lui apprennent à rendre des services à l'humanité; *but social*. Préparer l'élève par les exercices d'ordre tactique aux services qu'il peut être appelé à rendre dans la garde civique ou dans l'armée; *but patriotique*”: *La gymnastique scolaire*, IV (1881) 58.

PROGRAMME POUR JEUNES FILLES DE SEPT A DIX ANS ' 1

EXERCICES LIBRES.

Position : Position de station hanchée.

Flexions : Fléchir les avant-bras sur les bras, — les jambes sur les cuisses, — étendre les bras en arrière, — balancer les bras latéralement, — fléchir la tête, — lever une jambe en avant, en arrière, latéralement, — fléchir légèrement le corps en avant, en arrière, latéralement.

Extensions : Elever les épaules, -- rapprocher les coudes en arrière, — extension latérale des avant-bras, — écarter les pieds et les rapprocher graduellement.

*Uit La gymnastique rationnelle (1884) van Guillaume Docx.
(Leuven, Bibliotheek Historische Pedagogiek)*

vaste toestellen in het gymnastiekonderricht. Enkele mobiele werktuigen stond hij wel toe: de wandelstok, kleine stokken, koorden, de bal en - alleen voor de oudere leerlingen - de mobiele springplank³⁷.

In de jaren 1870 woedde in ons land volop de zgn. systemenstrijd: de strijd tussen het systeem-Happel en het systeem-Docx. Ieder systeem had zijn thuisbasis, respectievelijk Antwerpen en Brussel³⁸, en werd gepropageerd in bepaalde tijdschriften³⁹. Ieder systeem had zijn vurige verdedigers en zijn fervente tegenstanders. Een positief neveneffect van de systemenstrijd was dat er in die jaren heel veel over gymnastiek werd geschreven⁴⁰ en dat gymnastiek in steeds meer lagere scholen werd ingevoerd⁴¹. De toename van het gymnastiekonderricht in de jaren zeventig kreeg haar bekroning in 1879 toen de nieuwe wet op het lager onderwijs gymnastiek als plichtvak oplegde in alle gemeentelijke lagere scholen. Op dat ogenblik was de systemenstrijd in het voordeel van Docx beslecht.

1.4. Gymnastiek in het officieel onderwijs

In april 1872 had minister van Binnenlandse Zaken Charles Delcour⁴² een commissie samengesteld die als opdracht kreeg het gymnastiekonderwijs in het buitenland te bestuderen⁴³. De commissie telde drie leden: Thomas Braun, Peter Joan Huibrecht Brouwers en Guillaume Docx. Hun rapport, ingediend in 1873, is van doorslaggevende betekenis geweest voor de verdere ontwikkeling van de schoolgymnastiek in België⁴⁴. Onder invloed van dat

37. Terret, „A la recherche”, 81-101; De Vroede e.a., *Bijdragen*, I, 354 en 566-570; De Rijdt, *De invoering*, 23, 100-110 en 119-128.

38. Antwerpen was het centrum van het Duitse turnen en van het systeem-Happel. Vooral vanuit Brussel werd het systeem-Docx gepropageerd. Tussen beide steden heerste een rivaliteit op gymnastiekgebied. Daarbij kwam nog dat het systeem-Happel een vlaamsgezinde ondertoon, en het systeem-Docx een Belgisch zoniet een belgicistisch karakter had.

39. Het systeem-Happel werd verdedigd in: *Le Gymnaste belge* (1865-1874; uitg. door Happel zelf), in *Volksheil* (1873-1895) en in *La gymnastique* (1875-1877). De opvattingen van Docx en zijn aanhangers werden verspreid door *La gymnastique scolaire* (1878-1914), het tijdschrift dat door Docx zelf was gesticht en waarvan hij de bezieler was. Deze vier tijdschriften worden besproken in De Vroede e.a., *Bijdragen*, I, resp. 351-355, 482-491, 511-512 en 557-570.

40. Niet alleen in tijdschriften (zie vorige noot) maar ook onder de vorm van afzonderlijke werken, handboeken en brochures werd toen veel gepubliceerd over gymnastiek. Een bibliografisch overzicht biedt: Wildt, *Daten zur Sportgeschichte*, II, 176-178; *Catalogue de la Bibliothèque Centrale*, II, 1465-1470 en 1497-1531.

41. Volgens officiële cijfers zou het aantal lagere scholen met gymnastiekonderricht zijn gestegen van 25,5 % in 1872 tot 51,2 % in 1878 (De Rijdt, *De invoering*, 8-9).

42. Tot 1878 ressorteerde onderwijs onder het ministerie van Binnenlandse Zaken.

43. De commissie kwam er ingevolge het aanhoudend aandringen van de turnverenigingen en van de volksvertegenwoordigers Couvreur en Vleminckx.

44. Het rapport bestond uit twee delen. In het eerste deel schetste de commissie de situatie van het gymnastiekonderwijs in de landen die ze had bezocht (Nederland, Duitsland, Denemarken, Zweden). In het tweede deel gaf ze een overzicht van de in haar schoot gevoerde discussie over de verschillende systemen, legde ze een ontwerp voor van een officiële handleiding voor de schoolgymnastiek in België (opgesteld door Docx!), deed ze voorstellen betreffende de organisatie ervan en gaf een overzicht van de verschillende

rapport opteerde de regering voor het systeem-Docx en wees ze de oprichting van een gymnastieknormaalschool af⁴⁵.

Enkele maanden na het door de commissie ingediende rapport benoemde minister Delcour een nieuwe commissie die advies moest uitbrengen over de te nemen maatregelen om gymnastiek in het officieel onderwijs in te voeren. Ze bestond uit de drie leden van de vorige commissie (Braun, Brouwers en Docx), uitgebreid met inspecteur Augustin Joseph Germain en de onderwijsambtenaar - tevens voorzitter - Emile Greyson. Eén van de voorgestelde maatregelen betrof de organisatie van tijdelijke normaalcursussen gymnastiek voor fungerende leraren. Deze bijscholingscursussen werden vanaf 1874 ingericht in Nijvel en vanaf 1876 ook in Onze-Lieve-Vrouw-Waver en in Lier. De cursus duurde vier weken en werd tijdens de laatste maand van de grote vakantie gegeven. Het systeem van Docx werd er onderwezen. Docx zelf gaf overigens de praktische oefeningen⁴⁶. Wie slaagde ontving het bekwaamheidsgetuigschrift gymnastiek⁴⁷.

Ook in de gewone onderwijzersopleiding verbeterde de positie van de gymnastiek. Gymnastiek stond al sinds 1854 op het programma van de normaalscholen, zij het als secundair vak⁴⁸. Bij ministerieel besluit van 12 mei 1875 werd gymnastiek een verplicht vak waarover ieder jaar van de driejarige opleiding examen diende te worden afgelegd⁴⁹. Ook hier werd het systeem van Docx gevolgd⁵⁰. Het aantal uren gymnastiek in de rijksnormaalscholen werd vanaf 1903-1904 verdubbeld. Het bedroeg van dan af drie uren per week in ieder jaar⁵¹. Later werden nog vervolmakingscursussen georganiseerd voor de leraren gymnastiek van de (lagere) normaalscholen zelf⁵².

Zoals reeds vermeld, werd gymnastiek verplicht in het officieel lager onderwijs in 1879. Dat gebeurde door de wet van 1 juli 1879, uitgevaardigd onder de radikaal-liberale regering-Frère-Orban (1878-1884). Behalve met gym-

handleidingen die in de door haar bezochte landen werden gebruikt. Zie De Rijdt, *De invoering*, 62-82.

45. *Ibid.*, 78 en 134.

46. *Ibid.*, 81 en 134-135. Behalve de praktische oefeningen omvatte het programma: pedagogiek en geschiedenis van de gymnastiek, anatomie, fysiologie en hygiëne m.b.t. de gymnastiek.

47. Het bekwaamheidsgetuigschrift („diplôme de capacité pour l'enseignement de la gymnastique”) werd ingevoerd bij KB van 9 juli 1874: „Enseignement de la gymnastique”, *Le Moniteur belge*, XLIV, 193 (12 juli 1874) 2118. Zie ook Lantmeeters, *De bijscholing*, 12-18.

48. Gymnastiek werd tijdens de recreatietijd gegeven en er moest geen examen over worden afgelegd. Zie RTIP (1852-1854) 103, 109 en 114; Lantmeeters, *De bijscholing*, 2.

49. Bij de overgang van het eerste naar het tweede jaar (vanaf het schooljaar 1874-'75), bij die van het tweede naar het derde jaar (vanaf 1875-'76) en bij de eindexamens (vanaf 1876-'77). Zie De Rijdt, *De invoering*, 135-136. Volgens een inspectieverslag uit de jaren 1900-1902 was „l'éducation physique (...) l'objet d'une constante sollicitude dans les écoles normales (primaires)” (RTIP (1900-1902) LXXXIII).

50. De Rijdt, *De invoering*, 136. Over het gymnastiekonderricht in de lagere normaalscholen, zie Lantmeeters, *De bijscholing*, 5-9.

51. RTIP (1903-1905) LXXX.

52. Een dergelijke cursus werd in 1911 tijdens de vakantie georganiseerd in Nijvel op initiatief van het ministerie. Over de situatie van het gymnastiekonderricht in de lagere normaalscholen in de periode 1912-1920, zie RTIP (1912-1920) XLI.

nastiek werd het verplichte programma toen uitgebreid met aardrijkskunde, geschiedenis, natuurwetenschappen, vormleer, tekenen, zang en - voor de meisjes - naaldwerk⁵³. De uitbreiding van het programma had tot doel het kind beter voor te bereiden op het leven, zowel intellectueel, zedelijk als lichamelijk⁵⁴.

Voor alle vakken van het officieel onderwijs kwam er in 1880 - voor het eerst - een modelprogramma⁵⁵. Het programma gymnastiek steunde volledig op het systeem-Dox⁵⁶. Met de verplichting van gymnastiekonderricht in het gemeentelijk lager onderwijs vanaf 1879 en met het opleggen van een modelprogramma in 1880 werd de basis gelegd van een veralgemeend gymnastiekonderricht in het officieel lager onderwijs.

In het middelbaar onderwijs was het gymnastiekonderricht vroeger ingeburgerd dan in het lager onderwijs. Het was er reeds verplicht door de wet van 1850. Dat werd bevestigd in de tweede wet op het middelbaar onderwijs van 15 juni 1881⁵⁷. Deze laatste wet, die eveneens onder de regering-Frère-Orban tot stand kwam, voorzag een sterke uitbreiding van het aantal officiële scholen voor middelbaar onderwijs⁵⁸.

Tegen de uitbreiding van het officieel middelbaar onderwijs en vooral tegen de laïcisering van het gemeentelijk lager onderwijs reageerde de katholieke wereld met de oprichting van talrijke vrije scholen in de loop van de jaren tachtig. In het middelbaar onderwijs vergrootte het vrije net zijn meerderheidspositie. In het lager onderwijs bleef het gemeentelijk net domineren, maar het verschil met het vrije net werd minder groot⁵⁹. In de jaren van de schoolstrijd (1879-1884) ging de aandacht van het vrije onderwijsnet veel meer uit naar de oprichting van nieuwe scholen dan naar innovaties qua programma en didactiek, zoals deze betreffende het gymnastiekonderricht.

1.5. En in het vrij katholiek onderwijs?

De verplichte invoering van het gymnastiekonderricht in het gemeentelijk lager onderwijs, door de wet van 1 juli 1879, heeft waarschijnlijk een remmend effect gehad op de al zwakke positie van dat vak in het vrije net.

53. *Le Moniteur belge*, XLIX, 191 (10 juli 1879) 2229.

54. Tevens werd godsdienst geschrapt uit het verplichte vakkenpakket van de gemeentelijke lagere school. Beide maatregelen - het schrappen van godsdienst enerzijds en de uitbreiding van het verplichte vakkenpakket anderzijds - pasten in het gedachtengoed van de radikaal-liberalen in de tweede helft van de negentiende eeuw. Zij streefden ernaar het officieel onderwijs te laïciseren. Zoals bekend ontstond tegen de wet van 1879 op het lager onderwijs een hevige katholieke reactie: de schoolstrijd van 1879-1884.

55. RTIP (1879-1881) 496-523.

56. In 1875 (onder een katholiek ministerie) was voor het vak gymnastiek in de lagere school voor het eerst een leerplan verschenen, dat eveneens op Dox was geïnspireerd.

57. *Le Moniteur belge*, LI, 170 (19 juni 1881) 2085-2086.

58. Zo telde België in 1896 4304 (66 %) gemeentelijke en 2242 (34 %) vrije lagere scholen. Vergelijk met 1878: respectievelijk 4376 (76 %) en 1353 (24 %).

59. De wet van 1881 voorzag een forse uitbreiding van het rijksmiddelbaar onderwijs voor jongens (tot minimum 19 athenea en 100 rijksmiddelbare scholen) en de oprichting van minstens 50 rijksmiddelbare scholen voor meisjes.

De wet van 1879 was voor de katholieken een „ongelukswet”. In de jaren van schoolstrijd die erop volgden, werden „liberale” onderwijsinnovaties, zoals het verplichte gymnastiekonderricht, negatief gepercipieerd.

De overwinning van de katholieken bij de verkiezingen van 1884 luidde een dertig jaar durende katholieke regeringsperiode (1884-1914) in. In deze periode verschenen drie nieuwe wetten op het lager onderwijs: in 1884, 1895 en 1914⁶⁰. Daarin kwam tot uiting, zoals ook op andere maatschappelijke domeinen, dat men van katholieke zijde meer open kwam te staan tegenover de moderniteit. De onderwijzende en opvoedende functie van de lagere school werd ook in het vrij onderwijs verruimd⁶¹.

In de wet van 1884, die onmiddellijk na de katholieke verkiezingsoverwinning werd uitgevaardigd, bleef gymnastiek als verplicht vak behouden⁶². Die verplichting werd daarna bevestigd in de lagere-onderwijswetten van 1895 en 1914. Deze laatste wet, van 19 mei 1914, was van groot belang omdat ze de leerplicht invoerde (van zes tot veertien jaar) en eenzelfde programma voorschreef voor alle lagere scholen, zowel voor de officiële als voor de vrije⁶³.

Na de schoolstrijd van 1879-1884, die een kloof had geslagen tussen het gemeentelijk en het vrij lager onderwijs, kwamen de twee netten geleidelijk aan opnieuw dichters naar elkaar toe. Inzake gymnastiekonderricht heeft het vrij onderwijs stappen in de richting van het gemeentelijk onderwijs gezet. In de aangenomen scholen en daarna ook in de geheel vrije scholen kwam gymnastiekonderricht meer aan bod dan vóór de jaren tachtig. Aangezien van overheidswege de methode-Docx werd voorgeschreven, mag worden aangenomen dat de vrije lagere scholen, zoals de gemeentelijke, zich daarop richtten.

Op het niveau van het middelbaar onderwijs was het verschil inzake gymnastiekonderricht tussen vrije en officiële scholen kleiner dan op dat van het lager onderwijs. Toch mag ook hier worden gesteld dat in de vrije scholen over het algemeen het gymnastiekonderricht minder betekende dan in de officiële scholen, wat wellicht ook te verklaren is door het feit dat er meer aan spel en sport werd gedaan⁶⁴.

Naast het middelbaar onderwijs was in de loop van de negentiende eeuw het technisch onderwijs ontstaan. Vanaf de jaren tachtig overtrof het technisch onderwijs het middelbaar onderwijs in aantal scholen. In het

60. Resp. de wetten van 20 sept. 1884, 15 sept. 1895 en 19 mei 1914.

61. De Vroede, *Aspecten*, 21-27; D'hoker, *Twee eeuwen*, 6-7.

62. *Le Moniteur belge*, LIV, 266 (22 sept. 1884) 4472.

63. *Le Moniteur belge*, LXXXIV, 141 (21 mei 1914) 3115-3123.

64. In het klein seminarie te Hoogstraten „werd het mens sana in corpore sano meer met de lippen dan in de werkelijkheid beleden. Gedurende jaren bestond de sport in het seminarie hoofdzakelijk uit wandelen, en volksspelen en -sporten ... zoals hengelen, tonspel, zaklopen enz.” (150 jaar *Klein Seminarie*, 399). In het begin van de jaren 1900 kwam een bewaker van de kolonie voor landlopers in Merksplas de gymnastieklessen geven in het naburige Hoogstraten. Een oud-leerling herinnerde zich jaren later nog: „Elke week wat oefeningen op de speelplaats („Un, deux, gauche, droite”) van een oude bewaker van de kolonie. In het Frans: ge wist op de duur niet meer of ge armen of benen moest bewegen” (*Ibid.*, 405).

Turnles op de speelplaats van het klein seminarie van Hoogstraten, ca. 1909.

(Uit 150 jaar Klein Seminarie te Hoogstraten)

technisch onderwijs werd vóór de Eerste Wereldoorlog geen gymnastiekonderricht gegeven, noch in de vrije, noch in de officiële scholen ⁶⁵.

1.6. Gymnastiekonderricht in 1914: beeldvorming en realiteit

Het is moeilijk zicht te krijgen op de reële situatie van het gymnastiekonderricht in het officieel onderwijs vóór de Eerste Wereldoorlog. Nog moeilijker is het de concrete situatie ervan in het vrij onderwijs te achterhalen ⁶⁶. In plaats van individuele of lokale verwijzingen op een rijtje te zetten, proberen wij enkele grote ontwikkelingslijnen te schetsen over norm en werkelijkheid van het gymnastiekonderricht vóór 1914. Wij trachten daarbij de situatie van het gymnastiekonderricht in de laatste jaren vóór de Eerste Wereldoorlog te vergelijken met die in de jaren 1870, en zullen de geconstateerde verschillen situeren en trachten te verklaren.

Men mag stellen dat op de vooravond van de Eerste Wereldoorlog lichamelijke opvoeding als schoolvak vrij algemeen erkend was. Dat moge blijken uit de wettelijke verplichting van gymnastiekonderricht in het lager en middelbaar onderwijs en uit het feit dat vele scholen dat onderricht ook verstrekten, zij het in mindere of meerdere mate. Wellicht nog belangrijker dan de wettelijke verplichting en de daadwerkelijke realisering was de consensus die gegroeid was rond de beeldvorming over het vak gymnastiek. (We zouden dit thans aanduiden met de term vakconcept). Vóór de Eerste Wereldoorlog bestond er een vrij grote eensgezindheid omtrent de identiteit en de functie van gymnastiekonderricht. Lichamelijke opvoeding op school werd verantwoord vanuit het principe „mens sana in corpore sano”. Wij hebben de indruk - verder onderzoek zou dit kunnen bevestigen - dat die legitimering het eerst aan bod kwam in het middelbaar onderwijs en daarna ook in het lager onderwijs. In zijn *Goudmijn voor onderwijzers* uit 1910, stelde Aloysius-Ghislain Miechiels: „De lichamelijke opvoeding heeft voor doel het lichaam gezond en sterk te maken, en het gewennen aan allen indruk van buiten; maar vooral het in staat te stellen zijne krachten te verleenen tot versterking en veredeling van den geest” ⁶⁷. Deze gedachte werd ook door

65. Dit blijkt uit een analyse van de lessenroosters van de technische scholen, vermeld in: *Rapport général sur la situation de l'enseignement technique en Belgique, 1902-1910*.

66. Over het algemeen beschikken we over minder bronnen i.v.m. het vrij onderwijs dan m.b.t. het officieel onderwijs in zijn geheel. Bovendien vertoonde het vrij onderwijs in de negentiende eeuw inhoudelijk en organisatorisch een veel grotere diversiteit dan het officieel onderwijs.

67. En de auteur vervolgde: „Tot een geregeld leven behoort de vrije beheersching des lichaams door den geest. Het lichaam is het stoffelijk omhulsel, de woning, en in vele gevallen het werktuig der ziel; het is bovendien bestemd om in het ander leven deel te hebben in de belooning of de straf: daarom verdient het al de aandacht en bezorgdheid des opvoeders. Eene omstandigheid, die men zelden behoorlijk in het oog houdt, is de invloed van de gezondheid der kinderen op hunne zedelijke opvoeding. Men mag niet vergeten, dat de gebreken van verstand en hart zeer dikwijls geheel afhankelijk zijn van den slechten toestand der gezondheid. Men ontwerpt tevergeefs de schoonste opvoedingsplannen, wanneer men op dit punt niet let. Hoe kan eene sterke ziel, een levendige en geoefende geest zich ontwikkelen in een ziekelijk en lijdend lichaam?” (Miechiels, *Goudmijn*, 21).

onderwijzer Remi Picavet in zijn *Handboek van practische schoolkunde* vertolkt. In dit didactisch handboek voor onderwijzers begon de rubriek over „De Lichamelijke Opvoeding” als volgt: „Mens sana, in corpore sano’ zegde Juvenalis, en zoo moet het inderdaad wezen. Men is heden overtuigd dat eene gezonde lichaamsgesteltenis eene noodwendigheid is voor het welslagen van het opvoedingswerk. Zijn alle lichaamsdeelen en organen degelijk ontwikkeld en in staat om behoorlijk te werken, dan vloeien daaruit voort: juistheid van opmerken, helderheid van denken, opgeruimdheid van gemoed, wilskracht en geneigdheid tot handelen; bijgevolg heeft de lichamelijke opvoeding eenen heilzamen invloed op de verstandsontwikkeling”⁶⁸. Niet alleen was er een consensus gegroeid over de verantwoording van en de visie op het gymnastiekonderricht. Ook de tegenstand tegen het vak als zodanig was geleidelijk afgenomen vóór de Eerste Wereldoorlog⁶⁹.

In de jaren 1870 lieten de voor- en tegenstanders van gymnastiekonderricht heel veel van zich horen in onderwijs- en andere tijdschriften⁷⁰. Tegen gymnastiekonderricht werd vaak ingebracht dat het vak totaal overbodig was, aangezien het programma al erg overladen was en ook omdat gymnastiekonderricht nadelig zou zijn voor de verstandelijke vorming en de alfabetisering van het volkskind. Wanneer het lagere-schoolprogramma toch moest worden uitgebreid, dan kwamen vakken als hygiëne, land- en tuinbouw daar veel meer voor in aanmerking dan gymnastiek. Gezien de ongunstige omstandigheden waarin het vak veelal werd gegeven - te geringe tijd, weinig of geen infrastructuur - waren de resultaten zo goed als nihil, en kon het vak evengoed worden geschrapt, zo werd gesteld⁷¹. Bovendien betekende gymnastiekonderricht - naast andere vernieuwingen - voor de onderwijzer een verzwaring van zijn opdracht, zonder enige weddeverhoging. Ook vele ouders noemden gymnastiek een overbodig vak, zeker op het platteland, waar de kinderen na schooltijd meer mogelijkheid tot beweging hadden dan in de stad. In de ogen van sommige ouders en onderwijzers had het gymnastiekonderricht een paramilitair doel, en diende het een zaak die nadelig was voor de volksklasse⁷².

Even verscheiden als de tegenargumenten waren de argumenten ter verdediging van het gymnastiekonderricht⁷³. De opgesomde voordelen van

68. Picavet, *Handboek*, 10.

69. Ook op dat punt dient nog verder onderzoek te worden verricht, zowel naar de aard als naar de frequentie van de kritiek.

70. In de jaren 1870 was, zoals reeds gezegd, de polarisering omtrent het gymnastiekonderricht bijzonder groot, onder invloed van het door sommigen bepleite verplichte gymnastiekonderricht en tegen de achtergrond van de heersende systemenstrijd. Vandaar de vele, vaak scherpe standpunten voor en tegen gymnastiekonderricht in die jaren.

71. Volgens *Volksheil*, het orgaan van de Belgische Turnbond, vroegen vele leerlingen om vrijstelling van de gymnastiekles op grond van een doktersattest. De meesten hadden geen gegronde klachten, maar vaak wensten de ouders niet dat hun kinderen aan de oefeningen deelnamen. Cf. De Rijdt, *De invoering*, 14.

72. Bedoeld wordt het systeem van loting met mogelijkheid tot vervanging. Terloops zij opgemerkt dat Guillaume Docx, de vader van het naar hem genoemde en van overheidswege voorgeschreven gymnastieksysteem, officier in het Belgisch leger was.

73. Een overzicht van de argumenten voor en tegen geeft De Rijdt, *De invoering*, 45-55 en 83-94.

gymnastiek kunnen tot drie groepen worden herleid: lichamelijke, zedelijke en maatschappelijke. Voorstanders beklemtoonden dat gymnastiek de nadelige invloeden van de school (gebogen rug, ongezonde lucht, onnatuurlijke houding) neutraliseerde en de gezondheid en kracht van het lichaam stimuleerde (ontwikkeling van de longen, versterking van spieren en gewrichten, harmonische werking van de organen enz.). Gymnastiek voorkwam ziekten (bleekzucht, TBC, kliergezwellen, e.a.), deed naar verluidt de kindersterfte dalen en hielp een gezond ras tot stand brengen. Gymnastiek droeg bij tot het bestrijden van „kwade hartstochten” zoals onkuisheid, luiheid en verwaandheid. Positieve effecten op zedelijk vlak waren: het bevorderen van zelfstandigheid, gehoorzaamheid, tucht en wilsvorming. Lichamelijke opvoeding had tevens een gunstige invloed op de intellectuele ontwikkeling. Via gymnastiek werd de burger ook goed voorbereid op de bescherming en verdediging van het vaderland. De lange legerdienst zou erdoor worden ingekort, zodat meer werkkrachten vrijkwamen voor de landbouw en de nijverheid. Bovendien bereidde gymnastiek het volkskind beter voor op zijn latere werksituatie. Ook meisjes zouden door middel van gymnastiek beter worden voorbereid op hun taak als vrouw en moeder.

In de veelheid en verscheidenheid van voordelen die aanvankelijk aan het gymnastiekonderricht werden toegeschreven, kwam het geleidelijk aan tot een zekere harmonisering. Deze resulteerde in de jaren vóór 1914 in het beklemtonen van het principe „een gezonde geest in een gezond lichaam” als functie van het gymnastiekonderricht. Dit hield een moralisering en intellectualisering in van het gezondheidsconcept dat voordien als doel op zich - naast andere - werd vooropgesteld. Het principe van „mens sana in corpore sano” paste volledig in de geïntegreerde functie die de lagere school op het einde van de negentiende eeuw - een eeuw die we ter zake laten eindigen in 1914 - vervulde: de lagere school was de school voor het leven (geworden)⁷⁴. Ze moest het (volks)kind harmonisch en volledig voorbereiden op het leven. Daartoe zou de gymnastiek wezenlijk bijdragen. „De lichamelijke opvoeding, de verstandelijke opvoeding en de zedelijke opvoeding der leerlingen zijn het voorwerp der aanhoudende zorg van den onderwijzer”, schreef de reeds vermelde Picavet in 1904⁷⁵.

Volgens officiële bronnen stond gymnastiek vóór 1914 op het programma van alle scholen lager en middelbaar onderwijs⁷⁶. Maar wat stelde het in werkelijkheid voor? Hoeveel tijd per week werd eraan besteed? Werd het gegeven tussen twee lesuren in, tijdens de speeltijd of als een aparte les? In de klas, in de gang, op de speelplaats of in een gymnastiekzaal? Door de eigen leraar of door een aparte leraar? Het is onmogelijk te antwoorden op deze vragen naar de feitelijke situatie in de honderden scholen met gym-

74. Het concept van de lagere school als school voor het leven hield ook verband met de invoering van de leerplicht (in 1914).

75. Picavet, *Handboek*, 21.

76. Volgens de *Rapports triennaux* zou het aantal (gemeentelijke en aangenomen) lagere scholen zonder gymnastiek op het programma gedaald zijn van 144 (van de 5491) in 1887 tot 5 (van de 5663) in 1896.

nastiek op het programma⁷⁷. Toch kan men in de grote verscheidenheid die er inzake gymnastiekonderricht bestond, enkele feitelijke ontwikkelingen aanduiden op basis van een beperkt comparatief onderzoek.

Zoals gezegd kwam gymnastiekonderricht in het middelbaar onderwijs meer en beter aan zijn trekken dan in het lager onderwijs. Dit moge blijken uit het feit dat zowel in de vrije als in de officiële scholen voor middelbaar onderwijs de omstandigheden voor gymnastiek doorgaans gunstiger waren met o.m. een aparte zaal voor gymnastiek, zij het vaak de feestzaal. Wel werden in de vrije scholen minder uren aan gymnastiekonderricht besteed dan in de rijksscholen voor middelbaar onderwijs⁷⁸. Over het algemeen was de situatie van het gymnastiekonderricht in de jongensscholen beter dan in de meisjesinstituten⁷⁹.

Op het niveau van het lager onderwijs werd gymnastiekonderricht doorgaans beter en regelmatig gegeven in de stad dan op het platteland, beter in jongens- dan in meisjesscholen, en derhalve beter in het gemeentelijk dan in het vrij onderwijs⁸⁰. Uit inspectieverslagen blijkt dat omstreeks 1900 in de gemeentelijke lagere scholen gemiddeld twee lessen gymnastiek per week werden gegeven van elk een half uur⁸¹. Maar ook in het vrij onderwijs

77. In 1911 telde België 7590 lagere scholen (pensionaten niet inbegrepen) en ca. 560 scholen voor middelbaar onderwijs. (Het aantal scholen voor technisch onderwijs, inclusief handels- en landbouwonderwijs, bedroeg toen meer dan 700).

78. Op het programma van de rijksmiddelbare scholen stonden twee uren gymnastiek per week. Zie o.m. het lessenrooster van de rijksmiddelbare school te Mechelen in 1863-'64 (*R.M.S. Mechelen, 1852-1952*, 65). In het Sint-Amandscollege te Kortrijk werd vóór de Eerste Wereldoorlog weinig aan gymnastiek maar meer aan sport gedaan. „Het woord 'sport' was eigenlijk nog niet gekend. Een kwartier per week deed men aan nogal geïmproviseerde gymnastiek. Dit gebeurde in de gewone kledij: een stijve kraag met strikje of loshangende das; een ietwat benepen zwart of grijs jasje met vier knopen en klein zakje op de voorkant voor wat stuivers of centiemen; een *demi-deponente* of nauwe lange broek. 's Zomers speelden de internen 'bolling' en *croquet*. De externen waren iets minder statisch en speelden 'pelottebal' tegen de muur en voetbal. Meestal echter moest de hele bende het met één enkele bal stellen. De internen en ook de leraars gingen tijdens de vrije uren in de speelzaal biljarten, vogelpieken, en een soort ping-pong op de grond spelen” (De Paepe & Withouck, *150 jaar*, 62-63).

79. In meisjesscholen werd lichamelijke opvoeding veeleer opgevat als lichamelijke verzorging en de zorg voor uiterlijke netheid en zindelijkheid.

80. Een indirecte aanwijzing voor het verschil inzake gymnastiekonderricht tussen het officieel en vrij onderwijs, was het feit dat rond de Eerste Wereldoorlog alle leraren gymnastiek in de rijksnormaalscholen houder waren van het bekwaamheidsgetuigschrift gymnastiek, terwijl dat in de vrije normaalscholen niet het geval was. Cf. Enseignement de la gymnastique éducative. Rapport de M. Bollansée, RTIP (1912-1920) XLI: „Dans les écoles normales de l'Etat, tous les professeurs sont porteurs du diplôme spécial. Dans les écoles normales agréées, le nombre de professeurs non diplômés a diminué progressivement et à l'heure actuelle, rares sont ceux qui ne sont pas munis du diplôme légal”.

81. RTIP (1903-1905) CXL-CXLI. Het modelprogramma van (1 mei) 1897 schreef inzake gymnastiekonderricht het volgende voor: „Après chaque heure de leçon, il convient de faire exécuter un chant connu ou quelques exercices gymnastiques. En outre, vers le milieu de chaque demi-journée, il est nécessaire d'accorder quinze minutes de récréation et d'y réserver souvent une place aux jeux gymnastiques” (*ibid.*). De Belgische afdeling van de internationale commissie van lichamelijke opvoeding (commission internationale permanente de l'éducation physique) drukte in 1903 (of 1904) de wens uit om aan alle leerlingen lager onderwijs per dag „une leçon de gymnastique indépendamment des récréations et des séances de jeux” te geven. Dit voorstel zou door de inspectie worden onderzocht. Zie *ibid.*

had, globaal beschouwd, alleszins een verbetering van het gymnastiekonder-richt plaats in de laatste decennia vóór de Eerste Wereldoorlog. Het inspi-reerde zich daarbij op het gymnastieksysteem van Docx. Dit van overheids-wege voorgeschreven systeem werd via de normaalopleiding, bijscholingscur-sussen, tijdschriften, inspectie⁸² en conferenties gepropageerd. Het werd geacht optimaal te beantwoorden aan de toenmalige doelstellingen van het gymnastiekonderricht en het vroeg weinig kosten qua infrastructuur en per-soneel. Anderzijds had het feit dat er geen aparte gymnastiekzaal hoefde te zijn en de onderwijzer zelf het onderricht verzorgde, tot gevolg dat het vak in vele (lagere) scholen onregelmatig of zelfs helemaal niet werd gegeven, ook al stond het op het programma. In een circulaire van 1902 verklaarde mi-nister Jules de Trooz niet te kunnen aanvaarden „...que le manque d'un préau couvert soit un obstacle permanent et absolu de l'enseignement de la gymnastique”. In dat geval, aldus de minister, moet het gymnastiekonder-richt gegeven worden op de speelplaats, of, bij slecht weer, in de klas, zo-danig dat „...les exercices en plein air alternent ainsi avec les exercices de chambre, les uns et les autres concourent à l'exécution complète du pro-gramme de gymnastique”. Ook wanneer de onderwijzer niet in staat is het vak zelf te geven, mag dat geen reden zijn om het onderricht te schrappen: „Si cette inaptitude résulte d'une infirmité physique réelle, l'instituteur qui n'a pas de sous-ordre a le devoir de former des moniteurs pour exécuter de-vant les élèves des mouvements dont il donne lui-même le commande-ment”⁸³. Het staat ook vast dat zeker niet overal het systeem-Docx conse-quent en volledig werd gevolgd⁸⁴. Overigens was het systeem-Docx zeer eclectisch. Docx, ooit zelf leerling van Triat in Brussel, combineerde in zijn systeem gymnastiek oefeningen ontleend aan Amoros, Spiess en aan de Zweedse gymnastiek, naast traditionele en moderne spelvormen⁸⁵.

Tijdens de laatste decennia vóór de Eerste Wereldoorlog had er een wending plaats van de gymnastiek in België naar het Zweedse gymnastiek-systeem. De Zweedse gymnastiek, ontworpen door Per Henrik Ling, was medisch-anatomisch van opbouw en strak analytisch qua uitvoering⁸⁶.

82. Wat de inspectie betreft, weze vermeld dat Docx in 1878 inspecteur gymnastiek werd in het (officieel) normaalonderwijs. Later werd hij aangesteld tot inspecteur over de athenea en rijksmiddelbare scholen. In het lager onderwijs werd het gymnastiekonderricht, zoals alle andere vakken, geïnspecteerd door de hoofd- en de kantonnale inspecteurs. Vanaf 1887 werd de inspectieopdracht van Docx - op dat ogenblik was hij luitenant-kolonel - uitgebreid naar het lager onderwijs toe. Zijn opdracht bestond erin „...de visiter un certain nombre d'écoles primaires et d'assister à quelques conférences cantonales dans chaque ressort d'inspection principale” (RTIP (1885-1887) XVII). Uit het eerste inspectieverslag (van 6 febr. 1888) blijkt dat Docx zijn taak ruim opvatte om zijn visie en systeem door te drukken (*ibid.*, XVII-XX).
83. Circulaire van minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs J. de Trooz aan de hoofdinspecteurs lager onderwijs, 27 maart 1902 (RTIP (1900-1902) CIC).
84. In sommige scholen bleef zelfs het Duitse systeem van Happel in voege. Dat was o.m. het geval in de stedelijke lagere scholen van Antwerpen tot 1930. De Vroede e.a., *Bijdragen*, I, 491.
85. Terret, „A la recherche”, 81-101.
86. Over P.H. Ling, grondlegger van de Zweedse houdingsgymnastiek, zie: Lommen, *Wegbereiders*, I, 125-135 en 148-154.

Ze vond enthousiaste aanhangers in brede kringen van militairen, geneesheren en pedagogen⁸⁷. De Zweedse gymnastiek kwam exclusief aan bod in de Ecole Supérieure d'Education Physique (1904-1909) te Brussel en het in 1908 opgerichte Institut Supérieur d'Education Physique te Gent⁸⁸. In het lager en secundair onderwijs zou de invloed van de Zweedse gymnastiek zich na de Eerste Wereldoorlog ten volle doorzetten. De verschuiving naar de Zweedse gymnastiek verliep vrij gemakkelijk omdat deze als een rationalisering en een verwetenschappelijking van het systeem-Docx kon worden beschouwd⁸⁹.

2. *Monopolie van de Zweedse gymnastiek, 1918-1968*

Vóór de Eerste Wereldoorlog werden de grondvesten gelegd van de Zweedse gymnastiek als concretisering van de verplichte schoolgymnastiek. Daarop werd enthousiast verder gebouwd in de tussenoorlogse periode: België werd het meest „Zweeds“ land ter wereld. Na de Tweede Wereldoorlog werd het Zweedse model meer en meer verlaten, al bleef het nog officieel van kracht. In 1968 en volgende jaren werd er definitief afstand van genomen.

2.1. De „voornamen mens“ als doel van de lichamelijke opvoeding

Met de erkenning van het systeem-Docx in het vierde kwart van de negentiende eeuw en de „verzweedsing“ ervan na 1900, werd de basis gelegd van de schoolgymnastiek in België. In de laatste jaren vóór 1914 bestond er een vrij grote consensus over de legitimering van de gymnastiek als schoolvak. Het principe „een gezonde geest in een gezond lichaam“ paste in het concept van algemene vorming die zowel het lager onderwijs als het middelbaar onderwijs boden. (In het utilitair gerichte technisch onderwijs kwam gymnastiek niet aan bod).

Na de Eerste Wereldoorlog werd de binding lichaam-geest almaar sterker benadrukt in de literatuur over doel en betekenis van het gymnastiekonderricht. Een gezond lichaam werd minder beschouwd als een doel op zich, dan wel als een middel tot het verwezenlijken van een gezonde geest. Of zoals inspecteur Albert Bollansée in 1921 schreef: „In corpore sano alleen, kunnen een gezonde ziel en een heldere geest het langst huizen tijdens dit leven“⁹⁰. De leraar lichamelijke opvoeding mocht zich dan ook niet (meer)

87. Een invloedrijk protagonist van de Zweedse gymnastiek was de legerofficier Charles Lefebure, van 1902 tot 1913 commandant van de Ecole Normale Militaire de Gymnastique et d'Escrime.

88. Over de oprichting van de hogeschool te Brussel, zie Lewillie, „L'Ecole supérieure“, 369-373; over deze te Gent, zie Laporte, *75 jaar*, 5-9.

89. Over de verschuiving van het systeem-Docx naar de Zweedse gymnastiek, zie Laporte, „Historische achtergronden“, 189-190; Smulders & Renson, „A social analysis“, 319-322; De Vroede e.a., *Bijdragen*, III, 1123-1124 en IV, 995-996.

90. Bollansée, *Het theoretisch en praktisch onderricht*, 104.

« Mens sana
in corpore sano! »

— 10,000 OEFENINGEN —

« Par l'École
Pour la Patrie! »
PAUL BERT.

De Zweedsche Gymnastiek

IN

Lagere Scholen en Normalscholen,
Middelbare Onderwijsgestichten en Athenea

HANDBOEK

DER

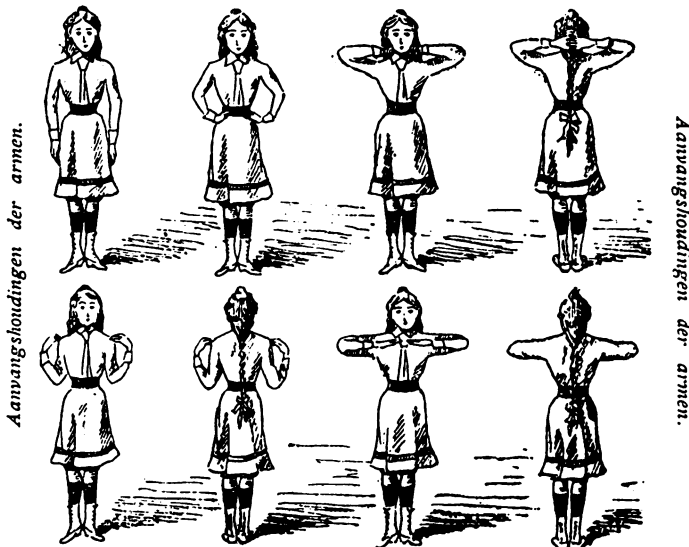
Rationeele Zweedsche Gymnastiek

ten dienste van
Leeraars, Onderwijzers, Onderwijzeressen en Normalisten

DOOR

Aloïs VAN DER AUWERA

*Gemeenteonderwijzer,
Gediplomeerd van 't Rode Kruis,
Gediplomeerd Professor van Gymnastiek,
Luitenant bij de Burgerwacht te Mechelen,
Bestuurder der Leergangen van Handelswetenschappen en Talen.*

Een van de oudste handboeken voor de Zweedse gymnastiek (1910).
(Leuven, Bibliotheek Historische Pedagogiek)

tevreden stellen met „eene gymnastiek die zich enkel het ontwikkelingsproces der levenskundige voeding en des lichaams tot doel maakt, m.a.w. de gezondheid en de spierkracht, doch hij (sic) zal telkens de vorming van een ziel-motorisch mechanisme nastreven”⁹¹.

De ontwikkeling van het vormingsdoel hield een verschuiving in van de lichamelijke dimensie naar de geestelijke dimensie van de gymnastiek. Een leraar omschreef in het begin van de jaren veertig het „hoger doel” ervan als volgt: „namelijk de ontwikkeling der mannelijke deugden, die zijn: de kalmte, de bedaardheid, de zelfbeheersching, het volle bezit van zijn dadenkracht. Verder ontwikkelt zij ook den wil, het uithoudingsvermogen en hetgeen men over het algemeen efficiency van den mensch noemt”⁹². Ook na de Tweede Wereldoorlog bleef de morele vorming het hoofddoel, wat Michel Bottu in 1946 als volgt vertolkte: „La valeur de l'éducation physique se trouve plus encore dans la formation morale de l'homme que dans son épanouissement physique”⁹³.

Het doel van de lichamelijke opvoeding was aanvankelijk gericht op het realiseren van de gezonde, sterke mens. Na de eeuwwisseling en vooral na de Eerste Wereldoorlog werd de lichamelijke gezondheid meer ten dienste gesteld van de „gezondmaking van het innerlijke leven, (van) het geestesleven van onze schoolgaande jeugd”⁹⁴, van „onze verstandelijke en zedelijke vorming”⁹⁵, van - bij meisjes - de „fijnvrouwelijkheid”⁹⁶. Men zou kunnen spreken van een „verinnerlijking” of - beter nog - van een pedagogisering van het vormingsdoel van de lichamelijke opvoeding. Als verklaring hiervoor kan worden verwezen naar de invloed van de volgende twee factoren.

De lichamelijke gezondheid van de leerling, in het bijzonder van het lagere-schoolkind, diende na de Eerste Wereldoorlog minder te worden nagestreefd via de schoolgymnastiek dan voordien het geval was geweest. Andere voorzieningen droegen daartoe beter en directer bij: het (door de wet van 19 mei 1914 ingevoerde) medisch schooltoezicht, schoolkolonies, openluchtscholen, zeeklassen enz. Ook de vooruitgang van de geneeskunde, de verbetering van de hygiëne en de stijging van de levensstandaard verhoogden de lichamelijke gezondheid van kind en jeugdige na de Eerste Wereldoorlog. Naarmate de externe doelstelling verzwakte, kon de gymnastiek zich richten op de interne doelstelling, nl. de vorming van de persoonlijkheid. De gymnastiek zegde daartoe evengoed te kunnen bijdragen als ieder ander vak, zelfs beter nog dan de meeste andere vakken.

Het zich affirmeren als een volwaardige bijdrage tot de persoonlijkheidsvorming mag ook in verband worden gebracht met het streven naar statusverhoging van het vak - en van de leraar - gymnastiek. Een belangrijke stap

91. *Ibid.*, 9.

92. Carpentier, „Lichamelijke Opvoeding en de Nieuwe Methode”, 823.

93. Bottu, „Contribution”, 5.

94. Gras & Gras, „Lichamelijke Opvoeding in de Beroepsscholen voor Meisjes”, 720.

95. Zr. Jozefa, „Over lichamelijke Opvoeding”, 332.

96. Hermans & Indigne, *Maria Schouwenaars*, 126-127.

daartoe was gezet in 1908, met de oprichting van het Institut Supérieur d'Education Physique, gehecht aan de Faculteit Geneeskunde van de Rijksuniversiteit te Gent⁹⁷. Eén van de doelstellingen van dat instituut was de opleiding van leraren lichamelijke opvoeding⁹⁸.

De pedagogisering van de gymnastiek na de Eerste Wereldoorlog kwam ook tot uiting in de naamsverandering van het vak. De naam „gymnastiek” werd vervangen door „lichamelijke opvoeding”. „De vooroorlogse gymnastiek is geëvolueerd en heeft zich omgevormd tot lichamelijke opvoeding”, schreef Bollansée in 1921⁹⁹. Bollansée behoorde tot de eerste generatie gediplomeerden van het Gentse Institut Supérieur d'Education Physique¹⁰⁰. Hij werd na zijn studies te Gent aangesteld tot rijksinspecteur lichamelijke opvoeding, en het is in die functie dat Bollansée na de Eerste Wereldoorlog een campagne voerde om „gymnastiek” te vervangen door „lichamelijke opvoeding”, de naam overigens die ook het Gentse instituut droeg¹⁰¹. Lichamelijke opvoeding had een veel bredere inhoud dan gymnastiek¹⁰².

2.2. De ontwikkeling van het vakconcept

Na de Eerste Wereldoorlog bestond een vrij grote eensgezindheid over de Zweedse gymnastiek als basis van de lichamelijke opvoeding op school. Tijdens de periode 1918-1968 kende het vakconcept van de Zweedse gymnastiek en van de lichamelijke opvoeding in het algemeen een ontwikkeling, waardoor de eensgezindheid echter geleidelijk afnam.

97. *Le Moniteur belge*, LXXVIII, 183 (3 juli 1908) 3741-3744. Er zij aan herinnerd dat eenzelfde instituut reeds in 1904 was opgericht aan de Université Libre de Bruxelles. Deze Ecole Supérieure d'Education Physique de Bruxelles is tot juni 1909 blijven bestaan.

98. In het Verslag aan den Koning werd het doel van het Instituut als volgt omschreven (*ibid.*, 3741): „Niet alleen zou het Hooger Instituut voor lichamelijke opvoeding een bestendig onderzoekingslaboratorium zijn tot bevordering van de wetenschap en volmaking van de werkwijzen met het oog op dezer toepassing op de behoeften van ons volk, het zou ook de verwezenlijking moeten nastreven van sommige praktische doeleinden, waaronder navolgende vooral de aandacht verdienen: vorming van professors in de lichamelijke opvoeding; aanvulling op het stuk van praktische gezondheidsleer, van de kundigheden van hen die zich aan het opvoedersambt willen wijden; ontwikkeling, in hun verband met de algemeene opvoeding, van spel en sport waardoor de universiteitsjeugd zich voelt aangelokt”. Over de geschiedenis van het Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding, zie Laporte, *75 jaar*.

99. Bollansée, *Het theoretisch en praktisch onderricht*, 8.

100. In 1911 behaalden de eerste vijf studenten - waaronder Bollansée - het licentiaatsdiploma aan het Institut Supérieur d'Education Physique.

101. Naast de term „lichamelijke opvoeding” werd (tot in de jaren 1940) ook de naam „opvoedende gymnastiek” of „pedagogische gymnastiek” gebruikt. Strikt genomen was de opvoedende gymnastiek een onderdeel van de lichamelijke opvoeding.

102. Bollansée, *Het theoretisch en praktisch onderricht*, 6. Volgens Bollansée omvatte de schoolse lichamelijke opvoeding (*Ibid.*, 8): „1. de opvoedende, paedagogische of vormende gymnastiek. Het is de rationeele of wetenschappelijke gymnastiek; 2. de toepassings- of nuttigheidsgymnastiek; 3. de schoolspelen; 4. de sportieve spelen; 5. de rondedansen voor kinderen; 6. dansen en houding; 7. zwemmen; 8. de oefeningen, onder den vorm van spel, in de zelfverdediging zonder wapens; 9. de bijstandsoefeningen; 10. de verdedigingsmiddelen met wapens (stok, enz.)”.

Vooraf twee figuren bepaalden het discours tijdens de hier behandelde periode: de reeds eerder vermelde Bollansée en Bottu. De eerste vertegenwoordigde de Gentse school en drukte zijn stempel op het hele onderwijs, vooral in de tussenoorlogse periode. Bottu was de gangmaker van de Leuvense school en gaf de toon aan in het vrij katholiek onderwijs na de Tweede Wereldoorlog. Beiden waren overtuigde aanhangers van de Zweedse gymnastiek. Bollansée gaf er een strakke, statische opvulling aan; Bottu een meer dynamische.

Als rijksinspecteur lichamelijke opvoeding trad Bollansée in de tussenoorlogse periode normerend en controlerend op. Met zijn praktijkgerichte handboeken, gepubliceerd in het Frans en in het Nederlands, hielp Bollansée de weinig of niet gevormde leerkracht met het geven van het vak lichamelijke opvoeding¹⁰³. Bollansées handboeken waren heel descriptief. Een precieze en gedetailleerde beschrijving werd nodig geacht voor een gedisciplineerde, correcte uitvoering en voor een blijvende gewoontevorming bij de leerling. Iedere gymnastiekles was volgens hetzelfde schema opgebouwd, met een systematische openvolging van oefeningen en met een toenemende moeilijkheidsgraad.

Michel Bottu, die na een militaire vorming vanaf 1940 in Leuven theorie en didactiek lichamelijke opleiding doceerde, deelde nagenoeg dezelfde didactische principes over schoolgymnastiek als Bollansée. Hun didactiek was gebaseerd op een anatomisch-biologische analyse van houding en beweging, kenmerkend voor de Zweedse gymnastiek. Steunend op die analyse had hun leermethode een coherent, synthetisch karakter. Hun methodiek hield rekening met de biologische in plaats van met de kalenderleeftijd van de leerling. Zoals Bollansée wees Bottu de sport als integrerend deel van de lichamelijke opvoeding op school radicaal af. Ook het gebruik van handgereedschappen werd vermeden.

Het grote verschil tussen Bottu en Bollansée was dat Bottu in de jaren 1940 de „beweging” introduceerde in de Belgische schoolgymnastiek. Daarmee volgde hij een trend die zich reeds eerder en ook sterker in de Scandinavische landen had doorgezet, vooral in Denemarken met Niels Bukh¹⁰⁴. Wij zijn geëvolueerd, schreef Bottu, „naar een moderne gymnastiek, vol van beweging”¹⁰⁵.

103. Onder de Nederlandstalige handboeken van Bollansée vermelden we o.m.: *Omstandige programma's voor het theoretisch en praktisch onderricht in de lichamelijke opvoeding in België* (1921); *Het theoretisch en praktisch onderricht in de lichamelijke opvoeding in België* (1921); *Leerboek der lichamelijke opvoeding voor de lagere en de middelbare scholen, voor de lagere en de middelbare normaalscholen. De praktische opvoedende gymnastiek en de speel oefeningen* (1925).

104. Uitgaande van de grondbeginselen van de klassieke Zweedse houdingsgymnastiek had Bukh in de loop van de jaren 1920 een nieuwe gymnastische werkwijze ontwikkeld. Meer hierover in Kramer & Lommen, *Geschiedenis*, 88-90; Lommen, *Wegbereiders*, II, 105-113.

105. Bottu, *De Scandinavisch-dynamische gymnastiek methode*, II, 5.

De Scandinavisch-dynamische methode beoogde de ontwikkeling van de persoonlijkheid op alle vlakken. Bottu was overtuigd „van de doeltreffendheid van een rationeel, methodisch en intuïtief onderricht in de lichamelijke opvoeding, dat beroep doet zowel op morele en psychische als fysieke vermogens. Heel de persoonlijkheid wordt hierdoor gunstig beïnvloed”¹⁰⁶. Met deze visie op de lichamelijke opvoeding zette Bottu de lijn verder van de Belgisch-Zweedse gymnastiek, maar gaf er een vernieuwde wending aan.

Reeds vóór de Tweede Wereldoorlog was er te Gent een niet onbelangrijke vernieuwing geïntroduceerd, met name door Maurits Verdonck. Deze studiegenoot van Bollansée werd in 1928 hoogleraar aan het in dat jaar vernederlandsde Institut Supérieur d'Education Physique¹⁰⁷. Verdonck vernieuwde het gymnastiekonderricht door de introductie van kunst (zang, dans en beeld), en anderzijds via de invoering van asymmetrische oefeningen om het coördinatievermogen te versterken¹⁰⁸. Verdonck stelde dat anatomische onderdelen zich niet symmetrisch en gelijktijdig bewegen, maar asymmetrisch of zelfs tegengesteld en successievelijk. Asymmetrische oefeningen legden volgens Verdonck beter de band tussen lichaam en geest dan de symmetrische¹⁰⁹. Wegens zijn vlaamsgezindheid en zijn vermeende Duitsgezindheid werd de vernieuwing van de methode-Verdonck abrupt afgebroken na de Tweede Wereldoorlog. Gent volgde sedertdien opnieuw het klassieke spoor van de vooroorlogse, vrij statische Zweedse gymnastiek onder de behoudsgezinde Marcel De Meestere, terwijl Leuven met Bottu de Scandinavisch-dynamische gymnastiekmethode invoerde.

Het is niet toevallig dat in de periode 1918-1968 de belangrijkste theoretici van het onderricht in de lichamelijke opvoeding universitair geschoolden waren¹¹⁰. Het academisch discours vond zijn echo in twee nieuwe tijdschriften voor lichamelijke opvoeding: *Revue gymnastique / Tijdschrift voor lichamelijke opvoeding* en *Bulletin de la Fédération belge de gymnastique*

106. *Ibid.*, II, 6.

107. Verdonck behaalde er in 1912 het diploma van licentiaat en in 1920 dat van doctor;

Bollansée resp. in 1911 en 1921. Over Verdonck, zie Laporte, *75 jaar*, 16 en 31-32.

108. *Ibid.*, 31: „Hij (Verdonck) onderwees alle theorie- en praktijkvakken van de lichamelijke opvoeding evenals de cursus *schoonheidsleer der bewegingen*. Zelf leerling aan de Academie voor Schone Kunsten, had hij een bijzondere interesse voor dat vak: getuige hiervan zijn het boek 'Kunstopleiding van het volk door lichamelijke opvoeding' (1927) en zijn gekende 'marmergroepen'”.

109. Asymmetrische oefeningen moesten het coördinatie- en behendighedsvermogen versterken en zo de leerling beter voorbereiden op de complexere wordende taken in de samenleving. Asymmetrische bewegingen waren bijvoorbeeld onafhankelijke buig-, strek- en draaiacties van anatomische onderdelen die een bepaalde moeilijkheidsgraad vertonen naarmate men ze gecoördineerd uitvoert.

110. De „wetenschappelijke leiding (over de lichamelijke opvoeding) zal natuurlijk best uitgaan van de houders van universiteitsdiploma's in lichamelijke opvoeding”, schreef Bollansée in 1921 (*Het theoretisch en praktisch onderricht*, 9). In dit verband kan worden aangestipt dat Bottu, hoewel aan de universiteit verbonden, door zijn collega's beschouwd werd als een niet academisch geschoold practicus. Zijn publikaties hadden duidelijk een op de praktijk gericht karakter.

*éducative*¹¹¹. Ze kwamen in de plaats van de vooroorlogse *Le Gymnaste* en *La Gymnastique scolaire*¹¹².

2.3. De opleiding van de leraar lichamelijke opvoeding : een grote vooruitgang

„Het onderwijs in de lichamelijke opvoeding is heden geenszins meer de taak der vroegere voorturners uit de maatschappijen, noch die der wapen- of schermmeesters, noch evenmin die der leeraars bij Gods genade die eertijds werden uitgedacht naar gelang de noodwendigheden uit den aard der zaak. Het is de taak van specialisten, die al hun wetenschappelijke hoogeschool- kennissen hoeven te benuttigen ten bate van de 'opvoeding' van het volk”¹¹³.

In dit fragment uit 1921 schetste Bollansée heel treffend het verschil tussen de oude en de nieuwe leraar: tussen de would-be leraar vóór de Eerste Wereldoorlog en de - gewenste - leraar-specialist na de oorlog. De nieuwe leraar moest, zoals Bollansée zelf, universitair geschoold zijn, d.w.z. een deskundige in zijn vak zijn. De professionalisering van de leraar correleerde met de pedagogisering van het vak.

Het in 1908 opgerichte Institut Supérieur d'Education Physique te Gent was gedurende verscheidene jaren het enige universitaire opleidingsinstituut in België¹¹⁴. Uit Zweden werden docenten aangetrokken om in Gent „de Zweedse gymnastiek op de meest Zweedse wijze te laten onderwijzen”¹¹⁵. Vanaf het tweede academiejaar schreven zich ook meisjesstudenten in. Het aantal uitgereikte diploma's was eerder laag in de tussenoorlogse periode: van één tot zes per jaar¹¹⁶. De gediplomeerden ontvingen een licentiegraad en niet een doctorstitel, die (tot 1929) de courant toegekende eindgraad was van universitaire studies. „Het diploma in de lichamelijke opvoeding had aldus

111. De naam van het tweetalige *Revue gymnastique* (1907-heden) werd in 1924 gewijzigd in *Revue de l'éducation physique* en in 1930 in *Revue de l'éducation physique. Tijdschrift voor lichamelijke opvoeding*. Sedert 1956 verschijnt het blad in twee afzonderlijke, van elkaar onafhankelijke uitgaven: *Revue de l'éducation physique* en *Tijdschrift voor lichamelijke opvoeding*. Het *Bulletin de la Fédération belge de gymnastique éducative* (1926-1961) verscheen vanaf 1946 onder de naam *La gymnastique éducative. De opvoedende gymnastiek*. Voor de ontwikkeling van de vormgeving en de inhoud van beide tijdschriften, zie De Vroede e.a., *Bijdragen*, III, 1099-1137 en IV, 987-1004.

112. *Le Gymnaste* (1899-1914) verdedigde het systeem-Happel tegen de opmars van de Zweedse gymnastiek in België. Het reeds vermelde *La Gymnastique scolaire* (1878-1914) was de spreekbuis van Docx en zijn aanhangers.

113. Bollansée, *Het theoretisch en practisch onderricht*, 8.

114. De initiatiefnemer ervan was Cyrille Van Overbergh, directeur-generaal van het Hoger Onderwijs te Brussel en overtuigd voorstander van de Zweedse gymnastiek. De leiding ervan was in handen van prof. Florent Gommaerts, arts en fysiotherapeut, die cursussen had gevolgd aan het Centraal Gymnastiek en Orthopedagogisch Instituut te Stockholm.

115. Laporte, „Historische achtergronden”, 190. In het KB dat het Gentse Institut Supérieur d'Education Physique oprichtte, werd uitdrukkelijk verwezen naar het Zweedse model: „Niemand meer kan de uitstekende diensten berwisen welke aan wetenschap en onderwijs bewezen worden door sommige instellingen in sommige Noorderlanden en inzonderheid in Zweden” (*Moniteur belge*, LXXVIII, 183 (3 juli 1908) 3742).

116. Laporte, *75 jaar*, 71-72.

minder aanzien en de leerkrachten lichamelijke opvoeding werden minder bezoldigd dan hun collega's''¹¹⁷.

Ten gevolge van de vernederlandsing van het Gentse Institut Supérieur d'Education Physique in 1930 werd te Luik eenzelfde instituut opgericht. Het Luikse Institut Supérieur d'Education Physique was gehecht aan de Faculteit Geneeskunde, zoals dat ook in Gent het geval was¹¹⁸. De initiatiefnemer ervan was Lucien Dehoux, gediplomeerde van Gent, overtuigd Zwedist en ontwerper van de „gymnastique formative - éducative'', die tot na de Tweede Wereldoorlog te Luik zou worden beoefend¹¹⁹.

Aan de universiteit van Brussel werden vanaf 1936 cursussen georganiseerd voor het behalen van de graad van geneesheer-licentiaat in de lichamelijke opvoeding. In Leuven gebeurde dat vanaf 1937. Vijf jaar later werd te Leuven de tweetalige Hogere School voor Opleiders geopend. De eerste licentiaats- en aggregatiediploma's werden in 1946 uitgereikt. Meisjes studeerden de eerste drie jaren aan de in 1939 geopende Katholieke Centrale School voor Opleidsters „Parnas'' te Brussel, waarna ze na het volgen van het vierde jaar te Leuven de universitaire graad behaalden. Medestichter en eerste directeur van „Parnas'' en van het Leuvense Instituut was de arts Pierre-Paul De Nayer. In beide instellingen verzorgde Michel Bottu de praktijk en de didactiek van de gymnastiek¹²⁰.

Aan de Université Libre de Bruxelles kwam in 1945 het Institut Supérieur d'Education Physique tot stand. De praktijk van de gymnastiek werd er onderwezen door twee Zweedse gediplomeerden van het Centraal Instituut te Stockholm¹²¹.

Aan de vier universiteiten was tot in de jaren zestig de gymnastiek op Zweedse leest geschoeid. De monopolisering van de Zweedse gymnastiek werd in de hand gewerkt door de medische oriëntatie ervan, die aansluiting vond bij de faculteiten Geneeskunde waaraan de instituten waren gehecht¹²².

Via de aggregatie-opleiding kregen de licentiaten onderwijsbevoegdheid in het hoger middelbaar onderwijs. Voor het lager middelbaar onderwijs voorzag de wetgever pas in 1952 in een dagopleiding voor leraren lichamelijke opvoeding. De oprichting van de afdeling lichamelijke opvoeding-biologie in enkele middelbare normaalscholen (regentaten) kwam tegemoet aan de gestegen vraag naar leraren lichamelijke opvoeding na de Tweede Wereldoorlog¹²³.

117. *Ibid.*, 17. Sommige afgestudeerden, zoals Bollansée en Verdonck, promoveerden enkele jaren later tot doctor op basis van een proefschrift.

118. Over de geschiedenis van het Luikse instituut, zie *Institut supérieur*. Van 1932 tot 1942 behaalde te Luik slechts één student de titel van licentiaat in de lichamelijke opvoeding.

119. Vanden Eynde, „Lichamelijke opvoeding'', 734.

120. *Ibid.*, 734; *Honderd jaar universitaire sport*, 19-23.

121. Vanden Eynde, „Lichamelijke opvoeding'', 734; *Université libre*, 60.

122. Over de oprichting en ontwikkeling van de universitaire instituten voor lichamelijke opvoeding, zie Renson, „Een kwestie'', 5-16.

123. Een aparte leraar gaf doorgaans beter en regelmatigere les dan een „toevallige lesgever'': Gras & Gras, „Lichamelijke Opvoeding in de Beroepsscholen voor Meisjes'', 723-724.

In september 1952 werd „bij wijze van proef” een afdeling voor lichamelijke opvoeding opgericht in twee rijksnormaalscholen in Vlaanderen: Brugge en Gent¹²⁴. In het vrij katholiek onderwijs startten dat jaar drie regentaten met de nieuwe richting¹²⁵. In de loop van de volgende jaren kwamen er nog enkele bij¹²⁶. In de regentaten van het rijksonderwijs werd de koppeling Lichamelijke Opvoeding-Biologie spoedig verlaten. In deze van het vrij katholiek onderwijs bleef de oorspronkelijke tweeledigheid gehandhaafd.

De geaggregeerde lager secundair onderwijs kon ook in het lager onderwijs terecht als „bijzondere leermeester lichamelijke opvoeding”. Vóór 1968 was het evenwel heel uitzonderlijk dat een regent(es) les gaf in het lager onderwijs. Over het algemeen werd lichamelijke opvoeding er gegeven door de onderwijzer(es), die in de normaalschool de didactiek en praktijk van de lichamelijke opvoeding had gekregen.

Lichamelijke opvoeding stond op het programma van de vier jaar durende opleiding tot onderwijzer(es)¹²⁷. Het modelprogramma voor de katholieke lagere normaalscholen van 1927 schreef twee uren per week voor in elk jaar¹²⁸. Dat was evenveel uren als voor muziek en geschiedenis, zelfs iets meer dan voor tekenen en handenarbeid. In de katholieke normaalscholen werd voor de lichamelijke opvoeding het programma gevolgd van de rijksnormaalscholen, waar de Zweedse gymnastiek uitdrukkelijk voorgeschreven was: „la gymnastique éducative sera enseignée d'après les principes de la méthode pédagogique de Ling”¹²⁹. Wel had de directeur / directrice van katholieke normaalscholen de vrijheid om het officiële programma inzake lichamelijke opvoeding „de l'adapter aux ressources et aux besoins de leurs écoles”. Er werd gewezen op het grote belang van de lichamelijke opvoeding, gesitueerd in de hiërarchie der waarden: „L'éducation physique a une importance considérable; sans aucun prétexte les écoles normales catholiques

124. *Driejaarlijks Verslag: jaren 1951, 1952, 1953*, 494. In Brugge (en ook in Luik) voor meisjes, in Gent (en ook in Nijvel) voor jongens.

125. Met name Parnas in Elsene voor meisjes, het Sint-Jozefsinstituut in Torhout en de Vrije Normaalschool voor jongens in Heverlee (in 1967 opgeheven).

126. In 1953 richtte het Sint-Thomasinstituut in Brussel een afdeling lichamelijke opvoeding voor jongens op. In 1954 startten het Heilig-Hartinstituut in Heverlee en de Rijksnormaalschool van Tongeren (tot 1987-1988) een afdeling voor meisjes. Een jaar later volgde de oprichting van een afdeling voor jongens aan de Rijksnormaalschool Hasselt. In 1960 werd een regentaat lichamelijke opvoeding geopend aan het Instituut Mariaburcht in Stevoort. In Tienen ging men dat jaar ook van start met een afdeling aan de Provinciale Normaalschool. In de provincie Antwerpen werd het eerste en enige regentaat lichamelijke opvoeding in 1972 opgericht door de stad Antwerpen. Tenslotte werd in 1978 met een afdeling gestart aan het Hoger Rijksinstituut voor Technisch Onderwijs in Wemmel. Over de ontwikkeling van de regentaten lichamelijke opvoeding in Vlaanderen van 1952 tot 1987, zie Smets, *Oprichting en evolutie*.

127. Zoals dat vóór de Eerste Wereldoorlog reeds het geval was, maakte „gymnastique” ook deel uit van de toelatingsproef tot de voorbereidende afdeling van de lagere normaalschool. De stof liep over het programma van de vier graden lager onderwijs. Zie het Algemeen Reglement van 8 mei 1926, dat van toepassing was in alle lagere normaalscholen: *Programme-type*, 7-14.

128. *Ibid.*, 156. Het voorgeschreven uurrooster was niet dwingend (*ibid.*): „Cet horaire est purement indicatif: chaque école l'adaptera aux nécessités de son enseignement”.

129. *Ibid.*, 139. Voor het officiële programma van de lagere normaalscholen, zie Bollansée, *Het theoretisch en praktisch onderricht*, 104-128.

ne peuvent la négliger; elles auront soin cependant de la maintenir à sa place dans la hiérarchie des valeurs''¹³⁰.

Nogal wat normaalschool-leerlingen bleken vrijstelling te vragen - en te verkrijgen - voor het vak lichamelijke opvoeding. Ondertussen kon men een ander vak studeren, wat aanleiding gaf tot „overdreven” vrijstellingen. Om die reden werd in de rijksnormaalscholen in 1952 de verplichting ingevoerd dat vrijgestelde leerlingen toch de les lichamelijke opvoeding moesten bijwonen om op die manier kennis te nemen van „de aard en trapsgewijze ontwikkeling van de oefeningen”. Naar verluidt daalde meteen het aantal vrijstellingen¹³¹. Over de situatie ter zake in de vrije normaalscholen ontbreekt nadere informatie.

Voor onderwijzers en regenten bestond de mogelijkheid om zich bij te scholen in de lichamelijke opvoeding via provinciale normaalcursussen. De eerste cursus werd reeds in 1913 in Luik ingericht op initiatief van Lucien Dehoux¹³². Soortgelijke cursussen werden o.m. georganiseerd in Brussel (vanaf 1920), Gent (1920), Antwerpen (1924) en Leuven (1938)¹³³. Die tweejarige cursussen bleven tot in de jaren vijftig bestaan. Ze bereidden voor op het behalen van een bekwaamheidsgetuigschrift (diploma van „capacitaire”) voor de Centrale Examencommissie te Brussel tot het geven van onderwijs in de lichamelijke opvoeding in de middelbare scholen en in de vierde graden lager onderwijs¹³⁴. Het aantal uitgereikte getuigschriften was - althans na de Tweede Wereldoorlog - vrij gering¹³⁵.

In de periode 1918-1968 kende de waaier van lerarenopleidingen voor het onderricht in de lichamelijke opvoeding een kwantitatieve uitbreiding en zeker ook een kwalitatieve verbetering. De Hogere Instituten aan de vier universiteiten hebben via hun afgestudeerden een positief effect gehad op de opleidingen, verzorgd door middelbare en lagere normaalscholen en op de provinciale normaalcursussen. De Zweedse gymnastiek die aan de universiteiten werd gedoceerd, stond dan ook model voor de andere opleidingen lichamelijke opvoeding.

Vergeleken met de situatie ervoor kreeg het vak - en de leraar - lichamelijke opvoeding na de Eerste Wereldoorlog alleszins meer status. Toch werd de leraar lichamelijke opvoeding, in het interbellum en nog erna, minder gewaardeerd - en betaald - dan de andere leraren. Dat was met name het geval in het secundair onderwijs.

130. *Programme-type*, 139.

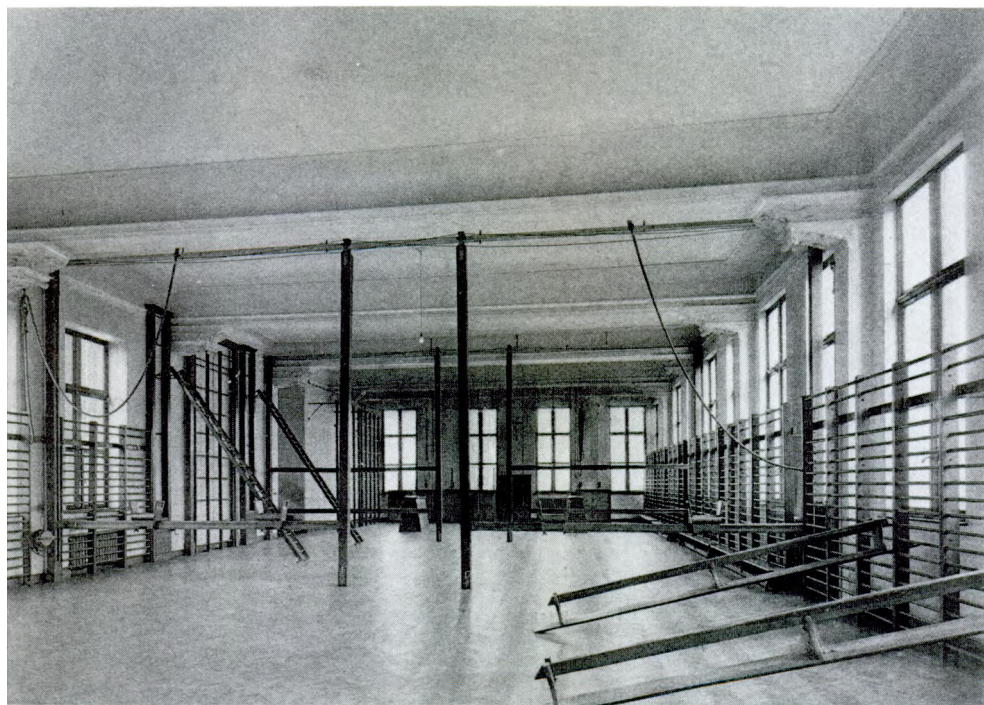
131. *Driejaarlijks Verslag: jaren 1951, 1952, 1953*, 469-470.

132. De Luikse cursus groeide na de Tweede Wereldoorlog uit tot een regentaatsopleiding.

133. Vanden Eynde, „Lichamelijke opvoeding”, 734. Cursussen werden ook georganiseerd door de provincies Luxemburg, Namen, West-Vlaanderen, alsook door het Verbond van het Katholiek Normaalonderwijs.

134. *Ibid.*

135. *Driejaarlijks Verslag: jaren 1948, 1949, 1950*, 447: in 1948 7 Franstaligen (19) en 25 Nederlandstaligen (48); in 1949 resp. 6 (33) en 14 (67); in 1950 12(31) en 18 (44). (Het getal tussen haakjes vermeldt het aantal ingeschreven kandidaten).

*Turnzaal van de school van de ursulinen in Onze-Lieve-Vrouw-Waver,
ca. 1940.
(Leuven, KADOC)*

2.4. In het lager onderwijs: verwaarloosd op het platteland

Enkele maanden vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd in ons land de achtjarige leerplicht ingevoerd¹³⁶. De realisering ervan werd wegens de oorlogsomstandigheden vertraagd. Ook het „nieuwe” officiële programma voor de lagere school, dat ingevolge de invoering van de leerplicht noodzakelijk was geworden, liet enkele jaren op zich wachten. Het Modelprogramma verscheen in 1922¹³⁷.

Eén van de vernieuwingen van het Modelprogramma van 1922 ten opzichte van het vorige, dat van 1897, betrof het vak lichamelijke opvoeding. „Het programma verscherpt de lichamelijke opvoeding in al de klassen”, zo werd in de inleiding van het Modelprogramma aangekondigd¹³⁸. De versterking bleek uit het groter aantal uren dat „gymnastiek en spelen” per week kreeg toebedeeld: tweeënhalve uren in de eerste drie graden, twee uren in de vierde graad¹³⁹. Daarmee was lichamelijke opvoeding het vierde vak qua aantal lestijden, na moedertaal, godsdienst en wiskunde. Het Modelprogramma schreef een schema voor dat in iedere gymnastiekles moest worden toegepast „in zijn hoofdtrekken” en „in den vereischten geest”¹⁴⁰.

Vanaf het schooljaar 1934-1935 werd het aantal uren lichamelijke opvoeding verhoogd tot drie uren in de eerste en tweede graad en tot drie 3/4 uren in de derde en vierde graad¹⁴¹. In de ministeriële circulaire die de uitbreiding van het aantal uren aankondigde, werd erop aangedrongen „zich aan de voorschriften van het Modelprogramma te houden” wil het onderwijzend personeel „betreurenswaardige weifelingen vermijden”. Deze werden volgens de circulaire veroorzaakt door „de verscheidenheid van de stelsels en de richtingen bij het turnonderwijs” en „de wedijver tusschen de voorstanders van de verschillende stelsels, het geleerde gepolemiseer en ja, een zeker pedantisme van de lichamelijke opvoeding”, die verantwoordelijk werden geacht voor „de tekortkomingen bij dit vak” en door het feit dat de onderwijzers „enigszins het spoor bijster” zijn geraakt¹⁴².

De reële situatie van het vak lichamelijke opvoeding in de schoolpraktijk was inderdaad niet zo rooskleurig. Sommigen waren zelfs radicaal gekant tegen het vak in de lagere school. Zo verscheen in de jaargang 1926-1927 van het toonaangevende *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift* een artikel onder

136. *Le Moniteur belge*, LXXXIV, 141 (21 mei 1914) 3122.

137. *Modelprogramma der lagere gemeentescholen* (Jette-Brussel, 1923) 125 p.

138. *Ibid.*, 5.

139. *Ibid.*, 122. De gymnastiekles a rato van een half uur per dag moest worden gegeven „buiten den tijd welke aan het spelen wordt besteed” (*ibid.*).

140. *Ibid.*, 92: „De onderwijzer zal dus het plan der les wijzigen naar gelang de omstandigheden en van de voorwaarden waarin de les gegeven wordt (jaargetijde, oogenblik van den dag, examens, duur der les, lokaal, gereedschappen, getal leerlingen, leeftijd der leerlingen, geslacht, enz.)”.

141. Ministeriële circulaire van 25 okt. 1934, *Leerplan* ... 1936, 147. In de eerste en tweede graad moesten per week zes lessen van 30 minuten worden gegeven; in de derde en vierde graad vijf lessen van telkens 45 minuten.

142. *Ibid.*, 147.

de titel „Gymnastiek, een kwijnend vak”¹⁴³. De auteur, een inspecteur lager onderwijs, noemde de schoolgymnastiek „een vreemde plant, die men op kunstmatige wijze moest in 't leven houden door middel van wetteksten, programmavoorschriften en af en toe een nieuw systeem”¹⁴⁴. Zo'n nieuw systeem noemde de auteur de „opvoedende gymnastiek”: „het nieuwe systeem - weer eens een nieuw! - naar het heet: ditmaal streng wetenschappelijk op- en uitgebouwd, is niet minder onnatuurlijk, noch minder kunstmatig dan zijn voorgangers”¹⁴⁵. In de plaats van de „onnatuurlijke” en „kunstmatige” schoolgymnastiek moest aan het kind worden gegeven „wat des kinds is: het spel”¹⁴⁶. Schoolgymnastiek werd een „ersatz” genoemd van het natuurlijke kinderspel¹⁴⁷. Hierbij dient toch opgemerkt dat in de hier behandelde periode er slechts weinig antistemma te horen waren, in vergelijking met de periode vóór de Eerste Wereldoorlog¹⁴⁸.

Het Modelprogramma van 1922 werd vanaf het schooljaar 1936-1937 vervangen door het fameuze Leerplan van 1936. Het programma van 1922 werd als te encyclopedisch beschouwd. Het Leerplan van 1936 bracht o.a. een vereenvoudiging van de leerstof, legde meer de nadruk op de „hoofdzaken” (moedertaal, rekenen, schrijven) en voerde de studie van het milieu in door middel van actieve waarneming (in de eerste twee graden)¹⁴⁹.

Voor het vak lichamelijke opvoeding veranderde er weinig. Het omvatte, zoals voordien, de opvoedende gymnastiek, de spelen en het zwemmen. Voor de gymnastiekles werd per graad een gedetailleerd overzicht gegeven van de drie componenten: inleidende oefeningen, kernoefeningen, eindoefeningen¹⁵⁰. Ook het voorgeschreven lesschema kwam nagenoeg overeen met dat van 1922.

Kort na het Leerplan verscheen een „katholieke” versie: *Leerprogramma en Paedagogische Richtlijnen voor de Katholieke Lagere Scholen*¹⁵¹. Wat het vak lichamelijke opvoeding betreft kwam het katholieke

143. Sneyers, „Gymnastiek”, 158-160.

144. *Ibid.*, 160.

145. *Ibid.*, 158. De auteur voegde hier nog aan toe: „De voorstanders, wier kamp in de laatste jaren versterkt werd met een flink aantal doctoren en leeraars in de lichamelijke opvoeding, konden totnogtoe de opwerpingen der bekampers niet ontzenuwen, en ze beproeven dan ook maar de zaak opnieuw te lanceren onder de benaming van 'opvoedende gymnastiek'.

146. *Ibid.*, 160.

147. *Ibid.*, 158.

148. Het hierboven vermelde kritische artikel was blijkbaar een reactie op een positief artikel dat een collega-inspecteur over lichamelijke opvoeding had gepubliceerd in een vorige jaargang van hetzelfde *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift*: Nollet, „Opvoedende gymnastiek”, 478-481.

149. *Leerplan ... 1936*, 160 p. Het Leerplan van 1936 gold alleen voor de eerste drie graden. Voor de vierde graad bleef het Modelprogramma van 1922 van kracht. Over de inhoud en invloed van het Leerplan, zie Poupard, ed., *François Bovesse et l'éducation*.

150. *Leerplan ... 1936*, 121-132.

151. Het katholiek lager onderwijs, dat bij de voorbereiding van het officiële *Leerplan* niet was betrokken, stelde eind 1936 - begin 1937 een eigen programma op waarin de eerder biologisch en sociologisch gekleurde term milieustudie werd vervangen door het begrip werkelijkheidsonderricht. Het katholieke *Leerprogramma* gaf aandacht aan de godsdienstige dimensie in opvoeding en onderwijs, maar was anderzijds op dezelfde principes gebaseerd als het officiële *Leerplan*. Zie D'hoker, „Onderwijs”, 451.

Leerprogramma vrijwel overeen met het officiële leerplan op enkele punten na. Zo werd het doel van de lichamelijke opvoeding veel breder omschreven in het katholieke Leerprogramma: behalve het hygiënische en esthetische doel werd de verstandelijke en zedelijke vorming als „hoger” en als „einddoel” van de lichamelijke opvoeding vooropgesteld¹⁵². Het vak lichamelijke opvoeding - twee uren per week - omvatte het opvoedend turnen, de opvoedende spelen en het zwemmen. Bemerkt het gebruik van de term „turnen” daar waar het Leerplan spreekt van „gymnastiek”. De „katholieke” turnles verliep anderzijds volgens hetzelfde schema als de „officiële” gymnastiekles, „naar de beginselen van Ling”, maar - en dit is nog een verschil - met een iets meer dynamisch karakter¹⁵³.

Het katholieke Leerprogramma en het officiële Leerplan werden vervangen door nieuwe leerplannen, respectievelijk in 1954 en in 1957¹⁵⁴. Beide zegden slechts lichte aanpassingen in te houden ten opzichte van 1936, waarvan „de geest, de grondslagen, de principes en de methoden” gehandhaafd bleven¹⁵⁵. Wat het vak lichamelijke opvoeding betreft, was dat zeker het geval voor het katholieke leerplan van 1954, dat inhoudelijk en ook qua taal grotendeels overeenkwam met dat van 1936. Wel werd het aantal lesuren lichamelijke opvoeding verminderd van twee tot één uur per week in de eerste en tweede graad, en tot anderhalf uur in de derde graad¹⁵⁶. Het officiële leerplan van 1957 verschilde meer van zijn voorganger. De doelstellingen van het vak werden breder omschreven¹⁵⁷. Het traditionele lesschema werd vervangen door de zgn. armatuur¹⁵⁸ en in de eerste twee graden werd meer

152. *Leerprogramma*, II, 65. In het officiële Leerplan kwam sterk het biomedische naar voren (*Leerplan* ... 1936, 123): „Alhoewel de opvoeding der bewegingen door de verfijning der functie van het zenuwstelsel heel belangrijk is, mag de onderwijzer niet in (sic) het oog verliezen dat de lichamelijke opvoeding hoofdzakelijk ten doel heeft, de gezondheid der jeugd te bevorderen”.

153. *Leerprogramma*, II, 65: „Het turnen zal gegeven worden naar de beginselen van Ling, daarbij rekening houdende met de evolutie die het schoolturnen in de jongste jaren mocht beleven en tevens met den volksaard van ons land. De lichaams oefeningen moeten aantrekkelijk zijn voor de leerlingen. De jeugd vraagt beweging: daarom dient meer dynamisch dan statisch gewerkt; daarom ook het oordeelkundig inlasschen van spelletjes en oefeningen onder spelvorm”. In het officiële Leerplan luidde het als volgt (*Leerplan* ... 1936, 123-124): „Daarom is het onontbeerlijk dat hij (de onderwijzer) de voorkeur geve aan eenvoudige, dynamische middelen en dat het verloop der lessen geschiede in een atmosfeer van leven en vreugde, zoodanig dat de leergang werkelijk doeltreffend en nuttig zij”.

154. *Leerplan voor de lagere scholen* (Lier, 1954, 5de uitg.) werd uitgegeven door de Centrale Raad van het Katholiek Lager Onderwijs. *Leerplan en Leidraad voor de eerste drie graden der lagere scholen en der oefenklassen toegevoegd aan de normaalscholen en voor de voorbereidende afdelingen der middelbare scholen. Ministerieel besluit van 20 november 1957* (Brussel, 1957) werd uitgegeven door het Ministerie van Openbaar Onderwijs.

155. *Leerplan* ... 1957, 6. Dat gold vice versa ook voor het katholieke leerplan.

156. Op een totaal van 30 1/2 uren per week in alle graden.

157. *Leerplan* ... 1957, 124: „Het doel van de lichamelijke opvoeding is: a. op rationele wijze bijdragen tot de ontwikkeling van het lichaam; b. de nadelen tekeergaan, veroorzaakt door de slechte werkvoorwaarden in de klas; c. de zin voor optreden in groep ontwikkelen, en wel door klassikale lessen en ploegspelen; d. tot de karaktervorming bijdragen door inspanning, tucht, zelfcontrole, fairplay”.

158. De armatuur omvatte oefeningen van verschillende families, waaruit de leraar een selectie moest maken zodanig dat de oefeningen een harmonisch, evenwichtig en aangenaam geheel vormden. *Leerplan* ... 1957, 127. Over de armatuur, zie ook *infra*.

ruimte voorzien, dan vroeger het geval was, voor „spelen en gespeelde oefeningen” (in de eerste graad) en voor „georganiseerde spelen” (in de tweede graad)¹⁵⁹.

De lagere school beschikte, zoals gezegd, zelden over een aparte leraar lichamelijke opvoeding¹⁶⁰. Als regel gold dat de klasonderwijzer zelf de les aan zijn leerlingen gaf¹⁶¹. De les lichamelijke opvoeding werd bijna overal gegeven op de speelplaats. Lagere scholen met een aparte gymzaal waren eerder uitzonderlijk¹⁶². Specifiek materiaal voor de lessen lichamelijke opvoeding was weinig of niet voorhanden¹⁶³.

De ongunstige omstandigheden waarin het vak moest worden gegeven, hadden niet alleen een negatief effect op de kwaliteit van dat onderwijs. Ze verklaren ook waarom de les vaak helemaal niet werd gegeven. Men beriep zich dan op de ongunstige weersomstandigheden. Ook het feit dat de les plaatshad op de speelplaats „ten aanschouwe” van collega’s en leerlingen, werkte bij vele onderwijzers demotiverend¹⁶⁴. Daarbij dient rekening gehouden met het feit dat men toen te doen had met grote klassen van 30, 40 en soms nog meer leerlingen¹⁶⁵. Klassen ook met leerlingen van verschillende leerjaren en leeftijden in dezelfde klas, waren geen uitzondering¹⁶⁶.

De feitelijke situatie verschilde uiteraard van school tot school, zelfs van klas tot klas. Globaal beschouwd zou men kunnen verwachten dat de lichamelijke opvoeding geleidelijk verbeterde na de Eerste Wereldoorlog of al-

159. *Ibid.*, 125-126.

160. De ministeriële circulaire van 5 aug. 1946 verbond de subsidiëring van een „bijzondere leermeester” aan strenge voorwaarden (De Schepper & Vansiliet, *Wet*, 200). Zo moest de school tenminste 450 leerlingen tellen en beschikken over een speelplein en over een door het ministerie erkende „turnzaal”. De „bijzondere leermeester” diende zowel een onderwijzersdiploma als een getuigschrift lichamelijke opvoeding te bezitten.

161. Ministeriële circulaire van 25 okt. 1934, *Leerplan ... 1936*, 147. De circulaire wees wel op de mogelijkheid dat in een lagere school met verschillende onderwijzers de „meest bevoegde” kon worden belast met lichamelijke opvoeding in alle klassen. Eventueel konden „om tijd te winnen en zoo weinig mogelijk de andere klassen te storen, twee, soms drie klassen samengenomen worden. De groep zou echter de 60 niet mogen te boven gaan en enkel leerlingen van ongeveer denzelfden leeftijd vereenigen” (*Ibid.*).

162. Het is opvallend dat in vrijwel alle leerplannen m.b.t. de lichamelijke opvoeding gesteld werd dat het programma zodanig opgesteld was dat het overal kon worden uitgevoerd, „zelfs in de scholen welke geen bijzondere inrichtingen bezitten” (*Leerplan ... 1936*, 123).

163. De ministeriële circulaire van 25 okt. 1934 bepaalde dat alle lagere scholen „in de haast mogelijke tijdsruimte” over het volgende materiaal moesten beschikken: 4 Zweedse banken, 4 staanders met twee touwen voor de springoefeningen, 1 springbok, 1 springkast, 1 trektouw, 20 springtouwen, enkele kleine ballen, 2 grote „mousse” ballen, 2 voetballen, enkele brede linten of zakdoeken van verschillende kleur (*Leerplan ... 1936*, 146). Ook na de Tweede Wereldoorlog bleef deze lijst van kracht.

164. Dit verklaart wellicht waarom andere expressievakken, zoals tekenen, wel regelmatig werden gegeven.

165. In 1935 bedroeg het gemiddelde aantal leerlingen per klas 32 (*Leerplan ... 1936*, 5). Klassen met meer dan 40 leerlingen waren toen - en ook nog na de Tweede Wereldoorlog - geen uitzondering.

166. Op de in totaal 8599 lagere scholen op 31 dec. 1835 waren er (*ibid.*): scholen met 1 klas (2446), met 2 klassen (1679), met 3 klassen (1239), met 4 klassen (962), met 5 klassen (533), met 6 klassen (502), met 7 klassen (343), met 8 klassen (322), scholen met meer dan 8 klassen (573).

thans ... minder stiefmoederlijk werd behandeld dan vóór 1914¹⁶⁷. Het vak was meer ingeburgerd; de opleiding van de leerkrachten was erop vooruitgegaan; de programma's hadden een meer dwingend karakter. Toch werd in een artikel uit 1944, onder de titel „Honderd jaar Lichamelijke Opvoeding” gesteld: „Alle officieele pogingen ten spijt, is men er nog niet in geslaagd de lichamelijke opvoeding in de lagere school ingang te doen vinden, enkele lofwaardige uitzonderingen ter zijde gelaten”¹⁶⁸.

Vooral op het platteland liet de situatie te wensen over. Hierover zegde het Ministerie van Openbaar Onderwijs in zijn *Driejaarlijks Verslag* over de jaren 1948-1950: „De lichamelijke opvoeding wordt ontegensprekelijk het meest verwaarloosd in onze plattelandsscholen”¹⁶⁹. In de loop van de volgende jaren werd er evenwel enige verbetering geconstateerd door het Ministerie¹⁷⁰. Deze zou in stijgende lijn blijven gaan.

2.5. In het middelbaar onderwijs: min of meer gewaardeerd en gerealiseerd

Het principe „mens sana in corpore sano” dat de lichamelijke opvoeding doordeesemde, werd in vergelijking met de andere onderwijsniveaus het best gerealiseerd in het middelbaar onderwijs. Verwijzend naar de situatie in het lager onderwijs kan men stellen dat de afstand tussen praktijk en theorie kleiner was in het middelbaar onderwijs, hoewel ook hier verschillen tussen de scholen te constateren waren.

Het middelbaar onderwijs bestond uit de klassieke humaniora, de moderne humaniora en de middelbare school. Het richtte zich tot de kinderen van de burgerij, met in het interbellum een geleidelijke uitbreiding van de populatie naar de onderste lagen van de burgerij. Het middelbaar onderwijs in het algemeen en de klassieke humaniora in het bijzonder, verzorgden een humanistische opvoeding. Deze was erop gericht het individu tot een hogere persoonsvorming te brengen. Dat vormingsdoel kreeg in het interbellum een dwingender karakter uit reactie tegen de seculariseringsbeweging vanaf de jaren twintig (de „dolle jaren twintig”). Daarop ontstond een door de Kerk geïnitieerd en geleid tegenoffensief: de Katholieke Actie. De Katholieke Actie mobiliseerde de katholieke volwassenen en vooral de jongeren om de secularisatie in de samenleving terug te dringen. Ook de katholieke opvoeding kende een opleving, zowel op het theoretische vlak als in de praktijk. Op

167. Het is opvallende hoe vaak de term „stiefmoederlijk” werd gebruikt in artikelen over de situatie van de lichamelijke opvoeding in de lagere school.

168. Carré, „Honderd jaar”, 4.

169. *Driejaarlijks Verslag: jaren 1948, 1949, 1950*, 150. En het verslag ging verder (*ibid.*): „Er zijn landelijke kantons, waar geen enkele turnzaal kan aangewezen worden en waar niet eens toestellen voor het onderwijs in de lichamelijke opvoeding beschikbaar zijn. Daarentegen worden turnzalen uitgerust door de stadsbesturen, die een zeker aantal scholen beheren en daardoor in de mogelijkheid zijn een door de Staat bezoldigd turnleraar aan te stellen”.

170. *Driejaarlijks Verslag: jaren 1951, 1952, 1953*, 188: „De situatie laat nog erg te wensen over; het aantal turnzalen groeit evenwel elk jaar aan”.

theoretisch gebied kreeg een wijsgerig gefundeerde en katholiek geïnspireerde wetenschappelijke pedagogiek gestalte, mede uit reactie tegen de experimentele pedagogiek van vóór de oorlog die op een positivistische mens- en wetenschapsvisie steunde¹⁷¹. Centraal in de katholieke opvoeding stond de opvoeding der ziel. De zedelijke opvoeding was gekoppeld aan de godsdienstige opvoeding, en van daaruit werd de totale mensvorming gerealiseerd. Daarvan maakte ook de lichamelijke opvoeding deel uit, zij het in functie van het hoger doel: de vervolmaking van de mens¹⁷².

Het katholieke middelbaar onderwijs bezat een ruime meerderheidspositie t.o.v. het officiële net. Vergeleken met het officieel onderwijs kende het vrije net inhoudelijk en organisatorisch een grote pedagogische vrijheid, waardoor de verschillende inrichtende machten (orden, congregaties, bisdommen...) eigen accenten konden leggen. De officiële scholen waren meer gebonden aan het door de overheid opgelegde programma. Het allereerste eenheidsprogramma voor het katholiek middelbaar onderwijs dateert van 1953.

De grote vrijheid inzake inhoud en didactiek die de katholieke scholen tot 1953 hadden, kwam ook tot uiting in het vak „turnen”, zoals het na de Eerste Wereldoorlog in sommige scholen nog werd genoemd. In andere scholen heette het „gymnastiek” of „lichamelijke opvoeding”. In vele gevallen had in de loop van het interbellum een verschuiving plaats van turnen naar gymnastiek en / of lichamelijke opvoeding. Dat was o.m. het geval in het college van Herentals. De leerlingen kregen er „turnen” in een zaal van het patronaat of in openlucht, gegeven door mensen van de turnkring Vermaak en Arbeid. In 1932 werd die taak overgenomen door een aalmoezenier in militair uniform. Vanaf dat jaar heette het vak officieel „lichamelijke opvoeding”. Vanaf 1939 beschikte het college over een eigen leraar lichamelijke opvoeding¹⁷³. Het klein seminarie te Hoogstraten kreeg in 1931 een aparte leraar. Voordien werd iemand van buiten de school aangetrokken, zoals dat vóór 1914 in vrijwel alle scholen voor middelbaar onderwijs het geval was geweest¹⁷⁴. Dat waren meestal oud-onderofficieren van het leger, zogenaamde schermmeesters. Licentiaten lichamelijke opvoeding deden na de oorlog hun intrede in het vrij middelbaar onderwijs¹⁷⁵. Vanaf het

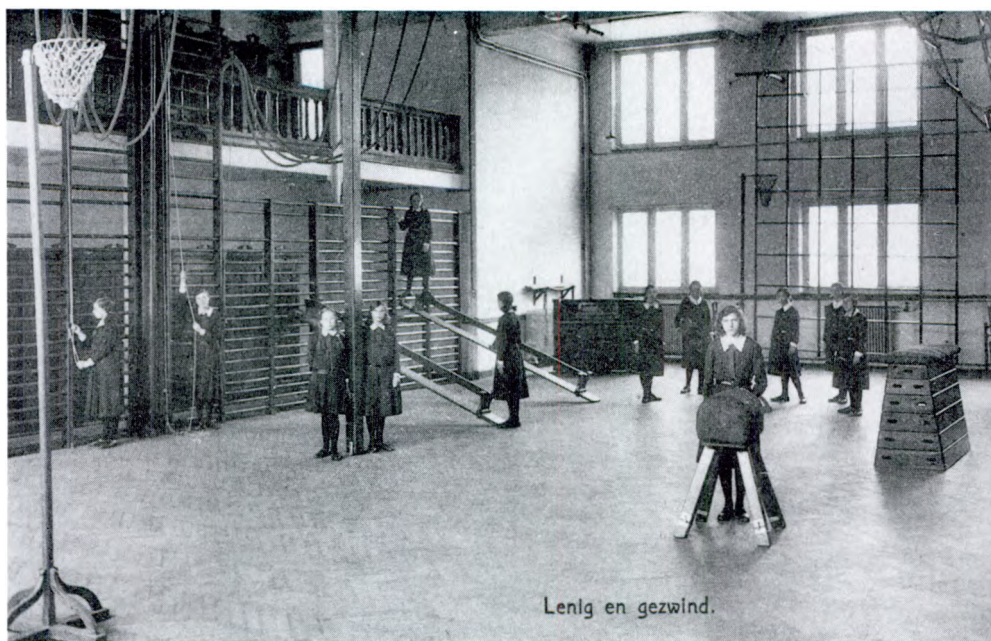
171. De bloei van de katholieke pedagogiek uitte zich o.m. in de publikatie van de *Revue belge de pédagogie* in het Franstalige landsgedeelte en van het *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift* in Vlaanderen, die respectievelijk van 1918 en van 1919 af zijn verschenen. Over de katholieke pedagogiek in Vlaanderen sedert 1918, zie Depaepe, „Normatief-pedagogisch denken”, 270-291.

172. De hierboven geschetste katholieke visie op de relatie lichamelijke opvoeding - zedelijke en godsdienstige opvoeding - hield een waardering in van de lichamelijke opvoeding. Een minder positieve benadering in het katholiek-pedagogisch denken t.a.v. de lichamelijke ontwikkeling werd vertolkt door de - in Vlaanderen veel gelezen - Duitse pedagoog Friedrich Wilhelm Foerster. Hij wees op de gevaren en nadelen van de lichamelijke opvoeding. Om deze te voorkomen was een „sterk tegengewicht in geestescultuur” nodig. In een gezond lichaam kon volgens Foerster een „zeer ongezonde geest wonen”, en omgekeerd, in een „gebrekkig en ziek lichaam” kunnen de „hoogste geestes- en wilskrachten” werkzaam zijn. Zie Foerster, *School en karakter*, 18-22.

173. Cools, *Geschiedenis*, 225.

174. *150 jaar Klein Seminarie*, 399.

175. De eerste licentiaten van Leuven kwamen in 1946 uit.

*Turnles in de normaalschool van de zustersannonciaden in Wijnegem.
(Leuven, KADOC)*

midden van de jaren vijftig verschenen ook de eerste regenten¹⁷⁶. De aanstelling van aparte leraren lichamelijke opvoeding, regenten en licentiaten, werd bevorderd door het feit dat vanaf de jaren vijftig leke-leerkrachten in het vrij secundair onderwijs een volledige wedde (toelage) kregen.

De uniforme lesroosters voor het vrij middelbaar onderwijs van 1953 voorzagen één uur lichamelijke opvoeding per week in alle jaren van de klas-sieke en van de moderne humaniora¹⁷⁷. Dat was minder dan in het officieel onderwijs, waar in de jaren vijftig twee uren, soms drie uren geprogrammeerd stonden, waarvan er één mocht worden bestemd voor zwemmen¹⁷⁸. Ook in de tussenoorlogse periode kreeg lichamelijke opvoeding in de katholieke scholen doorgaans minder lestijden toebedeeld dan in de stedelijke en rijksscholen. Anderzijds werd in vele colleges en pensionaten veel aan naschoolse sport gedaan, alleszins meer dan in het officieel onderwijs. De meest populaire sport was voetbal. Tussen de lichamelijke opvoeding en de sport bestond evenwel een scheiding, wat o.m. tot uiting kwam in de aparte infrastructuur en in de kledij.

De les lichamelijke opvoeding werd gegeven in een gymnastiekzaal of in een zaal die daartoe dienst deed. De meestal geringe uitrusting ervan had een Zweeds karakter. Buiten de school en de schooluren werd aan sport gedaan: op een eigen terrein of op een vreemd terrein buiten de school. Vanaf het begin droegen de leerlingen functionele sportkledij. Voor de les gymnastiek werd ook aangepaste kledij gedragen, d.w.z. vooral aangepast aan de normen van fatsoen en zedigheid. Lange tijd diende de (gym)kledij meer ter bescherming van de zedigheid dan ter ondersteuning van de lichaamsoefeningen en de hygiëne. Dat was zo in de jongensscholen en nog meer in de meisjesscholen¹⁷⁹. In de meisjesnormaalschool Kindsheid Jesu te Hasselt droegen de meisjes tot omstreeks 1920 „een soort kleed dat een stuk onder de knie eindigde in een brede pofbroek. Het was van zwart satijn (...) en het zat zo ruim dat de leerlingen, ook de kloosterlingen onder hen, het over hun gewone kleding konden aantrekken”¹⁸⁰. Vanaf de jaren twintig droegen men een los kleed, met een turnbroek eronder die tot onder de knie kwam¹⁸¹. In de jaren dertig werd een blauwe rokbroom gedragen - nog altijd tot onder de knie - met daarover een lange, brede blouse. Vanaf dan verkleedden de leerlingen zich voor de gymnastiekles. Na de Tweede Wereldoorlog kwam het blauwe ééndelige „turnpak” in gebruik. Het zat zeer

176. Er zij aan herinnerd dat de oprichting van regentaten lichamelijke opvoeding dateert van 1952.

177. Sollié, *De evolutie, Bijlagen*, 179-180.

178. *Ibid.*, 165-167; Vanden Eynde, „Lichamelijke opvoeding”, 734.

179. Een oud-leerling van het klein seminarie te Hoogstraten herinnerde zich over de lessen lichamelijke opvoeding in de jaren twintig het volgende (*150 jaar Klein Seminarie*, 405): „Wekelijks was er één uur turnen, zo dit turnen met de jas aan (zedigheidshalve!) als sportbedrijvigheid kan beschouwd worden”. Ook in het klein seminarie te Sint-Niklaas deden de leerlingen gymnastiek oefeningen („wat lopen en springen en een beetje Zweedse gymnastiek”) in hun gewone kledij: Van Overmeire, *Het pedagogisch leefklimaat*, 101.

180. *Honderd jaar Normaalschool Kindsheid Jesu Hasselt*, 219.

181. *Ibid.*

ruim en was voorzien van pijpen, die tot de knie reikten en afgezoomd waren met een elastiek, zodat het effect van pofbroek werd bekomen ¹⁸². De wijziging van de kledij illustreert de ontwikkeling inzake didactiek en functie van het vak. Pas na de Tweede Wereldoorlog kwam er - letterlijk en figuurlijk - meer beweging in het vak.

2.6. In het technisch onderwijs: een late start

Gymnastiek kwam tijdens het interbellum, zoals voordien, nauwelijks aan bod in het technisch onderwijs ¹⁸³. Gymnastiek werd niet nodig geacht omdat „de leerlingen technisch onderwijs al voldoende beweging hebben” en „lichamelijke opvoeding op school toch maar tijdverlies is” ¹⁸⁴. In de weinige scholen met lichamelijke opvoeding op het programma, ging het om één uur op een lesrooster van 44 uren per week.

Op voorstel van de inspectie technisch onderwijs werd in 1942 (of 1943) door directeur-generaal Oscar Peters een circulaire verspreid die aan alle technische scholen voorschreef ten minste één uur en zo mogelijk twee uren gymnastiek per week in te richten ¹⁸⁵. Als motief werd gewezen op de noodzaak van een goede lichaamshouding en van het corrigeren van „verkeerde bewegingen” ¹⁸⁶. Blijkbaar werd in het technisch onderwijs lichamelijke opvoeding meer gezien in functie van gezondheid en lichamelijke weerbaarheid en minder in functie van het innerlijke „hoger doel” ¹⁸⁷.

182. *Ibid.*

183. Technisch onderwijs staat hier voor alle onderwijs afgestemd op nijverheid, handel en landbouw.

184. Over de minieme belangstelling voor lichamelijke opvoeding in het technisch onderwijs en over de redenen daarvan verschenen in het *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs* verschillende artikelen die de situatie aankloegen, o.a. Gras & Gras, „Lichamelijke Opvoeding in de Beroepsscholen voor Meisjes”, 720-726; Carpentier, „Lichamelijke Opvoeding en de Nieuwe Methode”, 822-823; Carré, „Het Probleem”, 647.

185. Interview Octaaf Declercq, ere-inspecteur-generaal technisch onderwijs, 28 febr. 1994; Carré, „Honderd Jaar”, 5. Het precieze jaar van het verschijnen van de circulaire kon niet worden achterhaald. Een exemplaar van de bewuste circulaire werd niet teruggevonden in de Fondsen O. Peters, V. Leemans en Nationaal Verbond van het Katholiek Technisch Onderwijs, bewaard op het KADOC te Leuven.

186. Interview Octaaf Declercq, 28 febr. 1994. In een niet gedateerd manuscript van een toespraak (of artikel) pleitte O. Peters voor een verplichte maar functionele lichamelijke opvoeding in het technisch onderwijs: „De zoo verwaarloosde lichamelijke opvoeding (...) is onmisbaar voor jonge lieden wier bedrijvigheid later overwegend lichamen zal zijn (...). In de technische school zal de lichamelijke opvoeding zich dus niet beperken tot turnoefeningen, waar de leerlingen enkele acrobatische bewegingen leren uitvoeren, maar ze moet worden doorgevoerd tot een lichamelijke aanpassing op den arbeid. Men zal er de gepaste houding en lichaamsstand aanleeren, alsook het rythme van de bewegingen; daar dienen de beroepsmisvormingen tegengewerkt en de middelen aangegeven om de noodlottige gevolgen van verkeerde beroepshoudingen uit te schakelen”. Papieren Oscar Peters, 3.2 / 2.

187. Het „hoger doel” van de lichamelijke opvoeding, dat in het middelbaar onderwijs sterk werd beklemtoond, kwam in het technisch onderwijs in mindere mate aan bod. Geheel afwezig was het niet, zoals blijkt uit het volgende citaat: „Allen in het technisch onderwijs hoeven indachtig te wezen dat een rationele opvoeding slechts mogelijk is, mits een vormende, recreatieve en correctieve werking, dat het hier geen mise-en-scène

De veralgemening van lichamelijke opvoeding in het technisch onderwijs kon door de oorlogsomstandigheden moeilijk worden gerealiseerd. Dat gebeurde wel in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen lichamelijke opvoeding in alle technische scholen deel ging uitmaken van het programma¹⁸⁸.

2.7. De wending van de jaren vijftig-zestig

Na de Tweede Wereldoorlog brak de lichamelijke opvoeding *daadwerkelijk* door: in het middelbaar onderwijs, in het technisch onderwijs en - geleidelijk aan - ook in het lager onderwijs. De lessen werden beter en regelmatig gegeven. Nieuwe gymzalen en de eerste sportzalen werden gebouwd. De leerlingen droegen functionele gymkledij. Hoe is die doorbraak te verklaren? Achteraf gezien kan men zeggen dat de „tijdgeest” gunstig was. Meer concreet kan worden verwezen naar een veelheid van positieve factoren en omstandigheden die elkaar hebben versterkt, en die - ietwat verschillend van school tot school - lichamelijke opvoeding ook in de praktijk hebben gerealiseerd.

Na de Tweede Wereldoorlog begon blijkbaar de jarenlange werking van normerende programma's en van een controlerende inspectie effect te sorteren. Het naoorlogse klimaat van heropbouw en vooruitgang bracht een maatschappelijke verbreding en een modernisering van het onderwijs, die het vak lichamelijke opvoeding ten goede kwamen. Het vak zelf werd - met name in het katholiek onderwijs - „gedynamiseerd”, m.a.w. het kreeg meer dynamisme en beweging, meer elan, die in de plaats kwamen van de statische en strakke uitvoering van vóór de oorlog. Ook de infrastructuur verbeterde. Onder druk van de democratisering van het voortgezet onderwijs stelde de overheid meer financiële middelen ter beschikking van het onderwijs. Nieuwe (school)gebouwen werden opgericht, met een gymzaal en / of sportzaal en voorzien van de nodige accommodatie. Het vrij, gemeentelijk en provinciaal onderwijs kreeg recht op subsidies voor uitrusting en wedden¹⁸⁹. De ruimere financiële betoelaging kwam een vak als lichamelijke opvoeding zeer ten goede, gezien zijn jarenlange achterstand ten aanzien van andere, meer gewaardeerde vakken, en ten gevolge van het feit dat het over meer infrastructuur diende te beschikken dan de theoretische vakken.

Het vak lichamelijke opvoeding kreeg ook meer status. Een uiting daarvan waren de „turndemonstraties”, die ter gelegenheid van prijsuitdelin-

geldt, geen competitie, geen clubkampioenschap, maar dat de oefening enkel een lichamenlijk middel is met een veel hoogerstaand einddoel” (Mattheessens, „Introductie tot de lichamenlijke opvoeding”, 245).

188. Dat blijkt o.m. uit de lesroosters die in 1948 voor de verschillende types technisch onderwijs werden opgesteld. Voor alle types werd twee uren lichamenlijke opvoeding (soms verbonden met zang) per week voorzien. Archief NVKTO, 146.

189. Vanaf 1955 kregen leke-leerkrachten in het vrij onderwijs dezelfde wedde(toelage) als hun collega's in het rijksonderwijs. Met het Schoolpact van 1958 werd de (financiële) bestaanszekerheid van alle scholen gewaarborgd. Over het Schoolpact en zijn voorgeschiedenis, zie D'hoker, *Twee eeuwen onderwijs*, 23-30.

gen en andere schoolfeesten werden gehouden. Ze golden als het „visitekaartje” van de school: „Aan de ouders werd getoond tot welke resultaten hun kinderen in staat waren”¹⁹⁰. Het succes ervan werd bepaald door de voorbereiding, de beschikbare accommodatie, de motivering van leraren en leerlingen, en dus door de kwaliteit van het vak lichamelijke opvoeding gedurende de loop van het schooljaar¹⁹¹. Dergelijke demonstraties bestonden al vóór de Tweede Wereldoorlog, maar ze kenden een hoogtepunt erna door hun massaal karakter en de professionele uitvoering. In de jaren vijftig werden ze ook aangewend om de „kracht van het katholiek onderwijs” te demonstrenen in het verzet tegen de wet-Collard¹⁹².

De vooruitgang van de lichamelijke opvoeding na de Tweede Wereldoorlog was sterker in het vrij dan in het officieel onderwijs. Dit laatste kende een zekere verstarring. In het officieel onderwijs bleven programma en inspectie vasthouden aan de vooroorlogse statische gymnastiek in haar Belgisch-Zweedse versie. Kort na de Tweede Wereldoorlog publiceerde het Ministerie van Openbaar Onderwijs immers de zgn. *Cursus in de lichamelijke opvoeding. Leerplan*, die vanaf 1948-1949 moest worden gerealiseerd in het officieel lager, middelbaar en normaalonderwijs¹⁹³.

Fundamenteel bracht de *Cursus* weinig vernieuwing ten opzichte van de „officiële” lichamelijke opvoeding van vóór de oorlog. Nieuw was wel de didactische vormgeving en de scherpe controle. In tegenstelling tot de praktijkgerichte handleidingen van Bollansée met hun uniform lesschema, voerde de *Cursus* de armatuur in¹⁹⁴. Iedere les moest met de grootste zorg worden voorbereid en samengesteld. Daartoe diende de leraar van iedere les een „fiche van voorbereiding” op te stellen en voor te leggen aan het „instellingshoofd en de bevoegde inspectie”. Daarnaast moest ook een register van de behandelde leerstof worden bijgehouden, met daarin „per familie en onderverdeling, alle oefeningen die gedurende eenzelfde cyclus werden

190. Piot, *Als deze muren*, 215.

191. Anderzijds was het gevaar niet denkbeeldig dat de lessen lichamelijke opvoeding volledig in het teken stonden van de voorbereiding op die eenmalige demonstratie. „De uitvoering van gymnastische oefeningen op een feest draagt niets bij tot de gezondheid der leerlingen en hoeveel lessen die opvoedend kunnen zijn, zijn er niet aan verloren gegaan” (Gras & Gras, „Lichamelijke opvoeding in de Beroepsscholen voor Meisjes”, 725).

192. De wet-Collard (27 juli 1955) voorzag in een uitbreiding van het officieel onderwijs en een vermindering van de subsidies aan het vrij onderwijs. Tegen het wetsontwerp ontstond een enorm katholiek verzet, de zgn. tweede schoolstrijd, met masademonstraties, petitities, boycot van het schoolspaten en ... „turnfeesten”. Zo organiseerden alle vrije scholen uit Leuven, op 12 mei 1955, een groots opgezet turnfeest op de terreinen van het Universitair Sportcentrum. „Voor duizenden ouders en sympathysanten toonde school na school zijn (sic) kunnen en zo vertolkte de jeugd de kracht van het vrij onderwijs” (Piot, *Als deze muren*, 216).

193. *Cursus in de lichamelijke opvoeding. Leerplan* (Brussel, 1948). Zie ook *Driejaarlijks Verslag: jaren 1948, 1949, 1950*, 212.

194. De armatuur groepeerde alle oefeningen per familie: orde-oefeningen, aandachtsoefeningen en aansporingsoefeningen; oefeningen voor de armen; oefeningen voor de benen enz. Binnen iedere familie van oefeningen moest de leraar zelf een keuze maken volgens de pedagogische en biologische moeilijkheidsgraad afhankelijk van de leerlingenpopulatie, met inachtnaam van de volledigheid, „wat betekent dat ze (iedere les) de oefeningen moet omvatten, die eigen zijn aan de verschillende families” (*Cursus*, 4).

gegeven, tevens gerangschikt naargelang van de klimmende moeilijkheid''. Het register diende maandelijks te worden bijgehouden en door het instellingshoofd ondertekend ¹⁹⁵.

De *Cursus* deed een beroep op de deskundigheid én op de creativiteit van de leraar om binnen het formele kader van de armatuur lessen lichamelijke opvoeding te geven die „rationeel, actief, aantrekkelijk'' moesten zijn en gekenmerkt door een stijgende intensiteit ¹⁹⁶. De moeilijkheidsgraad van het vak werd nog vergroot doordat alle oefeningen moesten worden voorbereid en op papier gezet in een erg gecompliceerde vaktaal, bestaande uit honderden afkortingen en tekens ¹⁹⁷. Dit was een bijzonder moeilijke opgave, niet alleen voor de doorsnee-onderwijzer, maar voor iedere leraar lichamelijke opvoeding ¹⁹⁸. Te oordelen naar bepaalde kritische reacties werd de *Cursus* op weinig enthousiasme onthaald in het officieel onderwijs ¹⁹⁹. In het katholiek onderwijs vonden de richtlijnen van de *Cursus* totaal geen ingang.

Terwijl het officieel onderwijs bleef vasthouden aan de traditionele Zweedse gymnastiek, opteerde het vrij onderwijs voor de Scandinavisch-dynamische methode waarvan Michel Bottu de protagonist was. Bottu had kritiek op de verstarung van het gymnastiekonderwijs dat elke vernieuwing afwees ²⁰⁰. Anderzijds was de vernieuwing die Bottu bracht aanvankelijk het voorwerp van kritiek omdat deze niet ver genoeg ging ten opzichte van de vele innovaties in de lichamelijke opvoeding in Zweden en andere Scandinavische landen op dat ogenblik ²⁰¹. Na de oorlog verstomde de kritiek op Bottu's „dynamiserende'' inbreng, die vanuit het Leuvense Instituut voor

195. *Ibid.*, 11.

196. *Ibid.*, 4.

197. De *Cursus* bevatte niet minder dan vijf pagina's „Conventies met betrekking tot het gebruik van verkortingen en tekens''. Het was immers „allernoodzakelijkst'' dat de leraar de oefeningen heel accuraat weergaf. Een leraar (onderwijzer?) merkte daarbij ironisch op: „dat is geen morse; iedereen moet dat kunnen begrijpen'' (met de hand geschreven commentaar in het exemplaar van de *Cursus* bewaard in de Historische Collectie van de Afdeling Historische Pedagogiek van de KU Leuven).

198. Er zij aan herinnerd dat dezelfde *Cursus* als leidraad gold voor zowel het lager, het middelbaar als voor het normaalonderwijs.

199. In het reeds vermelde „becommentarieerde'' exemplaar van de *Cursus* stond op de laatste bladzijde het volgende bijgeschreven: „Het boek is uit, hoera!, Wat was het leuk, met al die dulle kluchten, die het zozeer verluchten N.v.d.R.:binnenkort verschijnt het 2de deel''.

200. „C'est une erreur fondamentale que celle commise chez nous de se figer, pour l'enseignement de l'Education Physique, dans un système reconnu officiellement, en opposant son veto à toute ingérence étrangère ou encore bannissant toute initiative'' (Bottu, „Organisation'', 7).

201. In dat verband is de polemiek relevant die in het *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs* werd gevoerd tussen Dr. E. Carré, leraar lichamelijke opvoeding aan het Koninklijk Atheneum te Antwerpen, en M. Bottu, professor te Leuven. Over het optreden van 15 Belgische gymnasten o.l.v. Bottu op de Ling-feesten te Stockholm in juli 1939, schreef Carré: „De imposante uitvoering demonstreerde op de beste wijze de gebrekkige opvatting onzer landgenoten over de „Zweedsche'' gymnastiek''. Daarop repliceerde Bottu citerend uit een lovend verslag in een Zweedse krant: „... en laat ons eveneens zeggen dat wij nooit een groep zagen in dezen stijl met zulk een cultuur over zich, met zulk een fijne afwerking in elk onderdeel van de beweging en zulk een voornaam en verrijnd optreden''. (Carré, „Kentering in de Gymnastiek'', 506; „Kentering in de Gymnastiek. Een antwoord van den Heer M. Bottu'', 136).

Lichamelijke Opleiding en via de katholieke regentaten een grote verspreiding kende in het vrij katholiek onderwijs. Op één punt kwam de visie van Bottu inzake lichamelijke opvoeding overeen met die van de verantwoordelijken van het officieel onderwijs, met name in zijn afwijzing van de sport als volwaardige vorm van lichamelijke opvoeding op school²⁰².

Sportwedstrijden boden niet de „waarden” die aan (Zweedse) gymnastiek werden toegeschreven, zoals evenwicht, stijl, voornaamheid, beheersing, vreugde, solidariteit, coördinatie, durf en zelfvertrouwen²⁰³. Sport daarentegen had te maken met overdreven competitie, individualisme, brutaliteit en geldgewin²⁰⁴. Daarom was het de leerlingen in vele scholen uitdrukkelijk verboden om aan competitiesport in clubverband te doen²⁰⁵. Anderzijds werd, zoals reeds gemeld, in nogal wat katholieke scholen - zeker in de internaten - aan sport gedaan, maar dat gebeurde op een beheerste en beheersbare wijze: niet de sport om de sport, maar sport als een zinvolle, zelfs vormende vrijetijdsbesteding. Aan sport werd gedaan buiten de schooluren, onder toezicht van geestelijken, soms met de actieve medewerking ervan, en meestal door een beperkt aantal leerlingen. Sportbeoefening - men denke aan voetbal - deed een appel op waarden als fair play, ploeggeest, collectieve inzet en discipline. Sportbeoefening had meer een sociaal karakter; lichamelijke opvoeding was eerder individueel gericht²⁰⁶.

Na de Tweede Wereldoorlog, met de geboorte van de welvaartsstaat, kende de sport een forse uitbreiding, zowel in zijn actieve als in zijn passieve beoefening. De druk werd groter om de sport in het schoolprogramma op te nemen en met name te integreren in het vak lichamelijke opvoeding. In het katholiek onderwijs werd aan die druk gemakkelijker toegegeven dan in het officieel onderwijs. Symptomatisch was dat op het programma van het in 1942 geopende Hogere School voor Opleiders te Leuven evenzeer

202. Dit was wellicht ook een element van kritiek die Carré had op Bottu (zie vorige noot). In een artikel over gymnastiekonderricht voor meisjes, uit 1944, stelde Carré: „Ons vrouwelijk gymnastiekonderricht is veel te doctrinair geworden. Dat is zoo sterk, dat in bepaalde kringen, alles wat afwijkt van de traditioneele methode bestempeld wordt als 'la dégénérescence de la gymnastique'”. Carré pleitte in dat verband voor de invoering van atletiekonderricht - „de atletiek is de bekroning van de gymnastiek” - en voor zwemondericht „dat toch reeds meer ingeburgerd is in de scholen van de groote centra” (Carré, „De Lichamelijke Opvoeding in het Technisch Onderwijs voor Meisjes”, 117).

203. Zie de bijschriften bij de foto's verschenen in Bottu, *Scandinavisch-dynamische gymnastiekmethode*, II, passim.

204. Vóór de Tweede Wereldoorlog zagen sommigen de sport als iets degenererends voor de mens, zoals blijkt uit de hierna volgende opvattingen uit 1939 van een leraar technisch onderwijs over sport: „Indien de jeugd zoo (via een degelijke lichamelijke opvoeding) voorbereid en voorgelicht wordt dan kunnen we ook op een meer veerkrachtige generatie rekenen, die beslist ook een kentering in de sport zal teweeg brengen, waar overdreven populariteit, geldprijzen en pronostiekwedstrijden niet meer het doel en de hoofdschotel zullen vormen. Dan ook zullen tegenstrevers moeten zwichten voor de idee dat sport een lichamelijke ontaarding is van een ras, want hun gezonde structuur zal het degelijkste propaganda-apparaat wezen om nog meer dan nu die lichaamscultuur te beoefenen, te verspreiden en in te burgeren” (Mattheessens, „Introductie tot de lichamelijke opvoeding”, 248-249).

205. Zie o.a. *150 jaar Klein Seminarie*, 404.

206. Meer hierover in de bijdrage „Corpus alienum” van Renson in deze bundel.

*De scandinavisch-dynamische gymnastiekmethode, zoals gepropageerd door professor Michel Bottu van het Leuvense Instituut voor Lichamelijke Opleiding.
(Leuven, Erik Van Assche)*

sport werd gegeven als de Scandinavisch-dynamische gymnastiek. De sport kwam er onder impuls van De Nayer; de gymnastiek was het voorbehouden domein van Bottu. In de andere universitaire instituten bleef sport toen - en nog vele jaren later - volledig uitgesloten. Via de afgestudeerde licentiaten van Leuven en de regenten van de katholieke normaalscholen kwamen gymnastiek én sport in het lesrooster van het katholieke onderwijs. De „wending” van de jaren vijftig-zestig vertoonde in die zin een dubbel aspect: enerzijds de „dynamisering” van de gymnastiek, anderzijds de introductie van de sport in de lichamelijke opvoeding. De eerste trend kende in de jaren vijftig haar apotheose in de stijlvolle gymnastiekdemonstraties, maar ze werd in de jaren zestig geleidelijk aan verdrongen door de sport. De (Belgisch-)Zweedse gymnastiek die haar hoogtepunt kende met de Scandinavisch-dynamische methode, verloor definitief haar monopolie op het einde van de jaren zestig.

3. *Lichamelijke opvoeding sinds 1968: bewegingsopvoeding of sport?*

Het jaar 1968 heeft een symboolwaarde. Het staat symbool voor de diepgaande veranderingen die in de loop van de jaren zestig plaats hadden in het denken over mens en maatschappij, over natuur en cultuur, over Kerk en wereld. De jaren zestig waren ook de jaren van een nooit eerder geziene economische groei, van het Tweede Vaticaans Concilie, van de strijd om Leuven-Vlaams en ... van vernieuwingen inzake lichamelijke opvoeding. Deze vernieuwingen waren al merkbaar in de jaren vijftig. Ze werden sterker in de loop van de volgende periode, zodat de jaren zestig ook op het gebied van de lichamelijke opvoeding een scharnier vormen. Wij opteren voor 1968 als cesuur, omdat in dat jaar een document het licht zag waarin een nieuw vakconcept voor lichamelijke opvoeding werd ontwikkeld²⁰⁷. Het toen ontwikkelde concept heeft de lichamelijke opvoeding in het katholiek onderwijs tot vandaag beïnvloed.

3.1. Doorbraak van sport, recreatie en openluchtlevens

Er werd reeds op gewezen dat na de Tweede Wereldoorlog, met het geleidelijk tot stand komen van de welvaartsmaatschappij, de mogelijkheden en de belangstelling voor recreatie en sport groter werden. Sport en openluchtactiviteiten werden steeds meer gewaardeerd als creatieve opvulling van de toenemende vrije tijd. Die positieve waardering hield ook verband met de voortschrijdende democratiseringsbeweging die na de politieke rechten ook alle socio-culturele mogelijkheden in ieders bereik wilde brengen. De over-

207. *Lichamelijke opvoeding. Technisch Onderwijs voor Jongens (Alle afdelingen)* (s.l., 1968).

heid ondersteunde die ontwikkeling o.a. met de oprichting, in 1946, van het Nationaal Instituut voor Lichamelijk Opvoeding, de Sport en het Openluchtlevens (NILOS), een parastatale van het ministerie van Volksgezondheid. Ten gevolge van de federalisering van de culturele en persoonsgebonden materies werd het NILOS in 1972 gesplitst in enerzijds het Bestuur voor Lichamelijke Opvoeding, Sport en Openluchtlevens (BLOSO), ressorterend onder het ministerie van Nederlandse Cultuur, en anderzijds de Administration de l'Education Physique et des Sports (ADEPS) onder het ministerie van Franse Cultuur.

BLOSO, ADEPS en organisaties zoals Sporta²⁰⁸ hebben via diverse initiatieven een sportbewustmakende en -opvoedende invloed gehad op kinderen en jongeren²⁰⁹. De afstand tussen sport en lichamelijke opvoeding werd kleiner. De sport beïnvloedde ook de lichamelijke opvoeding. Sportactiviteiten werden opgenomen in het vak lichamelijke opvoeding. In het vrij katholiek onderwijs gebeurde die integratie vrij gemakkelijk. Dit onderwijsnet kon meer dan het officieel onderwijs gebruik maken van de pedagogische vrijheid en het had ook - met name in het middelbaar onderwijs - een traditie van sportbeoefening op recreatie-uren en vrije (halve) dagen. In het officieel onderwijs hielden de hardnekkige aanhangers van de Zweedse gymnastiek de sport buiten de gymnastiekzaal. In het officieel onderwijs werd de Zweedse gymnastiek pas op het einde van de jaren zestig verlaten ten voordele van diverse sportactiviteiten, nadat Marcel De Meestere van Gent en Lucien Dehoux van Luik, een tandem van onwrikbare verdedigers van de Zweedse gymnastiek²¹⁰, waren verdwenen²¹¹. Veelzeggend was ook dat toen Michel Bottu in 1971 met emeritaat ging, de Scandinavisch-dynamische gymnastiekmethode in Leuven meteen werd begraven. In de post-Zweedse periode was er nood aan een nieuw vakconcept.

3.2. Een nieuw vakconcept

In 1968 publiceerde een groep afgestudeerden in de lichamelijke opvoeding van de toen tweetalige Katholieke Universiteit te Leuven een document dat het resultaat was van de wekelijkse vergaderingen die zij sinds 1964 hadden gehouden²¹². De werkgroep was tot stand gekomen op initiatief van het Nationaal Verbond van het Katholiek Technisch Onderwijs en had

208. Over de werking van Sporta zie de bijdrage van Verbruggen en den Hollander in deze bundel.

209. Laporte, „Ontwikkelingen”, I, 3, 12-13.

210. Prof. L. Dehoux overleed in 1964, Prof. M. De Meestere in 1968.

211. Ook om die reden kan 1968 als cesuur fungeren. Of zoals Prof. W. Laporte stelt (Laporte, „Historische achtergronden”, 191): „Het Zweeds systeem werd van 1968 af vervangen door een meer open systeem waarin de sport een aanzienlijk aandeel kreeg”.

212. De werkgroep bestond uit wetenschappers van het Instituut voor Lichamelijke Opleiding en van het Institut d'Education Physique en uit leraren: Gustaaf Cortebeek, Pierre Swalus (voorzitter), Jan Thomas, Erik Van Assche (secretaris), Gilbert (Bert) Van der Linden, Leon Van Laer en Simon Witvrouw.

als opdracht een nieuw leerplan voor het vak lichamelijke opvoeding uit te werken.

Het document, dat als motto droeg „Oriëntaties voor een nieuw leerplan”, was de neerslag van een ruime bezinning over de doelstellingen en het concept van de lichamelijke opvoeding, mede op basis van de toenmalige Franse, Duitse en Nederlandse vakliteratuur. De „theoretische begronding” van een programma voor lichamelijke opvoeding, zoals de groep haar werkzaamheden noemde, werd het sterkst beïnvloed door de psychomotorische richting van Jean Le Boulch in Frankrijk. In zijn in 1966 verschenen boek *L'Éducation par le mouvement* had deze leraar lichamelijke opvoeding, tevens arts en psycholoog, een totaal-opvoedingssysteem ontworpen waarin de beweging centraal staat²¹³. Door middel van de beweging moet het kind zichzelf en zijn omgeving leren kennen. Lichamelijke opvoeding is geen vak naast andere, zoals wiskunde of Latijn, maar is complementair ten aanzien van de andere vakken, die vrijwel uitsluitend een beroep doen op de geestelijke vermogens van de leerling²¹⁴. In die zin spreekt de lichamelijke opvoeding, die overigens ook een appel doet op de geestelijke vermogens, het kind in zijn totaliteit aan: „De lichamelijke opvoeding, namelijk de basisvorming en de toepassingsdomeinen (b.v. sporttakken), bieden een uitzonderlijke gelegenheid tot de opvoeding, tot samen leven, samen oefenen, samen spelen enz.”²¹⁵. Uitgegaan wordt van de systematische, motorische basisvorming, als fundamentele doelstelling van de lichamelijke opvoeding, om van daaruit activiteiten te kiezen die aan de fysieke en psychomotorische vermogens beantwoorden²¹⁶. Er werd ook uitdrukkelijk geopteerd voor een leerlinggericht onderwijs, wat zich moest vertalen in aangepaste werkvormen, ordening van de leerstof en lesbeelden. De nieuwe inzichten drongen uiteraard door in de lerarenopleidingen. Overigens ontstond in diverse Europese landen een opvoedkundige stroming, verwant met de „bewegingsopvoeding” (*Éducation par le mouvement*, *Movement Education*, *Bewegungserziehung*).

3.3. Lichamelijke opvoeding aan de universitaire instituten en aan de normaal-scholen

Sinds haar oprichting in 1942 stonden „opvoedende gymnastiek, spelen en sporttakken” op het licentieprogramma van de Leuvense Hogere School voor Opleiders, vanaf 1961 Instituut voor Lichamelijke Opleiding geheten²¹⁷. Aan de andere universitaire instituten deden de diverse sporten pas

213. Le Boulch, J. *L'éducation par le mouvement. La psycho-cinétique à l'âge scolaire.*

214. *Lichamelijke opvoeding. Technisch Onderwijs*, 1.

215. *Ibid.*, 1.

216. Bijvoorbeeld: wil men de evenwichtsregeling oefenen, dan moet men statische en dynamische evenwichtssituaties creëren en voorwerpen leren balanceren. Wil men het coördineringsvermogen oefenen, dan legt men de leerlingen dissociëringsproblemen voor.

217. Cf. *Katholieke Universiteit te Leuven. Programma der leergangen, 1966-1967* (Leuven, 1966) 82.

jaren later hun intrede: aan het Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding te Gent pas in 1964²¹⁸. Aan alle universiteiten werden in deze jaren ook moderne sportgebouwen en -complexen geopend: aan de ULB in Brussel een sportcomplex op de campus Solbosch (in 1964); in Gent een gebouwen-complex aan de Watersportbaan (in 1960), gevolgd door nieuwe sportterreinen (1970) en -gebouwen (1974); in Leuven een nieuwe sporthal (-De Nayer) in 1969. De VUB bouwde haar sportcomplex in de jaren zeventig²¹⁹.

Het onderwijs en de dienstverlening die de universitaire Instituten voor Lichamelijke Opvoeding²²⁰ verstrekten, werd ondersteund door een gedegen wetenschappelijk onderzoek, dat met de universitaire expansie vanaf de jaren zestig meer middelen en mogelijkheden kreeg²²¹. Het aantal afgestudeerde licentiaten lichamelijke opvoeding aan de drie Vlaamse universitaire instituten (Leuven, Gent en Brussel) steeg van 87 in 1965 tot 351 in 1984 met een uitschieter van 378 in 1978²²².

Via hun afgestudeerden en onrechtstreeks via publikaties, bijscholingscursussen en andere contacten, ging er van de universitaire instituten een positieve invloed uit op de opleidingen lichamelijke opvoeding in de middelbare en de lagere normaalscholen. Niet verwonderlijk in de ontwikkeling van de regentaatsopleiding lichamelijke opvoeding was de achteruitgang van het onderdeel gymnastiek ten voordele van de diverse sporten. In 1953, één jaar na de start van de regentaatsopleiding lichamelijke opvoeding in België, bedroeg het wekelijkse lessenrooster zes uren gymnastiek en vier uren spelen en sport in elk van de twee jaren²²³. Twintig jaar later, in 1974, ging meer dan de helft van de praktijken naar atletiek, zwemmen, basket, handbal, volley en voetbal. Daarmee werd de regentaatsopleiding afgestemd op de leerplannen lichamelijke opvoeding van het VSO die o.m. de initiatie van zeven sportieve activiteiten inhielden.

Het praktijkprogramma van 1974 bleef behouden in het nieuwe leerplan voor het rijksonderwijs van 1987, dat ook in het vrij normaalonderwijs werd gevolgd²²⁴. Ondertussen, meer bepaald vanaf 1984-1985, was de regentaatsopleiding om budgettaire redenen van twee op drie jaar gebracht. Tevens werd naast de richting Lichamelijke Opvoeding (-Biologie) een

218. Laporte, *75 jaar*, 43: „In 1964 werd het schermen, dat als praktijkvak sedert de beginperiode in het programma was opgenomen, vervangen door sportspelen: volleybal, basketbal en handbal. Dit betekende een eerste stap naar een inhoudelijke aanpassing van de praktijk, die tot dan toe nog steeds volgens het medische en militaire model georganiseerd was”.

219. *Ibid.*, 47-52; Renson, „Een kwestie”, 11-14.

220. Alleen in Leuven droeg het instituut de naam „Lichamelijke Opleiding”. In 1993 kreeg dit instituut het statuut van faculteit onder de naam „Faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie”.

221. Een overzicht van het sportwetenschappelijk onderzoek in Vlaanderen biedt: Renson, e.a., „Sportwetenschappelijk onderzoek”, 211-214; Van der Aerschot, „Trends”, 17-22.

222. Vanaf 1985 liep het aantal afgestudeerden terug. Cf. Van der Aerschot, „Trends”, 19 en 22. Terloops weze vermeld dat vanaf 1976-1977 het Instituut voor Lichamelijke Opleiding te Leuven meisjesstudenten aanvaardde vanaf de eerste kandidatuur.

223. Smets, *Oprichting*, 22.

224. *Ibid.*, 50.

nieuwe richting gecreëerd: Lichamelijke Opvoeding-Bewegingsrecreatie ²²⁵. Deze laatste richting is eerder gericht op tewerkstelling buiten het onderwijs. Voor de praktische vorming worden de traditionele sporten er aangevuld met populaire vrijetijdssporten zoals korfbal, badminton, krachtbal, tennis, kajak, surfen, avonturensporten en volkssporten ²²⁶. De richting Bewegingsrecreatie wordt thans door de meerderheid van de studenten gevolgd. Sedert de oprichting van de regentaten Lichamelijke Opvoeding in 1952 is het aantal studenten geleidelijk gestegen tot het midden van de jaren tachtig (514 afgestudeerden in 1984) onder invloed van de goede tewerkstellingsmogelijkheden in het onderwijs. In 1984-1985 werd een dalende trend ingezet in de twaalf regentaten Lichamelijke Opvoeding in Vlaanderen ²²⁷.

In het secundair onderwijs worden de lessen lichamelijke opvoeding gegeven door licentiaten en regenten. In het lager onderwijs door een „bijzondere leermeester”, meestal een regent, of door de gewone onderwijzer(es). In de lagere normaalscholen, die sinds 1970 tot het (pedagogisch) hoger onderwijs behoren en vanaf 1984-1985 een driejarige studieuur hebben, omvat de lichamelijke opvoeding in het katholiek onderwijsnet: twee uren per week in het eerste en tweede jaar en een half uur in het derde jaar. In het derde jaar kan bijkomend anderhalf uur per week als optie worden genomen ²²⁸. Over het algemeen zijn de jongste afgestudeerden tevreden over hun opleiding lichamelijke opvoeding, die zij overigens via bijscholingscursussen nog kunnen aanvullen en vervolmaken ²²⁹.

3.4. In het lager onderwijs: van lichamelijke opvoeding naar bewegingsopvoeding

De geleidelijke verbetering ten aanzien van het vak lichamelijke opvoeding die zich in de jaren vijftig in het lager onderwijs aftekende, resulteerde in de loop van de jaren zestig in het feitelijk realiseren van de lessen lichamelijke opvoeding in vrijwel alle lagere scholen, ook in de plattelandsscholen. De voorziene twee lesuren lichamelijke opvoeding werden van dan af daadwerkelijk en regelmatig gegeven. In vele scholen gaf de klasonderwijzer(es) zelf het vak. Een aantal lagere scholen beschikte over een aparte leraar lichamelijke opvoeding. De mogelijkheid daartoe werd groter met de invoering

225. De combinatie Lichamelijke Opvoeding-Biologie werd in 1972 in het rijksonderwijs afgeschaft, maar bleef behouden in het vrij onderwijs. Vanaf 1984 kunnen studenten lichamelijke opvoeding van het rijksonderwijs opnieuw kiezen tussen de richting Biologie en de nieuwe richting Bewegingsrecreatie, zoals in het vrij onderwijs.

226. Smets, *Oprichting*, 45-51.

227. *Ibid.* 128; Renson, „Een kwestie”, 15; Laporte, „Opleidingen”, 194. - Van de (in 1986 bestaande) twaalf regentaten behoorden er vijf tot het vrij katholiek onderwijs, vijf tot het rijksonderwijs, één tot het provinciaal en één tot het stedelijk onderwijs.

228. *Katholiek lager normaalonderwijs*, 7.

229. Dit blijkt uit een enquête onder de cursisten van het Hoger Instituut voor Opvoedkunde Leuven op 21 mei 1994.

van het lestijdenpakket in 1984²³⁰. In 1986 bezat iets meer dan de helft van de lagere scholen een „leermeester lichamelijke opvoeding”²³¹.

De meeste lagere scholen bezitten een gymzaal of een zaal die als zodanig wordt gebruikt. Nogal wat zalen hebben nog de oude „Zweedse” infrastructuur. Sommige zijn weinig geschikt voor de les lichamelijke opvoeding (laag plafond, pilaren in het midden, „polyvalente” infrastructuur). Ongeveer de helft van de katholieke lagere scholen in 1979-1980 was naar behoren uitgerust voor het onderricht in de lichamelijke opvoeding²³².

Na de feitelijke erkenning van de lichamelijke opvoeding als volwaardig vak in het lager onderwijs, werden in de jaren zeventig vernieuwende ideeën ontwikkeld over de inhoud en de didactiek van het vak. Dat gebeurde in Vlaanderen mede onder invloed van een breder vernieuwingsdenken over de functie en organisatie van de lagere school, die een basisschool was geworden²³³. Ook officieel werd vanaf het begin van de jaren zeventig de lagere school, samen met de kleuterschool, „basschool” genoemd²³⁴.

Zoals de lagere school de basis legde waarop het secundair onderwijs verder bouwde, zo ook moest het vak lichamelijke opvoeding een basisvorming bieden waarop daarna verder zou worden gewerkt. De basisvorming die de lichamelijke opvoeding in de lagere school moest bieden, werd aangeduid met de term bewegingsopvoeding. Bewegingsopvoeding, of opvoeden door middel van beweging, is gericht op het kind in zijn totaliteit. Zowel cognitieve, affectieve als motorische componenten worden erdoor aangesproken²³⁵. In die zin is het begrip bewegingsopvoeding van dezelfde orde als sociale en muzische opvoeding²³⁶. Bewegingsopvoeding overstijgt dan ook het vak lichamelijke opvoeding²³⁷. Een bepaalde interpretatie van bewegingsopvoeding, met name de „geïntegreerde bewegingsopvoeding”, stelt dat beweging in alle vakken aan bod dient te komen, in die mate dat een apart vak lichamelijke opvoeding niet langer hoeft. Een andere interpretatie heeft het over „bewegingsintegratie” in alle vakken, maar behoudt het vak lichamelijke opvoeding dat dan voor de motorische basisvorming instaat.

230. Het lestijdenpakket, ingevoerd bij KB van 30 aug. 1984, wordt berekend per schijf van de schoolbevolking. Het laat aan de scholen een grotere beheersautonomie toe.

231. Van Assche, „Leerplanontwikkeling”, 200; Laporte, „Opleidingen”, 193. Tot het einde van de jaren tachtig was de officiële naam „bijzondere leermeester”.

232. Volgens een enquête uitgevoerd aan het Instituut voor Lichamelijke Opleiding van de KU Leuven: *Inhoudelijke analyse*.

233. In dat verband zij verwezen naar het project Vernieuwd Lager Onderwijs (VLO), dat in 1973 in enkele lagere scholen van start ging. De principes ervan zijn vanaf 1990 verruimd tot alle lagere scholen in Vlaanderen. Over het VLO-project, zie Vandenberghen en Depoortere, ed., *Het V.L.O.-project in Vlaanderen: van plan naar realiteit*.

234. D'hoker, *Twee eeuwen*, 7.

235. Een paar concrete voorbeelden. Een kind met angstgevoelens kan door middel van bepaalde bewegingsactiviteiten die angst overwinnen. Een kind dat zwak is in theoretische vakken, kan o.m. via bewegingsopvoeding zich toch in positieve zin manifesteren op school.

236. Van Assche, „Bewegingsopvoeding”, 197; Tolleneer, „Bewegingsopvoeding”, 341-344.

237. Zo kunnen bijvoorbeeld in het metend rekenen begrippen als oppervlakten, zijden en diagonalen vanuit de bewegingservaring worden ondersteund. Meer hierover in Clippeleyr, Van Assche en Van der Linden, *Bewegingsintegratie*.

Deze laatste benadering wordt in het katholiek lager onderwijs - en ook in het officieel lager onderwijs - gevolgd ²³⁸.

Dat lichamelijke opvoeding in wezen bewegingsopvoeding is, komt ook tot uiting in de thans voorgestelde eindtermen voor het lager onderwijs ²³⁹. In het lager onderwijs komen voor het eerst de bewegingscultuurgebieden (activiteitsdomeinen) aan bod. Ze worden aangewend als middel om de motorische basisvorming uit te bouwen en te verfijnen. De volgende activiteitsdomeinen worden onderscheiden: variante vormen van basisbewegingen, spel en sportspelen, ritmisch en expressief bewegen, bewegen in verschillende milieus ²⁴⁰. De eindtermen lichamelijke opvoeding worden weinig ter discussie gesteld door leerkrachten en ouders.

Tot slot weze vermeld dat vandaag de dag het lesrooster twee lestijden per week - op een totaal van 28 lestijden - voorziet voor „lichamelijke opvoeding” in de Vlaamse Gemeenschap en voor „lichamelijke opleiding en sport” in de Franse Gemeenschap ²⁴¹. In Vlaanderen beperkt de sport op lager onderwijs-niveau zich meestal tot zwemmen (wekelijks of tweeweke-lijks) en tot één sport(namid)dag per jaar. Sportactiviteiten in het kader van het vak lichamelijke opvoeding komen volop aan bod in het secundair onderwijs.

3.5. In het secundair onderwijs: versporting van de lichamelijke opvoeding

Na de Tweede Wereldoorlog, en vooral in de jaren zestig, kwamen sportactiviteiten almaar meer aan bod in de lessen lichamelijke opvoeding van het middelbaar en technisch onderwijs, en dit in de plaats van gymnastiek. De doorbraak van de sport gebeurde het eerst in het vrij katholiek onderwijs. Dit onderwijs genoot, zoals reeds gezegd, een grotere pedagogische vrijheid dan het officieel onderwijs, waardoor de „sportieve” vernieuwingen van de katholieke opleidingsinstituten (Leuven, Parnas en de regentaten) er vlot ingang vonden. De ene school na de andere bouwde een gym- of sportzaal, soms ook een zwembad, wat de sportbedrijvigheid binnen het vak lichamelijke opvoeding nog deed toenemen.

238. Baert, „Van lichamelijke opvoeding”, 11-12; Van Assche, „Leerplanontwikkeling”, 199-200.

239. Eindtermen zijn minimumdoelstellingen inzake kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes die de meerderheid van de leerlingen dienen te bereiken op het einde van een bepaalde onderwijscyclus. De eindtermen worden ontworpen door de Dienst voor Onderwijsontwikkeling (DVO) voor het kleuter- en lager onderwijs en voor de verschillende onderwijsvormen, graden en opties van het secundair onderwijs. Na een adviesfase worden ze door de Vlaamse Executieve ter bekrachtiging voorgelegd aan de Vlaamse Raad. Voor het basisonderwijs zijn de eindtermen gegroepeerd in vijf leergebieden: lichamelijke opvoeding, muzische vorming, taal, wereldoriëntatie en wiskunde. De adviesfase ervan werd in mei 1994 afgerond.

240. *Voorstel Eindtermen Lager Onderwijs: Lichamelijke Opvoeding*, 12, met aanpassingen door de Vlaamse Onderwijsraad (mei 1994).

241. *Het educatief bestel*, 54-55. Een lestijd omvat 50 minuten. Het gebruikelijke lesrooster lager onderwijs telt 28 lestijden per week, behalve de derde graad in het Franstalig lager onderwijs die 30 lestijden telt.

In het officieel onderwijs, en vooral in het rijksonderwijs, werden mogelijke sportaspiraties afgeblokt door het leerplan, door de inspectie en door de officiële status van de Zweedse gymnastiek, die trouwens aan de rijks-universitaire instituten van Gent en Luik tot het einde van de jaren zestig een monopoliepositie bekleedde. „In de verschillende leerplannen die zich opvolgden en tot 1969 dienden te worden gevolgd, was er nauwelijks enige evolutie te bespeuren. De Zweedse gymnastiek had zich als een star systeem vastgeankerd. Zelfs voor de maatschappelijke evoluties in eigen land en voor de veranderingen binnen de lichamelijke opvoeding in de wereld bleef de Belgische lichamelijke opvoeding, officieel althans, ongevoelig”²⁴².

Zoals bekend werd in 1970 in Vlaanderen gestart met het Vernieuwd Secundair Onderwijs (VSO, type I). In het VSO, dat als comprehensief onderwijs een bredere vorming wilde bieden, kreeg het vak lichamelijke opvoeding (en sport) meer uren toebedeeld dan in het traditioneel secundair onderwijs (type II): nl. drie of twee uren in plaats van twee of één. Het vak bestond uit een initiatie in algemene bewegingsvaardigheden en zeven sportieve activiteiten²⁴³. Naast de lichamelijke opvoeding als verplicht vak in de gemeenschappelijke vorming, kon in het VSO lichamelijke opvoeding en / of sport ook nog supplementair worden gevolgd. Enerzijds als één van de mogelijke complementaire activiteiten: één of twee uren per week²⁴⁴. Anderzijds als één van de opties vanaf de oriëntatiegraad (tweede graad), de zgn. *sporhumaniora*²⁴⁵.

De Eenheidsstructuur (ES), die vanaf 1989-1990 in alle secundaire scholen in Vlaanderen werd ingevoerd, kwam in de plaats van het type I en het type II en maakte daarmee een einde aan de zgn. typenstrijd²⁴⁶. Lichamelijke opvoeding behoort tot de verplichte vakken van de zes leerjaren²⁴⁷. Het vak kreeg overal twee uren toebedeeld, behalve in de derde graad ASO van het katholiek onderwijs waar het Nationaal Secretariaat van het Katho-

242. Laporte, „Historische achtergronden”, 189.

243. De versporting van de lichamelijke opvoeding na de Tweede Wereldoorlog was een algemeen Westeuropes versijnsel. In West-Duitsland bijvoorbeeld werd het vak in 1972 omgedoopt tot „Schulsport” of „Sportunterricht”.

244. Een „complementaire activiteit” is een vrij te kiezen vakoverstijgende activiteit op het gebied van exploratie, expressie, handvaardigheid, psychomotorische oefeningen, sociale activiteit of sport.

245. Die optie heette in het vrij katholiek onderwijs „Lichamelijke opvoeding en sport”, in het provinciaal en gemeentelijk onderwijs „Sportwetenschappen”, in het rijksonderwijs „Sport”. Ook in het traditioneel secundair onderwijs (type II) bestond de „sporhumaniora” in de hogere cyclus onder de naam „Sport” en „Lichamelijke Opvoeding en sport”. Cf. Benoit, „De Optie Sport”, 223-227. De vermelde opties konden een ASO-, een TSO- of een BSO-signatuur hebben.

246. De strijd tussen type I en type II woedde vooral in het vrij katholiek onderwijs in Vlaanderen. In 1986-1987 telde dat onderwijsnet 60 % type I- en 40 % type II- scholen. Alle rijkscholen en ook de meeste provinciale en gemeentelijke scholen werkten op dat ogenblik in type I-structuur.

247. Daarnaast bleef ook lichamelijke opvoeding / sport als mogelijke complementaire activiteit en als optie („sporhumaniora”) bestaan. Sommige scholen bieden de „sporhumaniora” aan als een ASO- en als een TSO-richting; andere scholen hebben voor één van beide geopteerd.

De volleybalploeg van de scholieren van het Instituut Kindsheid Jesu in Hasselt in 1972.

(Uit Honderd jaar Normalschool Kindsheid Jesu Hasselt)

liek Onderwijs één uur voorzag²⁴⁸. Daartegen kwam hevig verzet uit de wereld van de lichamelijke opvoeding en daarbuiten²⁴⁹. Onder druk van die acties werden in 1993 de twee uren in het secundair onderwijs veralgemeend, zoals dat het geval was in het basisonderwijs en in de eerste en tweede graad van het secundair onderwijs.

Lichamelijke opvoeding behoort thans tot de basisvorming voor alle leerlingen van tweeënhalve tot achttien jaar. Ze zorgt voor de motorische vorming, waarbij - volgens het *Voorstel Eindtermen* - drie doelstellingen op alle niveaus van die onderwijsloopbaan aan bod dienen te komen: 1. het ontwikkelen van de motorische competentie van de leerlingen; 2. het ontwikkelen van een gezonde en veilige levensstijl; 3. het ontwikkelen van het zelfconcept en het sociaal functioneren²⁵⁰.

3.6. De schoolsport of het parallelle circuit

In alle scholen in Vlaanderen wordt sedert enkele jaren gedurende een halve of hele dag per jaar een sportdag georganiseerd, waarbij de leerlingen een keuze kunnen maken uit een waaier van sportactiviteiten²⁵¹. Voor de meeste scholen is het een eenmalige happening, zoals de vroegere gymnastiekdemonstraties, waarmee de school zich een sportief imago kon aanmeten. Sommigen vrezen echter dat de opname van schoolsportdagen in het lesrooster een toekomstig alternatief voor het vak lichamelijke opvoeding zou kunnen worden. Andere kritische bedenkingen komen uit medische hoek. De huidige sportdagen zijn voor zwakke leerlingen overbelastend en missen zowel op gezondheidkundig als op motiverend vlak hun doel. Een gezonde en veilige lichamelijke opvoeding met bewegings- en sportactiviteiten, gespreid over meerdere lessen per week, blijft een na te streven doel.

248. Eventueel mocht een tweede uur facultatief worden gegeven. Ter vergelijking: in het Franstalig secundair onderwijs omvat lichamelijke opvoeding drie lessen in de eerste en tweede graad, en twee uren in de derde graad, met mogelijkheid tot uitbreiding via complementaire activiteiten of bepaalde opties.

249. Tegen de voorgenomen besnoeiingen op het vak lichamelijke opvoeding werd op 28 okt. 1988 in Brussel een actiedag gehouden, waarbij een petitie met meer dan 340.000 handtekeningen werd overgemaakt aan de diverse onderwijsinstanties. Ook andere acties werden in deze en volgende jaren gevoerd. Als norm werd gepleit voor drie uren lichamelijke opvoeding per week in het secundair onderwijs en voor één uur dagelijks in het basisonderwijs.

250. *Voorstel Eindtermen Lager Onderwijs: Lichamelijke Opvoeding*, 9, aangepast door de Vlaamse Onderwijsraad (mei 1994).

251. De verplichte schoolsportdag kwam er op vraag van de drie schoolsportfederaties. Ieder onderwijsnet heeft een overkoepelende organisatie die de sport op school aanmoedigt o.m. via interscolaire sportontmoetingen. Reeds in 1949 werd het Nationaal Sportverbond van het Vrij Katholiek Onderwijs (NSVO) opgericht; in 1973 Rijksonderwijsorganisaties Omni-Sport (ROOS) en in 1983 Gemeentelijk en Provinciaal Onderwijs Schoolsportfederatie (GEPOS). De drie schoolsportfederaties werken sedert 1985 samen in de Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS), en worden financieel gesteund door BLOSO.

Bij wijze van besluit

In de ontwikkeling van het schoolvak lichamelijke opvoeding zou men de opeenvolgende fasen met een metafoor als volgt kunnen weergeven: aanvankelijk het moeizaam en daarna het kordaat *gaan* in het systeem-Docx, vervolgens het *stappen* in de Zweedse gymnastiek, en vanaf de jaren zestig het *lopen* met diverse sport- en bewegingsactiviteiten. Deze voorstelling suggereert ook de toenemende „beweging”, kenmerkend niet alleen voor het vak-concept lichamelijke opvoeding maar ook voor de maatschappelijke veranderingen tijdens de laatste twee eeuwen. De evolutie van *gaan* en *stappen* naar *lopen* drukt tevens de ontwikkeling uit van een sterk individueel turnen en gymnastiek naar een sociaal interactief spelen en sporten. Toch schiet bovenstaande voorstelling tekort wanneer ze een strikte scheiding maakt tussen de opeenvolgende fasen. In de geschiedenis doen zich zelden totaal nieuwe breuklijnen voor. Meestal komt het tot een integratie van nieuwe met oude elementen, omdat de ene cultuur over de vorige schuift „op de bodem van onze samenleving zoals de sedimenten in de aardkorst”²⁵².

In de geschiedenis van de lichamelijke opvoeding dient - meer dan voor ieder ander vak - rekening te worden gehouden met de verschillen tussen jongens en meisjes, met de verschillen tussen de onderwijsniveaus en -vormen, met deze tussen de onderwijsnetten. Wat dit laatste betreft kan worden gesteld dat het katholiek onderwijs in de negentiende en in de eerste helft van de twintigste eeuw met betrekking tot de lichamelijke opvoeding in de schaduw stond van het officieel onderwijs, maar in de tweede helft van de twintigste eeuw in de voorste gelederen liep.

De twee basiswaarden waarop het vak lichamelijke opvoeding steeds was gericht, *lichaam* en *geest*, heeft in de loop der tijden verschillende vullingen en gradaties gekregen: enerzijds ging het om lichamelijke sterkte, een goede gezondheid, fitheid..., anderzijds om vaderlandsliefde, moralisering, godsdienstigheid, karaktervorming... De realisering van die concrete doelstellingen en vooral het harmonisch samenbrengen van beide dimensies is steeds een moeilijke maar toch waardevolle opdracht (gewest) die uitiem steeds gericht moe(s)t zijn op het verwezenlijken van een betere mens en samenleving.

252. Romein-Verschoor, *Ja vader, nee vader*, 11.

*Voetbal in het Sint-Vincentiuscollege van Eeklo, ca. 1930.
(Leuven, KADOC)*

CORPUS ALIENUM: NASCHOOOLSE SPORT IN HET KATHOLIEK ONDERWIJS

Roland Renson

1. *Het college van Melle, de bakermat van de voetbalsport in België*

De moderne sport, met het voetbal als koploper, is eigenlijk als een soort „corpus alienum” in onze scholen binnengeslopen. Er lagen hoege-naamd geen pedagogische intenties aan de basis van dit - eens gestart - niet meer te stoppen culturele infiltratieproces. Het waren Britse leerlingen, vooral katholieke Engelsen en Ieren, die in de Belgische kostscholen hun inheemse kameraden met het sportvirus besmetten¹.

Met grote waarschijnlijkheid mag het college van Melle bij Gent als de bakermat worden bestempeld van de voetbalsport in ons land. Dit jozefiencollege trok sinds zijn oprichting in 1837 een jeugdige elite aan, niet alleen zonen van welgestelde Belgische industriëlen, maar ook een talrijk contingent buitenlandse leerlingen, waaronder Engelsen, Ieren en Amerikanen.

Oud-leerling Jules Dubois rapporteerde - onder het pseudoniem J. Wood - hoe hij in 1863 getuige was geweest van het allereerste voetbalevenement in ons land: „C'est en 1863, nous étions tout au début d'octobre, et l'année scolaire venait de commencer, lorsqu'à la récréation qui suit le dîner, l'on vit apparaître à la 'Cour des petits', sous l'égide du Rév. M. Auguste, le protecteur attitré de tous les élèves britanniques, un singulier petit roux, trapu, à la chevelure bouclée, et qui serrait amoureusement en ses bras une grosse balle de solide cuir tout brillant. C'était un jeune Irlandais de Killarney, portant le nom typique de Bernard Morrogh ... nos lousties bruxellois le baptisèrent bientôt du surnom de 'Foxke'...”². Toen de pater-surveillant zijn rug had gedraaid, demonstreerden Engelse en Amerikaanse leerlingen onmiddellijk hoe men met de bal moest omspringen. Dit eerste experiment met een vijftigtal wild om zich heen schoppende en boksende scholieren moet meer weggehad hebben van een middeleeuwse

1. In zijn licentiaatsverhandeling heeft Robert Neiryck de eerste symptomen opgespoord van wat door sommige tegenstanders van de sport als „de Engelsche ziekte” werd bestempeld: Neiryck, *De scholen der Jozefieten, Xaverianen en Benediktijnen*.

2. Wood, „Football”.

partij „sollen” dan van een gereguleerde voetbalwedstrijd³. Het is bovendien merkwaardig dat de Britse Football Association precies in hetzelfde jaar 1863 werd opgericht.

De bal was dus letterlijk aan het rollen gegaan en de invasie van de voetbalsport op de schoolspeelplaatsen was niet meer te stoppen. Wij citeren verder Dubois: „Ce sport était donc entièrement inconnu en Belgique avant 1863, et il devint bientôt une curiosité de la Maison de Melle, car, de toutes parts, l'on venait assister à nos premiers ébats”⁴. Dubois, die in Melle studeerde van 1862 tot 1869, publiceerde dit verhaal in 1923, dus zestig jaar na de feiten, wat toch bepaalde twijfels oproept. De namen van Morrogh en andere medeleerlingen blijken nochtans in de leerlingenlijsten van die periode voor te komen.

Het college van Melle leek in vele opzichten op een Engelse public school⁵. Gelegen in een groenrijk domein van 8 ha op de rechter Schelde-oever, beschikte het over een wapen- en gymnastiekzaal. In 1849 werd door de bisschop van Gent, Ludovicus Josephus Delebecque, een staande wip geschonken voor het boogschieten. In 1857 kwam er een overdekte manege en in 1870 een openluchtzwembad. Omstreeks 1890 bestonden er afzonderlijke voetbal-, tennis- en cricketterreinen⁶. De voetbalsport had ondertussen een bijzondere pedagogische plaats verworven in de scholen van de jozefieten. Getuige daarvan volgend - uit het Frans vertaalde - citaat uit 1912, dat verscheen onder de veelzeggende titel „Enseignement chrétien”: „Daar waar volgens de gangbare opinie de Engelsen zondigen door overdreven aandacht te besteden aan de sport in de opvoeding van de jeugd, zondigden wij tot voor enkele jaren door verwaarlozing. De leerlingen van onze onderwijsinstellingen, vooral dezen in de grootsteden, ondergingen te weinig de weldoende invloed van het openluchtlevens. Of, zoals Taine het opmerkt, de jonge volwassene heeft nood aan lichaamsbeweging; het is tegen de natuur hem te verplichten een louter brein te zijn. De tijden zijn, God zij dank, veranderd en talrijke colleges beginnen de sportbeweging te volgen door vooral het interessante spelvorm van de 'football association' op te nemen ... Het weze mij toegestaan hier een opmerking te maken die ons moet leiden bij het beoordelen van de sporten in de colleges: football dient er beschouwd te worden als een middel, niet als een doel ...”⁷.

3. Zie hierover: Renson, „Folk football”.

4. Wood, „Football”.

5. In tegenstelling tot wat hun naam laat vermoeden, waren en zijn de Engelse public schools nog altijd zeer elitaire kostscholen voor de zonen van de adel en de hogere burgerij. Deze scholen liggen aan de basis van de reglementering en standaardisering van talrijke moderne sporten, o.a. rugby (Rugby College) en voetbal (Eton College). Hun opvoedingssysteem werd bewonderd door Pierre de Coubertin, die er zijn inspiratie in vond voor de Olympische beweging. Zie hierover: McIntosh, *Physical Education in England*; Mangan, *Athleticism in the Victorian and Edwardian public school*; Renson, „De opkomst van de moderne sportbeweging in Groot-Brittannië”; MacDonald Fraser, ed., *The world of the public school*; Holt, *Sport and the British*, 74-117.

6. *Gedenkboek college Melle, 1837-1987* (Melle, 1987).

7. Josephites, *Prospectus et dispositions réglementaires* (Anvers, 1912).

Samen met de voetbalsport verscheen in de colleges ook een nieuw type van religieus: de zogenaamde „sportpater”. Deze stond in voor de infrastructuur, het sportmateriaal, de leiding en begeleiding van de schoolploegen. Het hoeft geen betoog dat deze sportpaters vaak het aureool kregen van ware jeugdheld: de man die het saaie collegeleven draaglijk maakte⁸! De Jozefiet Germain Hermans was zo een legendarische sportfiguur. Na één jaar surveillant te zijn geweest in het Saint George College te Croydon in Engeland, keerde hij terug als een echte voetbalapologeet. Een krantartikel, verschenen in 1930 in het Leuvense blad *Le Moniteur*, betitelde hem als degene die voor het eerst de „Association rules” (sic) in 1880 in ons land, nl. in het Sint-Stanislascollege te Tienen, zou hebben ingevoerd. Later zette hij zijn voetbalmissie verder in het Heilig-Drievuldigheidscollège te Leuven⁹.

Het Jozefietencollège van Melle fungeerde overigens als een missiehuis voor de voetbalsport in België. Oud-Mellisten traden overal in het land op als voetbalpioniers. Emile Seeldrayers, vader van de latere voorzitter van de Belgische Voetbalbond, werd in 1894 voorzitter van Ixelles Football Club. Graaf Joseph d'Oultremont (1877-1942), die eerst in Engeland aan het Saint Augustin's College te Ramsgate (Kent) had gestudeerd en vanaf 1896 te Melle, werd er onmiddellijk kapitein van de collegeploeg. Het jaar daarop voetbalde hij bij Léopold Club de Bruxelles en in 1901 stichtte hij Bressoux Football Club. Vanaf 1908 werd d'Oultremont lid, en vervolgens de ware magnaat van het selectiecomité van de Union Belge des Sociétés des Sports Athlétiques, die tot 1912 nog voetbal en atletiek onder één dak verenigde. Hij trad af in 1920, nadat er tijdens de Olympische spelen in Antwerpen grote herrie was ontstaan. Volgens lokale supporters werden er te weinig Antwerpse spelers in het Belgische team opgesteld. In de finale tegen Tsjechoslowakije waren de Antwerpenaars Dis Bastin en Rik Larnoe er wel bij en de Belgische ploeg werd toen olympisch kampioen nadat de Tsjechen bij een 2-0 stand het terrein verlieten¹⁰. Van 1924 tot 1929 was hij voorzitter van de Koninklijke Belgische Voetbalbond.

Twee andere oud-Mellisten, Hermans en Mertens, stichtten in 1903 Club Sportif Anversois. Ravout verdedigde lange tijd de kleuren van Stade Louvaniste en Vertongen die van Racing Club de Bruxelles en van het nationale elftal. Dr. Priem was in 1900 één der oprichters van de voetbalafdeling van de Association Athlétique la Gantoise en Palmer Desmet stichtte na de Eerste Wereldoorlog Sporting Club Waregem¹¹.

8. In dit verband loont het zeker de moeite om de impact te evalueren van de „stichtende” werken van de Amerikaanse jezuïet Francis Finn (1859-1928), die in hun Nederlandse vertaling door generaties leerlingen werden verslonden en waarin sportieve katholieke modelleerlingen werden ten tonele gevoerd zoals Percy Wynn, Claude Lightfoot en Tom Playfair. De receptie van deze werken als een soort „verborgen curriculum” van de colleges, verdient alleszins een meer kritische analyse dan de naar hagiografie neigende bijdrage van L. Sterkens, *Pater Francis Finn, een spel van leven en verbeelding* (Brugge, 1943).

9. *Le Moniteur*, 9 febr. 1930.

10. Mostinckx, *De Olympische Spelen van Antwerpen*.

11. Neiryneck, *De scholen der Jozefieten, Xaverianen en Benediktijnen*.

Een interessant gegeven is dat kapitein Charles Lefébure (1861-1928), de latere commandant van de in 1886 te Brussel opgerichte Ecole Normale Militaire de Gymnastique et d'Escrime, van 1874 tot 1879 eveneens leerling was geweest te Melle¹². Deze nochtans overtuigde voorstander van de „rationele” Zweedse gymnastiek, liet zich vol lof uit over de angelsaksische sportpedagogie die in zijn oud-college werd gehuldigd: „Les résultats obtenus sont: la santé robuste, l'énergie, l'esprit de résolution, des caractères et des corps trempés, bien préparés pour les entreprises lointaines de la colonisation, de l'industrie et du commerce”¹³.

2. Voetbal loopt school te Brugge en Maredsous

Een vergelijkbare rol met die van het college van Melle, speelde de school van de xaverianen te Brugge voor de verspreiding van de voetbalsport binnen - en ver buiten - de provincie West-Vlaanderen. Tussen 1860 en 1870 leerden Engelse leerlingen van dit instituut aan hun schoolgenoten hoe men voetbal en cricket diende te spelen. Reeds in 1890 werd in die stad de Brugsche Football Club opgericht, waarbij de Nederlandstalige clubnaam voor die tijd als een unicum mag worden beschouwd. Door een fusie van deze club met de failliete Football Club Brugeois, ontstond in 1897 de huidige eerste klasseploeg FC Brugge. Haar aartsrivaal Cercle Brugge werd op 30 augustus 1899 opgericht in het Sint-Franciscus Xaveriusinstituut tijdens de eerste algemene vergadering van de oud-leerlingen. Dit gold als een katholieke tegenzet tegen de als liberaal bestempelde Football Club Brugeois. De jonge edelman en latere scheutist Raphaël de la Kethulle de Ryhove (1890-1956) leerde in de lagere school van de xaverianen voetballen. Hij zou als „Tata Raphaël” de sportapostel worden van Belgisch Kongo¹⁴.

Ook de abdij-school van de benedictijnen te Maredsous in de vallei van de Molignée, eist haar plaats op in de annalen van de voetbalsport in ons land. Deze school werd in 1881 gesticht door de Bruggeling Dom Gérard van Caloen (1853-1932). In hetzelfde jaar had van Caloen een studiereis ondernomen naar Engeland, waar hij naast het Eton College en de universiteit van Oxford, ook verscheidene katholieke scholen had bezocht. Hij werd er vooral aangesproken door het principe van „self government” en uiteraard ook door de sport, die er een rechtstreekse emanatie van was: „Je ne laissai pas passer inaperçus les sports dans l'éducation Anglaise et les appliquai dans la mesure du possible en tenant compte à nos mœurs et habitudes belges”¹⁵.

12. Renson, „Een kwestie van lichaam en geest”.

13. Lefébure, „La gymnastique rationnelle”.

14. Peeters, *Raphaël de la Kethulle de Ryhove*; Renson & Peeters, „Sport et mission”; Diakabana, „Genèse et développement du sport en République du Zaïre”. Zie tevens de bijdrage over Raphaël de la Kethulle in deze bundel.

15. Archief Benedictijnenabdij Sint-Andries, J. van Caloen, *Journal de Mgr. Dom Gérard van Caloen* (Zevenkerken-Loppem, ca 1921) 116.

Zijn bewering, later bijgetreden door oud-leerling Frédéric de Montpelier d'Annevoie, dat Maredsous de eerste school was waar er in België werd gevoetbald, kan niet worden gehandhaafd¹⁶. Wij citeren nochtans zijn handschrift: „Comme souvenir de cette tournée en Angleterre je rapportais dans ma malle un ballon appelé „foot ball”, chose encore alors inconnue en Belgique. Maredsous fut le 1er Collège belge où ce sport fut introduit”¹⁷.

Naast wandelingen in de prachtige omgeving, paper hunts, cricket, croquet, hockey, tennis, „splayon” (een soort zeepkistenrace), zwemmen in de zomer en schaatsen en slederijden in de winter, werd ook de Zweedse gymnastiek met duidelijk militaristische bedoelingen ingevoerd: „La gymnastique avait passé au premier plan des préoccupations et ce temps si plein de rumeurs de la guerre prochaine, et il fallait former des sujets d'élite pour le „bataillon universitaire”¹⁸. Tous les semestres, des officiers du 1er lanciers venaient passer la revue de nos jeunes troupes”¹⁹.

Van 1895 tot 1907 kreeg Dom Gérard van Caloen van Paus Leo XIII de opdracht om de benedictijnse congregatie in Brazilië te reorganiseren. De bewering van Roland van Caloen dat zijn verblijf tijdens die periode aan de basis lag van de voetbalsport in Brazilië, konden wij niet staven maar lijkt ons alleszins een interessante „piste” voor verder onderzoek²⁰.

Ook buiten de schoolwereld begon de voetbalsport zich te organiseren. In 1880 werd Antwerp Football and Cricket Club opgericht door een groep jonge Engelsen²¹. Ook in Luik werd omstreeks 1880 voor het eerst voetbal gespeeld door Engelse ingenieurs van het staalbedrijf Cockerill²². Naast de in ons land residerende Engelsen, werd een belangrijke rol gespeeld door oud-collegeleerlingen uit Melle, Brugge en Maredsous. Zo werd ook de eerste club in de hoofdstad, de Brussels Football Club, opgericht door leerlingen van het Collège Saint-Bernard²³. De eerste Luikse voetbalclub, Football Club Liégeois (1892), rekruteerde haar spelers vooral uit leerlingen en oud-leerlingen van het Koninklijk Atheneum. Ten gevolge van de rivaliteit met het jezuïetencollege Saint-Servais, ontstond op haar beurt Standard Club de Liège (1898-1899)²⁴.

Hoger geciteerde gevallen zijn dus echte „schoolvoorbeelden” van het feit dat de voetbalsport, na een incubatieperiode van ongeveer twintig jaar, heel het land vanuit de schoolmiddens heeft aangestoken.

16. *Nos Annales 1881-1956: Ecole Abbatiale de Maredsous* (Namur, 1956) 16.

17. Archief Benedictijnenabdij Sint-Andries, J. van Caloen, *Journal de Mgr. Dom Gérard van Caloen* (Zevenkerken-Loppem, ca. 1921) 117.

18. Een paper hunt was een soort cross-countrywedstrijd waarbij de lopers een spoor moesten volgen van papiersnippers, die voordien door enkele „hazen” werden uitgestrooid.

19. *Ecole Abbatiale de Maredsous 1881-1931* (Brugge, 1931) 54.

20. R. Van Caloen, „De familie Caloen, een familie van landbezitters” in: *Het kasteel van Loppem* (Brussel, 1982); Jongmans, *La restauration de la congrégation Bénédictine: Ribeiro Cantarino (Filho), „A educação física no Brasil”*.

21. Van Nuffel, *Guldenboek van R. Antwerp F.C.*, 41.

22. Lecoq, *Les conquêtes, les problèmes, la technique du football*, 25.

23. *Ibid.*, 25.

24. Arets, *Livre d'or du Royal Standard Club de Liège*.

3. *Zweedse gymnasten, Duitse turners en vlaamsgezinden in het verzet tegen sport op school*

Waar in Frankrijk vooral de arts Phillippe Tissie (1852-1935) zou ijveren voor de lichamelijke opvoeding in het algemeen en voor de invoering van de spelen in het onderwijs in het bijzonder, werd deze rol in België waargenomen door luitenant-kolonel Guillaume Docx (1830-1895). In de woelige methodenstrijd omtrent de keuze van een stelsel voor lichamelijke opvoeding in het Belgisch onderwijs, verdedigde Docx een „eclectische” gymnastiek zonder toestellen. Dit typische compromis „à la Belge” betrachtte een combinatie van elementen uit de Zweedse hygiënistische gymnastiek van Per Henrik Ling (1776-1838), het Duitse turnen van Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) en Adolf Spiess (1810-1858) en de Franse militaire gymnastiek van Francisco Amoros (1770-1848)²⁵.

Toen via het KB van 9 juli 1874 voor het eerst „cours temporaires” werden ingericht voor het behalen van een diploma van „capacitaire” voor het gymnastiekonderricht, werd Docx aangesteld als inspecteur en belast met deze cursussen. Deze cursussen omvatten: 1. een herhaling van de gymnastische en andere spelen van het officiële programma; 2. een praktische studie van croquet en cricket voor de leraars en van lawntennis voor de leraressen. De eerste categorie omvatte 27 vrije spelen, namelijk spelen zonder speeltuig en 27 spelen met allerlei speeltuigen. Al deze spelen werden gekozen uit de geliefkoosde spelvormen van de leerlingen. Daar werden nog enkele zangspelen en denkspelen aan toegevoegd. De normaalscholen werden door de overheid met de nodige uitrusting voor deze spelen voorzien. Het cricketspel, dat quasi ongekend was in België, kende geen succes. Overal verkoos men het kaatsen, dat sedert eeuwen als een nationale sport werd beschouwd²⁶.

Verder poneerde Docx de lucide stelling dat de spelen het gymnastiekonderwijs moesten vervolledigen, maar daartoe geen kans kregen. Zelf opteerde hij resoluut voor een doordacht eclecticisme op dat vlak. Betreffende de speeltijden stelde hij voor om minstens twintig minuten te voorzien in de voor- en in de namiddag. Hij opteerde eveneens voor het systeem dat in de provincie Luik was ingevoerd, waar de leerlingen over twee halve vrije dagen per week beschikten, terwijl dit slechts één halve verlofdag per week bedroeg in de rest van het land en een hele dag in Frankrijk.

Volgens Docx maakt het spel een integraal deel uit van de gymnastiek (de lichamelijke opvoeding van toen), maar tevens het kernelement van de „speeltijd”. De gymnastiekmeester diende ervoor te zorgen dat het spel, als bekroning van zijn lesuur, als een soort „dessert” zou worden afgewacht door de leerlingen²⁷. Tijdens het congres van de Propagateurs de la Gymnastique Scolaire te Thuin in 1894, veroordeelden de congressisten de sportwedstrijden. Na het gevecht tegen „le surmenage intellectuel” keerde de

25. De Genst, *Histoire de l'éducation physique*, II, 377-389.

26. Sluys & De Genst, „Ce que devrait être l'organisation des jeux et sports”.

27. Docx, *Les jeux scolaires*.

groep van Docx-volgelingen zich tegen „le surmenage sportif”. Desalniettemin bleven dezelfde Propagateurs de la Gymnastique Scolaire zich inzetten voor een volwaardige plaats van het spel in het onderwijs²⁸.

Als reactie op de niet meer te stuiten sportfurie van de collegeleerlingen, adviseerde kardinaal Désiré Mercier aan de directeurs van het katholiek middelbaar onderwijs een speeltijd van tien minuten in te lassen na elke theoretische les. Ter aanmoediging van de sportbeoefening stond hij zelfs sportwedstrijden toe tussen de scholen van eenzelfde agglomeratie, op voorwaarde dat de wedstrijden de studies niet zouden schaden²⁹.

Een belangrijke scharnier in de geschiedenis van het spel in het Belgisch onderwijs was ongetwijfeld het Congrès National de l'Education Physique dat van 6 tot 9 augustus 1913 te Gent werd gehouden in het raam van de wereldtentoonstelling. Dit congres betekende een soort academisch komplot van de aanhangers van de Zweedse gymnastiek, die er afrekenden met de aanhangers van het Duitse turnen enerzijds en met de promotoren van de moderne sport anderzijds. In de sectie „gymnastique pédagogique” viel het *Rapport sur l'éducation physique dans les collèges de Pères Jésuites en Belgique* enigszins uit de algemene gymnastiektoon omdat pater Nicolas Pickery er een lofrede hield over het spel als volwaardig opvoedingsmiddel van de jezuïetenpedagogie³⁰. De overtuigde „zwedist” Léon Dupont stelde tijdens dit congres dat geen enkele vorm van sportbeoefening zou mogen worden beoefend vóór achttienjarige leeftijd en dat de sporten derhalve niet mochten aan bod komen tijdens het lager en hoger middelbaar onderwijs³¹.

De algemene toon van de voordrachten en van de aanbevelingen van het congres van 1913 kunnen grosso modo worden bestempeld als „zwedistisch-conservatief”. Nadat de sterke lobby van de Zweedse gymnastiek er reeds voordien in geslaagd was het Duitse turnen buiten het onderwijs te parkeren, trachtte zij nu de binnen het onderwijs opkomende sportbeweging te neutraliseren³². De conservatieve aanhangers van de Zweedse gymnastiek, die tot 1968 (m.a.w. zeventig jaar lang) hun systeem als enige getolereerde vorm van lichamelijke opvoeding in het Belgisch onderwijs wisten te handhaven, beschouwden de sport en het spel als frivool en oncontroleerbaar en dus pedagogisch en wetenschappelijk onverantwoord.

Buiten de aanhangers van de Zweedse gymnastiek op school, waren ook de turners - met Oscar Delaive als spreekbuis - gekant tegen de moderne sport³³. Ook in de Vlaamse beweging van vóór de Eerste Wereldoorlog heerste een vijandige houding tegenover alles wat niet oorspronkelijk Vlaams was, in casu de sport! In het scholientijdschrift *De Vlaamsche Vlagge* werd de sport in overvalste donderpreekstijl gerangschikt tussen de „heidensche

28. Sluys & De Genst, „Ce que devrait être l'organisation des jeux et sports”, 271.

29. *Ibid.*, 273.

30. Pickery, „Rapport sur l'éducation physique”.

31. Dupont, „Les sports”.

32. De Vroede, „The introduction of Swedish gymnastics”; Smulders & Renson, „A social analysis”; Renson, „Een kwestie van lichaam en geest”.

33. Tolleneer, „De receptie van de moderne sport”; Id., „Oscar Delaive”.

goden'' die de „Vlaamsche liefde'' bedreigden: „De overdreven eredienst van het lichaam, het uitsluitend najagen van sport, niet als nuttige inspanning, maar als hoofdbedrijf van het leven, werken thans ook dodend op onze beweging''³⁴. „Er zijn jongens, honderden jongens in onze onderwijs-gestichten die enkel nog denken op sport. En dat spijt me, omdat ze erdoor zoo buiten het bereik liggen van alles wat de geest verheft, en het hart adelt, dat spijt me zoo; Van u vraagt het (volk) zijn redding. O, t'is om er bloedige tranen bij te storten als we de onverschilligheid en de sportfurie van zoo-veel overigens soms begaafde knapen zien ...; Gij zult liever met hen (de jonge vlaamsche mannen die voor eenige jaren op dezelfde banken zaten waarop gij nu zit) medewerken tot de verheffing van ons laaggevallenen en bedreigd volk liever dan het sportbedrijf te benijden. De wording van onzen stam verdient heel wat meer spanning te verwekken dan de uitkomst van een 'tour de France''''³⁵.

Ook Karel Van Isacker verwijst naar deze argwanende houding die tijdens de belle époque-periode tegenover de sport heerste in het milieu van flaminganten, socialisten en christen-democraten³⁶. Enkele jaren na de Eerste Wereldoorlog zou trouwens ook de scoutsbeweging een zelfde veeg uit *De Vlaamsche Vlagge* krijgen³⁷. Niettegenstaande de afwijzende houding tegenover dit produkt van de „Engelschen geest'', was de moderne sportbeweging niet meer in te dijen.

4. *Kanunnik Dessain en de Kardinaalsbeker*

In de middelbare scholen waren ondertussen niet alleen de leerlingen verslingerd geraakt op de (voetbal)sport. Ook enkele leraars - in het katholiek onderwijs toen nog allemaal priesters - traden op als ware sportapologeten.

Op deze eretribune verdient kanunnik Francis Dessain (1875-1951) alleszins de ereplaats. Dessain werd in 1875 te Mechelen geboren uit een Belgische vader en een Ierse moeder. Na schitterende rechtsstudies in Leuven, studeerde hij vier jaar theologie in Oxford. Daar blonk hij uit in voetbal en atletiek (hoogspringen, kogelstoten en hamerslingeren) en verder in rugby en cricket. Na zijn terugkeer in België werd hij secretaris van kardinaal Mercier. Hij spoorde de kardinaal ertoe aan een beker te schenken aan de overwinnende voetbalploeg van de bisschoppelijke colleges uit het bisdom Mechelen: de Kardinaalsbeker, die vanaf 1908 tot 1914 en van 1921 tot 1926 jaarlijks werd uitgereikt. Voor deze priester bestond er blijkbaar geen enkele barrière tussen zijn religieus en zijn sportief engagement. In 1911 werd hij verkozen tot lid van het Centraal Comité van De Belgische Voetbalbond, in 1912 werd hij bestuurslid van KFC Mechelen en vervolgens voorzitter van

34. *De Vlaamsche Vlagge*, XXXV (1908) 1, 16.

35. *De Vlaamsche Vlagge*, XXXVI (1910) 3, 114-117.

36. K. Van Isacker, *Mijn land in de kering*. Dl. 1: 1830-1914 (Antwerpen, 1978) 212.

37. *De Vlaamsche Vlagge*, XXXVI (1910) 1, 19-20.

*Kanunnik Francis Dessain, promotor van de voetbalsport.
(Tekening van Paul Daxhelet, uit Het gulden jubileumboek van de
KBVB, 1895-1945; Leuven, Sportmuseum Vlaanderen)*

deze club. In 1913 werd hij ondervoorzitter van de Belgische Voetbalbond en vanaf 1945 zelfs de nationale voorzitter³⁸. Als voorzitter van de KBVB verwoordde hij zijn voetbalpedagogie als volgt: „Wanneer wij onze jeugd in staat stellen het lichaam degelijk te ontwikkelen, de bloedsomloop te verbeteren, doen wij voor ontelbare jonge Belgen in de eerste plaats aan preventieve geneeskunde en wij verschaffen hun daarbij de aantrekkelijkheid van een begeistereerd en ontspannend spel, dat elke zondag de stoffigerige webben wegvaaft, die nutteloze en overladen studieprogramma's achtergelaten hebben en dat een gezonde en vrolijke verpozing brengt in de arbeid en werkplaats of kantoor”³⁹.

De kamp voor deze Kardinaalsbeker leeft nog verder als een waar epos in de herinneringen van vroegere „dramatis personae” in en om het veld. Dit noopt tot een beknopte retrospectie. In 1907 richtte de priester Philippe de Ribeaucourt, leraar aan het klein seminarie van Mechelen, de Union Métropolitaine op. Binnen dit Aartsbisschoppelijk Sportverbond werden de katholieke colleges van het toenmalige aartsbisdom Mechelen gegroepeerd, die onderling regionale competities betwistten. De eerste bedoeling van de Ribeaucourt was de katholieke collegejongens uit andere, „heidense” verbonden te houden. De winnaars van de regionale competities kwamen tegen elkaar uit in de strijd om de Kardinaalsbeker.

Zo mocht de voetbalploeg van het klein seminarie van Mechelen op 5 april 1908 als eerste winnaar haar naam laten graveren in de Kardinaalsbeker. Zij hadden namelijk het Sint-Bonifatiusinstituut van Elsene verslagen met 2-1⁴⁰. Vóór de Eerste Wereldoorlog waren er zeven winnaars van de beker: tweemaal het klein seminarie van Mechelen, tweemaal het Sint-Pieterscollege van Leuven, tweemaal het Institut Saint-Louis van Brussel en éénmaal het Sint-Bonifatiusinstituut van Elsene⁴¹. Sommige priesters practiceerden een waar voetbalapostolaat, o.a. Jozef Nuytemans van het Sint-Jan Berchmanscollege en de jezuïet Verschuere van de Sint-Ignatiushandelshogeschool, beide te Antwerpen. Met een brevier of met een paternoster in de hand liepen zij langs de lijnen van het veld, terwijl de leerlingen zich tijdens de vrije dinsdag- en donderdagnamiddag konden uitleven op het voetbalterrein.

De Union Métropolitaine kende in de beginjaren nochtans geen sterke uitbreiding wegens de tegenkantingen van bepaalde directies en leerkrachten van de colleges. Zij vonden dat studie en sport niet samenhoorden en weigerden daarom mee te werken aan de Kardinaalsbeker⁴². Een passage uit het autobiografisch werk van de latere topvoetballer Raymond Braine (1907-1978) bevestigt dit gegeven: „... Toen ik één van de zoveel keren mijn huiswerk weer eens niet gemaakt had, schuddebolde Mijnheer Hen-

38. Boin, *Het guldenboek van de K.B.V.B.*

39. *Ibid.*, 449.

40. Prinsen, „Het prille begin”.

41. *Ibid.*

42. Uten, *Voorgeschiedenis en ontstaan van het Nationaal Sportverbond van het Vrij Onderwijs*.

drickx, zoals onze professor van Engels en Handel dat beter dan gelijk wie kon. 'Ik moest gisteren met het college voetballen' legde ik uit, om niet uit de gewoonte te vallen als verzachtende omstandigheid. 'Voetballen! Voetballen! Altijd hetzelfde liedje, gij zult er later ver mee komen' berispte mij de meester met een intonatie in de stem die het de muisstille klas duidelijk maakte dat het diepe ernst was. 'Denkt gij, Braine, dat gij later met voetbal uw kost zult kunnen verdienen? ...' ⁴³.

Enkele sportminnende priesters verkregen nochtans van kardinaal Mercier een tweede aparte beker, die zou betwist worden tussen kringen en patronaten ⁴⁴. Aan de eerste competities namen de volgende ploegen deel: Olympia, Patria, Union de Saint-Michel, Sint-Lambertus, Saint-Jean, Racing Merxem, Saint-Ignace, Turnkring L'Union, Patronage Deurne, Scaldis, Sint-Fredegandus, Borgerhout VV, Pax Deurne, Pax Berchem en Vulcan. In Antwerpen, met zijn talrijke patronaten, was de organisatie in handen van het Turn- en Sportverbond der Patronages van baron de Terwagne ⁴⁵. Olympia werd in 1909 de eerste winnaar van de aparte beker voor kringen en patronaten. Over deze beker verscheen op 5 januari 1911 volgend krantebericht: „De beker, nu in het bezit van 'Patria F.C.', van het St.-Jozefspatronage onzer stad, zal door onze knappe volksjongens in eene eerste reeks van 14 matchen dapper betwist worden. De 2 overwinnaars dezer eerste kamping zullen na Paschen de vertegenwoordigers der andere gewesten Mechelen, Brussel, Leuven, Nijvel, Boom, enz. den eersten eerebeker te betwisten hebben” ⁴⁶.

Net zoals dit voor de Kardinaalsbeker voor colleges het geval was, mocht de winnaar de trofee voor kringen en patronages gedurende één jaar bewaren in de club en zijn naam erin laten graveren. Zo werd er tot 1914 elk jaar gestreden voor twee bekertjes, waarvan de ene wat meer succes kende dan de andere. Later, in 1921, zouden zowel de colleges als kringen en patronaten strijden om één gezamenlijke Kardinaalsbeker.

Vanaf nu mochten ook patronaten en kringen zich aansluiten bij het Aartsbisshoppelijk Sportverbond (ASV), waardoor het verbond een sterke uitbreiding kende. Stilaan begon het ASV ook buiten de grenzen van het aartsbisdom Mechelen te groeien. In de eerste jaren na de Eerste Wereldoorlog nam het aantal aangesloten clubs gestaag toe. Zo namen in het seizoen 1923-1924 reeds 25 elftallen deel aan de competitie ⁴⁷.

Op 1 januari 1924 werd er een overeenkomst aangegaan tussen de Koninklijke Belgische Voetbalbond (KBVB) en het Aartsbisshoppelijk Sportverbond (ASV). Hierin werd overeengekomen dat het ASV gebruik mocht maken van de terreinen van clubs aangesloten bij de KBVB, mits het

43. Braine werd als de beste Belgische voetballer beschouwd. Na zijn carrière als amateur bij Beerschot, voetbalde hij als prof van 1931 tot 1937 bij Sparta Praag; R. Braine, *Duizend en één match: de gedenkschriften van Raymond Braine* (Antwerpen, s.a.).

44. Interview A. Verdeyen met R. Schurmans (Antwerpen 19/1/1993).

45. Prinsen, „Het prille begin”.

46. *Ibid.*

47. *Ibid.*

hiervoor het nodige huurgeld betaalde. Eveneens mits betaling kon men beschikken over scheidsrechters uit de Belgische Voetbalbond. Ook werd beslist dat scheidsrechters, die zich wilden aansluiten bij het Aartsbisschoppelijk Sportverbond, eerst een examen moesten afleggen bij de gekende „fluitenniers” van de KBVB, Langenus en Van Praag. De overeenkomst hield echter niet lang stand. Er werden beperkingen opgelegd aan de spelers en vanaf een bepaald niveau mochten spelers van de KBVB niet meer spelen in het ASV en omgekeerd. Men besloot dan ook maar van de overeenkomst af te zien ⁴⁸.

Ondertussen hield de evolutie van het aantal clubs aan en tijdens het seizoen 1926-1927 richtte men afzonderlijke competities in voor kringen en patronaten. Ook tijdens het volgende seizoen werd deze splitsing gehandhaafd, maar in 1928 werden alle elftallen en reeksen terug gegroepeerd.

Het overlijden van Mercier in 1926 betekende een zwaar verlies voor de competitie. Zijn opvolger kardinaal Jozef Ernest Van Roey (1874-1961) was namelijk veel minder begaan met de sport. De beker ging onder het stof wegwijnen in het Sint-Jan Berchmanscollege van Antwerpen, de laatste winnaar van de trofee. Toen een leraar in het begin van de jaren dertig de Kardinaalsbeker toevallig ontdekte, schonk hij hem aan het pas opgerichte Katholiek Sportverbond ⁴⁹. Deze vzw Katholiek Sportverbond werd op 23 januari 1932 opgericht, met Antwerpen als epicentrum en met verenigingen uit Oost- en West-Vlaanderen, Brabant en in beperkte mate ook uit Limburg. Voorzitter werd graaf Henri de Hemptinne en schatbewaarder Edward Fremau ⁵⁰. De grote bezieler was priester Jozef Bloquaux (1889-1967), pastoor van Sint-Andries in Antwerpen, die gedurende jaren het proostschap op zich nam ⁵¹. Deze proost was een soort geestelijk adviseur, die tijdens een bisschoppenconferentie werd toegewezen aan elke katholieke federatie. Zijn taak bestond hoofdzakelijk uit het toezicht over morele kwesties. Zo moest hij voorkomen dat er op zondagvoormiddag werd gespeeld in plaats van naar de mis te gaan. Ook verzorgde hij op tornooien en belangrijke wedstrijden steeds een kerkdienst ⁵². Het verbond hamerde op zijn Vlaams-katholieke identiteit en zette zich scherp af tegen verenigingen die zich neutraal opstelden: „Als Vlaamsche Katholieken, blijven we antineutraal en mogen we niet dulden dat neutrale bonden onze katholieke jeugd opsorpen. Voor de katholieke jeugd, die aan voetbalsport wil doen, bestaat genoeg gelegenheid om dit in zuiver-katholiek midden te doen” ⁵³.

Tien jaar later werd dezelfde visie in klare termen verwoord door het Katholiek Vlaamsch Sportverbond West-Vlaanderen, waarbij als eerste

48. Bal, „Jos Van Den Heuvel”.

49. *60 jaar Kardinaalsbeker*.

50. Katholiek Sport Verbond, *Standregels* (Brussel, 1932).

51. *Historisch overzicht en huidige werking* (rapport Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België, Deurne, 1980); over de figuur van Bloquaux: L. Schokkaert, *De Nationalestraat* (Antwerpen-Leuven, 1989); Callewaert, „De Sport”, 95-106.

52. Interview A. Verdeyen met R. Van Deun (Deurne, 1992; geschreven nota's).

53. Vlaamsch Katholiek Sport-Verbond, *Uittreksel eener aanspraak gehouden op de jaarvergadering* (Antwerpen, 1932), losse blz.

Het elftal van het Institut Saint-Louis van Brussel met de Kardinaalsbeker die het in 1912 veroverde op de ploeg van het klein seminarie van Basse-Wavre.

(foto uit Ons Volk Ontwaakt, 25 mei 1912; Leuven, KADOC)

doelstelling gold: „1° Om alle leden van de K.A. (n.v.d.r. Katholieke Actie), die willen doen aan georganiseerde sport en dat nu doen in een *neutraal* verband, de gelegenheid te geven dit te doen in een *katholiek* verband en om hen zoo te behoeden van de sport te maken een *doel* en niet een *mid-del* met den ongunen nasleep van lichaamsverafgoding en zielsverwaarlozing”⁵⁴.

Eén van die belangrijke sportontmoetingen was de eerste grote confrontatie met een buitenlands team, namelijk Nederland. Deze vond in 1931 plaats in Tilburg. De terugwedstrijd kwam er op 25 september 1932 te Gent⁵⁵. Intussen was de federatie terug in het bezit gekomen van de Kardinaalsbeker voor colleges. Op initiatief van Jos Van Agtmael werd hij betwist in een kajotterscompetitie tussen 1932 en 1936⁵⁶. Dit verklaart waarom in 1932 de KAJ Hellegat-Hoevenen en in 1933 de KAJ Sint-Hubertusparochie teruggevonden worden op de beker⁵⁷. In 1936 verdween deze competitie omdat men vond dat een beker met zoveel morele en historische waarde moest blijven beantwoorden aan de intentie van zijn schenker. Daarom werd hij terug uitgelooft voor de scholencompetitie in het Antwerpse, waar deze trofee tot in 1940 weer regelmatig werd uitgereikt.

In de periode 1919-1940 waren het vooral Antwerpse ploegen die de Kardinaalsbeker wegkaapten. Zowel het Sint-Jan Berchmanscollege als het Sint-Henricuscollege uit Antwerpen veroverden de trofee driemaal. Het Sint-Romboutscollège van Mechelen won hem tweemaal, het Sint-Stanislasinstituut en de Sint-Ignatius Handelshogeschool uit Antwerpen wonnen de competitie elk eenmaal.

5. *De Katholieke Sportfederatie gaat haar eigen weg*

De ontplooiing van het Katholiek Sportverbond werd geremd door de Tweede Wereldoorlog. Alhoewel de competities bleven doorgaan, werd in 1941, 1944 en 1945 niet gestreden om de Kardinaalsbeker, wegens de hevige bombardementen boven de havenstad⁵⁸. Niettemin werd in 1944 de Vlaamse Katholieke Tafeltennisfederatie opgericht, die zich aansloot bij het reeds bestaande katholieke verbond. Toen in 1949 het Nationaal Sportverbond van het Vrij Onderwijs (NSVO) werd opgericht, voegden de Antwerpse colleges zich onmiddellijk bij de beweging en schonken „hun” Kardinaalsbeker aan het hele land. Op die manier nam het NSVO de schoolsport volledig in handen.

In 1956 nam Edward Fremau ontslag uit het verbond dat in 1946 omgedoopt was tot Vlaams Katholiek Sportverbond. Met Vlaams wilde men het

54. R. Gheysen, M. Claerhout & C. Nemegeer, *Katholiek Vlaamsch Sportverbond - West-Vlaanderen* (Meener, 1942), losse blz.

55. Prinsen, „Het prille begin”.

56. Bal, „Jos Van Agtmael”.

57. *60 jaar Kardinaalsbeker*.

58. *Ibid.*

federale karakter van de organisatie benadrukken. De touwtjes werden vanaf toen in handen genomen door Carl Smolderen. Met het oog op betere nationale en internationale contacten werd de naam in 1956 nochtans gewijzigd in Katholieke Sportfederatie van België⁵⁹. Deze federatie bundelde het Vlaams Katholiek Sportverbond uit Antwerpen, het Katholiek Sportverbond van Brabant en het Katholiek Vlaams Sportverbond van Oost-Vlaanderen.

Vanuit de behoefte om voor de voetbalspelers tijdens de zomermaanden een complementaire sportactiviteit te voorzien en hen op die manier voor te bereiden op het nieuwe seizoen, ontstond in 1959 de Vlaamse Katholieke Sportfederatie Volley.

Op 8 september 1961 kreeg de Katholieke Sportfederatie de titel Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België, de naam die de koepelorganisatie nog steeds draagt. In hetzelfde jaar verkreeg de organisatie datgene waar ze sinds 1956 naar streefde: de aansluiting bij de Fédération Internationale Catholique d'Education Physique (FICEP), de pauselijk erkende internationale katholieke organisatie. Dit aansluitingsproces duurde zolang omdat de Katholieke Turnfederatie haar monopolie niet wenste prijs te geven⁶⁰. Volgens de statuten mocht er immers per land slechts één organisatie toetreden tot de FICEP.

In 1963 werd de federatie uitgebreid met de Vlaamse Katholieke Sportfederatie Atletiek (1963-1989). Deze deelfederatie was slechts een kort leven beschoren en werd in 1989 opgedoekt omdat meer en meer leden zich gingen aansluiten bij de Belgische Atletiekbond, waar ze als atleet meer erkenning en kansen kregen.

In het kader van de verdere uitbouw van het Vlaams Katholiek Sportverbond Antwerpen werd besloten om vanaf het seizoen 1963-1964 te starten met een jeugdreeks om jongens tot zestien jaar de gelegenheid te geven de voetbalsport te beoefenen in een katholiek liefhebbersmilieu.

De Vlaamse Katholieke Sportfederatie Basketbal werd in 1968 opgericht. De bedoeling was vanuit mini- en jeugdbasket te komen tot basketbal voor seniors. Deze onafhankelijke deelfederatie zou later, in 1984, met nog enkele sporttakken samengebracht worden onder de vzw Vlaamse Katholieke Sportfederatie Omnisport.

De start van nieuwe competities binnen de KKSFB-voetbal voor veteranen in 1969 en miniemen in 1971 zorgde voor verdere expansie. Het aantal voetbalclubs verdubbelde tussen 1963 en 1973 van 50 naar 99. Bovendien sloten nu bijna elk jaar nieuwe deelfederaties zich aan bij de koepelorganisatie. Zo werden in 1971 de Landelijke Tennisliga en in 1972 de Vlaamse Katholieke Sportfederatie Recreatie opgericht.

In 1971 werd voor de eerste maal het jeugdturnooi KKSFB-Gazet van Antwerpen ingericht. Dit tornooi, dat in het leven werd geroepen ter

59. Smolderen, „Ik blijf dankbaar”.

60. *Ibid.*

*De Gentse bisschop Karel Justinus Calewaert aan de aftrap tijdens een bondsmissiedag van het Katholiek Sportverbond, jaren 1950.
(Leuven, KADOC; fotogr. H. De Jonghe)*

gelegenheid van het tachtigjarig bestaan van de krant, heeft een markante invloed gehad op de evolutie en de uitbreiding van de jeugdcranten.

Om de aangesloten clubs van de nodige accommodatie te voorzien, werd op 25 en 26 maart 1972 het sportcomplex Peerdsbos te Brasschaat plechtig geopend. Naast een sporthal en verschillende sportvelden, bestond dit complex uit een zwembad, een golfterrein en een speelpark. Dit initiatief van de KKS-Brasschaat ging in 1977 echter overkop door schulden. Het centrum werd doorverkocht aan het Bestuur voor Lichamelijke Opvoeding, Sport en Openluchtlevens (BLOSO)⁶¹.

Door het Decreet omtrent de erkenning en subsidiëring van landelijk georganiseerde sportverenigingen van 2 maart 1977, achtte de federatie het nodig om haar structuur nogmaals aan te passen. Op deze manier ontstond in 1977 de Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België vzw, die het overkoepelend orgaan was van drie andere grote vzw's, namelijk de KKSFB-Voetbal, de Koninklijke Katholieke Vlaamse Tafeltennisfederatie en de Vlaamse Katholieke Sportfederatie Volley. Deze bestonden elk nog eens uit onafhankelijke provinciale verbonden, die eveneens een vzw-status hadden. Naast deze drie grote bonden, groepeerde de KKSFB-vzw nog vijf kleinere onafhankelijke bonden (tennis, basketbal, zwemmen, recreatie en atletiek) die elk nogmaals opgedeeld waren in provinciale vzw's. Dit hele kluwen, waar in de volgende jaren nog verbonden bijkwamen en wegvielen, wijst alleszins op een merkwaardige flexibiliteit van deze federatie om maximaal gebruik te maken van de geboden overheidssubsidies⁶².

6. *Van Jeugdolympiade tot Nationale Sportfederatie van het Vrij Onderwijs*

De oprichting van de Nationale Sportfederatie van het Vrij Onderwijs in 1949 was een rechtstreekse emanatie van de zogeheten Jeugdolympiade van 1 juni 1947. De organisatie stond onder leiding van een triumviraat: Pierre-Paul De Nayer, directeur van het Leuvense Instituut voor Lichamelijke Opleiding, Michel Bottu, gymnastiekspecialist van hetzelfde instituut en Antoine Noens, gepensioneerd majoor. Deze massamanifestatie met apotheose in het Heizelstadion was enerzijds bedoeld om de vitaliteit van het katholiek onderwijs aan te tonen en anderzijds om de sport en de lichamelijke opvoeding in dat onderwijs te valoriseren. Het hele opzet werd in hoofdzaak gedragen door de Jeunesse Etudiante Catholique (JEC) waarvan de jezuïet Joseph Ferrard de grote promotor was⁶³.

De propagandabrochures, die als een „boodschap aan de opvoeders” waren opgesteld, stonden bol van Belgisch-nationalistische en moreel-

61. Interview A. Verdeyen met R. Van Deun (Deurne, 1992, geschreven nota's).

62. Pittoors, *Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België*; Verdeyen, *De geschiedenis van de Koninklijke Katholieke Sportfederatie*.

63. Uten, *Voorgeschiedenis en ontstaan van het Nationaal Sportverbond*.

religieuze retoriek, hetgeen in de naoorlogse „heropbouw“-tijdgeest moet worden gekaderd. De Olympiade werd voorgesteld als „... un effort où la culture physique se présente comme inséparablement unie à l'effort religieux et civique“. Verder werd in de Franstalige brochure de eenheid van Vlamingen en Walen beklemtoond, wat door de gemeenschappelijke uitvoering van Vlaamse en Franse (sic) gezangen zou worden onderstreept⁶⁴. In de Vlaamse brochure was nochtans enkel sprake van „Door lichamelijke opvoeding naar een schooner jeugd. Wij dienen ons vlaamsch volk in houwe trouwe. Wij herbouwen ons Vaderland!“⁶⁵. Tegenover de heidense zondige opvattingen van de sport en de lichamelijke opvoeding, „... die men terugvindt in het nudisme, het nazisme en het communisme“, werd het lichaam / geest-dualisme van de christelijke mystiek geprezen naast de deugden der matigheid, versterving, kuisheid en eerbaarheid⁶⁶.

Na het overweldigend succes van de Jeugdolympiade, was het vooral Antoine Noens die bleef aandringen dat deze eenmalige gebeurtenis zou uitmonden in de oprichting van een sportfederatie van heel het katholiek onderwijs. Bepaalde financieel-materiële overwegingen waren daarbij hoegenaamd niet vreemd, want de oud-militair stelde: „... le but est de regrouper sous l'étiquette d'un mouvement de jeunesse tout le public qui, actuellement est soumis au point de vue sportif, à l'obédience de l'enseignement catholique de façon à que, vu les effectifs, les catholiques puissent obtenir les subsides qui ne peuvent aller tels quels à l'enseignement libre!“⁶⁷.

Noens wilde duidelijk anticiperen op het Besluit van de Prins Regent van 5 maart 1948, dat de algemene criteria stipuleerde waaraan sport- en L.O.-verenigingen moesten voldoen om te kunnen genieten van staatssubsidies⁶⁸. In een vertrouwelijk rapport van 28 juni 1948, gericht aan het katholiek onderwijs, besloot Noens zijn pleidooi als volgt: „Il va sans dire qu'il me ne parait pas possible de monter cela sans collaboration de Monsieur le professeur De Nayer“⁶⁹.

Pierre-Paul De Nayer, geboren te Halle in 1906, was als leerling aan het klein seminarie van Mechelen - net als zovele anderen - in de ban geraakt van de voetbalsport. Na zijn geneeskundestudies te Leuven werd hij werkleider in de fysiologie bij J.P. Bouckaert. Bovendien had hij zich verdienstelijk gemaakt in de schoot van de universitaire sportcommissie onder leiding van Fernand Collin. Toen de rector mgr. Paulin Ladeuze in 1937 besloot om ook aan de Katholieke Universiteit enerzijds een universitair centrum voor lichamelijke opleiding op te richten en anderzijds een gelijknamige leerstoel, viel zijn keuze op De Nayer.

64. *Olympiade des Jeunes: message aux éducateurs* (Elsene, 1947).

65. *Jeugdolympiade: Jeugdfest van het vrij middelbaar onderwijs in België zondag 1ste Juni 1947 te Brussel* (Brussel, 1947).

66. Chanoine Dermine, *Pour préparer l'Olympiade des Jeunes* (Brussel, 1947).

67. Brief van A. Noens aan prof. De Nayer van 14 januari 1948.

68. Verschenen in het *Staatsblad* van 24 juni 1948.

69. Brief van A. Noens van 28 juni 1948.

De Nayer, die duidelijk het volste vertrouwen genoot van de hoge kerkelijke overheid, werd zo ook voorzitter van het Uitvoerend Comité van de op 1 juli 1949 te Brussel opgerichte Nationale Sportfederatie van het Vrij Onderwijs (NSFVO). Een jaar voordien was hij trouwens reeds tot voorzitter verkozen van de Fédération Internationale Sportive de l'Enseignement Catholique (FISEC), die oorspronkelijk enkel Engeland, Frankrijk en België groepeerde.

Bij de uitbouw van de NSFVO werd De Nayer geflankeerd door Antoine Noens als secretaris-generaal en schatbewaarder. Verder werden de Franstalige jezuïeten er vertegenwoordigd door pater Férard en de Vlaamse jezuïeten door pater Vincent Verelst. Ook de broeders van Barmhartigheid en de broeders van de Christelijke Scholen waren als onderwijsinstanties vertegenwoordigd, naast de schooljeugdbewegingen JEC aan Franstalige kant en de KSA aan Vlaamse zijde.

De reeds in 1908 gestichte Union Générale Sportive de l'Enseignement Libre (UGSEL) uit Frankrijk diende bij de oprichting van de Belgische federatie als model. Het prestigieuze voetbaltornooi om de Kardinaalsbeker werd vanaf 1949 door het NSFVO gepatroneerd, hetgeen onmiddellijk een vaste bodem onder de voeten schoof van de nieuwe federatie⁷⁰. De benaming NSFVO werd volgens Verelst van bij het begin vervangen door Nationaal Sportverbond van het Vrij Katholiek Onderwijs, afgekort NSVO⁷¹. Pas vanaf 1951 werd de Kardinaalsbeker echter daadwerkelijk terug uitgereikt⁷². Het nationale secretariaat werd ondergebracht in het Instituut voor Lichamelijke Opleiding aan de Tervuursevest in Heverlee. Vanaf 1950 gingen ook de jaarlijkse atletiekkampioenschappen door in dit Leuvense Instituut⁷³.

Een aparte meisjesafdeling kwam pas vijf jaar later tot stand, nl. op 14 maart 1954. Het Parnasse-instituut aan de Troonlaan in Elsene, waar trouwens ook sinds 1939 de katholieke L.O.-opleiding voor meisjes plaatsvond, speelde hierin een primordiale rol.

De Nayer, die in dit instituut programmaverantwoordelijke was, vond er enthousiaste sportpropagandisten in de figuren van directrice zuster Paul de Tarse en zuster Geneviève. Ook Christine de Hemptinne, de spilfiguur van de meisjesafdeling van de JEC, was een van schoolsportbezielsters van het eerste uur. Waar de schoolsport bij de jongens kon bogen op een gevestigde voetbaltraditie, moesten de meisjesleerlingen nog aan hun sportieve emancipatietocht beginnen. Behalve enkele bestaande sporttornooien in de schoot van de vrouwelijke Jeunesse Etudiante Catholique, waar vooral volleybal aan bod kwam, werd sport toen nog beschouwd als een vrij exclusief en luxueus tijdverdrif (of tijdverlies) voor jonge dames uit de hogere kringen. Op 2 december 1954 kwam er een nationaal bureau tot stand dat beide geslachten

70. 60 jaar Kardinaalsbeker; Uten, *Voorgeschiedenis en ontstaan*, 27-32.

71. Punie, *De structuur en werking van het Nationaal Sportverbond*, 17.

72. „De Kardinaalsbeker”.

73. Thys, *De geschiedenis van de schoolsport*, 59-73.

- althans theoretisch - onder één koepel verenigde. Voorzitter was, opnieuw, Pierre-Paul De Nayer en pater Verelst werd de secretaris-generaal. Naast afgevaardigden van het secundair en van het normaalonderwijs zetelden ook zuster Paul de Tarse van Parnasse en zuster Bernadette van het Paridaensinstituut te Leuven in dit nationaal bureau. Toen zuster Paul de Tarse in 1969 met een nieuwe opdracht buiten het onderwijs werd belast, werd de meisjesafdeling toevertrouwd aan een bureau bestaande uit pater Verelst, Simone Joutet en Roger Moonens⁷⁴.

Naast de pecuniaire voordelen die aan een katholieke schoolsportorganisatie waren verbonden en die reeds in 1948 als argument werden geciteerd door Noens, verwoordde pater Verelst in 1954 ook de specifieke katholiek-pedagogische beginselen van deze organisatie: „Niemand zal betwisten dat het Vrij Onderwijs de katholieke jeugd volledig wil vormen. Deze volledige vorming omvat naast de studies ook de godsdienstige vorming, de sociale vorming, de inwijding in de kunst, de jeugdbeweging en de sport. Geen dezer elementen mag verwaarloosd worden, en ook geen enkel mag zo opgevat worden dat het de overige in de weg staat. Alles moet er in een harmonisch geheel zijn juiste plaats krijgen”⁷⁵.

Verelst achtte de sportclubs geen geschikte vorm om een harmonische opvoeding te realiseren. Volgens hem primeerden de technische opleiding en de competitie er en bekommerde men er zich niet om de godsdienstige vorming van de leden. Competitiesport concurreerde bovendien met de jeugdbeweging, die zo belangrijk was in de sociale vorming van de jongeren. Ook in de katholieke sportverenigingen werd de zuivere katholieke sportgeest verdrongen door de prestatiegeest, zodat ze niet katholieker waren dan andere clubs. „Alleen de sport in schoolverband kan al de hoger besproken bezwaren ondervangen. De sport kan georganiseerd worden met inachtneming van examenperiodes, kerkelijke feesten, jeugdgroeperingen en kunst- en cultuurprestaties. Het is zeker een ware onderneming, maar het gaat om een heilige zaak”⁷⁶.

Vanaf 1974 werd het unitaire katholieke schoolsportverbond gesplitst in twee autonome vzw's, het Vlaamse NSVO en het Franstalige FNSEL (Fédération Nationale Sportive de l'Enseignement Libre). Men behield echter het nationale secretariaat. Deze splitsing was het gevolg van de in 1969 verworven culturele autonomie van de twee gemeenschappen in België. Om in aanmerking te komen voor subsidiëring vanwege de Vlaamse Sportadministratie (BLOSO) werden de sportbonden van dan af gemaand zich te splitsen en een vzw-statuuut aan te nemen⁷⁷. Deze stelregel werd trouwens officieel vastgelegd in het „Decreet van 2 maart 1977 houdende regeling van de erkenning en subsidiëring van landelijk georganiseerde sportverenigingen”. In 1984 werd de nationale koepel ontbonden en van dan af bewaandelden de twee katholieke schoolsportbonden gescheiden wegen.

74. *Ibid.*, 77-79.

75. Verelst, „Waarom N.S.V.O. ?”.

76. *Ibid.*, 4.

77. Punic, *De structuur en werking van het Nationaal Sportverbond*.

Melden we nog dat de Rijks Onderwijsorganisatie Omni-Sport (ROOS) pas in 1973 in het leven werd geroepen als tegenhanger van het NSVO. Dank zij BLOSO kwam in datzelfde jaar een Coördinatiecommissie BLOSO-NSVO-ROOS tot stand. Nadat tenslotte ook in 1982 de Gemeentelijk en Provinciaal Onderwijs Schoolsportfederatie (GEPOS) was opgericht, werd op 5 april 1984 door de drie schoolsportfederaties gezamenlijk de Stichting Vlaamse Schoolsport in het leven geroepen, waarbij de eigenheid van elke federatie bleef gewaarborgd. Op 25 november 1993 tenslotte werd het Decreet houdende de erkenning en de subsidiëring van de Stichting Vlaamse Schoolsport door de Vlaamse Raad aangenomen om vanaf 1 september 1994 in werking te treden. Deze samenwerking werd enigszins „geforceerd” door de Vlaamse minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken Luc Van den Bossche. De minister was namelijk bereid om via een decreet de nodige personeels- en financiële middelen voor de drie schoolsportfederaties te voorzien, op voorwaarde dat dit via een netoverschrijdende koepelorganisatie zou gebeuren⁷⁸. De nationale Belgische leuze „Eendracht maakt macht” zouden wij in dit geval kunnen parafraseren als „De subsidiekraan brengt tesaam”.

Het katholiek onderwijs en het rijksonderwijs hebben duidelijk andere tradities op het vlak van de lichamelijke opvoeding en van de schoolsport. Waar in het katholiek onderwijs het vak lichamelijke opvoeding - op zijn zachtst uitgedrukt - altijd stiefmoederlijk werd behandeld, werd deze aberrante situatie in vele scholen, vooral in de internaten, gecompenseerd door de georganiseerde parascolaire sport. Omgekeerd heeft het rijksonderwijs wel daadwerkelijk het belang van de lichamelijke opvoeding erkend, maar anderzijds heeft de schoolsport er nooit hetzelfde elan gekend als in de katholieke zuil⁷⁹.

Besluit

De schoolsport in het katholiek onderwijs is niet uit intentionele pedagogische overwegingen tot stand gekomen maar uit het niet te stuiten sportelan van de schooljeugd zelf. Wel werd deze sportinvasie door enkele anglofiele priesters in pedagogische banen geleid volgens het gekende principe: „if you can't beat them, join them”. Door sommige priesters - met kanunnik Dessain als eminent voorbeeld - werd de voetbalsport als een waar apostolaat gepropageerd in de geest van de Engelse public school-traditie. Voetbalsport was in hun ogen een leerschool voor wilskracht, inzet en fair play. Deze progressieve priesters, zoals bijvoorbeeld Jozef Bloquaux, die ook vaak in de scoutsbeweging actief waren, ijverden enthousiast voor een licha-

78. Decroock & Faveere, „De schoolsport in Vlaanderen”.

79. Ook in Frankrijk was dit het geval. In zijn werk *L'éducation libéral* van 1873, moest Victor de Laprade grif toegeven dat „Pour la bonne discipline des récréations et pour l'éducation du corps, nos lycées sont très inférieurs aux maisons religieuses ...” (gecit. in A. Maucorps, „L'Eglise devant l'éducation physique et le sport”, *Educateurs*, XLIV (1954) 82-90).

melijk actieve en gezonde jeugd en moesten daarvoor optornen tegen conservatieve confraters, die in de „anglomanie” der voetballers en boy scouts een gevaarlijke bedreiging zagen voor het zieleheil van de Vlaamse jeugd. De bekende dominicaan Julius Laurentius Callewaert, die zich overigens met de populaire sportjournalist Karel van Wynendaele associeerde⁸⁰ ter verheffing van de Vlaamse jeugd, fulmineerde in zuivere donderpreektermen tegen de zogeheten heidense tendensen in de moderne sportfurie: „Veel jeugdorganisatie begint met en blijft natuurlijk een sportkring met de etiquette katholiek wellicht om Christus' koninkschap uit te breiden, alsof men terzelfdertijd en God en den sportgod kon dienen”. Volgens hem leverde de moderne sport zedelijke gevaren op waaronder „gemoedsverruwing” en „onderminning der zedelijkheid”, o.a. door de lichaamscultuur die overslaat tot naaktcultuur. Hij kon derhalve de Roomse sportbeweging enkel tolereren als een noodzakelijk kwaad om groter kwaad te voorkomen⁸¹.

Deze mening werd zeker niet algemeen gedeeld door de clerus, want eigenlijk betekende de komst van de sport op school een welgekomen oplossing voor de recreatieproblematiek. De leerlingen konden actief beziggehouden worden, hun jonge energie werd positief gekanaliseerd en bovendien streden zij met volle inzet voor de eer van hun school tijdens de selectiewedstrijden voor de Kardinaalsbeker. Voetbal maakte het maffe leven in de school een stuk draaglijker en de beste voetballer genoot er minstens evenveel aanzien als de „primus perpetuus”. In talrijke scholen werd voetbal quasi een morele plicht, het was goed voor het lijf, het ontspande de geest en het hield de leerlingen weg van andere „moderne kwalen”.

Door de schoolsport in eigen kring te organiseren trachtte men de katholieke jeugd uit de invloedssfeer van neutrale turnverenigingen en sportclubs te houden. Vele katholieke colleges en kleine seminaries waren ware kweekscholen voor voetbaltalent, maar het kwam er vaak tot zeer ernstige conflicten wanneer een jonge sterspeler wilde aansluiten bij een „civiele” voetbalclub⁸². Ook hier kan men echter geen vaste lijn trekken. Net zoals het in sommige scholen bijna verplicht was om bij de scouts aan te sluiten - terwijl dit in andere scholen weer streng verboden was omdat men daar moest lid worden van de KSA - zo ook verschilde de houding ten opzichte van de sport soms heel sterk. Meestal was dit te wijten aan de persoonlijkheid van de directeur zelf of van een markante priester-leraar of, recenter, van een leraar L.O., die het tij in de ene of in de andere richting deed keren. Dit kon drastische gevolgen hebben voor de sportaspiraties van de individuele leerling. Naast zeer sportieve scholen, waarbij vooral de jezuïeten

80. Zie de bijdrage van Vandevenne in deze bundel.

81. Callewaert, „De Sport”, 95-106 (citaten op p. 97 & 103). Zie ook de bijdrage van Kenis in deze bundel.

82. Naast „voetbalcolleges” waren er ook echte „atletiekscholen” zoals bijvoorbeeld het O.-L.-Vrouwecollege van Oostende, dat op initiatief van priester Jozef Verhelle (1910-1975) aan de basis ligt van Hermes-Oostende. Ook waren er „basketscholen” zoals Sint-Xaverius te Antwerpen met OXACO of het Sint-Amandscollege te Kortrijk. Verder kan men spreken van „volleybalcolleges” zoals het Sint-Pieterscollege in Leuven of de colleges in Maaseik en Genk.

en de jozefieten en later de salesianen hoog scoorden, waren er heel wat instellingen waar sport en lichamelijke opvoeding als een noodzakelijk kwaad werden beschouwd. Hierin verschilden trouwens de katholieke scholen enorm van het rijksonderwijs. Waar in de katholieke zuil het lesuur lichamelijke opvoeding als het ware van hogerhand diende te worden opgelegd, kenden dezelfde scholen een bloeiende sportcompetitie, tenminste voor de uitblinkers op dit vlak. In de staatsscholen daarentegen kreeg de lichamelijke opvoeding „voor allen” een terechte plaats toebedeeld binnen het lessenrooster maar werd de schoolsport - tenminste als intern circuit - nooit zo stevig uitgebouwd als in het katholieke net. Overigens bestonden er voor de leerlingen van atheneum en lycea of andere rijksscholen meestal geen restricties om toe te treden tot een of andere „neutrale” sportclub of jeugdvereniging.

Gelukkig kunnen vele oud-leerlingen uit het katholieke onderwijs stellen: „sport heeft mijn jeugd verblijd”, al of niet met de zegen van de school. Wat de lichamelijke opvoeding betreft lag dat vaak anders, „but ... that's another story”, waarvoor wij verwijzen naar de bijdrage van Mark D'hoker en Erik Van Assche.

*Diploma van de Nationale Bond der Katholieke Turn- en Wapenmaatschappijen van België, 1907.
(Leuven, Sportmuseum Vlaanderen)*

DE BELGISCHE KATHOLIEKE TURNBOND (1892-1992)

Jan Tolleneer

De Belgische Katholieke Turnbond kan, samen met zijn bijna zeventigduizend leden, terugblikken op een geschiedenis van meer dan honderd jaar. In deze bijdrage worden, naast de institutionele ontwikkelingen, tevens de sociale, culturele en lichaamsculturele aspecten van honderd jaar Belgische Katholieke Turnbond belicht. Het verhaal beperkt zich evenmin tot één van de hiërarchische werkingsniveaus. Op het niveau van de lokale turnkringen wordt het voorbeeld van de Berchemse Turnkring, één van de stichtende kringen van de bond, belicht. Deze kringen zijn - soms via een tussenniveau van regionale „verbonden” - gegroepeerd in (provinciale) gouwen. Hier wordt scherp gesteld op de herengouw en de damesgouw van Antwerpen. Nadien wordt het gezichtsveld verruimd naar Vlaanderen, onder meer om na te gaan hoe de verhoudingen tussen de Vlaamse en de Franssprekende turners evolueerden. Voor beiden bestaat nu een afzonderlijke federatie. Deze worden overkoepeld door de Belgische Katholieke Turnbond, de nationale bond die in 1892 werd opgericht, en die op zijn beurt gekaderd is in de Fédération Internationale Catholique d'Education Physique.

1. *De kracht van lokale kringen*

„Alles ware in de beste orde afgeloopen zooniet eene liberale maatschappij laf genoeg geweest ware om van eenige onzer vrienden van Boom, terwijl zij op den tram stonden, hun het vaandel niet ontnomen hadde om dit een eind verder te verbranden”. Aan het woord is de schrijver van de Berchemse Turnkring in het verslagboek van de periode 1887-1901 waar het gaat over het turngouwfeest van 10 september 1899. Het incident, dat plaatsvond na afloop van het gouwfeest te Berchem (Antwerpen), was niet ongewoon. Enkele jaren voordien was de Berchemse Turnkring zelf, tijdens een uitstap naar Kontich, met stenen bekogeld door „eenige laffe geuzen van achter den muur eener herberg” (1893). Deze voorvallen zijn kenschetsend voor de politieke verhoudingen op het einde van de negentiende eeuw. Vooral de schoolstrijd tussen 1878 en 1884 had klerikalen en antiklerikalen diametraal tegenover elkaar geplaatst. De oprichting van de Berchemse Turnkring in 1887, die wegens zijn pioniersfunctie speciale aandacht verdient in deze studie, moet worden gesitueerd in een vloed van nieuwe katholieke organisaties. Lokale godsdienstige broederschappen, jeugdpatronaten, katholieke wachten, boerengilden en gilden van ambachten en neringen kenden een

grote bloei¹. Hiermee werd de katholieke beweging, die tijdens de eerste helft van de negentiende eeuw al door een reveil was gekenmerkt, verder uitgebouwd tot een katholiek bolwerk, een katholieke zuil, die een „design” aanreikte voor het dagelijks leven van de gelovigen². Wat weten we van de Berchemse turnkring, die in 1987 zijn honderdjarig bestaan vierde? Hoe moet de kring worden gesitueerd, welke was zijn dagelijkse werking, en in welke mate kan hij representatief worden genoemd voor de andere katholieke turnkringen in het land?

De Berchemse Turnkring werd in 1887 gesticht door een groep mannen die samen turnden in een los en informeel verband. Hun oefeningen vonden plaats in een achterkamer van een herberg, waar men beschikte over een rek en gewichten. Anders dan de kringen die ontstonden uit de patroonaatswerking, richtte deze kring zich in de eerste plaats naar volwassenen, hoewel reeds in 1888 een leerlingenafdeling werd opgericht (een veteranenafdeling zou volgen in 1899). Het bestuur was gekenmerkt door een nauwgezette rolverdeling. Het bestond niet alleen uit een voorzitter, een schrijver en een schatbewaarder, maar ook uit een turnleider, een boetmeester, een toezichter der toestellen en een vaandrig. De turnleider werkte onbezoldigd en was, zoals vaak gebeurde in de toenmalige turn- en wapenkringen, korporea in het Belgisch leger³. De lokale sociaal-politieke context waarin de Berchemse Turnkring zich ontwikkelde, wordt het best getypeerd door zijn beschermer en erevoorzitter Frans Van Hombeek. Hij was politicus van de katholieke Meetingpartij en burgemeester van Berchem. De turners bewezen hem electorale wederdiensten (wat in 1890 trouwens een diepe financiële put in de kring meebracht) en stonden hem bij „uit al hun krachten in den onverbiddelijken Kamp, die hij levert aan al wat geus en franskiljon is”⁴.

De precieze sociaal-professionele status van de leden is onbekend, maar de werkende volksklasse vormde ongetwijfeld de hoofdgroep. Het jaaroverzicht van 1891-1892 vermeldt de steun die de Berchemse turners gaven aan optochten van katholieke werkkringen, de Berchemse turners die zelf „katholieke werklieden” waren. De turners werkten mee om „moed en betrouwen in te boezemen, om hen te steunen in den strijd tegen het verdelgend socialismus”⁵. De symbolische en daadwerkelijke slagkracht van de turners was welkom in die politiek geladen periode. Met name ook de turnafdeling van de Antisocialistische Jonge Wacht van Gent toonde zich (in 1898) bijzonder strijdlustig⁶. Kenmerkend voor het toch wel zeer specifieke Meetingmilieu van Berchem, was verder de uitgesproken vlaamsgezindheid, wat

1. Lamberts, „De ontwikkeling van de sociaal-katholieke ideologie”.

2. De Maeyer & Hellemans, „Katholiek reveil”.

3. Het leger was overigens de eerste instelling die op een systematische en duurzame wijze turnleiders opleidde. *Ecole Normale de Gymnastique et d'Escrime de l'Armée*; zie ook Laporte, „Ontwikkelingen in de lichamelijke opleiding”.

4. AKBTS, verslag van 7 juni 1893. Zie ook Devenyns, *Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring*; Merckx, *De Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie*.

5. AKBTS, verslag van het turnjaar 1891-1892.

6. De Clercq, *Leven en werken van Maurits Verdonck*.

in hetzelfde jaaroverzicht beklemtoond werd door de Berchemse turners: ze lieten „geene gelegenheid voorbij gaan om meê te werken in den strijd tot het herworden van Vlaanderen”⁷. Deelname aan oefenstunden en prijskampen, met krachtoefeningen aan toestellen en met disciplinerende grond-oefeningen, waren vanzelfsprekend de hoofdactiviteiten. De turners organiseerden anderzijds ook feestjes en uitstappen met herbergbezoek, waarmee ze hun zin voor „vreugd en vermaak” toonden. Het betreffende verslagboek heeft een unieke waarde, niet enkel omdat het de activiteiten en de waarde-oriëntaties van deze kring kenbaar maakt, maar ook omdat het rapporteert over de stichting van de Belgische Katholieke Turnbond op 30 oktober 1892 te Berchem, onder het ere-voorzitterschap van dezelfde Frans Van Hombeek.

De Berchemse Turnkring toonde zijn vooruitstrevend karakter ook door als één van de eersten in het land een juffersafdeling op te starten. Dit gebeurde in 1921, het jaar waarin overigens ook de titel *Koninklijke* Berchemse Turnkring werd verworven. De historische schets die Schmook van deze en latere perioden in het kader van het Archief voor het Turnwezen (ARTUR) maakte, is gebaseerd op mondelinge getuigenissen, onder meer van Maria Janssens-Filet die al vroeg in de jaren twintig de leiding van de juffers op zich nam. Zijzelf had scholing in de lichamelijke opvoeding genoten in de zogenaamde „Provinciale Cursus” en introduceerde in de Berchemse turnzaal elementen uit de danswereld en uit de Zweedse gymnastiek, waarover verder meer. Vooral op het einde van de jaren dertig zag men de turnkringen ook licht zwenken in de richting van de moderne sporttakken; hiervan getuigt te Berchem op dit moment nog een overgebleven polsstok. Mede onder impuls van deze ontwikkelingen veranderde de sfeer in de Koninklijke Berchemse Turnkring. Het viriel-militaristische verschoof naar de achtergrond en, zoals Maria Van Hombeek (kleindochter van de hogergenoemde burgemeester en huidige erevoorzitster) getuigde, kwam de lokale politiek in de turnkring niet meer ter sprake. Het politieke engagement van het einde van de negentiende eeuw veranderde in een openheid, die de vereniging in 1936 zelfs in conflict bracht met hogere instanties van de Belgische Katholieke Turnbond⁸. Ondanks de economische crisis van de jaren dertig bleef een harde kern geestdriftig verder turnen. Voor velen was het trouwens de enige vorm van vrijetijdsbesteding, wat samenhang met de sociale afkomst van de leden.

Lijsten van de juffers uit 1933 bevestigen de lage afkomst van de leden. Zeventien juffers-leden, geboren tussen 1905 en 1921, hadden de volgende beroepen: bediende (2), huishoudster (2), naaister (4), fabriekswerkster (5), zonder beroep (de 4 jongsten). Allen woonden in Berchem zelf, met uitzondering van twee die uit Antwerpen kwamen. De lijst van juffers-leerlingen bevat 31 namen, geboren tussen 1921 en 1927, waarvan er eveneens twee uit Antwerpen afkomstig waren. Hoe het turnen en het verenigingsleven

7. AKBTS, verslag van het turnjaar 1890-1891.

8. Schmook, *De Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring*, 46. AKBTS, verslagboek Juffersafdeling 1921-1974.

werden ervaren, kon worden achterhaald via interviews. Terugkerende elementen hierin zijn vriendschap, trots, zin voor perfectie, zin voor groepsprestatie en belangeloze inzet. Deze elementen culmineerden jaarlijks bij de voorbereiding van en de deelname aan de bonds- en gouwfeesten. Voor het aanleren van de opgelegde gezamenlijke oefeningen werden dikwijls extra oefenstunden ingelast, bovenop de tweemaal twee uur die wekelijks gebruikelijk waren. Was de politieke strijdbaarheid van de beginperiode verdwenen, dan bleven in de tussenoorlogse periode toch de idealen in verband met turnen en met samenwerken onder gelijkgezinden levendig.

Vooral ook met betrekking tot de naoorlogse periode bieden de interviews nuttige gegevens⁹. De informanten waren evenwel karig met hun informatie over de katholieke dimensie van de turnkring. Bij speciale gelegenheden werd er telkens een eucharistieviering opgedragen, wat ook gerapporteerd werd in het verslagboek 1921-1974. Een actieve rol speelde E.H. Veters, die in 1952 proost werd van de kring. Met de toename van het aantal leden, vooral jongeren, verloor de Koninklijke Berchemse Turnkring na de Tweede Wereldoorlog zijn homogene sociale samenstelling. Leden uit verschillende lagen van de bevolking sloten zich nu aan. Dit hing ook samen met de oprichting, vanaf 1961, van bijkomende afdelingen in de buitenwijken van de gemeente, en met de uitbreiding naar andere sporttakken als tafeltennis en volleybal, waarvoor men zich aansloot bij de Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België (° 1907)¹⁰. Het hoofdbestanddeel bleef echter het turnen, en men bleef hiervoor vanzelfsprekend aangesloten bij de Belgische Katholieke Turnbond, hoewel Berchem zich vanaf 1962 distantieerde van de bondsfeesten. De indrukwekkende uitbouw van de kring (tot 2000 leden in de jaren zeventig) hing tevens samen met de organisatie van grote lokale feesten, de zogenaamde „gymmozaïeken”, en van populaire winter- en zomersportkampen. Een andere factor was het aantrekken van monitoren met een licentiaats- of regentaatsdiploma of met een diploma van het Bestuur van Lichamelijke Opvoeding, Sport en Openluchtlevens (BLOSO). Mede wegens hun onkostenvergoedingen ontstonden spanningen met niet-gediplomeerde en vrijwillige medewerkers. De fierheid waarmee deze oudgedienden vergoedingen vanwege hun „geliefkoosde” kring weigerden, is kenmerkend voor het vroegere turnidealisme, een idealisme en een „verkleefdheid” die wegebden toen men van een turnkring meer en meer evolueerde naar een „vrijtijdsbedrijf”.

De pioniersfunctie die de Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring op vele vlakken vervulde, maakt deze kring tot een bijzonder geval. Na vergelijking met andere katholieke turnkringen in Vlaanderen, waarvan er tachtig werden bestudeerd in het kader van het Archief voor het Turnwezen, kwamen de volgende specifieke kenmerken naar voren: de Berchemse kring vervulde een pioniersrol op nationaal vlak; hij vertoonde tijdens de beginperiode een militante vlaamsgezindheid; het juffersturnen werd er vroeg en

9. Schmook, *De Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring*.

10. Zie hiervoor Pittoors, *Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België*.

ernstig aangepakt; men keerde er zich vroeg af van de traditionele bondsfeesten; tenslotte heeft de kring in de recente periode een extreem hoog aantal leden en een grote diversiteit van programma's. Dit alles getuigt van een consequente vooruitstrevendheid in vergelijking met andere turnkringen.

In een groot aantal opzichten toont de kring zich overigens wel representatief voor de tachtig andere. Bijvoorbeeld inzake de rigide taakverdeling in het bestuur, de diepe verankering in het plaatselijke sociaal-culturele leven, het belang van de (feestelijke) randactiviteiten, en vooral de geestdrift voor de systematische lichaamsoefeningen en de collectieve deelname aan prijskampen. Opmerkelijk is tenslotte de typische turnsubcultuur¹¹, met eigensoortige uniformen, vlaggen en attributen en met een eigen taalgebruik, dat zich reflecteerde in het turnjargon, in (stap)liederen¹², in namen en leuzen van verenigingen, zoals Willen is Kunnen, Eikels worden Bomen, Hou en Trouw enz. Deze elementen, die getuigen van sterke moreel-pedagogische drijfveren, verdwenen de laatste decennia grotendeels uit het gezichtsveld, samen met de traditionele bondsfeesten en massa-oefeningen. Dit gebeurde ten voordele van een losser verenigingsverband en van vrijblijvende recreatie en sportieve competitie. De Belgische turngeschiedenis toont dus kenmerkende ontwikkelingen op het niveau van de lokale kringen. Hetzelfde kan worden gezegd van het niveau van de per provincie georganiseerde turngouwen.

2. Katholieke gouwen voor heren en juffers

Om de communicatie en de interactie tussen het groeiend aantal kringen te vergemakkelijken, begon de Belgische Katholieke Turnbond in 1896 met de oprichting van gouwen. Dit proces van decentralisatie werd grotendeels doorgevoerd vóór de Eerste Wereldoorlog, maar kende een nasleep die pas in 1959 werd beëindigd toen de provincie Luxemburg zich loskoppelde van de Luikse gouw. De Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw (KKAT) was de eerste in de rij¹³. Deze nieuwe organisatie ontpopte zich tot een sterk gestructureerd geheel met een gouvraad, waarin de afgevaardigden van de kringen zetelden, en met een gouwbestuur dat enerzijds bestond uit een administratief bestuur en anderzijds uit een technisch comité (beide stonden in contact met hun equivalenten op nationaal niveau). De jaarlijkse gouwfeesten waren grote successen, maar de grootste verdienste van de KKAT was de opleiding van turnleiders.

De opleidingsinitiatieven van de KKAT namen vooral in de tussenoerlogse periode uitbreiding, parallel overigens met het stijgend aantal kringen

11. Vanreusel & Renson, „Sport als subcultuur”. Zie ook Haemhouts, *De subcultuur van de turner*.

12. Tolleneer, „De geest en de leest”.

13. Meeusen, *De Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw*; zie ook de samenvatting in *Hermes*, XXII (1991) 141-153.

(dit aantal evolueerde van acht in 1896 naar 50 in 1926)¹⁴. De gouvleer-gang die begin 1924 startte en die gespreid was over twee studiejaar, be-vatte technische lessen, ontleedkunde, moraal en maatschappijleer. Hij schonk aandacht aan verschillende stelsels, maar vooral aan het zogenaamde Happel-stelsel. Jacob Happel was een ingeweken Duitser, wiens systeem te-rugging op dat van zijn landgenoten Adolf Spiess (1810-1858), Friedrich Ludwig Jahn (1778-1852) en de filantroop Johann Christoph GuthsMuths (1759-1839). Zijn „zeszijdig” turnsysteem was een uiterst rationalistische en statische wijze van turnen¹⁵. De turnbonden hadden zich halsstarrig vastgeklampt aan dit Happel-systeem. Hiermee stonden ze lijnrecht tegen-over de Belgische onderwijsverantwoordelijken, die geopteerd hadden voor de Zweedse gymnastiek¹⁶. Deze gymnastiekmethode, die in de tussenoor-logse periode meer dynamiek en zwier begon te vertonen, gaat historisch te-rug op Per Henrik Ling (1776-1839) en Franz Nachtegall (1777-1847) en via die weg eveneens op GuthsMuths¹⁷. De „Duits-Zweedse” gespletenheid, die een sterke stempel drukte op geschiedenis van de lichamelijke opvoe-ding¹⁸, werd op een unieke manier getoond in het programma van de Ant-werpse „Provinciale Cursus”¹⁹. Dit initiatief van de provincie was erg po-pulair, ook bij de leden van de turnkringen, in die mate zelfs dat de KKAT-leergangen evolueerden in de richting van een voorbereiding op de Provin-ciale Cursus.

De KKAT-leergangen zelf verhuisden in de loop van het interbellum van de stad Antwerpen naar andere plaatsen in de provincie. Hiermee beant-woordde men aan de onstane nood in de uithoeken van de provincie. In de vooroorlogse periode had het turnen zich beperkt tot de stad Antwerpen en tot het zuidwestelijke gedeelte van de provincie. In het interbellum werd het turnen vooral in de Kempen sterk bevorderd, om in die „voor de Turnzaak nog dorre grond het goede zaad te gaan strooien”²⁰. Het aantal kringen in plattelandsgemeenten nam toe, wat vooral na de Tweede Wereldoorlog zou leiden tot een aanzienlijk ruimere geografische spreiding. Op het structurele vlak vertaalde deze spreiding zich in de oprichting van afzonderlijke verbon-den: het Koninklijk Antwerps Turnverbond, het Koninklijk Katholiek Kem-pisch Verbond, het Mechels Verbond, Het Neteverbond en het Rupelver-

14. Meeusen, *De Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw*, 122.

15. Smulders & Renson, „A social analysis of the introduction of Jahn's gymnastics”; De Meyer, *Nicolaas Jan Cupérus*; De Weerdt, *Het leven en werk van Joseph Isenbaert*; Happel, *De zeszijdige en evenredige houding*; Tolleneer, „Oscar Delaive”; Id., „Lichaamsoefeningen en turnprogramma's”.

16. Cupérus, *La gymnastique suédoise*, 86-87; Renson, „Een kwestie van lichaam en geest”; De Vroede, „The introduction of Swedish gymnastics”. Zie ook de bijdrage van D'hoker & Van Assche in deze bundel.

17. De internationale turnhistoriografie heeft zich tot nog toe vooral toegelegd op de identificatie van dergelijke kettingen van vooraanstaande figuren. Hierbij werd het model van de ideeëngeschiedenis gehanteerd en bleven de echte lichaamsculturele aspecten buiten beschouwing, aldus Eichberg, „Von Tristram Shandy zu 'Marshall Vorwärts’”.

18. Laporte, „Ontwikkelingen in de lichamelijke opleiding”.

19. Tolleneer, „Oscar Delaive”.

20. *Belgica*, XI (1921) 2. Een soortgelijke ijver resulteerde in de oprichting van talrijke nieuwe verenigingen in de Rupelstreek; zie hiervoor *Salto*, X (1994) 1-4.

bond. In feite wordt hier een tendens weerspiegeld die in het hele land bestond: het turnen beperkte zich niet langer tot verstedelijkte en geïndustrialiseerde streken, maar kwam ook op het platteland tot bloei, met structurele gevolgen zoals de oprichting van de gouden Luxemburg en West-Vlaanderen²¹.

De bloei van de katholieke turnkringen in steden en industriegemeenten had met verschillende zaken te maken. Het was immers daar dat er infrastructuur voorhanden was, denken we maar aan de turnzalen van scholen. Het had ook vooral te maken met de dreiging die, precies daar, uitging van antiklerikalen en socialisten, en van hun respectieve (turn)organisaties. Tijdens het interbellum stond de vormingstaak van de Belgische Katholieke Turnbond in het licht van de Katholieke Actie. Het eerste congres van de Turngouw Antwerpen-Limburg, in Antwerpen op 28 januari 1923, besteedde aandacht aan de oproep van paus Pius XI om het katholieke vormingswerk te intensifiëren. De Katholieke Actie vormde zelfs het hoofdthema van het vierde Antwerpse turncongres in 1937. De turners, ooit de „properste, de best gedrilde, de moedigste van de jeugdtroepen van Christus-Koning”²² genoemd, stonden volledig achter dit gedachtengoed. Ze verzetten zich anderszinds hardnekkig tegen het verlies van onafhankelijkheid. Het Jeugdverbond voor Katholieke Actie (JVKA) dreigde de zelfstandigheid van de Belgische Katholieke Turnbond in gevaar te brengen, wat een zekere spanning tussen de beide organisaties met zich meebracht. De turnbond had eenzelfde soort van dubbelzinnige verhouding met de Association Catholique de la Jeunesse Belge (ACJB), de Katholieke Actie-koepel in Wallonië²³.

De Belgische katholieke turnbeweging kende tijdens de jaren dertig een gevoelig ledenverlies. Plaatselijke proosten bleken vaak meer belangstelling te hebben voor bijvoorbeeld de Katholieke Arbeidersjeugd, één van de steunpilaren van de Katholieke Actie. Andere factoren ter verklaring van de teruggang waren de algemene economische crisis en de concurrentie van de moderne sporttakken. In West-Vlaanderen viel het aantal kringen alleszins terug van een 40-tal in de jaren twintig naar 15 in 1938²⁴. Antwerpen evolueerde van 50 herenturnkringen in 1936 naar 37 in 1940²⁵. Men was vooral bezorgd over het leerlingenbestand. Bij de interpretatie van de (erg beperkt) beschikbare cijfers moet vanzelfsprekend rekening worden gehouden met de nationale demografische evolutie. Wat betreft de 10 à 14-jarigen toonde zich daar een zeer opmerkelijke teruggang; voor de jongens ging dit van 349.295 in 1920 naar 252.427 in 1930 (terwijl de ganse bevolking significant toenam)²⁶.

21. Tolleneer, „Historische schets”.

22. *Jeugdkongres te Antwerpen op 26 augustus 1928*, 138.

23. Tolleneer, „Gymnastics in Belgium in the interwar period”.

24. Marcel Leperre, maatschappelijk assistent en gouwsschrijver van de West-Vlaanderen Turngouw, rapporteerde over zijn enquête in *Ons Bondsblad*, VII (1938) 3, 3-5; VII (1938) 4, 6-7; VII (1938) 5, 6-7.

25. Meeusen, *De Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw*, 122-123.

26. *Volkstelling 5: bevolking naar burgerlijke staat en leeftijd. a: Rijk, gewesten, provincies en arrondissementen* (Brussel, Nationaal Instituut voor de Statistiek, 1981) 10.

Het interbellum was de periode waarin het katholieke juffersturnen van de grond kwam. Niet alleen in Berchem, maar in meerdere Antwerpse kringen, werden damesafdelingen gesticht. In 1923 werd de Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw (KAJT) opgericht. Dit gebeurde in het kader van de katholieke vrouwenbeweging die na de Eerste Wereldoorlog tot bloei kwam. Via de eerste KAJT-voorzitster, Antonia Anna Lambotte-Pauli, was er trouwens een band met de Kristelijke Arbeiders Vrouwenbeweging (KAV) en met de Vrouwenbond Constance Teichman²⁷. Het feit dat die band zeer sterk werd aangetrokken, riep weerstand op bij de leden van het gouwbestuur. Het leidde waarschijnlijk ook tot het vroege ontslag, in september 1924, van Lambotte-Pauli²⁸. Na de oprichting in 1923 ontwikkelde de KAJT zich gestaag zodat in 1925 het aantal kringen twaalf en het aantal leden 606 bedroeg. Dit ledenaantal overschreed tijdens het interbellum nooit de kaap van de 1000 turnsters. De explosie van het aantal turnsters kwam pas na de Tweede Wereldoorlog, en dan vooral in de periode 1965-1975, waarin de KAJT haar ledenaantal zag evolueren van ongeveer 5000 naar 15.000. Naast de traditionele afdelingen van de leerlingen en de leden (vanaf 15 jaar), kwamen er in de jaren zestig afdelingen voor kleuters en dames (vanaf 21 jaar).

Het late ontstaan en de trage groei tijdens het interbellum hadden te maken met de rol van de kerkelijke overheid. Het verslag van de KAJT-bestuursvergadering van 29 mei 1928 refereert naar een krantartikel van Elza Wolf²⁹. Uit dit artikel geven we het volgende citaat uit een pauselijke brief naar aanleiding van atletiek- en gymnastiekwedstrijden te Rome: „Niemand moge gelooven dat wij het lichaam, het kostbare vat des geestes, bevalligheid en vaardigheid, en gezondheid en kracht weigeren, doch alles worde aangepast aan tijd, plaats en omstandigheid, opdat al wat de deugd kan schaden, ijdelheid en hartstocht, vermeden wordt. Wanneer de hand der vrouw zich moet verheffen, dan wenschen en bidden wij, dat dit altijd en alleen voor gebed en weldoen moge zijn!”

De Belgische aartsbisschop Van Roey toonde zich milder, maar in 1927 had hij toch KAJT-voorzitster Hellemans-De Strijcker en ondervoorzitster Marck-Rooftthoof ontboden. In dit gesprek drong hij aan op „een reglement dat zijne volledige goedkeuring zou voldoen”³⁰. Het nieuwe reglement, dat in november van dat jaar van kracht werd, verbood vooral de organisatie van gemengde feesten en de inschakeling van mannelijke turnleiders. Er werden straffen gegeven, bijvoorbeeld aan de kring van Hemiksem die een gemengde uitstap naar de kust had georganiseerd³¹, maar het reglement

27. Christens & De Decker, *Vormingswerk in vrouwenhanden*, 207.

28. Lambotte-Pauli werd vervangen door Hellemans-De Strijcker die op haar beurt in 1929 plaats maakte voor M.L. Marck-Rooftthoof. Deze laatste was de echtgenote van Hendrik Marck, de Berchemse politicus die op het einde van de jaren dertig minister van Vervoer en van Openbare Werken werd.

29. AKAJT, verslagboek 1923-1928 (knipsel).

30. Van Looy, *De Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw*, 31-32. AKAJT, verslagboek 1923-1928.

31. Van Looy, *De Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw*, 31-32. AKAJT, verslagboek 1923-1928.

bleek in de praktijk onmogelijk naar de letter toe te passen. In de spanning tussen de geestelijke overheid en de lokale kringen, die hun dagelijkse gewoonten niet zomaar wilden aanpassen, speelde E.H. Janssens, KAJT-proost vanaf 1927, een bemiddelende rol. Kleine toegevingen konden van dan af worden verkregen, maar enkel na schriftelijke aanvraag vanwege de kringbesturen. De kerkelijke overheid bleef de juffers evenwel met strenge blik controleren. De oprichting van een afzonderlijke juffersbond in 1933, de Bond der Nationale Juffersturnkringen van België, was hiervan een gevolg³². Om de goede zeden te bewaren moesten de gouvfeesten op gesloten terreinen plaatsvinden en werden er uitsluitend vrije oefeningen of grond-oefeningen getolereerd. Toesteloefeningen werden pas toegelaten in de naoorlogse jaren, toen de persoonlijke kampioenschappen voor juffers in voege kwamen, en ze zouden pas nadien ook op gouvfeesten te zien zijn (wat een omgekeerde evolutie was dan bij de heren, waar de toestelkampioenschappen precies uit de bonds- en gouvfeesten groeiden). Na de Tweede Wereldoorlog viel de druk van de geestelijkheid stilaan weg. De kledij van de juffers bleef nochtans de nodige aandacht opeisen, zoals blijkt uit het reglement van de gowwkampioenschappen van 1966: „werkkledij die te kort, te doorschijnend of te ver uitgesneden is, wordt bestraft met één punt, of uitsluiting”³³. Aan het einde van de jaren zestig was het bovendien voor mannelijke trainers nog steeds niet toegelaten om hun turnsters op het wedstrijdplatform bij te staan. Zo mocht Erik Van Assche, naar eigen zeggen (1992), de topturnster Horta Van Hoya wel trainen, maar niet vergezellen op wedstrijden. Het feit dat de KAJT de laatste jaren bleef weigeren een gemengd gouvfeest te organiseren (en pas in 1992 toegaf), heeft minder te maken met moreel-religieuze overwegingen, dan wel met een diepgewortelde drang om zelfstandigheid ten opzichte van hun - overigens minder succesrijke - mannelijke tegenhangers te bewaren.

Vergelijkbare deelstudies over Oost-Vlaanderen³⁴ zetten de Antwerpse gegevens in een breder daglicht en bevestigen een aantal belangrijke historische aspecten: de verankering van de werking in de katholieke zuil, de afremming en bestraffing van „voortvarende” ontwikkelingen in het juffersturnen (de Gentenaar Maurits Verdonck werd zelfs uit de bond ontslagen), de algemene teruggang op het einde van de jaren dertig, de opkomst van de gowwkampioenschappen na de Tweede Wereldoorlog enz. Men mag anderzijds de specifieke karakteristieken niet uit het oog verliezen. De Antwerpse katholieke turnbeweging was en is de meest talrijke en de meest dynamische van het land (hiermee zetten ook de katholieken de traditie verder die halverwege de negentiende eeuw was opgestart door Joseph Isenbaert en Nicolaas Jan Cupérus³⁵). Bovendien vormt deze provincie, samen

32. Deze bond fusioneerde pas na de Tweede Wereldoorlog, in 1947, met de herenbond tot de zogenaamde Belgische Katholieke Turn- en Sportfederatie, waarover verder meer.

33. *Salto*, I (1966-1967) 4, 11.

34. Vercruyssen, *De katholieke jongensturnkringen in het Waasland*; De Schrijver, *De katholieke jongensturnkringen in Zuid-Oost-Vlaanderen*; De Clercq, *Leven en werken van Maurits Verdonck*.

35. De Weerdt, *Het leven en werk van Joseph Isenbaert*; De Meyer, *Nicolaas Jan Cupérus*.

*De jongensafdeling van de turnkring Lenig en Gezwind van de Katholieke Volksbond van Turnhout in 1925.
(Leuven, KADOC, collectie Stadsarchief Turnhout)*

De turnkring Vlug en Vroom van de Sint-Jozefsparochie van Leuven, 1926.

(Leuven, KADOC; fotogr. W. Bilmeyer)

overigens met Oost-Vlaanderen, een uitzondering door het gescheiden bestaan van een heren- en een juffersgouw. Tegelijk leggen ze hiermee op een scherpe wijze waarde-oriënteringen bloot die bestonden in de katholieke cultuur. Ze tonen tevens, zeker ook met de creatie van het tussenniveau van de verbonden, het hypergestructureerde karakter van hun turnorganisaties.

Bekijken we in een korte uitweiding de beide wereldoorlogen. Er is momenteel weinig archiefmateriaal beschikbaar over het Belgische katholieke turnen tijdens de wereldoorlogen. Het meeste daarvan betreft precies ook de werking in de Antwerpse en Oostvlaamse gouwen. De turnkring Kracht en Geduld Sint-Niklaas was de enige van de vier verenigingen uit het Waasland (Oost-Vlaanderen) die zijn werking tijdens de Eerste Wereldoorlog verderzette, hoewel men bepaalde perioden inactief bleef wegens de bezetting van de turnzaal door de Duitsers. Kracht en Geduld richtte onder de naam van liefdadigheidsfeesten zelfs enkele feesten in³⁶. Tijdens de Tweede Wereldoorlog viel de werking van de Oostvlaamse gouw stil, in die zin dat turnleiderslessen werden uitgesteld en dat de goubijdragen niet meer werden gevraagd. Wel zag men een tendens tot samenwerking met andere verenigingen in de sfeer van sport en cultuur³⁷. Een merkwaardige activiteit ontwikkelde de kring Eikels worden Bomen van Zottegem, waarvan de jaarlijsten in de periode 1941-1944 van 38 tot 56 leden bevatten. Dit gebeurde onder meer met de organisatie van en de deelname aan turnfeesten³⁸. De administratieve en technische besturen van de Antwerpse KKAT kwamen elk een tiental keren bijeen tijdens de Tweede Wereldoorlog. In 1941 werd er zelfs gestart met een clandestiene cursus voor leerling-turnleiders³⁹. Op nationaal vlak viel de publikatie stil van de bondstijdschriften *Ons Bondsblad* en *Le Signal*. Daarmee werden belangrijke communicatiekanalen geblokkeerd van de Vlamingen aan de ene kant en de Franssprekenden aan de andere kant. Heeft de BKT altijd gescheiden tijdschriften gehad? En hoe evolueerde de verhouding tussen de taalgroepen?

3. *Vlamingen en Walen*

Bij de stichting van de Belgische Katholieke Turnbond in 1892 speelden de Vlamingen een betekenisvolle rol. Erevoorzitter Frans Van Hombeek, politicus van de uitgesproken vlaamsgezinde Meetingpartij, mag hiervan als een exponent worden beschouwd. De Belgische Katholieke Turnbond (BKT) onderging invloeden vanwege de oudere Belgische Turnbond, gesticht in 1865. De progressieve liberaal Nicolaas Jan Cupérus (1842-1928) had op deze laatste een sterke Vlaamse stempel gedrukt via zijn Nederlandstalig tijdschrift

36. Vercruyssen, *De katholieke jongensturnkringen in het Waasland*, 50.

37. AOVGT, verslagboek 1941-1945.

38. De Schrijver, *De katholieke jongensturnkringen in Zuid-Oost-Vlaanderen*, 62-63. AEWB-Zottegem, verslagboek 1939-1941; AEWB-Zottegem, verslagboek 1938-1941, Sint-Lievens-Esse.

39. AATG, verslagboek der vergaderingen van het Technisch Comité 1936-1948.

Volksheil en via zijn talrijke initiatieven ter ontvoogding van de Vlaamse volksklasse⁴⁰. Soortgelijke emancipatorische krachten waren werkzaam in de katholieke turnbeweging. De katholieke turners stelden zich evenwel duidelijk minder strijdbaar op, zoals blijkt uit hun bondstijdschrift *Belgica* (1895-1914; 1920-1929). Vooral nadat, al in 1893, de eerste BKT-voorzitter Prosper Poulet (later Eerste Minister) werd vervangen door Emile de Lalieux, hadden de Franssprekenden de overhand in de nationale beleidsorganen. Dit zorgde voor ontevredenheid bij de Vlamingen. In die toestand kwam verandering toen baron Pierre de Dieudonné, precies wegens zijn tweetaligheid, voorzitter werd in 1909. In deze periode zien we ook de eerste (mislukte) pogingen om het nationaal secretariaat te ontkoppelen in de richting van afzonderlijke Vlaamse en Franstalige secretariaten⁴¹. Voor deze ontkoppeling moest men wachten op de beleidsperiode van de Vlaming Joseph Gobbers die in 1923 het voorzitterschap overnam van de Franstalige Felix Van de Kerckhove (vanaf 1919 voorzitter). Niet toevallig in de periode van de grote Vlaamse verwezenlijkingen, zoals de vernederlandsing van de Gentse universiteit (1930), slaagde Gobbers erin om Vlamingen te betrekken in de werking op alle niveaus van de bond. Voor een uitgesproken Vlaams militanisme, zoals dit aan de dag werd gelegd door de bovengenoemde Verdonck, was evenwel geen plaats in de BKT. Zonder over cijfers te beschikken kan men stellen dat de concurrerende Vlaams-nationale Blauwvoetbond (*1929) een aantal van de kringen naar zich toetrok, en dus medeverantwoordelijk was voor de BKT-teruggang in het Vlaamse landsgedeelte tijdens de jaren dertig⁴². In de BKT ontwikkelden Vlamingen en Franstaligen hoe dan ook een eigen werking, wat het best tot uitdrukking kwam in de genoemde tijdschriften *Ons Bondsblad* (1932-1940) en *Le Signal* (1932-1940).

Na de Tweede Wereldoorlog werd in dit federaliseringsproces in zekere zin een stap teruggezet met het voorzitterschap van Pierre Paul De Nayer (van 1946 tot 1974). Zijn unitaristische visie op België kwam tot uitdrukking in het tweetalige tijdschrift *Hermes*, dat werd verspreid vanuit de tweetalige Katholieke Universiteit van Leuven, waar De Nayer directeur was van het Instituut voor Lichamelijke Opleiding. De geneesheer De Nayer was trouwens een spilfiguur in meerdere segmenten van het Belgische katholieke verenigings- en welzijnswerk. Echte communautaire veranderingen kwamen er in 1972, toen binnen de BKT afzonderlijke structuren ontstonden: de „Nederlandstalige Gemeenschap” en de „Franstalige Gemeenschap” kregen elk hun voorzitter, hun secretaris en hun ledenblad (respectievelijk *Salto* en *Main dans la main*, later *Gym-jeunes*). Als gevolg van de wetgevende en politieke ontwikkelingen inzake culturele autonomie, kwam het in 1978 tot de oprichting van volledig gescheiden federaties, enerzijds de Katholieke Vlaamse Turnfederatie (KVT), en anderzijds de Association Belge Catholique

40. De Meyer, *Nicolaas Jan Cupérus*.

41. Tollenceer, „Belgian catholic gymnasts”; Van Haver, *Het turnen en de Vlaamse Beweging*.

42. Tollenceer, „Gymnastics in Belgium in the interwar period”.

Francophone de Gymnastique Sportive et Culturelle (ABCFGSC). Het decentralisatieproces en de ontvoogding van de Vlaamse turners werden dus na meer dan tachtig jaar bezegeld met deze nieuwe organisaties. In deze recente gebeurtenissen en in de werking van de koepelfederatie die de BKT in 1978 werd, speelde Achille Diegenant, die De Nayer in 1974 opvolgde, een centrale rol. Na een halve eeuw van niet-politieke voorzitters, werd met de christen-democratische politicus Diegenant de traditie heropgenomen van vóór de Eerste Wereldoorlog, toen de politici Pouillet, de Lalieux en de Dieu-donné het beleid en de waarde-oriëntaties bepaalden.

Belgica, het blad uit de beginperiode, had een verzorgde vorm en een rijke inhoud. De inhoud en de vorm van de daaropvolgende bondstijdschriften waren van een mindere kwaliteit. Uit de kwantitatieve analyse van Van Haver⁴³ van de periode 1895-1914, blijkt dat 51,8 % van de oppervlakte van *Belgica* werd gebruikt voor Nederlandstalige artikels, tegen 48,2 % voor Franstalige. De analyse wijst uit dat de officiële berichten consequent in de twee talen verschenen tussen 1895 en 1914. Tussen 1898 en 1906 was dat zelfs het geval voor bijna alle artikels⁴⁴.

4. *Lichaamsoefeningen in nationaal perspectief*

Het negentiende-eeuwse turnen had onder invloed van Jahn een sterk nationalistisch en militaristisch karakter meegekregen. Zoals in de Belgische Turnbond was deze dimensie sterk voelbaar in de katholieke bond, waarvan de officiële naam in 1892 trouwens Katholieke Turn- en Wapenbond van België was. De benaming werd in 1895 veranderd in Nationalen Bond der Katholieke Turn- en Wapenmaatschappijen van België, gelijkvormig met de Franstalige benaming Fédération Nationale des Sociétés Catholiques de Gymnastique et d'Armes de Belgique. De opeenvolging van namen weerspiegelt op een significante manier de opeenvolging van oriëntaties van deze bond. Na de traumatische ervaringen van de Eerste Wereldoorlog werd hij veranderd in Nationaal Verbond der Katholieke Turnkringen en van Voorbereiding tot den Legerdienst. In 1924 werd het laatste gedeelte van deze naam weggelaten, aangezien in de algemene werking en in de oefenprogramma's de wapenkundige aspecten naar de achtergrond verdwenen⁴⁵.

Voor de vooroorlogse periode van de BKT kan worden samengevat met de woorden „voor God en Vaderland”. Naast de hierboven besproken weerbaarheid ten overstaan van „antiklerikalen”, was de dienstbaarheid aan het vaderland een hoofddoelstelling. Dit blijkt ten overvloede uit de retorische passages in *Belgica* en uit de verslaggeving van grote gebeurtenissen

43. Van Haver, *Het turnen en de Vlaamse Beweging*.

44. De betrouwbaarheid van Van Havers studie blijkt uit vergelijking met de resultaten van een gelijkaardig onderzoek van Merckx, *De Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie*.

45. Met de nieuwe Franstalige naam Fédération Nationale des Sociétés Catholiques de Gymnastique et de Préparation au Service Militaire gebeurde uiteraard hetzelfde.

waarin het vaderlandse volkslied *La Brabançonne* en de Belgische driekleur („het zinnebeeld van vaderland, godsdienst en koninkdom”⁴⁶) trouw onder de aandacht werden gebracht. In de loop van de eerste bestaansperiode werd dit eerder milde patriotisme omgebogen in een meer uitgesproken nationalisme, zonder evenwel in extremen te vervallen zoals in Duitsland en Frankrijk⁴⁷. Dit proces liep parallel met de toenemende spanningen in Europa en met de veranderingen in de Belgische militaire wetgeving. Vanaf 1909, het jaar waarin de wet op de beperkte persoonlijke dienstplicht (één zoon per gezin) werd goedgekeurd en vooral na 1913, het jaar waarin de persoonlijke dienstplicht algemeen werd⁴⁸, kwam de fysieke en morele voorbereiding op de legerdienst centraal te staan. Zonder aan echte militaire vorming te willen beginnen, eisten de turners deze opdracht voor zich op. Met name Cupérus en de Belgische Turnbond waren in 1910 de initiatiefnemers van de *Association des Fédérations Belges d'Exercices Physiques pour la Préparation Militaire* (AFBEPPM). Deze organisatie overkoepelde de bestaande sportbonden en turnbonden. Naast de katholieke turnbond, die lid was van bij de aanvang, zetten ook de socialistische turners (!) zich in 1912 achter de nationalistische en militaristische doeleinden van deze organisatie. De AFBEPPM, die overigens concurrentie te duchten had van de *Fédération Nationale des Sociétés de Préparation Militaire*, zag zijn prille ontwikkeling afgebroken bij het begin van de Eerste Wereldoorlog.

Het lidmaatschap van de AFBEPPM, en retorische bespiegelingen van vooraanstaanden, zijn natuurlijk onvoldoende als maatstaf voor de militaristische dimensie van de BKT. Een analyse van het bondstijdschrift⁴⁹ toont de aanwezigheid en de groeiende rol van personen met een wapenkundige achtergrond en een militair beroep. In de lokale kringen, zoals in de Berchemse Turnkring, waren de turnleiders dikwijls militairen. Ook was er een sterke invloed, vooral via ereleden en beschermheren, vanuit de Burgerwachten en de Katholieke Wachten. Toen de Berchemse Turnkring in 1902 ter gelegenheid van de tiende verjaardag van de BKT het bondsfeest organiseerde, waren er onder de twaalf juryleden niet minder dan vijf militairen⁵⁰. Naarmate de Eerste Wereldoorlog naderde, begonnen militairen als Theo Grootenbril (uit Brugge) hun stempel te drukken op de nationale werking. Camille Van Runckelen, die lichamelijke opvoeding studeerde aan de Krijgssnormaalschool, stuurde de katholieke turners onder meer via zijn publikaties in de richting van een „toegepast turnen” (en hielp hen voor een stukje ook over de drempel van de Zweedse gymnastiek). Het ganse gebeuren van de bondsfeesten was militair getint, met marsmuziek, optochten en een schouwing van het „turnersleger”⁵¹. De orde, de tucht en de verzorgde kledij die men

46. *Belgica*, III (1897) 5, 69.

47. Arnaud, „Diviser et unir”.

48. T. Luyckx & M. Platel, *Politieke geschiedenis van België*. 2 dln (Antwerpen, 1985).

49. Tolleneer, „Formation pour la vie et formation pour l'armée”.

50. *Belgica*, VIII (1902) 5, 51.

51. *Belgica*, XVI (1910) 10, 104.

eiste en waarvoor men bijzondere prijskampen uitschreef, hadden een duidelijke militaire connotatie.

Geen enkele keer in zijn bestaan heeft de bond echte schietwedstrijden met geweren geprogrammeerd. Tijdens de bondsfeesten werden evenmin echte schermwedstrijden gehouden. Wel deed men zogenaamde wapenoefeningen, uitgevoerd met geweer, floret, sabel, grote schermstok of kleine schermstok (ook „boksen” werd hierbij gerekend). In feite bestonden deze oefeningen uit schijnbewegingen en waren ze nauwelijks meer dan grond oefeningen met een bijzondere soort van turntuigen, zoals onder meer blijkt uit Happels toonaangevende en monumentale turnhandboek (1903). Deze wapenoefeningen bestonden nog tijdens het eerste deel van het interbellum, maar verdwenen dan stilaan uit de bondsprogramma's. Vooraleer de wapens voorgoed verdwenen, zag men ze nog tijdens lokale feesten als onderdeel van de zogenaamde „poses plastiques” of „marmeren beelden” (in een ultieme graad van abstractie zou men kunnen zeggen). Samen met de militaristische, verdween ook grotendeels de moreel-pedagogische dimensie van orde en tucht, en kreeg het turnen zijn hedendaags uitzicht van moderne sporttak tussen de andere.

De evolutie van de nationale jaarprogramma's van de BKT kunnen tot op zekere hoogte een beeld geven van de evolutie van de turnoefeningen in het algemeen. Dit was het uitgangspunt van een onderzoek waarbij een steekproef van acht jaarprogramma's werd gebruikt, gespreid over honderd jaar mannenturnen⁵². Daarbij werd vooral gekeken naar de wijze van beoordeling, naar het aantal deelnemers en naar de gebruikte attributen; drie dimensies dus waarop de sterk gediversifieerde programma-elementen gesitueerd werden. Twee illustratieve uitersten zijn „massademonstraties van vrije oefeningen” en „individuele wedstrijden in hoogspringen met springplank”. Laatstgenoemde soort, objectief beoordeelbare (moderne sport-) wedstrijden hebben slechts een beperkte rol gespeeld in de BKT-geschiedenis. Eerstgenoemde demonstraties, symbool bij uitstek van de collectieve kracht van de bond, verdwenen na de Tweede Wereldoorlog, toen de traditie van de bondsfeesten verwaterde. Uit de kwantitatieve analyse onthouden we nog het volgende. Tot 1960 waren de prijskampen per afdeling veruit de meest typische onderdelen van de bondsfeesten / bondskampioenschappen. Prijskampen per afdeling betroffen niet enkel vrije oefeningen, maar ook toestel-oefeningen in de stijl van het klassikale (school)turnen van Spiess. Tijdens de laatste decennia werd op het nationale vlak bijna uitsluitend individueel (toestel)turnen geprogrammeerd, waarbij men streefde naar een steeds objectievere wijze van beoordeling. De bevindingen bevestigen de wijdverspreide hypothese dat het turnen in de twintigste eeuw langzaam maar zeker evolueerde naar een moderne sporttak. Dit sportificatieproces werd afgerond in de jaren zeventig. Als de lokale en alledaagse activiteiten worden meegerekend, bleef evenwel een grote variëteit aan oefenvormen bestaan. Wel zijn de statische oefeningen en de „rechte” houdingen, die kenschet-

52. Tolleneer, „Lichaamsoefeningen”.

send waren voor de gedisciplineerdheid en de „rechtschapenheid” van de negentiende eeuw, definitief vervangen door dynamische en uitdagende recreatie- en competitievormen.

De bondsfeesten en bondskampioenschappen waren niet de enige turn-ontmoetingen waaraan katholieke turners deelnamen. Succesvol waren bijvoorbeeld ook de eerder genoemde gouwfeesten, die overigens langer de traditie van massa-oefeningen konden bewaren. Inmiddels gingen ook de Open Belgische Kampioenschappen (en regionale equivalenten) de aandacht opeisen. Deze vloeiden voort uit een moeizaam proces van toenadering tussen de verschillende turnbonden. Na eerste pogingen tijdens de Tweede Wereldoorlog, stichtte men in 1947 het Belgisch Turnverbond, later Interfederaal genoemd. Buiten de Blauwvoetbond (°1929) die had opgehouden te bestaan, waren alle federaties er lid van: de Koninklijke Belgische Turnbond (°1865), de Belgische Katholieke Turn- en Sportfederatie (°1892), de Socialistische Turnbond van België (°1904), de Belgische Bond voor Lichamelijke Opvoeding (°1907), de Belgische Bond voor Opvoedkundige Gymnastiek (°1923) en de Belgische Liberale Turnbond (°1934). Dit samenwerkingsverband kende een geschiedenis met hoogten en laagten. Via interfederaal kampioenschappen, gezamenlijke feesten en cursussen, werden - met wisselend succes - de krachten gebundeld. De katholieke en de socialistische turners trachtten vooral oplossingen af te dwingen in verband met de vertegenwoordiging van het land in internationale wedstrijden. De Koninklijke Belgische Turnbond was en is de enige die in dit verband officieel wordt aanvaard door de Fédération Internationale de Gymnastique (FIG). Een protocol bracht een zekere gelijkberechtiging van 1975 tot 1978. Een nieuwe periode van toenaderingspogingen en incidenten, en van bemiddeling door de Administration d'Education Physique et du Sport (ADEPS), het Bestuur voor Lichamelijke Opvoeding, Sport en Openluchtlevens (BLOSO) en het Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité (BOIC), leidde in 1986 tot de vzw Academie van de Vlaamse Turnbonden en in 1990 tot een nieuwe overeenkomst tussen de federaties en het BOIC, ter oprichting van een Overlegcommissie van de Belgische Turnbonden³³.

De recente geschiedenis van de BKT toont dat turn- en sportfederaties onmogelijk kunnen worden bestudeerd als geïsoleerde fenomenen. Wat zich in de samenleving afspeelde - veranderingen op communautair vlak en stabiliteit op het vlak van de zuilstructuren - „weerspiegelde” zich in de turnwereld, die meer dan ooit het karakter kreeg van een complex gestructureerd en veelkleurig geheel. Er was echter meer dan weerspiegeling. Bijvoorbeeld de vastberadenheid waarmee BKT-voorzitter Diegenant ijverde voor een algemene „representatieve” turnsport, gaf hem een stem die ongetwijfeld mee richting gaf aan het brede maatschappelijke debat over de zin en onzin van verzuilde structuren. Het turnen is een bijzondere sociaal-culturele materie, in die zin dat internationale wedstrijden een wezenlijke rol spelen. Vandaar de zeer specifieke samenwerkingsverbanden die ontstonden tussen de zoge-

53. *Salto*, XIX (1991) 183, 7-8; Welkenhuysen, *Invloed van de culturele autonomie op de turnsport in Vlaanderen*.

naamde „kleur’’-federaties, en de samenwerking die zich opdroeg. Men kan hier tenslotte een zekere parallel opmerken met de periode vóór de Eerste Wereldoorlog. Na uitgesproken controverses tussen de nationale turnbonden, kwam men in 1910 tot een gestructureerd overleg. Deze krachtenbundeling stond evenwel niet in verband met nationale sportieve representatie, maar met de nationale militaire defensie.

5. *De katholieke turnbeweging over de landsgrenzen heen*

Als tegenhanger van de genoemde Fédération Internationale de Gymnastique (in 1881 als Fédération Européenne de Gymnastique opgericht door Nicolaas Jan Cupérus), stichtte men in dezelfde vooroorlogse periode, in 1911, de Union Internationale des Oeuvres Catholiques d'Education Physique (UIOCEP). Na de Tweede Wereldoorlog zou de naam worden gewijzigd in Fédération Internationale Catholique d'Education Physique (FICEP). Hoe ontwikkelde deze bond zich onder invloed van de internationale ontwikkelingen en welke rol speelden de Belgen erin? ⁵⁴.

Rond 1900 begonnen de internationale contacten tussen katholieke turners toe te nemen. Individuele verenigingen gingen de grens over om aan elkaars turnfeesten deel te nemen. Nadat de Troisième Concours de Gymnastique des Cercles, Patronages et Oeuvres de Jeunesse de France in 1900 al min of meer in een internationaal perspectief had gestaan ⁵⁵, werd een belangrijke impuls gegeven in 1908. Van 23 tot 28 september vonden feesten en wedstrijden plaats in het Vaticaan te Rome. Pius X, paus van 1903 tot 1914, toonde hiermee een positieve houding ten overstaan van de groeiende katholieke sportbeweging. Belgische turners waren te Rome aanwezig met niet minder dan zeventien kringen. Deze contacten leidden dus tot de oprichting in 1911 van het UIOCEP, waarvan de Italiaan Carpegna voorzitter werd en de Fransman Michaux en de Belg de Dieudonné ondervoorzitters. België fungeerde in 1912 als gastheer voor een internationaal („wederlandsch’’) feest te Diest en voor het derde UIOCEP-congres te Brussel, dat zich, blijkens een handgeschreven brief van de paus, weer in de aanmoediging van het Vaticaan mocht verheugen ⁵⁶. Een jaar later organiseerden Belgische turners, in het kader van de Pélérinage de la Jeunesse Belge à Rome, een reis naar Rome om er deel te nemen aan het vierde congres van de UIOCEP en aan internationale wedstrijden. De wedstrijden, waarin Ganda Gent en Volksbond Oostende succesrijk eindigden, verliepen in een sfeer van hoge spanningen tussen Italiaanse klerikalen en antiklerikalen.

54. De internationale sporthistoriografische literatuur bevat weinig of geen gegevens over FICEP. Voor een eerste, terreinverkennde studie waren we aangewezen op de genoemde Belgische bondstijdschriften. Tolleneer, „De Fédération Internationale Catholique d'Education Physique’’.

55. Dubreuil, „La naissance du sport catholique’’; *Belgica* VI (1900) 3, 35-36; VI (1900) 4, 49-52.

56. *Belgica*, XVIII, 99-120, 128-133.

Na de Eerste Wereldoorlog werd de Belg Felix Van de Kerkhove tot internationaal voorzitter verkozen (1920-1923)⁵⁷. Frankrijk kreeg voor lange tijd het secretariaat toegewezen, en ook Nederland werd actiever in het bestuur. In die periode werden voetbalorganisaties aanvaard, het juffersturnen bevorderd en afspraken gemaakt in verband met turntechniek. Wat dit laatste betreft, werd een belangrijke rol gespeeld door Tsjechoslowakije, waar de Orel-turnbeweging grote afmetingen aannam. Deze laatste was de katholieke tegenhanger van de Sokol-beweging, de Slavische turnbeweging met sterk nationalistische inslag. De Duitse turners, die vóór de Eerste Wereldoorlog vanop een afstand hadden toegekeken, mochten met hun Deutsche Jugendkraft aansluiten in 1927. Op dat ogenblik omvatte de unie, naast België, Frankrijk, Nederland, Joegoslavië, Tsjechoslowakije, Zwitserland, Italië, Oostenrijk en Duitsland. In de laatstgenoemde drie landen werd de katholieke turnbeweging, zoals ook de socialistische⁵⁸, door de totalitaire regimes van de kaart geveegd, wat de Belgische turners blijkens *Ons Bondsblad*⁵⁹ zeer verontrustte.

De turnfeesten van de UIOCEP (die na de Tweede Wereldoorlog herdoopt werd in FICEP) evolueerden in de richting van persoonlijke kampioenschappen, volledig parallel met de ontwikkelingen in België. Landenwedstrijden en internationale kampioenschappen wonnen aan belang, en Belgische topturners als Ferdinand De Waele en Horta Van Hoya kregen - wat vroeger ondenkbaar was geweest - een status die hen nog nauwelijks onderscheidde van sportvedetten. Een FICEP-engagement werd in het begin van de jaren zestig ook aangegaan door de Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België. Deze *sportfederatie* werkte volledig geïsoleerd van de Belgische Katholieke Turnbond. Voorzitter Pierre Paul De Nayer was in 1947 - evenwel zonder succes - op het werkingsterrein van de genoemde sportfederatie gekomen door de BKT te herdopen in Belgische Katholieke Turn- en Sportfederatie⁶⁰. In de naoorlogse periode kende nog een derde vereniging een gestadige groei, namelijk Sporta (van het begrip „sportapostolaat”). Alledrie kregen ze in 1980 stemrecht in FICEP, zodat alvast binnen de katholieke sportzuil kon worden gesproken van een systeem van *representatieve* vertegenwoordiging. Merken we terloops op dat het Nationaal Sportverbond voor het Vrij Onderwijs (NSVO) een eigen koers gevaren had en aangesloten was bij de Fédération Internationale Sportive de l'Enseignement Catholique

57. Recent, op 6 april 1991, werd opnieuw een Belg, Achille Diegenant tot internationaal voorzitter verkozen (*Salto*, XIX (1991) 184, 4-5). Deze laatste fungeert dus anno 1992 als voorzitter op drie niveaus: de Katholieke Vlaamse Turnfederatie (KVT), de Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie (KBKCTSF) en de Fédération Internationale d'Education Physique (FICEP).

58. Box & Tolleneer, „Hinter unserer Olympiade steckt ein anderer Gedanke”.

59. *Ons Bondsblad*, VII (1938) 11, 5-6.

60. In 1952 kreeg deze federatie een Koninklijke titel, en in 1972 werd het begrip „cultureel” toegevoegd. Dit resulteerde in de naam die de koepel nu nog draagt: Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie (KBKCTSF). De Franstalige naam kende vanaf 1947 een volledig parallele evolutie naar Fédération Royale Catholique Belge Culturelle, Gymnique et Sportive (FRCBCGS).

(FISEC)⁶¹. Tenslotte werd een overlegorgaan opgericht op 8 juli 1974: het Christelijk Overleg Centrum voor de Sport⁶².

Naast sportieve aangelegenheden stonden vooral ook levensbeschouwelijke thema's op de agenda van de jaarlijkse FICEP-vergaderingen. Te Wenen werd in april 1957 de Internationale Biddag in het leven geroepen, een dag van sportbezinning, samenvallend met de zondag van Septuagesima. „Morele waarden en sport” was het centrale thema van de internationale vergadering die van 13 tot 16 april 1977 in België plaatsvond en waar FICEP gekarakteriseerd werd als een „...ontmoetingscentrum en een geluidsversterker van de christelijke idee”⁶³. Enkele jaren tevoren, op 26 april 1973, was het FICEP-gezelschap te Rome ontvangen door Paulus VI. In zijn toespraak handelde hij over het belang van de sport voor de menselijke ontwikkeling en sociale relatievorming van de mens.

„Sport mag in het geheel geen vedettencultus of de ophemeling van een soort neo-nationalisme zijn. Ze moet integendeel de zin voor inspanningen, de zelfbeheersing en het respect voor de medemens bevorderen. Door haar bijdrage om het lichaam ten dienste van de geest te stellen, behoort ze tot de culturele eisen van elke beschaving”⁶⁴. De tekst waaruit dit citaat is geput, besteedt slechts op het einde kort aandacht aan de specifiek christelijke dimensie van de sportbeoefening. Belangrijk is evenwel dat de sport hier een „culturele eis” wordt genoemd. In het uitstekende verzamelwerk *Sport und Religion* van Jakobi en Rösch leest men dat Johannes Paulus II de sport beschouwt als „...ein eigener menschlicher Wert; er besitzt ein anthropologisches Fundament”. Terwijl de pausen van vóór het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) de sport nauwelijks aandacht gunden, of ze slechts aanzagen als een „instrument” voor gezondheids- en persoonlijkheidsontwikkeling, gaven beide geciteerde pausen dus aan de sport een eigen en waardevolle plaats in de samenleving⁶⁵.

6. *Betekenis van honderd jaar bondsgeschiedenis*

„De godsdienstzin kan aan de barren en het rek bevorderd worden door de katholieke jongeren mogelijkheden te geven te turnen in katholieke verenigingen. Moesten die er niet zijn, zouden zij turnen in liberale of socialistische kringen en dit willen wij voorkomen”⁶⁶. Zoals dit citaat uit het eerste nummer van *Belgica* aangeeft, bestaat er niet zoiets als een toesteloeffening met een katholiek karakter, of een grondoefening die blijk geeft van

61. Uten, *Het nationaal sportverbond van het vrij onderwijs*.

62. *Salto*, XVII, 1.

63. *Salto*, V (42) 1, 4-5; (43): 4-5, 9.

64. Paus Paulus VI in: Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 94-95.

65. Jakobi & Rösch, *Sport und Religion*; Schwank, „Die Entwicklung des Sportverständnisses”. Zie ook Cauwels, „Uit de voorbereidende papers”; Haerens, *Christocentrische sportethiek*; Van Rossom, *Kerk en sport: literatuurstudie*. Zie ook de bijdrage van Kenis in deze bundel.

66. *Belgica*, I (1895) 29.

*Vlagontwerp van het Leuvense Algemeen Koophuis voor de Katholieke Turnkring van Beerse, jaren 1960.
(Leuven, KADOC)*

godsdienstzin. Tijdens de vooroorlogse periode manifesteerden de katholieke turners zich wel als gedrilde „ordetroepen”. Tijdens het interbellum werden ze beschouwd als „frisse ridders van Christus-Koning”. Uit de studie van de vooroorlogse periode en het interbellum kan evenwel duidelijk geconcludeerd worden dat de BKT een bijzondere plaats bekleedde, een *randpositie in de katholieke beweging*. In feite kwam de katholieke overtuiging en de godsdienstbeleving op het tweede plan en had men genoeg aan een katholiek „onderdak”. De jongeren weghouden uit de handen van de antiklerikalen was een hoofddoelstelling. Deze negatieve motivering weerklinkt uit tal van bronnen zoals in bovenvermeld citaat. Een uitdrukkelijk positieve waardering voor de lichaamsoefeningen vanwege de kerkelijke overheid liet nog op zich wachten. Spanningen tussen de turners en de katholieke overheid kwamen er ook in verband met de introductie van het juffersturnen na de Eerste Wereldoorlog. Het strenge toezicht inzake kledij, mannelijke leiding en gemengde activiteiten stond ver af van de dagelijkse praktijk zoals die zich ontwikkelde in de turnkringen. Dat de BKT een buitenbeentje was, kwam duidelijk tot uiting toen men zich verzette tegen de opslorping door de Katholieke Actie-jeugdbeweging. Met zijn volwassenenafdelingen was de BKT vanzelfsprekend méér dan een jeugdbeweging. Bovendien waren in deze turnbond alle lagen van de bevolking welkom, een andere reden waarom hij niet echt thuishoorde onder de Katholieke Actie-koepel. Zoals de ganse katholieke zuil was deze laatste immers georganiseerd volgens de onderscheiden sociale standen. Inhoudelijk zetten de officiële BKT-instanties zich anderzijds wel achter het gedachtengoed van de Katholieke Actie. Voor de buitenwereld hadden de turners hoe dan ook een symboolfunctie van sterke en frisse „vaandeldragers” van de katholieke beweging. Na de Tweede Wereldoorlog werd deze symboolfunctie stilaan afgebouwd. Nationale turnfeesten verdwenen van de programma’s en in de parochies viel, samen met de processies, de gewoonte van de optochten weg. De BKT verloor zijn militant karakter en zijn katholieke symboolfunctie. Hij evolueerde van een kleinschalige subcultuur, of een „burcht”, naar een groot verzorgings- en vrijetijdsbedrijf. Veel wijst erop dat tegelijkertijd ook de godsdienstbeleving en katholieke *cultuur* naar de achtergrond werden verschoven, niettegenstaande de rubriek „het woordje van de proost” frequenter voorkomt in het huidige *Salto* dan in de vorige bondstijdschriften. De BKT is duidelijk geëvolueerd naar een dienstverlenende instelling, en is dus meegegroeid met de gehele katholieke zuil, of beter neo-zuil. Het begrip neo-zuil doelt trouwens op nieuwe integrerende krachten: het militantisme en de gezamenlijke levensbeschouwing zijn grotendeels vervangen door het professionalisme en de klantgerichte dienstverlening van een uitgebreid organisatienetwerk⁶⁷. De BKT is onder meer via voorzitter Diegenant - senator van de Christelijke Volkspartij - duidelijk ingeschakeld in dit organisatienetwerk. De bond draagt op een actieve manier bij tot de cohesie van de sociaal-politieke groep van

67. Hellemans, *Strijd om de moderniteit*, 247, 269.

katholieken. Vanuit dit *structureel* standpunt bekeken heeft de BKT vandaag niet minder maatschappelijk impact dan rond de eeuwwisseling. Alleszins maakt zijn ledenaantal hem vandaag tot de grootste turnbond van het land, en daarmee tot een „ideologisch zwaargewicht” in de overigens sterk neutrale sportwereld.

Een andere punt waarop de geschiedenis van de BKT, en van de turnbonden in het algemeen, verschilt van die van de sportbonden is de *vroegtijdige vervlaamsing*. In de communautaire veranderingen die België sinds zijn ontstaan kent, vervulden Cupérus en zijn progressief-liberale aanhangers zelfs een vooraanstaande rol tijdens de tweede helft van de negentiende eeuw. Bij de oprichting van de BKT in 1892 was er eveneens een sterke inbreng van vlaamsgezinden, hoewel dit niet leidde tot een taalevenwicht in de bestuursorganen van de bond, die zijn zetel had te Brussel. Met de oprichting van gedecentraliseerde „gouwen” trachtte men hieraan rond de eeuwwisseling tegemoet te komen. De bevordering van de Vlaamse taal en de Vlaamse cultuur stond in de lokale kringen en in de provinciale gouwen in direct verband met de ontvoogding van de volksklassen. Op het nationale vlak echter lieten gelijkberechtiging en geregionaliseerde werking nog op zich wachten. De verhouding tussen Vlaamse en Franstalige turners veranderde parallel met de algemene sociaal-culturele ontwikkelingen. Met name de jaren dertig en de jaren zeventig versnelden het veranderingsproces. Tegelijkertijd zien we de concrete veranderingen duidelijk samengaan met de personen van de voorzitters. De tweetalige de Dieudonné bracht een zeker evenwicht vlak vóór de Eerste Wereldoorlog. De Vlaming Gobbers zorgde in de jaren dertig voor een half-gescheiden werking, die na de Tweede Wereldoorlog door Pierre Paul De Nayer onderbroken werd, om slechts in de jaren zeventig, onder impuls van Achille Diegenant uit te monden in volledig gescheiden federaties. Voor de BKT, waarvan de kringen zich inmiddels geografisch tot in alle uithoeken van het land hadden verspreid (en die hun typisch stedelijk karakter hadden verloren), veroorzaakte deze structuurverandering vanzelfsprekend ingrijpende wijzigingen.

Het historische overwicht van de Vlaamse over de Waalse turnkringen reflecteert zich in het huidige ledenaantal van de Katholieke Vlaamse Turnfederatie. Volgens gegevens van begin 1992 telt die 356 kringen met een totaal van 50.000 leden; dit is meer dan het dubbele van de 157 kringen en 16.000 leden van de Association Belge Catholique Francophone de Gymnastique Sportive et Culturelle. Op dit moment is bijna 1 % van de Vlaamse bevolking lid van een katholieke turnkring. Het nationale BKT-ledenaantal bedraagt ongeveer 0,7 % van de Belgische bevolking. Uit (jaar)verslagen die in de bondstijdschriften verschenen, weten we ook dat het aantal rond 1900 0,1 % was, rond 1925 0,2 % en rond 1965 0,3 %.

De *stijging van het ledenaantal* is vooral opmerkelijk tijdens de laatste decennia. De algemene groei is des te merkwaardiger omdat de Belgische bevolking in de afgelopen honderd jaar gemiddeld sterk verouderd is (het relatieve aantal zestig-plussers is meer dan verdubbeld). Vóór de Eerste Wereldoorlog had de BKT geen turnsters in zijn rangen. Tijdens het interbellum stelde hun aantal nog niet veel voor, maar het steeg op een revolutio-

naire wijze na de Tweede Wereldoorlog, en vooral na 1963, het jaar waarin de turnsters de turners in aantal evenaarden (elk ongeveer 13.000). Anno 1992 zijn bijna zeven op tien BKT-leden van het vrouwelijk geslacht. De verhouding tussen de leeftijdsgroepen toonde ook een opvallende, zij het minder spectaculaire evolutie. Wanneer we, zoals in de beginperiode, zestien jaar als scheidingsleeftijd hanteren, dan zien we de volgende tendensen. Rond de eeuwwisseling waren de volwassenen nog tweemaal zo talrijk als de jongeren. In de jaren twintig waren de aantallen ongeveer gelijk, maar in de jaren zestig waren er al tweemaal meer jongeren dan volwassenen. Het overwicht van de jongeren op de volwassenen was het grootst bij de turnsters. Vandaag echter is dit overwicht, alleszins in Vlaanderen, het grootst bij de mannelijke turners. Turnen blijkt veel minder aantrekkelijk voor volwassen mannen dan voor volwassen vrouwen.

De sociale veranderingen in de BKT kunnen niet los worden gezien van de lichaamscultuur-opvattingen en van de gehanteerde turntechnieken. In de beginperiode stond het turnen in direct verband met fysieke en zelfs militaire weerbaarheid. De belangrijkste elementen waren viriliteit, deugdzaamheid, krachtsontplooiing en collectieve discipline. De vrije oefeningen (in feite erg statische gezamenlijke grondoefeningen) en oefeningen met tuigen (eveneens in groep uitgevoerd) evolueerden traag in de richting van meer dynamische en meer vloeiende bewegingen. Toestelturnen bestond van bij de aanvang, maar het relatieve belang ervan nam sterk toe na de Tweede Wereldoorlog, de periode waarin ook de turnsters het in hun programma opnamen. Uit de uitvoeringswijze en uit de manier van jureren blijkt dat het turnen een snel „sportificatieproces” onderging. De turndiscipline en -ideologie van de vorige generatie werden vervangen door sportieve competitie (met turnvedetten als boegbeelden). Dezelfde sportificatiegolf slaagde er trouwens in om de oude Zweedse gymnastiek van zijn voetstuk te halen in het Belgische onderwijs, waar moderne sportvormen, waaronder nu ook het toestelturnen (!), hun ingang vonden⁶⁸. In de turnkringen kwam de klemtoon niet alleen op het competitiegebeuren te liggen, maar vooral ook op vrijblijvende recreatie. Jonge mensen, en hoofdzakelijk jonge meisjes, gingen de turnzalen en de talrijke nieuwe sporthallen in de jaren zeventig bevolken. Samenvattend en schematiserend kan men dus stellen dat het turnen evolueerde *van een mannenopleiding naar een meisjessport*.

De eerste tachtig jaar (1892-1972) van zijn bestaan toonde het (katholieke) turnen zich een conservatief en traag veranderend sociaal-cultureel fenomeen. De laatste twintig jaar (1972-1992) brachten hierin definitieve vernieuwing. We zien hier *het jaar 1972 als scharnier van twee tijdspannen*. Rond dit jaar voltrokken zich de grootste veranderingen op het structurele en culturele vlak. Nadat de gouwen hun plooi hadden gevonden, verschenen exact in 1972 de nieuwe BKT-taalgemeenschappen en, spoedig nadien, de Vlaamse en de Fransstalige federatie. Voorzitter De Nayer werd afgelost

68. Laporte, „Ontwikkelingen in de lichamelijke opleiding”.

door Diegenant. De totale ledenaantallen gingen de hoogte in en wat de samenstelling betreft, werden de volwassenen in de schaduw gesteld van de jeugd, en de jongens in die van de meisjes. Bondsfeesten en massa-oefeningen, overblijfselen uit de negentiende eeuw, werden definitief vervangen door kampioenschappen en individuele competitievormen. Vrijtijdsbesteding, wedstrijdplezier en vrijblijvend lidmaatschap kwamen in de plaats van moreel-pedagogische idealen en onvoorwaardelijk kringengagement. Deze ingrijpende sociale en culturele wijzigingen verklaren veel van de nostalgie die zo uitdrukkelijk wordt geuit door de oudere turners. Die generatie zag hoe idealisme en voluntariaat meer en meer werden vervangen door management en professionalisme. Zij zag ook op korte tijd het groepsgevoel vervagen en de individuele competities opkomen. Het ideologisch geladen *turnen* evolueerde naar een recreatieve en competitieve *sporttak*.

*De turnafdeling van het Sint-Albertus Patroonschap van Leuven in 1905.
(Leuven, KADOC)*

DE VLAAMSE KATHOLIEKE JEUGDBEWEGINGEN EN LICHAMELIJKE OPVOEDING EN SPORT

Luc Schokkaert

In deze bijdrage wordt gepeild naar de houding van de verschillende katholieke jeugdbewegingen en jongerenorganisaties tegenover lichamelijke opvoeding en sport¹. Er wordt hiervoor vertrokken vanuit twee vaststellingen. Ten eerste is er het feit dat het jeugdwerk een rol speelt in de sportbeoefening van zijn leden. Sport en lichamelijke opvoeding zijn een onderdeel van het totale activiteitenaanbod van de jeugdbewegingen, terwijl de georganiseerde sportbeoefening bijna volledig het domein is van de gespecialiseerde sportverenigingen. Ten tweede is er het feit dat de gecommercialiseerde kijksport populairder is dan de actieve sportbeoefening. Recente studies tonen aan dat de lichaamsbeweging bij de jeugd te wensen overlaat.

Een aantal vragen dringen zich op. In hoeverre meenden de jeugdleiders dat sport en lichamelijke opvoeding moesten worden gepropageerd, beoefend of afgeremd? Op welke wijze integreerden ze sport uiteindelijk in hun werking? Hoe evolueerden hun opvattingen tegenover de kijksport?

Meerdere vormen van jeugdwerk zijn voor dit onderwerp van belang. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw programmeerden de patronaten, als opvoedingswerk voor de volksjeugd, heel wat bewegingsactiviteiten en maakten hierdoor de jeugd al vertrouwd met diverse sportdisciplines. Van een echt jeugdbewegingsleven was echter pas sprake vanaf het einde van de jaren twintig. In de integratie van sport speelden voornamelijk het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts (VVKS) en het Vlaams Verbond van Katholieke Meisjesgidsen (VVKM) een rol. De standsorganisaties voor Katholieke Actie hinkten achterop: de Katholieke Studentenactie (KSA) en de Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd (VKSJ) voor het studentenmilieu; de Boeren- en Boerinnenjeugdbond (BJB), later Katholieke Landelijke Jeugd (KLJ) voor het landelijk milieu; de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) en de Vrouwelijke Katholieke Arbeidersjeugd (VKAJ) voor het arbeidersmilieu en

1. In dit artikel wordt sport gedefinieerd als bewegingsspel met regels en competitiekarakter. Naar de vele „bewegings”-activiteiten zoals spel, marcheren en openluchtlevens wordt slechts sporadisch verwezen.

de KBMJ en VKBJ ((Vrouwelijke) Katholieke Burgers- en Middenstands-jeugd) voor middenstand en burgerij².

1. *Patronaten en lichaamsbeweging vóór de Eerste Wereldoorlog*

Van ontspanning is maar sprake wanneer er vrije tijd beschikbaar is. Die was voor kinderen en jongeren in de industriële maatschappij van de negentiende eeuw niet zo vanzelfsprekend. Op het platteland werden ze ingeschakeld in het werk op het veld; in de stad werkten zij meestal in de fabriek om het loon van hun ouders aan te vullen. Pas in 1889 werd de eerste wet op de kinderarbeid gestemd, waardoor fabrieksarbeid voor kinderen jonger dan twaalf jaar werd verboden. Voor kinderen tussen twaalf en zestien jaar werd één rustdag per week verplicht.

Het was om aan de nood aan ontspanning, maar vooral aan de moraliteit van stadskinderen iets te doen, dat naar Frans voorbeeld vanaf 1850 in verscheidene steden *patronaten* werden gesticht³. Wat hen onderscheidde van de oudere zondagsscholen en religieuze bonden was dat ze ook ontspanning en *spel* programmeerden. Voor het eerst werd er met de jeugd georganiseerd gespeeld. Het spel werd echter niet wegens zijn intrinsieke waarde beoefend. Het werd beschouwd als een belangrijk preventief opvoedingsmiddel, omdat het de kinderen afhielde van „het gevaarlijke nietsdoen, dat gelegenheid tot zonde bood”⁴. Vooral gezelschapsspelen en „volkssporten” (koordspringen, repen, kegelen, kaarten, dammen, biljarten enz.) waren in het programma opgenomen.

Doorheen hun geschiedenis integreerden de patronaten andere vormen van lichamelijke opvoeding en sport. Als alternatief voor de gezelschapsspelen werd na de eeuwwisseling het *turnen* in de werking van de patronaten geïntroduceerd⁵. Het turnen voegde een nieuwe dimensie aan het ontspan-

2. Dit artikel is gebaseerd op de archieven en uitgaven van en publikaties over de diverse jeugdbewegingen. Veel van deze bronnen zijn normatief. We zijn er ons van bewust dat er tussen theorie en praktijk, en tussen top en basis heel wat verschillen kunnen bestaan. In hoeverre de ideeën doordrongen tot het doorsnee lid is niet na te gaan. Toch zijn er aanwijzingen dat o.m. de tijdschriftartikels een invloed uitoefenden. In 1966 werden b.v. volgens een enquête de sportbladzijden in de KLJ door 77 % van de leden regelmatig gelezen (*Ploeg en kruis*, nov. 1966, 17).

Met dank aan Louis Vos en Jan De Maeyer voor hun kritische bedenkingen bij dit artikel.

3. Algemeen: *Vijftig jaar zondag*, 10-14; Baeten, *Hier spelen en hier bidden wij*; Baeten, *Patronaten worden chiro*; Hermans, „Negentiende-eeuwse patronaten”, 13-26. *Gloed*, 1953, 86-89; 117-119.

4. J.J. Aerts, *De reddingsboot voor de jonkheid van stad en dorp of de patronages van jongelieden in de hedendaagse samenleving* (Antwerpen, 1886) 41. Gelijkaardige opvattingen over het spel vinden we in: F. Duhayon, *De ware goudmijn voor bestuurders van H. Familieën, Xaverianen, Werkmanskringen, Patronages, Zondagsscholen, Congregatieën van Onze Lieve Vrouw, Derde Regels, enz.* (Gent, 1884) 153-161.

5. Tolleneer, „Turnen en religie”, 48. Antwerpen ging hierin voorop, met de stichting van het Turn- en Sportverbond der Antwerpse Jongenspatronaten (1900). Over de geschiedenis van dit verbond, zie: *De scout*, IV, nr. 1, 5; nr. 2, 15. Zie ook de verschillende documentatiedossiers van turn- en sportclubs in het Sportmuseum te Heverlee.

ningsaanbod toe. Naast zijn preventieve waarde kon turnen bijdragen tot de fysieke en psychische vorming, waardoor het ook een goede voorbereiding was op de militaire dienst en het kazerneleven. Ook de angst voor de propagandistische waarde van niet-katholieke turnkringen speelde mee bij de oprichting van de katholieke turnkringen. Nochtans bleef het turnen slechts één van de programmapunten. Om de gewone - lees: moreel opvoedende en religieuze - werking niet te hinderen, werd er onder meer op gedrukt niet aan te veel wedstrijden deel te nemen⁶.

Voetbal tenslotte werd al vanaf 1905 in het patronaatsleven georganiseerd gespeeld. In vergelijking met turnen was het veel goedkoper, dus democratischer en daarom snel populair. Daarenboven zag men in deze sport met regels iets opvoedkundigs. In de volgende jaren werd de voetbalbedrijvigheid vooral in de Antwerpse patronaten zeer groot. Het Aartsbisschoppelijk Sportverbond organiseerde een voetbalkampioenschap tussen de patronaten, bekend geworden onder de naam Kardinaalsbeker⁷. In 1910 bezochten drie voetbalelftallen van de patronaten zelfs Parijs om te... voetballen. Het Katholiek Congres van Mechelen van 1909 sprak bij monde van de verslaggever geen negatief oordeel uit over voetbal. Het stelde wel vast dat er heel wat bestuurders tegen gekant waren, omdat de religieuze vorming erdoor in het gedrang zou komen⁸.

2. *Een nieuw ontspanningsleven na de Eerste Wereldoorlog*

In de eerste decennia van de twintigste eeuw deden er zich een aantal veranderingen voor, die het ontspanningsleven en de sportbeoefening in het bijzonder, grondig zouden veranderen. Ten eerste was er de toename van de vrije tijd. Werkdagen van twaalf uur of meer waren in de negentiende eeuw geen uitzondering. Pas in 1905 was in België de zondagsrust ook voor volwassen mannen verplicht. De invoering van de leerplicht in 1914 zorgde er - meer dan de wettelijke regelingen tegen de kinderarbeid - voor dat na de Eerste Wereldoorlog kinderen jonger dan twaalf jaar uit de fabrieken werden gehouden. Zij gingen naar school, waar zij voor het eerst in contact kwamen met lichamelijke opvoeding en sport, en kregen „vrije tijd”. In 1921 werd voor alle arbeiders de achturedag en de 48-urenweek wettelijk vastgelegd. Vervolgens speelde de politieke en maatschappelijke emancipatie een rol. De opeenvolgende stemrechtuitbreidingen (in 1893 en vooral in 1919) en de verschrikkingen van de loopgravenoorlog maakten de arbeiders meer mondig en schonken hen een gevoel van eigenwaarde. Sport, dat voordien was weggelegd voor de beter gesitueerden, kwam binnen hun bereik. Een factor van formaat was voorts de opkomende lichaamscultuur. Vooral na 1910 groeide

6. L. Schaetzen, „La situation d'ensemble des patronages belges” in: *Assemblée Générale des Catholiques en Belgique*. Malines 1909 (Brussel, 1909) 274-288.

7. Zie ook de bijdrage van Renson over naschoolse sport in deze bundel.

8. Schaetzen, „La situation d'ensemble”, 283.

de aandacht voor het lichamelijke. De industrialisatie had het werk eentonig en jachtig gemaakt. Een lichamelijk-actieve vrijetijdsbesteding kon dat verhelpen⁹. Tenslotte rukten voetbal en wielrennen vanuit Engeland op als de volkse sporten bij uitstek¹⁰. Zij konden een alternatief bieden voor de dure sporten, zoals zeilen, golf en schermen. Vanuit Engeland werd ook de scoutsbeweging geïmporteerd. Zij diende zich aan als een concurrent voor de oude patronaatswerking.

De reactie van de patronaten was dubbelzinnig. Minder uit overtuiging, maar eerder om de aantrekkingskracht te vergroten, verschoof het zwaartepunt van de werking na de oorlog - niet zonder discussie - naar de turn- en sportafdelingen, vooral voetbal („foot-ball”). In het verbond van Antwerpse patronaten kwam het hierdoor tot een heus „voetbaldebat” over het voor en tegen van de sport in het patronaat. Daarbij wilden de enen sport en spel tot de spil van de werking maken, terwijl de anderen ernstige vorming als hoofddoel zagen¹¹. Zo betoogde J. Mauquoy dat sport slechts een middel was en zeker na de vorming van geest en ziel moest worden gerangschikt. Voetbal kon wel worden toegelaten als een „simple jeu” maar niet „comme une section spéciale à organiser au sein de l’Oeuvre”¹².

Uiteindelijk zou het ontstaan van de aparte turn- en sportafdelingen de patronaten uithollen tot een lege doos¹³. De turners vonden hun plaats in het Verbond der Turnkringen, de sportafdelingen in het Vlaams Katholiek Sportverbond en de toenemende drang naar openluchtlevens werd ruimschoots opgevangen door het ontstaan van de echte jeugdbeweging.

3. *Sport en scoutisme: een gelukkig huwelijk!*

Na de Eerste Wereldoorlog brak het scoutisme ook in Vlaanderen door, met als belangrijkste vertegenwoordigers de katholieke VVKs en VVKM. Sport was niet zomaar een middel bij de scouts. Het was één van de hoekstenen van het programma. Voor het eerst werd immers het jeugdleven centraal gesteld. Samen jong zijn en marcheren in de vrije natuur werden nu belangrijke waarden. Dit stond mijlenver af van de opvoedende actie van de patronaten voor de jeugd¹⁴. De maatschappij van de toekomst, waarin de

9. Derks, „Harten warm, hoofden koel”, 100-130.

10. Over de opkomst van de volkssporten, zie: Embrechts, *Sport en functie van sport en sportinformatie*, samengevat door Guido Deseyn in: *Tijdschrift voor geschiedenis van techniek en industriële cultuur*, 1985, nr. 2, 3-6.

11. Echo's hierover vinden we in *Het Katholiek Patronaat*, 1926, nr. 4, 56-58; nr. 5, 66-73.

12. J. Mauquoy, *Le patronage de jeunes gens. Oeuvre de formation et d'action catholiques* (Leuven, 1932) 27-34. Mauquoy was diocesaan opzichter van de patronaten in de provincie Brabant, algemeen proost van de Fédération Nationale des Patronages en pastoor van Sint-Jozef te Leuven.

13. Priester J. Devroy, bestuurder van het Sint-Antoniuspatronaat te Leuven verwoordde deze angst in: J. Devroy, *Moderne opvatting van het patronaat* (Leuven, 1925) 57.

14. E. Faes, *Van Baden Powell tot VVKs*, 118; J. De Witte, „Lichamelijke opvoeding en scoutisme” *Sportia* 25. *Nationaal congres 1961*, 29-38; Vande Walle, „Scouting en sport”.

scouts een leidende rol zouden moeten spelen, kon luie en onsportieve mannen immers niet gebruiken. Lichaamsbeweging was ook noodzakelijk om één van de doelstellingen van scouting waar te maken, nl. het vormen van vaderlandslievende stevige knapen, die in het leger hun mannetje konden staan. De militaire achtergronden van Baden Powell, de stichter van de scoutsbeweging, waren hier niet vreemd aan.

Het gewone verkennerleven kon de lichamelijke ontwikkeling bevorderen door openluchtlevens, spel en arbeid. Meerdere specifieke sporten konden op hun beurt bijdragen tot de lichamelijke ontplooiing van de scouts. In rangorde van belangrijkheid kwam zwemmen eerst, omdat dit de meest veelzijdige training voor het lichaam was¹⁵. Zwemmen werd in de pedagogiek van scouting als een plicht beschouwd, omdat een verkenner in staat moest zijn anderen te redden. Ook voetbal en turnen werden veel beoefend¹⁶. De scouts werden aangemoedigd om lid te worden van de plaatselijke turnverenigingen. In het ledenblad van de Baden Powell Belgian Boy & Sea Scouts werden de spelregels van voetbal van naderbij bekeken. In 1922 kwam in het tijdschrift „naast de mooie voetbalsport” ook atletiek aan bod. Disciplines als verspringen, hoogspringen, gewichtwerpen, spieswerpen, 100 meter, gaankoers, polsstokspringen, aflossingskoers enz. werden voorgesteld als een uitdaging voor scouts, turners én voetballiefhebbers¹⁷.

In alle sporten werd een zekere voornaamheid beoogd. Uit de manier van lopen b.v. konden volgens Baden Powell heel wat karaktereigenschappen worden opgemaakt. De „natuurlijke lichte pas” van de ideale scout stond immers veraf van de „zware pas van de boerenarbeider” of het „schuifelend lopen van de stadsmeneer”¹⁸. Dit streven naar „elite” en „ware adel” spreekt eveneens uit het lijstje van minder democratische sporten. Scoutsmaster A. Vande Walle van Gent rekende in 1921 o.m. schermen, roeien, tennissen en zelfs boksen tot de te beoefenen sporten. De Antwerpse scoutsleider Georges de Hasque was een groot liefhebber van zeilen en andere watersporten. Niet te vergeten is zeker het marcheren en wandelen. Marcheren en de daarbij horende soldateske bewegingen waren niet enkel belangrijk voor de lichaamsbeweging, maar meer nog voor de tucht en de zelfbeheersing.

Wegens hun karakter- en persoonlijkheidsvormende waarde, bleven sport en lichamelijke opvoeding in het activiteitenaanbod van de scouts ook in de volgende jaren een zeer voorname rol bekleden. Niet voor niets werd in 1939 Lichamelijke Opvoeding als ordewoord voor het hele jaarprogramma gekozen¹⁹.

15. *De Scout*, 1922, nr. 3, 26; 1930, 68; 1933, 11.

16. *De Scout*, 1922, nr. 9, 90-91.

17. *De Scout*, 1922, nr. 7, *passim*.

18. Baden Powell, *Scouting for boys* (Londen, 1914) 117.

19. *De Scout*, 1939, nr. 1, 1.

4. *Houding van de Katholieke Actie-bewegingen tegenover lichamelijke opvoeding en sport*

4.1. Argwaan tot in de tweede helft van de jaren dertig

De indruk bestaat dat de patronaten nooit tot een coherente en eenstemmige houding kwamen tegenover sport. Er was enkel de uitgesproken angst dat sport meer zou worden dan een middel en daardoor de normale patronaatswerking zou belemmeren. Diametraal daartegenover stonden de scouts, die sport en lichamelijke opvoeding als hoeksteen van hun werking promoveerden.

De Katholieke Actie-bewegingen, die in de jaren twintig ontstonden, zaten hier wat tussenin. De toenemende secularisering van de maatschappij en het hele culturele leven, en het als nefast beschouwde amusementsleven dat vanuit de Verenigde Staten kwam overgewaaid, deed de kerkelijke verantwoordelijken besluiten tot de lancering van een „Katholieke Actie”, onder het motto „Alles herstellen in Christus”. Hiertoe werden lekenorganisaties voor jongeren en volwassenen opgericht. Ongenuanceerd werden vele uitingen van het vrijgevochten ontspanningsleven als verderfelijk op één hoop gegooid. Niet alleen bioscoopbezoek en dansen, maar ook sport werd wegens haar negatieve invloed op de moraliteit met de vinger gewezen²⁰. Vooral de „sportfurie” (kijksport avant la lettre) die er begon te heersen rond de voetbalcompetitie, de grote wielervedstrijden en de populaire bokswedstrijden, lokte niets dan afkeuring uit bij de Katholieke Actie. Hier sloot zij aan bij standpunten die al vóór de oorlog in de katholieke Vlaamse studentenbeweging en in het katholiek milieu in het algemeen waren verkondigd. In 1934 kwam Sennach in *Hernieuwen*, het blad van de KSA, tot de vaststelling: „De huidige sportverschijnselen openbaren, in hun geheel genomen, als geest, als mentaliteit ’n verwildering in de opvattingen, die meer heidensch is dan christelijk, materialistisch ten overstaan van de geesteswaarden, lichaamscultus veel meer dan lichaamscultuur!”. Voor de Katholieke Actie volstond het niet „katholieke” clubs en sportverenigingen te stichten om deze tendens te keren. Het ging er om de katholieke beginselen in de sport te laten doordringen, nl. een „godsdiensdig-zedelijke opvatting over lichaam en lichaamscultuur”, waarmee werd bedoeld dat een gezond lichaam ten dienste moest staan van de ziel. Sport als zodanig had in deze theorie geen opvoedende waarde, maar speelde slechts een „dienende” en ondergeschikte rol. Werd sport geaccepteerd, dan werd ze beschouwd als een voldongen feit en een noodzakelijk kwaad, omdat de aantrekkingskracht van de Katholieke Actie-bewegingen op de jeugd zou verminderen, indien zij voor de sport geen aandacht zouden hebben²¹.

20. De fysieke en zedelijke gevaren van de sport worden door de dominicaan Julius Laurentius Callewaert behandeld in het boekje *Moderne kwalen*.

21. *Hernieuwen*, dec. 1934, 125-132; Callewaert, „De Sport”, 103.

Visie van Nieuw Leven op sport: „een ongelukkige Zondag in dronkenschap, kinema, dancing, flirt of blinde sportwoede doorgebracht”.

(prent van F. Gianolla uit Nieuw Leven, 1939; Leuven, KADOC)

Bij het beoefenen van sport binnen de beweging werd een groot vraagteken geplaatst. Het lekenapostolaat dat de organisaties beoefenden, uitte zich voornamelijk in vergaderingen met studiekring, gebed, zang en voordracht. Sport en spel waren slechts goed voor de „dode” momenten. Vooral lichamelijke opvoeding, in de vorm van turnen en wandelingen in open lucht, werd gestimuleerd. Van „sport” in de echte zin van het woord was er nog weinig sprake. Het meest manifest was sport afwezig bij de bewegingen voor meisjes. Sport werd voor hen als totaal ongepast bestempeld²². Zo bestond bij de Boerinnenjeugdbond het „vermakelijke” o.m. uit spelen en uitstappen²³.

Toch werd er in de jeugdbewegingen sport beoefend. In de traditionele studentenbonden waren al van vóór de Eerste Wereldoorlog turn-, fiets- en voetbalclubs tot stand gekomen. Hier werd de sport ingevoerd als aanvulling op de intellectuele vorming in de studiekringen en sprekersavonden²⁴. Wat de Katholieke Actie-standsjeugdbewegingen betreft, lijkt het dat er in de arbeidersjeugdbeweging voor jongens nog het meest georganiseerd werd gesport, o.m. in voetbalafdelingen. Voetbal behoorde zeker vanaf 1925 tot de werking van De Jonge Werkman, de syndicalistische arbeidersjeugdbeweging van Antwerpen, die later opging in de KAJ. De arbeidersleiders zagen in het spelen van voetbal zeker geen graten, indien het de werking van De Jonge Werkman niet hypothekeerde²⁵. Na lange werkdagen hadden de arbeidersjongens recht op gezonde ontspanning. Maar net als bij de andere bewegingen was er bij het begin van de jaren dertig een verstrakking van de houding waar te nemen. Werd in 1931 de oprichting van voetbalafdelingen binnen de kajottersbeweging als eenvoudige ontspanning openlijk aangemoedigd, dan lezen we in de tweede uitgave van het *Handboek der KAJ* van 1933 en in verschillende artikels uit dat jaar, dat dit slechts kon gebeuren volgens strikte voorschriften en bepalingen om overdreven sporten te vermijden²⁶.

4.2. Meer sport en spel vanaf de tweede helft van de jaren dertig

Voor na 1936 drongen in de meeste bewegingen sport en spel onweerstaanbaar binnen, meer zelfs: in feite werden de Katholieke Actie-

22. Een laconiek citaat uit het blad van de VKAJ moge dit nog meer verduidelijken: „Daar het woordje 'sport' nu toch aan de orde van den dag staat, willen wij het gebruiken in den goeden zin en volgen we het jonge meisje even in haar huishoudelijk sport, dat praktisch, nuttig en tevens bezuinigend is. Het vegen; het stofnemen; het opnemen („Dit soort sport is voorzeker voor jonge krachten zeer aan te bevelen daar ze hier de gelegenheid hebben al de spieren in werking te stellen”); het boenen („Hierdoor zullen de beenspieren een goede oefening doorstaan...”); het wasschen; het opstrijken (...).” *Lenteleven*, 1924, nr. 9, 8-10.

23. Lauwers, *De Boerinnenjeugdorganisatie*, 289.

24. Zie Vos, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S.*, I, 274; 310-311.

25. *De Jonge Werkman*, 1925, nr. 3, 39.

26. *Handboek der KAJ* (Brussel, 1933) 370-372; Dendooven, *Ontstaan en structuur*, 393-398.

bewegingen pas toen echte jeugdbewegingen. Door Duitse invloeden van onder meer de Bund Neudeutschland (1919-1939) en de Quickborn- en Wandervogelbeweging²⁷ werd de waarde van de lichaamsbeweging in de opvoeding van de jongeren meer en meer erkend. Maar ook de visie van de succesvolle scoutsbeweging oefende grote invloed uit. De KSA zag immers dat vele jongeren meer aangetrokken werden door de scoutsmethodiek²⁸. Tenslotte mag de invloed van het „betaald verlof” vanaf 1936 niet uit het oog worden verloren.

Alle bewegingen kwamen in de ban van de nieuwe jeugdbewegingsmethodiek en integreerden sport in hun programma. Een kruistocht tegen de kijksport en tegen de excessen, die men rond de sportterreinen meende waar te nemen, ging gepaard met een positieve actie en de neiging om een sportwerking uit te bouwen die een apart onderdeel van het programma vormde. Het openluchtlevens, sport en spel (nu ook voor jongere leden), en uitstappen vulden in de KSA de studiekringen aan of vervingen ze. Voetbal, volleybal, tafeltennis, tennis en atletiek werden er beoefend²⁹. In 1939 startte dezelfde ontwikkeling bij de VKSJ, toen de studiedagen aan deze problematiek waren gewijd. Voordien werden wandelen, fietsen en tennissen bij de jonge studentinnen al gepropageerd, terwijl zwemmen en roeien als zedelijk gevaarlijk werden afgewezen³⁰.

Lichaamsbeweging werd een actiepoint van de KAJ in het jaar 1937-1938. In dat jaar werd de Dienst Lichamelijke Opleiding (DLO) opgericht, speciaal om de leden tot sportbeoefening aan te zetten. Om de dienstoversten op te leiden werden technische cursussen gegeven³¹. Lichamelijke opvoeding werd gepropageerd tot gezondmaking van de arbeiders, die tijdens de werkdag al te veel dezelfde bewegingen moesten uitvoeren³². Niet enkel lichamelijke opvoeding, maar ook sport kwam aan bod. Het ging evenwel niet om sport om de sport, zoals ze werd bedreven door de grote sportlui in de competities; het ging om sport als spel, als middel tot lichamelijke ontwikkeling, ontspanning en karaktervorming³³.

De Boerenjeugd vulde het sportaanbod op een typische manier in. In 1937 stichtte A. De Mey een ruitervereniging in Boezinge. Kort daarop verspreidde hij de ruitery in heel West-Vlaanderen. Vanaf 1939 waren er contacten met de nationale BJB. Deze vorm van „landelijke” ontspanning werd het „stokpaardje” van de beweging. Als motivatie werd geopperd dat de

27. Zo kwam Romano Guardini, priester en leider van de Quickbornbeweging, in de tijdschriften uitgebreid aan bod. *Hermieuwen*, juni 1937, 454-461; juli 1937, 508-514; okt. 1937, 10-18; nov. 1937, 58-64; dec. 1937, 107-113.

28. Zie ook: Woestenborghs, *De KSA in Oost-Vlaanderen*, 69-82.

29. Ettelijke artikels (met o.m. spelregels) in *Hermieuwen* en vermelding in het *KSA Leidersboek* (Roeselare, 1942) zijn hier bewijzen van.

30. *Zonlige jeugd*, aug. 1936, 8-9; april 1938; april 1939.

31. AKAJ WO II, nr. 76, Map DLO.

32. *KAJ*, mei 1938, 150-153.

33. *KAJ*, mei 1938, 152-153; sept. 1937, 284-285. Tegen de sportfurie rond de voetbalvelden werd kort en krachtig tekeergegaan in het blad *In den storm*, febr. 1939, 4-5; juni 1939, 1. En in *Nieuw leven*, 1939, 4-5.

ruiterij beter dan andere sporten als voetbal en fietsen, paste bij de geaardheid van de boerenzonen³⁴. Daarnaast organiseerde de BJB vanaf 1938 jaarlijkse zomerfeesten waarop werd gevoetbald en aan volksspelen (zaklopen, hoog- en verspringen, hardlopen en kruiwagenrijden) werd gedaan. In de zomermaanden verzamelden zich op die manier honderden BJB-ers op een tiental ontmoetingen per provincie³⁵.

5. *Sport als opvoedingsmiddel na de Tweede Wereldoorlog*

De bewegingen kwamen uit de Tweede Wereldoorlog met de vaste wil hun werking op alle vlakken te herstellen en te perfectioneren. De opgang van sport hoorde hierbij. De Kerk liet haar negatieve houding tegenover sport varen³⁶. Het hoeft trouwens niet te verwonderen dat tijdens de oorlog heel wat aan sport en lichaamsbeweging werd gedaan³⁷. Na de oorlog kon hier onmogelijk op worden teruggekomen. Sport hoorde definitief tot het activiteitsaanbod. Het was enkel de vraag op welke manier.

5.1. Verzet tegen het sportaanbod van de bewegingen

Niet iedereen was gelukkig met het sportaanbod van de bewegingen. Een eerste groep vond sport en lichaamscultuur zonder meer afkeurenswaardig. Een tweede groep, die grotendeels uit de sport- en turnbeweging voortkwam, was van oordeel dat de zuivere Katholieke Actie-organisaties zich er niet mee moesten bezighouden. De vooroorlogse „improvisatie” was voor deze echte „sportmensen” een doorn in het oog. Zij meenden dat er voor de lichamelijke opvoeding aparte katholieke turn- en sportverenigingen in dienst van de Katholieke Actie moesten worden gesticht³⁸. Antoon Van Clé, norbertijn en ziel van de Sporta-beweging, pleitte er in 1946 voor dat het apostolaat op sportgebied aan Sporta zou worden toebedeeld. Sporta was opgericht als een beweging voor apostolaat in de sport. Volgens haar leiders moesten de Katholieke Actie-bewegingen geen sportmanifestaties organiseren, maar ze aan Sporta toevertrouwen³⁹.

Meer dan tien jaar later waren de klachten nog niet veranderd. Volgens Sporta bereikten de jeugdbewegingen in 1959 slechts 20 % van de jongeren,

34. *De BJB-er*, juni 1938, 6; mei 1939, 6-7.

35. *De BJB-er*, aug. 1938, 6-7; aug. 1939, 8-9.

36. Zie o.m. de stellingen van Pius XII (1939-1958), in: Van den Meersche, *De paus en de sport* en de „Vastenbrief van kardinaal Van Roey, 1942” (*Collectio epistolarum pastoralium*, dl. IV, Mechelen, 1943, 175). Zie ook de bijdrage van Kenis in deze bundel.

37. Getuige o.m. het blad *Vrije en tijd en kultuur* van 1940 tot 1942 uitgegeven door de DLO van de KAJ.

38. *Katholieke Actie-tijdingen*, 1938, nr. 5, 458-462.

39. van Clé, *Sport en spel*, 36-39; *De weg*, nov. 1946, 43-48. Zie over van Clé: Cauwels, *Een man van gisteren voor morgen*.

die ze echter volledig in handen wilden houden⁴⁰. Uit vrees leden en invloed te verliezen, zouden zij achterdochtig zijn tegenover elke sportactie, die niet van hen uitging. Het was inderdaad correct dat de katholieke jeugdbewegingen hun leden afhielden van het lidmaatschap van sportverenigingen. Dat b.v. leden van de Chirojeugd (de jeugdbeweging die de erfenis van de vooroorlogse patronaten opnam) lid waren van een sport- of turnvereniging werd door de nationale Chiroleiding afgekeurd. Men meende immers dat binnen deze verenigingen de lichamelijke opvoeding ontaardde in een cultus van het lichaam, omwille van het lichaam.

Volgens de katholieke sportkringen beschouwden de jeugdbewegingen de sport louter als een noodzakelijk kwaad en als een lokmiddel om leden te werven. Op het Sporta-congres van 1961 signaleerde een verslaggever het verwijt dat de doorsnee jeugdleader niet geschikt was om op een verantwoorde manier sport te begeleiden, hoewel de lichamelijke geoefendheid van scoutsleiders beter was dan die van KSA- en Chiroleiders⁴¹. De algemene tendens in sportmiddens bleef: sport in de jeugdbewegingen moet worden toevertrouwd aan geschoolde leiders uit de eigen kring of aan Sporta. Daarom wilde Sporta meer contact met de jeugdbewegingen en wederzijdse steun.

5.2. Specialisatie of algemene werking?

De voorgaande stellingen gingen totaal in tegen de jeugdbewegingsmethodiek, zoals die in de verschillende bewegingen was ontwikkeld en tijdens de oorlog verder was uitgewerkt. Specialisatie was er immers enkel wat betreft het milieu (studenten, arbeiders, boeren). De bewegingen ambieerden hun leden een „algemene” vorming te verstrekken: zedelijk en moreel, geestelijk en lichamelijk. De reactie op de vooroorlogse improvisatie was dan ook een verdere organisatie. Na de KAJ (1938) werd o.m. door de KSA (jaren veertig)⁴², de Boerenjeugdbond (1952) en de Boerinnenjeugdbond (1962) een Dienst voor Lichamelijke Opleiding (DLO) opgericht. In de afdelingen werden DLO-groepen gevormd en de DLO-leiders volgden regelmatig opleidingscursussen. In de BJB zelfs elke week!⁴³ De KSA richtte DLO-kampen in waarin de dienstoversten-DLO hun brevet konden behalen⁴⁴. De DLO-leiders waren (b.v. bij de KAJ) de spil waarrond de gewestelijke en plaatselijke massabijeenkomsten (gymnastiek, atletiek, volksdansen en spelen) draaiden⁴⁵. De tijdschriften stonden in de jaren vijftig

40. *Kompas*, 1959, nr. 9, 4-6; J. Segers, „Sport en jeugdbeweging”, *Nationaal congres Sporta 1961*, 28.

41. Libert, *De lichamelijke vaardigheid*, 80-81.

42. AKSA-VKSJ, nr. 363 / 5, Verslag omtrent de werkzaamheden gedurende het jaar 1947 op gebied van lichamelijke opleiding en openluchtwerken.

43. *Ploeg en Kruis*, 1956, nr. 5, 4-5.

44. *Hernieuwen*, 1957-1958, nr. 7, 430-432. Over de DLO van de KSA zijn heel wat gegevens te vinden in de papieren Oscar Van Malder, die op het KADOC worden bewaard.

45. Dendooven, *Ontstaan en structuur*, 201-202.

bol van artikels rond gymnastiek en turnen. Diverse uitgaven m.b.t. lichamelijke opvoeding en sport zagen het daglicht⁴⁶. In 1958 stichtte de BJB zelfs een reizend sportkeuringscentrum, dat sportmedisch onderzoek verrichtte voor vendeliërs, turners en ruiters⁴⁷. Dit alles was een duidelijke uiting van de wil van de Katholieke Actie-bewegingen om de organisatie van de lichaamsbeweging zelf in handen te nemen en te vervolmaken.

Ondanks de eigen inspanningen werd er toch toenadering gezocht en naar taakverdeling gestreefd met Sporta, het Instituut voor Lichamelijke Opleiding in Heverlee (ILO) en het Nationaal Instituut voor Lichamelijke Opvoeding en Sport (NILOS). Zo werkte o.m. het VVKS samen met het ILO, dat sportcursussen en -kampen leidde. Voor grote sportmanifestaties werd eveneens de hulp van het ILO ingeroepen⁴⁸. Aan sportkampen van Sporta werd eveneens deelgenomen. Vanaf 1954 waren er afgevaardigden van de KAJ en de BJB aanwezig op de vergaderingen van de Centrale Leiding van Sporta⁴⁹. Ook waren er van bij zijn stichting contacten met het NILOS, het Nationaal Instituut voor Lichamelijke Opvoeding en Sport, een parastatale opgericht in 1956. Deze instelling hield zich bezig met de hulp aan sportfederaties en jeugdbewegingen via subsidies en het ter beschikking stellen van materiaal⁵⁰. Het kreeg zeer veel kritiek vanuit katholieke hoek omdat het socialistisch gekleurd zou zijn⁵¹. O.m. BJB en KAJ werkten met het NILOS samen voor de uitreiking van brevetten voor sportproeven als gymnastiek, atletiek en zwemmen⁵².

De interesse van de overheid voor de sportbeoefening, schoorvoetend begonnen na de Tweede Wereldoorlog, bleef tot in de jaren zestig echter vrij beperkt. De weinige initiatieven van de overheid werden met achterdocht bekeken. Sportkampen konden volgens het VVKS veel beter door het vrij initiatief worden ingericht⁵³. Het doel van het NILOS (en van de sportvere-

46. Zie o.m. *Jongens worden mannen* (Brussel, [1944]); E. Schotte, *Schoon en sterk* (Brussel, z.d.).

47. *Ploeg en kruis*, 1958, nr. 11, 5.

48. In 1963 namen 130 BJB-sportmonitrices deel aan een nationaal sportkamp, georganiseerd door het ILO (*Ontmoeting*, juni 1963, 16); prof. Michel Bottu werkte mee aan de Jeugdolympiades van het Vrij Middelbaar Onderwijs, die vanaf 1947 werden georganiseerd en door de KSA werden gepropageerd. *Hernieuwen*, 1946-1947, nr. 7, 273-274. De KSA organiseerde sportkampen op het Sportinstituut te Leuven. Het Sportinstituut te Leuven organiseerde L.O.-cursussen voor het VVKS en patroneerde in 1950 de VVKS-olympiade. *Kompas*, 1947, nr. 2, 20-21; 1950, nr. 3, 60-61.

49. ABJB, nr. 4.8.1.3.1., verslag vergadering sportmonitoren en opzieners, 24 juli 1953 (waarin sprake over de verhouding Sporta-BJB); AKAJ na WOII, nr. 492, E. Laenen (Sporta) aan Fr. Janssens (KAJ), 23 april 1954. J. Dessain zetelde in Sporta voor KAJ, J. Schelkens voor JKAJ en R. Peeters voor BJB. AKAJ na WOII, nr. 492, vergadering Sporta, 15 november 1954.

50. De jeugdbewegingen deden veel moeite om hun belang voor de lichamelijke opvoeding aan het NILOS te motiveren. In een brief van 1963 van de KSA werden meer subsidies gevraagd om dit werk mogelijk te maken (Papieren Van Malder, nr. 53, verspreiding van de lichamelijke activiteiten in onze jeugdbeweging).

51. ACHIRO, nr. 12.2.1.3.4., Persknipsels i.v.m. NILOS, 1961.

52. *Ploeg en kruis*, 1961, nr. 1, 6-7; AKAJ na WOII, nr. 462, verslag Technische Werkgroep Sport- en Openluchtlevens 9 febr. 1963.

53. *Kompas*, 1957, nr. 3, 7-11.

nigingen) bleef volgens het VVKS enkel fysieke eigenschappen te ontwikkelen. Dat van de jeugdbeweging was veel ruimer. Godsdienstige, morele en lichamelijke vorming behoorden hier tot één pakket⁵⁴. Het principe van de algehele vorming was een heilig huisje.

5.3. Voortbouwend op de vooroorlogse ideologie van de „mens sana in corpore sano”

De kritiek dat de jeugdbewegingen sport enkel als lokmiddel gebruiken, was niet helemaal terecht. Er werd binnen de bewegingen heel wat nagedacht over hoe sport moest worden ingepast in het algemeen vormende programma. Sport werd noch categorisch afgewezen, noch kritiekloos aanvaard. Van de nieuwe ontspanningsvormen moest integendeel de „eigen eindbestemming” worden gezocht, „zonder daarom de mensen willens nillens te willen bekeren”⁵⁵. Vanuit deze vaststellingen én de ervaring dat men „mee moest met de nieuwe ontwikkelingen”, verspreidden de katholieke jeugdbewegingen het apostolaat van de gezonde en van de echte sport⁵⁶. In deze theorievorming werd voortgebouwd op de vooroorlogse ideeën.

Gezonde sportbeoefening stond volgens de bewegingen ver af van recordjagerij, opvallende prestaties voor de tribune, gesjacher met vedetten, tennisgeflirt, onzedelijke zwempartijen, brutale opwinding bij voetbal en maniakale toestanden. Het doel van sport mocht niet zijn „kampioenen te kweken”. De bewondering moest gaan naar de mens zelf en niet naar zijn spierenbundels⁵⁷. Het lichaam stond in dienst van een hoger doel. De ziel kwam op de eerste plaats. Positieve waarden van sportbeoefening waren o.m. karaktervorming, innerlijke voldoening, lichamelijke en geestelijke verrijking⁵⁸. Het uiteindelijke doel was: „een gezond lichaam, in dienst van de ziel en daardoor in opgang naar God”⁵⁹, „een lichaam in dienst van de harmonische ontplooiing van de hele mens”⁶⁰. En hier was het, althans volgens de jeugdbewegingen, dat hun actie van die van de sportclubs verschilde⁶¹.

Beroepssport en de commercialisering van de sport werden als uitwassen afgewezen; pronostieken en weddenschappen gehekeld. Over „transfer” en „verkoop” van voetballers werd in 1960 nog geïroniseerd als over een onwaarschijnlijk fenomeen⁶². De bewegingen hadden geen goed

54. *Kompas*, 1957, nr. 8, 46.

55. *Mardijck*, 1955, nr. 6, 10-11.

56. *Jeugdleven. Het jeugdbewegingsleven in KSA-Jong-Vlaanderen* (Roeselare, 1953) 37 e.v.

57. ABJB, nr. 4.8.1.3.1., De Kerk tegenover de DLO (nota jaren vijftig).

58. *Voor ploeg en kruis*, 1956, nr. 4; 1953, nr. 6, 10.

59. *Voor ploeg en kruis*, juni 1963, 2-3.

60. ABJB, nr. 4.8.1.3.1., Sport, voor of tegen (nota 15 april 1958); de nota behandelt alle facetten van de houding van de Kerk tegenover de sport.

61. *Sportwerking* (Brussel, 1962) 3.

62. *Ploeg en kruis*, 1960, nr. 8, 12-13.

woord over voor betaalde competitiesport⁶³. Dit veranderde pas in de jaren zestig. In 1961 was er begrip te bespeuren voor het eerlijk beoefende (semi-) professionalisme, dat als element in de massa-ontspanning kon worden gebruikt en de topbeoefenaars mogelijkheden verschafte om in hun levensonderhoud te voorzien⁶⁴. Drie jaar later werd er zelfs verdedigd dat topsport en de vorming van topatleten op zichzelf niet konden worden veroordeeld, als zij het normale gevolg waren van een gezonde sportieve opvoeding van de jeugd op een brede basis⁶⁵.

Echte sportbeoefening was niet de ontspanning van de „tafeltennisheertjes”, maar harde training. In die optiek fulmineerden alle bewegingen in de jaren veertig en vijftig, zoals vóór de oorlog, tegen de kijksport. „Niet kijken, maar doen !” „Geen supporters, maar sportmannen !” „Niet langs de lijn, maar tussen de lijnen”, was de boodschap⁶⁶. Voetbal en fietsen werden beschouwd als sporttakken die de mensen van actieve sportbeoefening weghielden. Het waren sporten die „kijkers” kweekten en geen beoefenaars⁶⁷. Ondanks deze gespieerde standpunten leenden de jeugdtijdschriften zich toch voor sportinterviews⁶⁸.

In hun visie op sport als onderdeel van een algemene vorming, waren de bewegingen gekant tegen overdreven specialisatie⁶⁹. In dit opzicht werd er weinig goeds verteld over de eenzijdig gevormde atleten⁷⁰. Ook ageerden zij tegen de ophemeling van sporten, die niets meer met lichaamscultuur te maken hadden. Zeer goed de grens trekken tussen lichaamscultuur en lichaamscultus was de boodschap⁷¹.

Algemeen kwam het er niet op aan een „schoon dier” te worden, maar te evolueren naar een „stralende ziel en een kranig lichaam”⁷². De lichamelijke opvoeding moest haar plaats innemen naast de intellectuele, sociale, culturele, zedelijke en religieuze opvoeding⁷³... want „mens sana in corpore sano”!

63. *Hermieuwen*, 1946-1947, nr. 6, 233-235; *Mardijck*, 1961, nr. 8, 14-15; *Kompas*, 1951, nr. 5, 23-29.

64. *Hermieuwen*, 1961-1962, nr. 3, 124-125.

65. *Hermieuwen*, 1964-1965, nr. 4, 176-179.

66. Een brochure met een veelzeggende titel is: *In de Jong-KAJ. Geen supporters: sportbeoefenaars* (Averbode, 1955) 1-2; *Mardijck*, aug. 1948, 6; *Kompas*, 1960, nr. 3, 18-19.

67. *Hermieuwen*, 1947-1948, nr. 4, 159.

68. De volgende sportmannen kwamen aan bod: BJB: Briek Schotte en Jos Verhaert (1948); Gaston Roelants (1961); KAJ: Marcel Van de Wattijne en Raymond Van Damme (1946); Briek Schotte (1949); Pol De Paepe en Frans De Mulder (1958); Rik Van Looy (1960); Marcel Dries (1959); Fons Lockefeer (1960); Gilbert Baecke; Tuur Decabooter, Gilbert Desmet en Michel Van Aerde (1961); Jef Jurion (1951); Frans Melkebeek (1962) enz.

69. *Hermieuwen*, 1946-1947, nr. 9, 348-349.

70. *Kompas*, aug. 1945, 30-31.

71. Zie o.m. M. Van Haegendoren, *Het verkennersleven. Handboek voor leiding in de verkennersbeweging* (Brussel, 1946) 314.

72. *Mardijck*, 1953, nr. 6, 4.

73. *Hermieuwen*, 1959-1960, nr. 6, 325-331.

5.4. Doelstellingen van sportbeoefening bij de jeugd

Wat was voor de jeugdbewegingen de meerwaarde die sport aan de algemene vorming van de jeugd kon geven? M.a.w. indien het niet was om leden te lokken, hoe motiveerden de respectieve jeugdbewegingen dan de sportbeoefening?

De BJB meende dat met sport de *lichaamshouding* van de boerenjeugd kon worden verbeterd. De bewegingen van de boerenjeugd waren door het werk op het veld traag en loom geworden⁷⁴. Het pejoratieve woord „boer” moest plaats maken voor het „fiere boerengeslacht” met een stijlvolle levenshouding⁷⁵. Voor de arbeidersjeugd was sportbeoefening een zaak van *gezondheid*. Het was volgens de KAJ deze jeugd die meer dan wie ook behoefte had aan lichamelijke opleiding. Het ongezonde en zenuwslopende werk vroeg lichamelijke opvoeding als tegengewicht⁷⁶. Voor BJB en KAJ kon sport dus als een vorm van maatschappelijke emancipatie van de stand (boeren en arbeiders) worden beschouwd.

Voor de studenten, leden van de KSA en de VKSJ, en de scouts van het VVKS-VVKM waren gymnastiek en sportbeoefening in de eerste plaats noodzakelijk voor de gezondheid. De houding op de schoolbanken en het naar school lopen met zware boekentassen waren immers nadelig voor de lichaamsgroei⁷⁷. Maar de bewegingen gaven nog een belangrijker opdracht aan de sport. De studenten en intellectuelen waren de cultuurdragers bij uitstek en de leiders van morgen. En de *karaktereigenschappen* van de goede sportman (voornaamheid en bezieling) hoorden bij hen thuis⁷⁸. Het was volgens de KSA daarom onvergeeflijk, mochten zij afwezig zijn in de sport, een tak van de cultuur die volgens haar net zo belangrijk was als pers, radio en film⁷⁹. Het blad pleitte hier dus voor een soort *aanwezigheidspolitiek* om het peil van de sport hoog genoeg te houden. Het leek trouwens niet altijd zo gemakkelijk de studenten voor sport te interesseren. Was het symptomatisch dat Dries Claes, nationaal leider van Sporta, erover kloeg dat een van de inrichters van een KSA-gouwdag van Limburg het jammer vond dat vele Hernieuwers de sectie sport verkozen boven de culturele en vormende secties als film, letterkunde en muziek⁸⁰?

74. *Ploeg en kruis*, 1953, nr. 3, 11.

75. *Ploeg en kruis*, 1959, nr. 6, 10; Zelfde standpunten in: *Gymnastiek. Ook voor Boerenzoons?* (Leuven, z.d.); ABJB, nr. 4.8.1.4., Turnen. Nota J. Peeters op de Studiedagen van 1949.

76. *Mardijck*, 1966, nr. 5, 12-13.

77. *Zonnige jeugd*, 1957, nr. 7, 6-7.

78. Een romantische beschrijving van hoe sport ten dienste staat van de vorming van een betere leidersgeneratie geeft: *Hernieuwen*, 1949-1950, nr. 6, 234-235; En het standpunt van de scouts in: M. Van Haegendoren, *Beschouwingen over jeugdwerk* (Brussel, 1946) passim.

79. *Hernieuwen*, 1946-1947, nr. 6, 233-235.

80. *Hernieuwen*, 1960-1961, nr. 1, 40-41.

5.5. Het sportaanbod

Bij de Katholieke Studentenactie (KSA) werd er onder meer propaganda gevoerd voor basketbal. De sport werd als fijner en „intellectueler” beschouwd dan voetbal⁸¹. Later werd volleybal aangemoedigd. Maar het waren vooral atletiek en gymnastiek, waarvoor alle registers werden opengegooid. Daarentegen ging de KSA tekeer tegen voetbal en fietsen. Naar aanleiding van de vraag van de lezers om het eens over deze „interessantere” sporttakken te hebben, kroop sportredacteur André Flour in zijn scherpste pen. Fietsen noemde hij geen sport, maar een ambacht voor het minder verfinde deel van de jeugd. Voetbal was een goede sport, maar was door de commercialisering gedegradeerd tot een decadent tijdverdrijf⁸². We kunnen ons afvragen of Flour met zijn door de lezers hevig gecontesteerde artikels het doorsnee KSA-lid kon overtuigen. Hoe hij het ook betreurde, voetbal als eenvoudig jongensvermaak was niet tegen te houden en werd in de KSA uitgebreid beoefend. In 1955 werd in het tijdschrift geopperd dat voetbal best kon worden gespeeld in de bonden, als men maar veraf bleef van elke competitie tussen groepen. Eigenschappen van de sport als gezond bezig zijn, harmonieuze ontwikkeling, karaktersterkte, wilskracht en ploeggeest stonden haaks op de ijdelheid en slavendrijverij van de competitie-sport⁸³.

Maar ook deze stelling weerhield de KSA-ers niet om deel te nemen aan de voetbalwedstrijden die binnen en tussen de colleges door respectievelijk het lerarencorps en het NSVO (naast atletiek, tennis en basketbal) in de jaren vijftig werden georganiseerd⁸⁴. Voor de Kardinaalsbeker werd door de ploegen uit het aartsbisdom nog altijd vurig gestreden. Ook de Westvlaamse bonden van de Katholieke Burgers- en Middenstandsjeugd (KBMJ) zetten in 1958 zelf een voetbalcompetitie op het getouw⁸⁵.

Ook veldlopen was voor KSA een hoogstaande sport. Vanaf 1953 organiseerde KSA Sint-Jan Berchmansbond van Antwerpen, onder impuls van priester Platteau en Adhémar Bijl, jaarlijks een Internationale Veldloop voor Vlaamse Katholieke Jeugdbewegingen⁸⁶. In 1959 verschenen er 400 lopers aan de start, in 1963 waren het er 1344. In 1963 kwamen de deelnemers uit Chiro, KSA, BJB, VVKs, KAJ, Bund Neudeutschland, JHC Eindhoven en RKJB Tilburg⁸⁷. Doel was de cross te laten uitgroeien tot de massaveldloop van de hele Vlaamse katholieke jeugd aangesloten bij één van de jeugdbewegingen⁸⁸. Vanaf 1963 werd de naam veranderd in Internationale Veldloop voor Katholieke Jeugdbewegingen.

81. *Hernieuwen*, 1946-1947, nr. 1, 32-35; nr. 2, 74-76; nr. 3, 158-160; *Hernieuwen*, 1954-1955, nr. 2, 65-71; nr. 3, 132-138; nr. 9, 480-485.

82. *Hernieuwen*, 1947-1948, nr. 3, 117-120.

83. *Hernieuwen*, 1955-1956, nr. 3, 176-179.

84. *Hernieuwen*, 1951-1952, nr. 7, 298-300.

85. AKJM, nr. 416, Dossier over KBMJ-sportwerking.

86. AKAJ na WOII, nr. 821, Dossier Veldloop voor Katholieke Vlaamse jeugdbewegingen.

87. *Hernieuwen*, 1959-1960, nr. 7, 444-445; 1962-1963, nr. 9, 426-427.

88. *Hernieuwen*, 1957-1958, nr. 6, 354-355.

De Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) nam een gelijkaardig initiatief. In 1958 werd onder de bescherming van de Minister van Volksgezondheid en Gezin de eerste Nationale Cross der Jongeren georganiseerd. Op 26 oktober verschenen honderden atleten van alle gewesten van het Vlaamse land aan de startlijn te Mechelen⁸⁹. Daarnaast promootte de KAJ atletiek, volksspelen, turnen, zwemmen en vanaf het einde van de jaren vijftig balsporten als basketbal en volleybal⁹⁰.

In het ledenblad van de oudste leden van het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts (VVKS) treffen we aan: basketbal, gymnastiek, handbal, atletiek, volleybal, zwemmen, maar ook tennis, boksen en judo⁹¹. Basketbal en atletiek waren de meest beoefende sporten. In tegenstelling tot de andere bewegingen bande het VVKS het populaire voetbalspel niet uit zijn programma maar zette het er wel zeer kritische kanttekeningen bij⁹². Voetbal had volgens de scouts het nadeel gevaarlijk en voor opgroeiende jongens te afmattend te zijn. Het zou vergiftigd zijn door competitiegeest en commercialisering. Maar indien de leiding de jeugd niet kon afhouden van voetbal, was het beter ze erin op te leiden, dan ze erdoor te verliezen⁹³.

Drie initiatieven van de Boerenjeugdbond (BJB) springen door hun eigenheid het meest in het oog: de ruitrij, het vendelzwaaien en de zomerfeesten⁹⁴. Ze combineerden gevoel voor traditie, landelijke eigenheid en sportiviteit. Voortbouwend op de succesvolle start in 1937 ontwikkelde de Landelijke Rijvereniging (LRV) zich tot het visitekaartje van de Boerenjeugd. Het succes van de rijverenigingen leidde in 1953 tot de oprichting van een Nationale Fokvereniging van het Warmbloedpaard, die tegemoet kwam aan de nood aan een beter rijpaard. In 1959 werd de Landelijke Ruiterschool te Oud-Heverlee opgericht.

Daarnaast werd ook het vendelen voor de Boerenjeugd een sportief evenement. Onder impuls van nationaal proost Casimir Claes, nationaal leider René Peeters en Omer François besloot men in 1952 het vendelzwaaien te doen herleven „als een middel om te getuigen van de hoge levensstijl en de echte adel, die de boerenstand in zich draagt”⁹⁵. De Landelijke Vendeliërgilden (LVG) kenden hun grootste bloei tijdens de jaren zestig. Om de twee jaar wedijverden de beste vendeliërs met elkaar tijdens het Landjuweel. Als symbiose tussen beide succesformules werd er vanaf 1957 gevendeld te paard!

De vooroorlogse zomerfeesten evolueerden onder invloed van de DLO van volksspelen naar atletiek, turnen en stijloefeningen. Vooral vanaf het

89. *Hernieuwen*, 1958-1959, nr. 2, 119.

90. *Mardijck*, 1962, nr. 5, 14-15; 1959, nr. 8, 16-22.

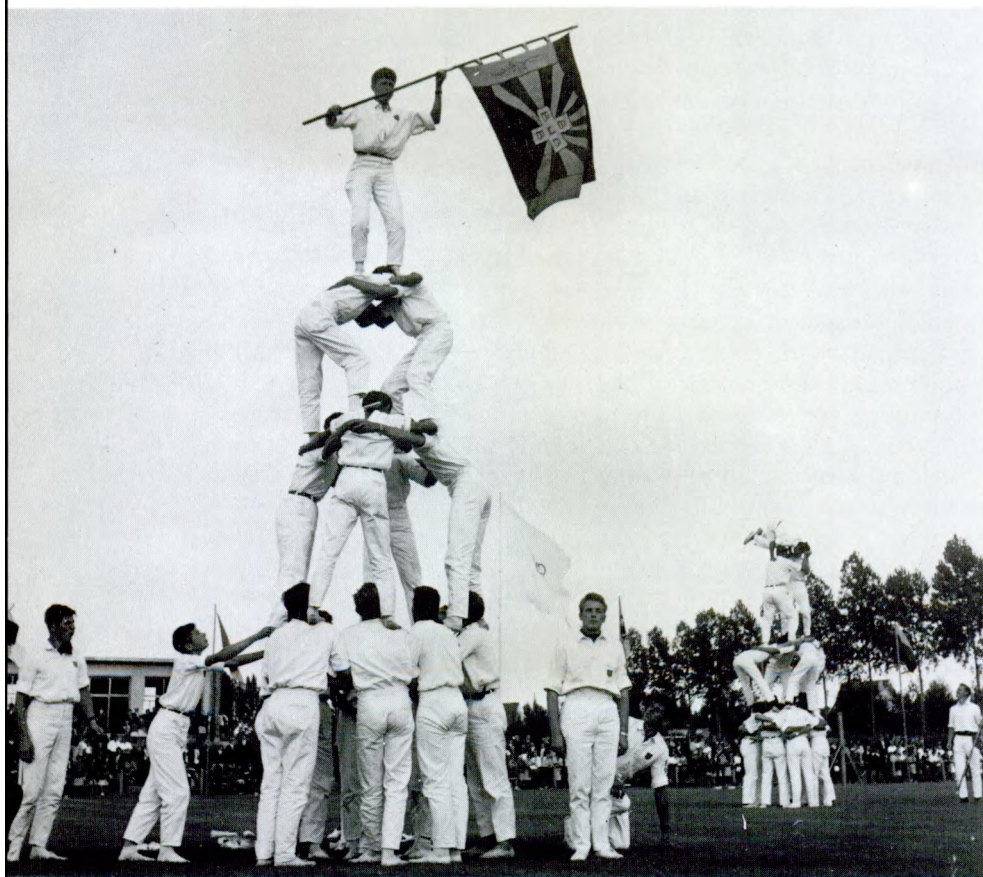
91. In 1956 hield men een pleidooi voor het boksen als lichamelijke opvoeding en als lichaamstalende en karaktervormende discipline. *Kompas*, 1956, nr. 3, 30-31. In 1952 startte men met succes in het Antwerpse met een Judo scouts-club. *Kompas*, 1960, nr. 11, 20-22.

92. Van Haegendoren, *Het probleem*, 66-67.

93. Van Haegendoren, *Het verkennerleven*, 311.

94. V. Everaert, „Sportvooruitzichten in de BJB” en C. Peeters, „Sport bij de BJB-meisjes”, *Nationaal Congres Sporta* 1961, 38-42.

95. *Voor ploeg en kruis*, aug. 1963, 2-3; ABJB, nr. 4.8.3.1.

*Provinciaal sportfeest van de BJB in Lokeren in 1964.
(Leuven, KADOC)*

werkjaar 1954-1955 uitte de BJB de wens de lichamelijke opvoeding (in het bijzonder turnoefeningen) te lanceren⁹⁶. Hiertoe werd een heel netwerk van provinciale en plaatselijke turnmonitoren gevormd (in vele gevallen oud-soldaten met een sportbrevet)⁹⁷. Het turnen werd gepropageerd als „spontane lichaamsbeweging”. Strikte oefeningen met veel uiterlijk vertoon werden beschouwd als een zaak van de turnverenigingen, omdat ze niet pasten bij de aard van de Boerenjeugd⁹⁸. Vooral vanaf de jaren zestig populariseerde de DLO daarnaast veldlopen en volleybal⁹⁹. Maar ook andere sporten als voetbal kwamen aan bod¹⁰⁰.

Sportfeesten, zoals het BJB-festival in 1963 (na tien jaar intense DLO-werking), toonden de basisfilosofie van de naoorlogse jaren. Het ging om het bouwen aan een fiere, jonge en sportieve jeugd¹⁰¹. Dit BJB-festival kon worden beschouwd als een hoogtepunt in de L.O.-werking van de boerenjeugd. Bij die gelegenheid kon R. Peeters stellen dat de „sportwerking van onze jongens en meisjes is uitgegroeid tot een van de sterkste groeperingen voor lichamelijke opvoeding die er in ons land bestaan”¹⁰². Het ontspanningsprobleem was door de BJB met overtuiging aangepakt. BJB-proost Claes meende dat de predikanten van missies en de parochiegeestelijkheid te negatief ingesteld waren ten opzichte van sport en te lang hadden beweerd dat de jeugdbeweging geen oplossing had voor het ontspanningsprobleem. De BJB had bewezen dat het actief organiseren van de sportbeoefening kon leiden tot een veelzijdige opvoeding van de landelijke jeugd¹⁰³. In 1966 zou 83 % van de KLJ-leden betrokken zijn bij één van de drie beoefende sportvormen (DLO-LRV-LVG). 60 % bij atletiek, 37 % bij het turnen, 27 % bij vendelzwaaien, 25 % bij volleybal en 12 % bij de ruitersport¹⁰⁴.

De Chirojeugd kwam in de voorgaande bladzijden minder aan bod. Dit heeft te maken met de eigen visie van de Chiro op de plaats van sport en spel in haar werking. Voor haar was „gezonde sport” gelijk aan „spel”. In juni 1946 weerde het leiderstijdschrift *Gloed* het woordje „sport” zelfs uit de Chirowoordenschat¹⁰⁵. Voor de beweging viel de lichamelijke opvoeding

96. *Lichamelijke opvoeding in de BJB. Werkplan 1953-1954* (Leuven, 1953) 2.

97. ABJB, nr. 4.8.1.4., Sport en lichamelijke opvoeding in de BJB. Verslag aan het Bestuur van de Lichamelijke Opvoeding en Sport, 1949.

98. *Ploeg en kruis*, 1953, nr. 5, 13.

99. In 1961 organiseerde elk BJB-gewest een winterveldloop. *Ploeg en kruis*, 1961, nr. 1, 6-7. In 1953 werd volleybal voorgesteld op de vergadering van de werkgroep DLO, als afwisseling tussen het turnen, maar niet als competitie. Pas vanaf 1963 werden er regelmatig volleybalcompetities gehouden. ABJB, nr. 4.8.1.3.1., Verslag van de werkgroep DLO, 31 oktober 1953; *Ploeg en kruis*, 1963, nr. 11, 2.

100. In zijn brochure over het wezen van de BJB zette kan. Lambert Engelen enkele sporten op een rijtje: „opmarcheren (in afwachting dat turnen wordt gegeven), voetbal, zomerfeesten en ruitersport”, zie L. Engelen, *Wat is de BJB. Handboek van den BJB-er* (Leuven, z.d.) 30-32.

101. *Ontmoeting*, maart 1963, 7.

102. *Ontmoeting*, augustus 1963, 16.

103. A. Lagae, „De ontspanning op de buiten”, in: *19e Studiekongres van de missiekonferentie. Antwerpen, 9 en 10 juli 1958. Het ontspanningsleven* (Antwerpen, 1958) 14-28.

104. *Ploeg en kruis*, nov. 1966, 16-17.

105. *Gloed*, juni 1946, 31.

uiteen in drie takken: spel, sport en turnen. Spel was het allerbelangrijkste. Chiro was immers een typische „spel”-beweging. De methodiek uitgeprobeerd op het einde van de jaren dertig en volgroeid tijdens de oorlogsjaren, kende zeer veel ruimte toe aan bos- en pleinspelen, dassenspelen, heemspelen enz.¹⁰⁶ De leiding ging ervan uit dat spel in openlucht de lichamelijke ontwikkeling in voldoende mate bevorderde. Sport werd als te eenzijdig afgedaan. Vooral voetbal moest het ontgelden, niet wegens het spel zelf, wel door de sfeer die er rond zou hangen, en omdat het de leden van de Chiro naar de voetbalclubs zou jagen¹⁰⁷. Chirojeugd propageerde „sportspelen” - bemerk de combinatie van de twee termen - waarin bewegingen en spelregels van georganiseerde sport in meer speelse vormen werden vertaald¹⁰⁸.

Niettegenstaande dat werd er vooral bij de oudste leeftijdscategorieën (+ 16 jaar) heel wat aan sport gedaan. Net als in andere bewegingen was atletiek zeer populair. Atletiekdisciplines werden opgenomen in de proeven die de kerels moesten afleggen om hun brevet te behalen¹⁰⁹. Er werden sporttornooien georganiseerd en op de leiderscursussen werden sport en atletiek geprogrammeerd. Naast atletiek stond handbal, basketbal en volleybal op het sportlijstje¹¹⁰. Het turnen werd onder meer beoefend bij het ochtendturnen op de jaarlijkse bivakken.

5.6. Sport en meisjes

Of meisjes aan sport moesten of mochten doen, bleef tot in de jaren vijftig een discussiepunt. In elk geval meenden de jeugdbewegingen dat meisjes sporten moesten beoefenen die pasten bij hun lichaamsbouw. In de VKAJ werden de gewestelijke dienstoversten-ontspanning getraind in turnlessen en formaties, stapoefeningen, volksdansen en pleinspelen¹¹¹. De voorbereidingen in de plaatselijke groepen waren gericht op deelname aan de jaarlijkse zomertornooien, die vanaf 1949 de gewesten tegen elkaar in het strijdveld brachten in zang en dans, turnoefeningen, kapiteinbal en estafetten¹¹². Wat werd gepropageerd en geprogrammeerd op grote tornooien is één zaak, wat werkelijk werd gespeeld, een andere. Een onderzoek in 1960

106. Deze spelen werden vanzelfsprekend ook in de andere bewegingen gespeeld. Het verschil lijkt dat bij Chiro deze spelen een quasi exclusiviteit genoten en zuivere sport werd uitgebannen.

107. *Gloed*, mei 1953, 119. Een zelfde standpunt in *Gloed*, jan. 1954, 23.

108. Handbal is een mooi voorbeeld van de in de Chirojeugd veel beoefende sportspelen. Pas later werd handbal een officiële sport. *Jongens in de Chiro. Praktische handleiding voor nieuwe groepen* (Antwerpen, z.d.) 59; *Zoo werkt Chirojeugd. Schets der Chirowerking* (Antwerpen, 1945) 18. Benny Willems komt in zijn licentiaatsverhandeling tot de vaststelling dat de bewegingsspelen in de Chirojeugd steeds de belangrijkste plaats toebedeeld krijgen en de sport meestal de minst belangrijke, behalve in de periode 1974 tot 1983. Zie: Willems, *De receptie van lichaamsoefeningen*, 90.

109. *Gloed*, juni 1958, 180-182.

110. *Gloed*, juli 1954, 178-180.

111. *Lenteleven*, 1949, nr. 6, 11.

112. *Lenteweelde*, 1951, nr. 7, 24.

wees uit dat slechts één op twee ateliermeisjes, één op drie fabrieksmeisjes en één op vier dienstmeisjes werkelijk aan sport deed. 90 % hiervan verkozen zwemmen. Andere sporttakken die werden beoefend, waren turnen en basketbal. Aan zuivere atletiek werd niet gedaan, eenvoudigweg omdat ze er geen kans toe kregen wanneer ze niet bij clubs waren aangesloten. Maar ook gebrek aan tijd, geld of tegenstand van de ouders hielden vele arbeidersmeisjes weg van de actieve sportbeoefening. Daarentegen waren er wel veel fabrieksmeisjes supporter, vnl. voor voetbal en wielrennen ¹¹³.

In VKSJ werden tot op het einde van de jaren vijftig voornamelijk volksdansen en lichamelijke opvoeding gestimuleerd. Op de diocesane sporttornooien werden de volgende „disciplines” geprogrammeerd: zang, dans, spel, ritmische oefeningen, vendelzwaaïen, orkest en marcheren ¹¹⁴. Maar geleidelijk aan kwam er ook plaats voor teamsporten: volleybal, korfbal, basketbal en netbal. Atletiek werd gelanceerd in 1958. Een jaar later werd het eerste atletiekkampioenschap voor meisjes georganiseerd ¹¹⁵. Dit uitgebreidere aanbod kwam tegemoet aan de wens van de leden, die meer verlangden dan „volksdans en ritmische oefeningen” ¹¹⁶. De lat van sportiviteit werd nochtans niet zo hoog gelegd ¹¹⁷. Uit een studie in 1957 bleek dat slechts 22 % van de studerende meisjes actief aan sport deed (tegenover 45 % bij de jongens). Van deze 22 % was het merendeel lid van een georganiseerde jeugdbeweging ¹¹⁸.

De Boerinnenjeugd was aanvankelijk minder actief op sportgebied. Vanaf 1959 wilde de beweging meer inspanningen doen door de oprichting van sportgroepen en kadervorming. De eerste sportmonitrices werden in 1962 aangesteld. De bond stimuleerde vooral turnen en volksdansen ¹¹⁹. Er was eveneens aandacht voor aflossingskoers, verspringen, werpen, volleybal, „dektennis” en korfbal.

In de Chirojeugd heerste voor de meisjes dezelfde visie op sport als voor de jongens. Bij de meisjes werden er minder ruwe balspelen geprogrammeerd en nauwelijks echte sportdisciplines. Werd voor de jongens atletiek gepropageerd, voor de meisjes was het turnen. Men ging ervan uit dat aangepaste kampspelen, dans en ritmiek voldoende aan de noden van het opgroeiend meisje inzake lichamelijke opvoeding beantwoordden ¹²⁰.

De scouts verkondigden een gelijkaardig standpunt. Het echtpaar Van Haegendoren was van oordeel dat vnl. atletiek, fietsen, zwemmen en schaatsen voor meisjes geschikt waren. Zij vestigden er de aandacht op dat het bij

113. L. Van Ooteghem, *Ontspanning van de arbeidsmeisjes* (Z.p., z.d.) 40-41.

114. *Zonnige jeugd*, nov. 1954, 6.

115. *Zonnige jeugd*, okt. 1957, nr. 1, 18; *Bronnen*, 1958-1959, nr. 7, 14-15.

116. *Bronnen*, 1958-1959, nr. 5, 14-17.

117. Een VKSJ-groepje was sportief als al de leden samen minstens één keer per maand aan sport deden, de leden de spelregels kenden van trefbal, de leden de danspassen kenden van de dans „Tovercirkel”, de leden de nationale ontspanningsleidster van VKSJ kenden en de leden 1 m hoog konden springen.” *Zonnige jeugd*, 1963, nr. 1, 13.

118. *Bronnen*, 1957-1958, nr. 7, 12-13.

119. *De dankbare BJB-leidster* (Leuven, 1952) 34.

120. *Meisjes in de Chiro. Praktische handleiding voor nieuwe groepen* (Antwerpen, z.d.) 59.

de vaardigheidsproeven niet ging om het behalen van succes op gebied van atletiek of sport, maar wel om het verwerven van een gezond en lenig lichaam, vooral met het oog op het toekomstig moederschap¹²¹. Nog in 1957 ging men ervan uit dat de lichamelijke opleiding veel kon bijdragen om de fysiologische en morele eigenschappen te ontwikkelen en het meisje in de mogelijkheid te stellen om beter haar taak als moeder te vervullen. De vrouw moest vrouw blijven, ook in de sport. Als sporttakken aangepast aan de vrouw werden genoemd: zwemmen, gymnastiek, grondturnen en ritmische gymnastiek, kunstschaatsen, tennis, skilopen, lichte atletiek, hockey en korfbal¹²².

6. *In het teken van anti-competitie en maatschappijkritiek in de jaren zestig en zeventig*

De vrije tijd nam almaar toe. In 1956 werd de vijfdaagseweek ingevoerd. Dit betekende dat ook de leden-arbeiders van de jeugdbewegingen twee dagen per week ontspanning konden nemen. In de tweede helft van de jaren zestig kregen de leerlingen op zaterdagmorgen vrijaf. De toenemende welvaart vergrootte de mogelijkheden. De bewegingen kwamen hierdoor voor een grote uitdaging te staan. Maar ook de overheid, die moest zorgen voor de nodige infrastructuur. De idee van sport voor iedereen en van recreatiesport maakte opgang. Maar tevens werden kritische kanttekeningen geplaatst bij de sport, zoals ze in de vorige jaren was beoefend. Anti-competitie en maatschappijkritische spelen gaven de boventoon aan.

6.1. Inspelen op het overheidsinitiatief

De overheid ging zich vanaf ca. 1964 intenser bezighouden met de sportbeoefening. Een enquête had uitgewezen dat slechts 10 % van alle mannen en 7 % van alle vrouwen actief aan sport deed¹²³. Sport werd beoefend door een kleine elitaire bovenlaag of was herleid tot kijksport voor de kleine man. Er was geen infrastructuur beschikbaar en de meer democratische sporten als schaatsen, zwemmen en fietsen werden bemoeilijkt of onmogelijk gemaakt door vervuiling van de waterlopen, toenemend verkeer en verstedelijking.

De democratiseringsgolf op het eind van de jaren zestig-begin jaren zeventig gaf ook aan het overheidsinitiatief in verband met de vrijetijdsbesteding een belangrijke stimulans. Popularisering van de klassieke sporttakken, met nadruk op de kwantiteit (sport-voor-allen) werd een van de doelstellin-

121. Y. Van Haegendoren-Groffi & M. Van Haegendoren, *Schoonheid en liefde. Voortrekkerij voor meisjes* (Leuven, z.d.) 67.

122. *Kompas*, 1957, nr. 4, 8-9.

123. De enquête werd uitgevoerd door de Studiegroep voor Cultuurbevordering van de KU Leuven.

gen. In 1971 werd het sportbeleid van het Ministerie van Volksgezondheid naar het Ministerie van Cultuur overgeheveld. Onder Frans Van Mechelen, minister van Cultuur, werd een ambitieus infrastructuurprogramma op het getouw gezet, waardoor tussen 1969 en 1974 de sportinfrastructuur verdrievoudigde. In 1969 was het BLOSO (Bestuur voor Lichamelijke Opvoeding en Sport) opgericht, als opvolger van het NILOS voor het Vlaamse landsdeel. Het zou een belangrijke rol spelen in het stimuleren (o.m. via sportkampen en initiatiecurcussen) en subsidiëren van sportbeoefening. In 1970 werd de eerste Sportbiënnale georganiseerd, die via een barnum-sensibiliseringscampagne de bevolking tot actieve sportbeoefening wilde aanzetten. Een jaar later werd Sportiva '71 georganiseerd, dat volledig in het teken stond van de sportbeoefening door de vrouw. In 1972 kwam er een tweede Sportbiënnale en vanaf 1973 de Sport + -acties. In 1979 konden de beleidsmensen fier opmerken dat het aantal actieve sportbeoefenaars was gegroeid tot 70 % bij de mannen en 50 % bij de vrouwen ¹²⁴.

Hoe reageerden de jeugdbewegingen op deze nieuwe ontwikkelingen? Eerst en vooral moedigden zij de overheid aan tot de creatie van een sportinfrastructuur (zwembaden, turnzalen, volleybal- en basketbalpleinen). Zij waren niet altijd tevreden over de snelheid of de intensiteit waarmee dit gebeurde ¹²⁵. De sportbiënnale in 1970 en het „Sportjaar... voor haar” in 1971 kregen de volledige aandacht van de jeugdbewegingen. Het ligt voor de hand dat zij er gretig op inspeelden ¹²⁶.

Maar het overheidsinitiatief kon ook in confrontatie komen met het jeugdbewegingsinitiatief. De jeugdleiders bemerkten een kloof tussen de officiële instanties die met de steun van alle media en een enorm budget de idee van sportiviteit en sportbeoefening bij de massa trachtten te propageren „en aan de andere kant, het privaat initiatief (hier de jeugdbeweging) dat, met zéér beperkte middelen maar een enorme good-will iets concreet doet. Terwijl daarover bijna geen haan kraait” ¹²⁷.

Was de invloed van de jeugdbewegingen op de sportbeoefening inderdaad zo groot als ze soms lieten uitschijnen? In hoeverre zij effectief bijdroegen tot een verhoogde sportbeoefening bij de jeugd is zeer moeilijk na te gaan. Dat er veel werd „bewogen”, is duidelijk. Toch werd er vooral gesport in de informele groep van vrienden en leeftijdgenoten én in de scholen. Sportclubs en jeugdbewegingen waren voor de sportbeoefening van minder belang. Een onderzoek wees uit dat de verkorting van de schoolplicht tot een vermindering van de sportbeoefening bij de jeugd had geleid en dat dit duidelijk niet door de jeugdbewegingen werd opgevangen ¹²⁸.

124. Zie diverse bijdragen in: Cauwels, Claeys & Van Pelt ed., *Sport in Vlaanderen*.

125. *Echt*, juli-aug. 1969, 23-24; *Vandaag*, 1966-1967, nr. 6, 8-9.

126. *Lente*, maart 1970, 8; AKSA-VKSJ, nr. 785, Documentatiemap Sportbiënnale '70.

127. *Vandaag*, 1970-1971, nr. 7, 275.

128. Marivoet, „Jeugd en sport, een sociologische benadering”.

6.2. Sportiva '71 en coëductie

Vooroordelen tegenover de meisjessport waren moeilijk uit te roeien. Sport zou schadelijk zijn voor het moederschap en esthetische gevolgen hebben voor de vrouwelijkheid. De jaren zestig brachten de vrouwenemancipatie op gang, ook in de sport ¹²⁹.

Geleidelijk vervlakte het onderscheid tussen de spelen voor meisjes en jongens. Men wilde alle sporttakken voor meisjes openstellen. Was er in de jaren vijftig enkel sprake van turnen en bewegingsoefeningen, vanaf 1961 werden in de Meisjeschiro atletiek en spelen als baseball in het programma opgenomen ¹³⁰. In 1968 werden voor de meisjes handbal, volleybal, basketbal, zwemmen en atletiek, naast de traditionele bewegingssporten en het dansen, als sporten aangemoedigd ¹³¹. In 1971 namen aan de veldloop van de jeugdbewegingen - n.a.v. Sportiva '71 - voor het eerst meisjes deel. Voetbal bleef het langst een zuivere jongenssport, maar ook bij de meisjesjeugdbewegingen werd het nu beoefend ¹³².

Uit de studie van Maria Marivoet in 1979 bleek dat jongens vnl. meer competitieve en prestatiegerichtere sporten als voetbal, handbal, basketbal en in mindere mate volleybal, atletiek en zeilen verkozen. Meisjes beoefenden bij voorkeur meer recreatieve disciplines als waterskiën, tennis, tafeltennis, wandelen, badminton, turnen, zwemmen en fietsen ¹³³.

In welke mate moest er samen worden gesport? De opkomst van de gemengde werking liet spel en sport niet ongemoeid, zodat geleidelijk aan bijna alle sporttakken ook samen werden beoefend. In 1971 lanceerde de Chirojeugd korfbal als geschikte sport om gemengd te spelen ¹³⁴. De Chiro sportkampen werden in de jaren zeventig voor zowel jongens als meisjes ingericht en omvatten o.m. zwemmen, atletiek, judo, waterski en zeilen ¹³⁵.

6.3. Anti-competitie en maatschappijkritiek

Het organisatorische netwerk bleef in de meeste organisaties in de jaren zeventig doorwerken. Toch kreeg het sport- en spelaanbod geleidelijk aan een nieuwe dimensie. De bewegingen begonnen zich vragen te stellen bij de basisfilosofie van sport in de beweging. Tot dan toe werd sport voor de jeugd beschouwd als een uitstekende voorbereiding op de volwassen maatschappij, waar waarden als prestatie, inspanning, zelfbeheersing, karaktervorming, training, streven naar overwinning, onderlinge concurrentie e.a. aan de basis

129. *Vandaag*, 1967-1968, nr. 6, 22-23.

130. *Licht*, maart 1965, 100.

131. *Lente*, okt. 1968, 14-15; nov. 1967, 2-4.

132. *Akzie*, nov. 1979, 15.

133. Marivoet, „Jeugd en sport”, 208-212.

134. *Krokan*, maart 1971, nr. 3, 10-11.

135. *Licht*, maart 1970, 117-119.

lagen¹³⁶. Heerste er daardoor niet te veel competitiegeest? Zorgden kampiionschappen niet voor een uitsluiting van de zwaksten? Moest er niet massaal aan sport worden gedaan als echte ontspanning en recreatie, zonder keiharde competitie? Was sport en spel geen steriele bezigheid zonder inhoud, terwijl er in de wereld rondom de jongeren zoveel omging? Het waren een aantal vragen die ervoor zorgden dat sport voortaan anders werd bekeken.

In 1970 schreef de KIJ dat de sport in de eerste plaats ontspanning moest zijn. De prestatie en de overwinning waren secundair, deelnemen was het belangrijkste. Ieder lid zou de kans moeten krijgen om mee te doen. Daarom moest de groeps- en recreatiesport de voorkeur krijgen¹³⁷. Zo werd sport voorgesteld als middel tot groepsvorming, eerder dan tot individuele vorming. Samenspel werd de boodschap. Competitie werd afgewezen¹³⁸. Uit de reeds geciteerde studie van Maria Marivoet bleek dat de globale houding van de jeugd tegenover sport positief was en dat er een kritische kijk bestond tegenover top- en competitie-sport. Dit zou er kunnen op wijzen dat de houding van de jeugdbewegingen bij de jeugd doorwerkte of dat de jeugdbewegingen goed aansloten bij de nieuwe tendensen¹³⁹.

Een concreet voorbeeld. Deelnemen aan de veldlopen van de BJB was niet om te winnen en „carrière” te maken. Enkel het deelnemen was waardevol. In deze optiek dacht men eraan de sportfeesten een andere inhoud of aanpak te geven, zonder aan de feesten als ontmoetingsplaats te raken. In 1968 werd de eerste nationale veldloop ingericht, die volledig met deze filosofie was doorgelicht. De sportfeesten werden anders ingekleed. Het ging niet langer om festivals, zoals in jaren zestig, maar eerder om een sympathiek treffen van alle sportievelingen rond een spannende wedstrijd tussen de beste ploegen uit de provincies¹⁴⁰. Ook de Internationale Veldloop voor Jeugdbewegingen veranderde van karakter. De in 1953 door KSA opgezette manifestatie werd organisatorisch verruimd naar Chiro, KSA-VKSJ en VVKS-VVKM. Vanaf 1975 werd er een Dag van Jan en Alleman aan toegevoegd. Meteen was er ruimte voor andere creatieve activiteiten. De cross werd anders aangepakt. Voortaan werd het competitief element uitgeschakeld (het schavotje en de prijsuitreiking verdwenen)¹⁴¹.

Een kritische kijk op de gecommmercialiseerde kijksport bleef bestaan. In 1972 werd kritiek geuit op de Olympische spelen, wegens hun geldverslindende karakter. Dit was de aanleiding om de commerciële aspecten, de professionele sportbeoefenaars als produktiemiddel en de idee van de principiële ongelijkheid in de sport aan de kaak te stellen¹⁴². Men reageerde tegen de inschakeling van kinderen in de competitie-sport. Zo noemde *Krokant* de verkoop van jonge voetbalspelertjes en het uitbuiten van jonge wielrennertjes

136. *Ontmoeting*, jan. 1977, nr. 1, 10-11.

137. *Ontmoeting*, sept. 1970, 4-5; *Krokant*, maart 1974, nr. 3.

138. *Idee*, sept. 1979, 15.

139. Marivoet, „Jeugd en sport”, 204.

140. *Ontmoeting*, 1970, nr. 8, 21; *Idee*, mei 1976, 10.

141. ACHIRO, nr. 12.2.2.5.1., Dossier I.V.J.-D.J.A.

142. *Ontmoeting*, mei 1972, 18-21.

kindermoord¹⁴³. Men veroordeelde doping en onredelijke transferregelingen enz. Nochtans klonk nu ook voor het eerst het geluid door dat kijksport niet noodzakelijk slecht was, als democratisch volksvermaak of voor liefhebbers van b.v. een technisch knappe voetbalmatch¹⁴⁴. Toch bleef men het zelf beoefenen van sport als waardevoller beschouwen¹⁴⁵.

Sport werd opnieuw meer en meer beschouwd als een spel. Termen als sport en spel, speels sporten kwamen opnieuw in zwang. Als vanouds een spelbeweging, kon de Chirojeugd het spel herwaarderen. Vanaf 1961 dook de term „creatief spel” op. Zo koos zij jaarthema's als „Spelenderwijs” (1973-1974), waarin een synthese werd gezocht tussen spel en maatschappijbeweging en „Kies Samenspel” (1974-1975) waarin het niet-competitieve en maatschappijbetrokken spel in de kijker werd geplaatst¹⁴⁶. Het belangeloze speels bezig zijn werd geplaatst tegenover produktie en winstbejag¹⁴⁷. Dit betekende ook dat er in de verscheidene jeugdbewegingen tegenover weinig sporten nog een veto werd gesteld. Het ging niet om het spel, maar om de manier waarop het werd gespeeld. Opvallend is dat o.m. de promotie van basketbal (zeer sterk in de jaren vijftig) niet het gewenste resultaat opleverde, terwijl voetbal en volleybal als recreatieve sporttakken het pleit definitief wonnen.

De jeugdbewegingen konden een belangrijke rol spelen in de democratisering van de sport. Het bleek dat de betere sociale milieus meer aan sport deden dan de lagere. In 1959 deed slechts 28 % van de jeugd uit het arbeidsmilieu actief aan sport. Van dit percentage was de helft nog schoolgaand. Hier bleek dus dat in schoolverband relatief het meest werd gesport. 56 % van de jeugd was wel passief bij de sport betrokken. De vele acties tegen de kijksport resorteerden dus duidelijk niet het gewenste effect¹⁴⁸.

„Vrijblijvend sport spelen” was niet het enige waar de jeugdbewegingen met hun nieuwe aanpak naar toe wilden. Ook de vormende waarde van spel en sport werd benadrukt¹⁴⁹. Hiervoor moest de inhoud van de spelvormen worden aangepast. Achter elk spel stak de maatschappij. Sport en spel boden goede kansen om waarden als openheid, fair play, samenwerking, creativiteit enz. te stimuleren¹⁵⁰. Spelen moesten doen nadenken over de wereld waarin de jongeren leefden¹⁵¹.

143. *Krokant*, maart 1974, nr. 3.

144. Ook werd - vooral door de KAJ - uitgebreid ingespeeld op de interesse van de jongeren voor sport en topsporters. In de jaren tachtig b.v. publiceerde *Akzie* regelmatig interviews met bekende sportlui.

145. *Ontmoeting*, juli 1975, 14-18.

146. *Gloed*, sept. 1973, 43-45; sept. 1974, 2-5.

147. *Vijftig jaar zondag*, 91-92.

148. Deleeck, „Arbeiders en bedienden”. In 1979 stelde Marivoet nog steeds vast dat het aandeel van de hogere klassen in de sportbeoefening veel groter was. 83 % van de beter gesitueerden deden aan sport, tegenover 66 % van de ongeschoolde arbeiders en lagere bedienden. Zie Marivoet, „Jeugd en sport”, 213-223.

149. *Idee*, 1973, nr. 5, 22.

150. KLJ, *Sport en spel* (Leuven, z.d.) 60-63; *Idee*, febr. 1980, 15.

151. E. Vlamincx, *Speldeprikkenmap* (Z.p., z.d.) 0.01.

Digitized by Google

In de jaren tachtig werden de opvoedkundige waarden van sport algemeen erkend. Lid zijn van een sportclub was volgens de Chirojeugd echter vooral weggelegd voor de betere sportlui. De jeugdbeweging bleef dan de plaats waar „sport werd gespeeld” met minder nadruk op competitie en meer op het deugddoend samenspel¹⁵². Kwam men hier niet dicht bij het standpunt van Sporta kort na de oorlog, dat de echte „sport” het werk was van de sportverenigingen, en dat de jeugdbewegingen zich hier niet mee moesten bezighouden? Terwijl in de jaren vijftig sport als een apart onderdeel sterker werd benadrukt, werd het nu opnieuw geïntegreerd in het totale aanbod.

Besluit

Dat er op dit ogenblik in de jeugdbeweging ongedwongen aan sport wordt gedaan, is niet zo vanzelfsprekend als het lijkt. Bij het inpassen van sport- en bewegingsactiviteiten in het programma stellen de jeugdleiders zich in elk geval niet bijzonder veel vragen meer. Sport en spel horen erbij en zijn niet meer weg te denken uit het pedagogisch arsenaal van technieken en activiteiten, die tot de ontplooiing van de jeugd moeten bijdragen. In de houding tegenover sport en in de manier waarop sport werd ingepast in het activiteitenaanbod, kan nochtans doorheen de laatste honderd jaar een hele evolutie worden onderkend.

De evolutie verliep globaal in drie fasen. De eerste periode liep tot ca. 1935. In de patronaatswerking waren geleidelijk diverse sportdisciplines geïncorporeerd. Over zin of onzin van deze toenemende belangstelling voor het lichaam werd hier heel wat gediscussieerd, maar tot een eenstemmig standpunt kwam het niet. In het katholiek milieu klonken alleszins de negatieve stemmen het luidst. Sport werd als gevaarlijk beschouwd, omdat ze het ideale evenwicht tussen lichaam en geest zou verstoren. De ontwikkeling van de geest primeerde. Met veel argwaan werd sport uiteindelijk als „noodzakelijk kwaad” geaccepteerd.

Op dat ogenblik holde het katholieke organisatiewezen de ontwikkelingen al achterna. De successen die de Duitse bewegingen behaalden met lichamelijke opvoeding en openluchtlevens en vooral de opkomst van het scoutisme maakten ook in Vlaanderen de evolutie onomkeerbaar. Voor de scouts waren sport en lichamelijke opvoeding immers inherent aan de jeugdwerving. Hierdoor vergrootte hun aantrekkingskracht enorm. De andere jeugdbewegingen volgden vanaf ca. 1935 schoorvoetend, later enthousiast. Tot in de jaren zestig werd nu gewerkt aan een aparte en gestructureerde sportwerking. Er was de uitgesproken ambitie sport vakkundig te beoefenen en de concurrentie met de sportclubs aan te gaan. Dit was het duidelijkst bij de scouts en de KSA, in mindere mate bij de Chirojeugd. Deze drang naar

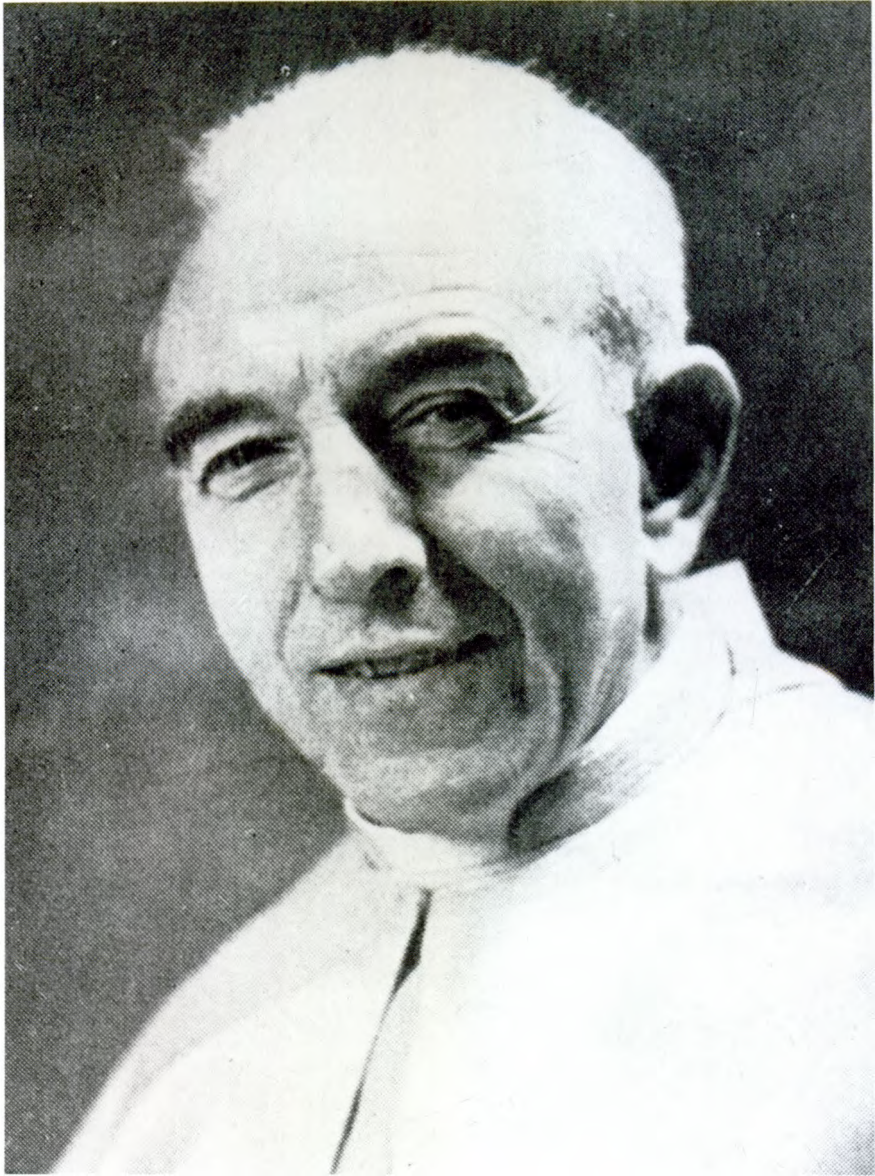
152. *Sportnummer, Artisjok*, maart 1982.

perfectionisme leidde noodzakelijkerwijze naar een zekere „autoritaire” en „elitaire” opvatting van sportbeoefening.

Vooraf tegen het laatste werd vanaf het einde van de jaren zestig heftig gereageerd. Anti-competitie en maatschappijkritiek drongen het jeugdwerk binnen. De tegenstelling tussen winnaars en verliezers, goede en slechte sportmannen, atleten en slappelingen, speelde volgens de nieuwe pedagogiek in het nadeel van de zwaksten. Sport, zoals ze tot nu toe werd beoefend, werd in vraag gesteld. De aparte sportwerking werd hiervan grotendeels het slachtoffer. Sport werd opnieuw in de algemene werking geïntegreerd. De sportverenigingen namen voortaan de gespecialiseerde sportbeoefening voor hun rekening.

De jeugdbewegingen mengden zich ook in het debat rond voor en tegen de kijksport. Hun houding bleef lange tijd dezelfde, nl. negatief. Vóór de Tweede Wereldoorlog werd dit vooral gemotiveerd door de excessen rond de terreinen, de omkering van waarden, de zedelijke gevaren. Nadien werd kijksport afgekeurd wegens de passiviteit en het gebrek aan lichaamsbeweging. De houding werd echter geleidelijk toleranter, zodat op dit ogenblik niemand er nog aanstoot aan schijnt te nemen.

Dit artikel poogde een algemeen overzicht te geven van het fenomeen „sport en jeugdbeweging”. De vraag in hoeverre de katholieke jeugdbewegingen de sportbeoefening van de Vlaamse jeugd effectief hebben bevorderd, kan vanuit dit onderzoek niet afdoende worden beantwoord. Dat de bewegingen zich hebben kunnen handhaven, getuigt er in elk geval van dat sport als element van ontspanning in voldoende mate aan bod kwam, om de jeugd voor hun werking te blijven interesseren. Tot het einde van de jaren dertig werd hun sportwerking afgeremd door de negatieve katholieke standpunten daaromtrent. Nadien speelden zij zonder twijfel een rol in het populariseren van voetbal, atletiek, basketbal, zwemmen, volleybal en andere sport- en spelvormen in brede lagen van de bevolking.

*Pater Antoon van Clé, stichter van Sporta.
(Leuven, KADOC)*

APOSTOLAAT BINNEN DE SPORT: ONTSTAAN EN WERKING VAN SPORTA

*Hans Verbruggen en
Marijke den Hollander*

In het Vlaamse sportlandschap neemt de organisatie Sporta een niet onbeduidende plaats in. Bij het grote publiek is de vereniging vooral bekend om haar sportvakanties, waaraan in 1992 8366 jongeren deelnamen. Met dit deelnemersbestand mag Sporta zich trouwens de grootste Vlaamse privé-organisator van sportkampen noemen. Sporadisch belicht de media de andere facetten van de Sportawerking, zoals het jaarlijkse Sportacongres en de Sportabedevaarten in Scherpenheuvel en Oostakker. Af en toe verschijnt er in de kranten een artikel waarin de Sporta-standpunten over bepaalde sportgebeurtenissen of -excessen worden verwoord. In het wielermilieu is Sporta alom bekend als de sociale dienst die de rennersproblemen aanpakt, of als de Vlaamse Wielerschool die jonge renners opleidt en begeleidt. Het Sportacentrum in Tongerlo met zijn 40.000 overnachtingen per jaar en tal van dagbezoekers kan ook wel op enige bekendheid rekenen. Maar veel verder dringt de naam „Sporta” niet door. Haar vlag wappert niet op elke verdieping van het Sportahuis in Berchem. Vele diensten werken in stilte, zonder publiciteit te zoeken. De studiedienst, de pastorale dienst, de Fair Play Club, Sporval, de Jongeren- en Studentenwerking, „Sport voor ’t Leven”... allemaal trachten zij binnen hun eigen domein de idealen van Sporta waar te maken. „Initiatief nemen”, „bezielen” en „ondersteunen” vormen de kernwoorden waarop hun werking is gebaseerd.

1. Antoon van Clé en zijn sportapostolaat

Meer dan een halve eeuw geleden, in 1936, begon Antoon van Clé, een norbertijn van de abdij van Tongerlo, met zijn persoonlijk sportapostolaat. Zijn initiatief zou in 1947 uitmonden in de stichting van de vzw Sporta. Aan de achtergronden van Sporta's ontstaan, het inzicht, de inzet en inspiratie van de stichter en zijn eerste medewerkers - waaronder sportlui, journalisten en proosten - werden al bijdragen en publikaties gewijd. Van Clé zelf beschreef de eerste vijf jaar van zijn sportapostolaat in het boek *Sporta*,

ontstaan, groei en werking. Als belangrijk aspect in het ontstaan van Sporta haalde hij hierin zijn eigen opvoeding aan¹.

Alfons van Clé werd geboren op 15 juli 1891 te Zittaart in de Antwerpse Kempen. Hij was de oudste zoon in een gezin van zes kinderen. Zijn vader was een typische hoofdonderwijzer, „een statige figuur, streng, rechtvaardig en overtuigd katholiek”². Moeder van Clé stamde uit een welvarend boerengezin en was een levenslustige, welbespraakte vrouw. Ondanks de relatief hoge status had het gezin het niet breed. Het bescheiden inkomen van een onderwijzer was net voldoende voor het onderhoud en de studies van de kinderen. Tijdens zijn studententijd in het college van Geel stond van Clé naar eigen zeggen met beide voeten in het Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS). Hij leerde er „strijden voor de resten van zijn volk”³. Uit de slogan die het AKVS in het vaandel droeg: „Alles voor Vlaanderen, Vlaanderen voor Christus”, blijkt duidelijk dat het studentenverbond de Vlaamse ontvoogdingsstrijd in een christelijk perspectief wilde plaatsen. Op 15 september 1910 trad de negentienjarige Alfons in het klooster en kreeg als kloosternaam Antoon toegewezen. In 1914 trok pater van Clé in soldatenplunje op om te strijden voor alles wat hem dierbaar was: God, de Kempen en Vlaanderen⁴. Over zijn tijd als brancardier aan het front schreef hij zelf: „We hebben met onze jongens heel die strijd meegestreden: die dubbele harde strijd tegen de Duitse overweldiger op de vrijheid van ons land, en tegen onze eigen verfranste officieren om de rechten van ons eigen Vlaamse volk. Dààr hebben we het gouden hart van ons volk leren kennen in zijn zo wonderbare schoonheid en zijn ongekende edelmoeidigheid en zijn stoere katholieke trouw”⁵.

Eind maart 1915 werd van Clé wegens zijn toenemende hardhorigheid afgekeurd voor de legerdienst. Hij verzette zich echter tegen zijn ontslag, waardoor hij als verpleger aan de slag kon in het militair ziekenhuis van Calais. Begin 1917 werd dit hospitaal gesloten en plaatste men hem op de ziekentreinen tussen Calais en het front. Reeds twee jaar voordien was van Clé betrokken geweest bij de brievensmokkel tussen het front en de families van soldaten in het bezette België. Het was in deze nieuwe functie dat van Clé zich ontpopte als ware „smokkelfacteur van de Ijzersoldaat”. In diezelfde periode werkte hij mee aan verschillende vlaamsgezinde bladen zoals *Ons Vaderland*, de *Belgische Standaard* en *De Vlaamse Stem*⁶. De rest van zijn tijd vulde hij met studiewerk. Hij leerde Italiaans, las Latijnse heiligenlevens, Engelse theologische tijdschriften en verdiepte zich in dogmatiek en moraal. Op deze manier wou hij zijn theologische kennis bijschaven in de hoop dan sneller tot priester te worden gewijd. Toch was van Clé verplicht

-
1. van Clé, *Sporta, ontstaan, groei en werking*, 11.
 2. Cauwels, *Een man van gisteren voor morgen*, 23.
 3. Cauwels, *Een man van gisteren voor morgen*, 26.
 4. Laenen, „Kleine levensschets”, 6.
 5. van Clé, *Sporta, ontstaan, groei en werking*, 11.
 6. Laenen, „Kleine levensschets”, 5-11.

om na de oorlog eerst zijn officiële studies af te maken, zodat zijn wijding pas kon plaatsvinden op 15 augustus 1920.

Van Clé vertelde zelf: „En wanneer ik kort daarop uitging, nam ik meestal de fiets, dat was gezond en als hardhorige oorlogsinvalide hoorde ik het lawaai van de wereld niet en kon zelfs langs de weg rustig nadenken. Zo zag ik wielrenners op training, krom over het stuur gebogen. Dan dacht ik: die jongens hebben ook een ziel. Denken zij daaraan? Wie zegt hun dat of wijst er hen op? Staàn ze niet alleen in het leven?... Ik voelde behoefte om die renners langs de weg aan te spreken. Maar wat moest ik hen zeggen? Ik kende niets van de stiel. En dan is het gevaarlijk een samenspraak aan te gaan... In de lente 1936 heb ik de eerste renner langs de weg aangesproken. Dadelijk kregen we contact; veel gemakkelijker zelfs dan ik vermoed had. Open kerel; hij was gelukkig. En ik besloot: ik doe dat nog”⁷.

Een trainende renner rustig pedalerend naast een pater op een oude damesfiets, keuvelend over de dingen van het leven. Een verwondering wekkend beeld. „De mensen riepen elkaar toe om de aandacht op ons te vestigen”, herinnerde van Clé zich. „De renner vond het onaangenaam voor mij en wilde voort... 'Ge weet toch goed genoeg hoe de mensen een renner beschouwen als van minder soort'... In woord en houding voelde ik de pijn in zijn jongensziel. Toen ik echter die stoere kerel onder die misprijzing van zijn mens-zijn zo diep voelde lijden, heb ik gemeend: er moet iets gedaan worden. Maar wat?... Intussen ging ik de sportrubriek lezen in de bladen en had enkele namen opgetekend. Einde september preekte ik te Brugge en nodigde Romain Maes uit eens te komen praten op de pastorie”. Maes behoorde tot de absolute wielertop. In 1935 had hij de Ronde van Frankrijk gewonnen, maar het jaar nadien kampte hij met fysieke en morele problemen. Tijdens het gesprek liet Maes zich ontvallen: „Moest gij ze allemaal schrijven, dan kwamen ze allemaal”⁸. Dit bracht van Clé op het idee om een hele groep renners gezamenlijk uit te nodigen voor een ontmoeting. Eind december 1936 verstuurde van Clé de uitnodigingen voor wat hij een „broederbijeenkomst” noemde. De samenkomst vond plaats op 11 januari 1937 in de abdij van de benedictijnen te Dendermonde. De hartelijke en open omgang van de pater met de renners zorgde ervoor dat zij zich onmiddellijk op hun gemak voelden. Het verraste hen dat een geestelijke interesse toonde voor hun problemen. Pater van Clé sprak met hen over het wielrennen, over hun rechten en plichten, maar hij zou dit altijd belichten vanuit de christelijke geloofsovertuiging. „Als mens tot de mensen gaan, maar spreken als priester” was één van zijn leuzen.

Het enthousiasme dat deze eerste bijeenkomst bij de aanwezigen opwekte, drong door tot in de media. Onmiddellijk had Antoon van Clé zijn naam als „sportpater” gemaakt. Er volgden broederbijeenkomsten in Kortrijk, Steenbrugge, Hasselt, Tongerlo, kortom over heel Vlaanderen. De grootsteden Brussel, Gent en Antwerpen liet van Clé naar eigen zeggen links

7. van Clé, *Sporta, ontstaan, groei en werking*, 11.

8. *Ibid.*, 12.

liggen met een vooropgezet doel. „Daar leven veel jongens die onder bepaalde invloeden en levensomstandigheden, verder van de priester staan: de invloed van de grootstad is nergens goed”⁹. Tijdens de zomermaanden, het drukke seizoen voor de renners, greep van Clé elke gelegenheid aan om nieuwe contacten te leggen. Zo ontmoette hij onder meer renners in Nederland en Wallonië. Het sportapostolaat breidde zich steeds verder uit en inspireerde ook andere geestelijken. Naast de broederbijeenkomsten werd het een jaarlijkse traditie per fiets op bedevaart te gaan naar O.-L.-Vrouw van Beauraing. Eén van de vuistregels van de pater was dat men de jongens zelf moest laten werken, want „zelfwerkzaamheid vormt leiders”. Tijdens de bijeenkomsten verdeelde hij de renners in kleine gespreksgroepjes, waarover telkens één renner de leiding kreeg. In een interview omschreef van Clé zijn taak als priester als volgt: „Wat in de renner bewust leeft dient aangepakt te worden. Wat onbewust in hem leeft, moet bewust worden gemaakt. Wat niet in hem leeft, moet stil worden opgewekt. De taak van een priester is slechts het werk te leiden, hij moet slechts snoeien, vruchtbaar maken, maar nooit of althans zeer zelden dwingend doordrijven”¹⁰.

In oorsprong richtte van Clé zich tot de wielrenners. Op de vraag of hij zich uitsluitend aan de renners zou wijden, of ook aan bokkers, voetballers enz., antwoordde van Clé: „Het is geraadzaam in dit alles nooit overhaastig te werk te gaan. Laat het stilaan groeien...”¹¹. En dat deed het ook. In 1939 legde hij de eerste contacten in het bokkersmilieu. Daarna maakte hij kennis met atleten, gewichtheffers en worstelaars. Wat opvalt is dat dit allemaal individuele sporten zijn. Van Clé legde bewust zijn prioriteiten bij deze groep. Hij meende dat de nood aan een begrijpend en warm menselijk contact het grootst was bij de sportmannen die in hun sportactiviteit louter op zichzelf waren aangewezen. Bovendien stelden zij zich veel gemakkelijker open voor het contact met de pater dan bijvoorbeeld de voetballers¹². De contacten en de broederbijeenkomsten werden zo talrijk dat Antoon van Clé het werk niet langer alleen aankon.

2. *Sportia*

De evolutie van het persoonlijke apostolaatswerk naar het georganiseerde Sportia verliep in drie fasen. De losse medewerking die van Clé reeds hier en daar ontving van de bestuursleden van wielersclubs en sportjournalisten werd in 1943 in een vaste organisatievorm gegoten met de oprichting van het Nationaal Comité voor de Zedelijke Opbeuring van Alle Sportmannen. Naast Antoon van Clé als hoofdproost, bestond het centrale bestuur van het comité uit een algemene voorzitter, een schatbewaarder en een secretaris. Boven-

9. *Ibid.*, 105.

10. *Ibid.*, 45.

11. *Ibid.*, 33.

12. *Ibid.*, 141.

dien had elke Vlaamse provincie een eigen voorzitter. Het centrale bestuur werd gehuisvest in een lokaal van de Kajotters Centrale te Brussel. Pater van Clé had moeite met de stroeve benaming van de vereniging en veranderde deze al snel in Sporta, als afkorting van sportapostolaat. Vanaf 1945 beschouwde van Clé de vorming van zijn medewerkers als zijn belangrijkste opdracht. In een warme en enthousiaste taal schreef hij het blaadje *Sporta-Zon* en verstuurde dit naar alle medewerkers. Aangezien het nieuwe Sporta gevaar liep getaxeerd te worden als een katholieke vereniging met politieke inslag, stelde de stichter uitdrukkelijk dat hij onafhankelijk wenste te blijven van de georganiseerde Katholieke Actie. Hij wou ten allen prijze verhinderen dat Sporta een exclusief kranse van gelovige atleten werd.

Door de snelle groei van het aantal leden en medewerkers drong de omschakeling naar een vereniging met juridische vorm zich op. Op 4 januari 1947 werd de stichtingsakte van de vzw Sporta ondertekend door de belangrijkste medewerkers. Met de publikatie van deze akte in het *Belgisch Staatsblad* op 15 februari 1947 werd Sporta een vereniging met rechtspersoonlijkheid. In de statuten werd haar doelstelling als volgt omschreven: „De vereniging heeft als doel: de diepmenselijke en zedelijke vorming van onze sportmensen - beoefenaars en supporters -, het bevorderen van de lichamelijke opvoeding en de verspreiding van de gezonde sportgedachte onder de volksmassa”¹³.

Met de wijziging van het huishoudelijk reglement kreeg de vzw in 1951 haar definitief statuut. De financiële en juridische zaken van de vzw en de actiegerichte hulpverlening werden van elkaar gescheiden en ondergebracht in twee verschillende entiteiten, de Beheerraad en de Centrale Leiding. De Centrale Leiding bepaalde het beleid, bundelde alle ideeën tot één centrale gedachte en propageerde deze via al haar activiteiten¹⁴. Sporta beschikte eveneens over enkele plaatselijke afdelingen. Van deze „Sportakernen” werd verwacht dat ze de polsslag van het lokale sportgebeuren maten, problemen detecteerden en informatie naar het hoofdsecretariaat doorseinden. Bovendien was het de bedoeling dat deze afdelingen de Sportageest zouden uitdragen tot in alle uithoeken van Vlaanderen. Hun activiteiten moesten daarom steeds in overeenstemming zijn met de centrale gedachte van Sporta.

In de loop van 1947 werd er hard gewerkt om van *Sporta-Zon*, het blad voor de Sportaleiders, een uitgave te maken voor alle leden. In juli zag de eerste uitgave van *Sportakerel: maandblad voor leden en leiders*, het licht. In dit maandelijks tijdschrift uitte van Clé zijn kritiek tegen de wantoestanden in de sport. Vooral de commercialisering werd scherp op de korrel genomen. De Ronde van Frankrijk werd als een „handel in het groot” omschreven¹⁵. Met striemende woorden veroordeelde het blad de schaamteloze praktijken van voetbalmakelaars¹⁶. Onder de titel „Gangsterstreken te

13. Bijlage bij *Belgisch Staatsblad*, 15 febr. 1947.

14. *Sportakerel*, IX (1955), 7-8, 102.

15. *Sportakerel*, II (1948) 9, 14.

16. *Sportakerel*, I (1947) 5, 21.

Pater Antoon van Clé, „renner met de renners”.
(uit A. Cauwels, Een man van gisteren voor morgen)

Brasschaat'' werd vernietigend uitgehaald naar de BWB-officiëlen, die het vertikten de prijzenpot onder de renners eerlijk te verdelen¹⁷. De „gangsters'' werden met naam genoemd. Dergelijke kritieken hebben vooral bij de Belgische Wielrijdersbond vaak kwaad bloed gezet, maar Sporta kon deze federatie toch onder druk zetten om dit soort onfrisse praktijken te laten varen.

In 1958 werd de titel *Sportakerel: maandblad voor leden en leiders* ingekort tot *Sportakerel: maandblad van Sporta*. Vier jaar later werd het omgedoopt tot *Sporta: maandblad voor sport en cultuur*. In 1984 veranderde dit tenslotte in *Sporta: tijdschrift voor sport, sportieve vrije tijd en cultuur*. Het tijdschrift wil enerzijds breed informeren over Sporta en de daarin samenwerkende organisaties en anderzijds kritisch schrijven en oordelen over de dagelijkse sportpraktijk, de wetenschap en markante gebeurtenissen in de sport. Bovendien startte het Jeugdcomité van Sporta in 1962 met de uitgave van het tijdschrift *Sport en Jeugd*.

Naast de uitgave van het tijdschrift, de broederbijeenkomsten en de rennersbedevaarten bestond de kernwerking van Sporta in de jaren vijftig nog uit tal van andere activiteiten. Zo waren er de Pinksterkampen - studiekampen ter opvoeding van de sportmannen - en de Sporta-tentoonstellingen. Via deze reizende tentoonstellingen wilde men alle opvoeders over heel Vlaanderen op aanschouwelijke wijze met de Sportagedachte in contact brengen. Via wandpanelen probeerde men duidelijk te maken dat elke lichamelijke opvoeding eveneens een geestelijke of zedelijke vorming moet beogen. „Er is trouwens slechts één opvoeding: de diep menselijke, welke de twee bestanddelen van het menselijke wezen weet te voeren tot hun hoogste volmaaktheid: een gezonde frisse geest, die, gesteund door een degelijk getraind lichaam, de hele mens leidt en richt tot de volmaakte menselijke daad¹⁸. Op initiatief van enkele plaatselijke Sportakernen ontstonden in 1954 de wielerscholen. In deze scholen werden tijdens de wintermaanden een twaalfstal lessen gegeven. De zojuist geciteerde visie op de opvoeding werd hier in praktijk gebracht. Naast de turnlessen ter verbetering van de fysieke conditie, kwamen specialisten spreken over de technische, sociale en medische aspecten van de wielrennerij. Het werden praktische vormingscursussen die moesten bijdragen tot de algemene ontwikkeling van de wielrenners.

Antoon van Clé overleed op 19 mei 1955. De vraag, die na het afscheid van de stichter fel oplaaide, was welke plaats Sporta in de toekomst zonder zijn roerganger zou innemen. Sporta-arts Dries Claes, betrokken bij de redactie van *Sportakerel*, maakte zich de volgende bedenking: „Het wordt voor ons leken, na het heengaan van pater van Clé, veel moeilijker om in dit spoor verder te gaan. De heilige pater van Clé droeg steeds zijn geest met zich mede, en Sporta's geest was juist deze, welke pater van Clé door zijn persoonlijkheid uitstraalde. De triomf van Sporta zal er dus van afhangen of

17. *Sportakerel*, II (1948) 10, 13.

18. van Clé, *Sporta, ontstaan, groei en werking*, 140.

Sporta's leden er in zullen gelukken zich die geest eigen te maken en uit te dragen" ¹⁹.

De sport groeide uit tot een grootmacht die uit de moderne samenleving niet meer weg te denken is. Niet alleen de belangstelling voor het sportgebeuren steeg zienderogen, ook de actieve sportbeoefening kende vooral in de jaren zeventig een opmerkelijke toename, en dit zowel in de topsport als in de wedstrijd- en de recreatiesport. Maar ook de minder fraaie kant van de sport kwam meer en meer bovendrijven. „Sport is een grootmacht, sportieve opvoeding een taak” werd de leuze van Sporta. De verdere uitbouw van de vereniging en al haar activiteiten waren erop gericht deze kerngedachte in praktijk te brengen.

In de loop der jaren is de structuur van Sporta meermaals veranderd en uitgebreid. Na het overlijden van pater van Clé werd elke Vlaamse provincie voorzien van een provinciale Sportaleiding met een voorzitter en een secretaris. Deze provinciale leidingen vormden de schakel tussen de lokale kernen en de Centrale Leiding van Sporta ²⁰. De zetel van Sporta verhuisde in 1959 naar Tongerlo. Tien jaar later vestigde de vereniging zich in Berchem, om uiteindelijk in 1970 haar intrek te nemen in het Sportahuis in de Th. Roucourtstraat te Berchem. Naast het secretariaat werden daar ook de bibliotheek en verschillende diensten van Sporta gehuisvest. In 1969 werd er een bestuursreorganisatie doorgevoerd. Er werd een directiecomité in het leven geroepen met vier verschillende diensten, waaronder een studie- en informatiedienst. Reeds tijdens zijn persoonlijk sportapostolaat deed van Clé beroep op intellectuelen, onder wie medici en sportjournalisten, om op gefundeerde wijze een standpunt te kunnen vormen over alles wat de sport en haar beoefenaars aanbelangt. In 1970 organiseerde de studiedienst het eerste Sportacongres. Het werd een jaarlijkse traditie zich op deze manier gemeenschappelijk te bezinnen over één van de vele facetten van de sport. Een terugblik op de congresverslagen, die telkens in een *Sportacahier* werden gepubliceerd, maakt duidelijk dat Sporta zich de laatste decennia over de meest diverse onderwerpen van het sportgebeuren heeft gebogen ²¹. Sinds 1985 organiseert Sporta om de twee jaar een congres in samenwerking met de Nederlandse Katholieke Sportfederatie (NKS). De congressen kunnen worden opgevat als de momenten van reflectie die de acties van Sporta begeleiden.

19. *Sportakerel*, X (1956) 7, 67.

20. „De Centrale Leiding”, 143-144.

21. De volgende onderwerpen kwamen aan bod: Kerk en sport (1970); Sportjournalistiek (1971); Damessport aan de universiteiten en de instellingen van het NUHO (1972); Sportgeneeskunde (1973); Sport sociaal gezien (1974); Menselijke begeleiding van sport (1975); Geweld in de wereld, geweld in de sport (1976); Sport en geld (1977); Recreatiesport (1978); Sport en politiek (1979); Sport en ethiek (1980); Beroepssportlui: problemen, oplossingen, perspectieven (1981); Blijft sport betaalbaar? Sport in crisistijd (1982); Macht en onmacht van de Olympische spelen (1983); Blijven geloven in de sport (1984); Prestaties op bestelling (1985); Sport en jeugd (1985: Sporta + NKS); Sporta, gisteren, vandaag en morgen (1986); Sport en media (1987: Sporta + NKS); Een lang leven sporten (1989: Sporta + NKS); Sporten voor het leven (1990); Sport in Europees perspectief (1991: Sporta + NSK); Sportvereniging tussen vrijwilligheid en vrijblijvendheid (1993: sporta + NKS + NCSU).

In wat volgt worden de belangrijkste aandachtspunten van deze werking nader toegelicht ²².

2.1. Sporta en het sociaal sportstatuut

Een steeds weerkerend actiepunt van Sporta, dat reeds de bekommernis van Clé uitmaakte, is de verbetering van het sociaal statuut van de sportbeoefenaar. De sociale dienst van Sporta trachtte eerst op eigen krachten deze problemen aan te pakken maar was hiervoor organisatorisch en financieel niet sterk genoeg ²³. Op 1 juli 1963 werd onder de vleugels van het ACV de Centrale Syndicale Dienst van Sporta (CSDS) opgericht ²⁴. „De CSDS”, vertelde de stichter Marcel De Wilde tijdens een interview in het tijdschrift *Spectator* (1977), „...kende een eerder moeilijke start. De toenmalige machthebbers in de wielwereld - ploegdirecteurs, sponsors, managers, wielerbond - verzetten hemel en aarde en gebruikten alle mogelijke drukkingmiddelen om de renners af te houden van die vakbond. Dank zij het oplossen van een aantal individuele geschillen groeide het vertrouwen van de renners en bijgevolg het aantal leden. Op dit ogenblik is 90 % van de Belgische beroepsrenners lid van de CSDS” ²⁵.

Het eisenpakket dat van bij de start werd gehanteerd, bevatte vier belangrijke punten: de oprichting van een Paritair Comité voor de Sport, de invoering van een modelcontract, de uitbreiding van het statuut van sociale zekerheid en de aanpassing van de ongevallenverzekering. Dit programma werd achteraf toegepast op andere beroepssporten als voetbal, motorcross, basketbal en triathlon.

Momenteel mag men stellen dat de geformuleerde doelstellingen tot op zekere hoogte werden gerealiseerd, wat echter niet betekent dat de CSDS geen reden van bestaan meer heeft. Naast de permanente individuele hulpverlening, met het accent op het recupereren van achterstallige lonen en premies, wordt een blijvende alertheid geëist om de verworvenheden te handhaven. Bovendien is deze dienst zich in de loop der jaren eveneens gaan ontfemen over problemen i.v.m. transfer, „fin de carrière”, sponsoring en de niet-betaalde sportbeoefening. In 1994 werden de activiteiten van de Centrale Syndicale Dienst van Sporta uitgebreid en omgevormd tot een vakbond met de naam Sporta-Vereniging voor Sportbeoefenaars.

Aangezien beroepssportlui wegens de toenemende internationalisering van de sport regelmatig in het buitenland actief zijn en bijgevolg heel wat vraagstukken een internationale aanpak vergen, bleek tevens een grensoverschrijdende werking noodzakelijk. Mede onder impuls van Sporta werden de Fédération Internationale des Footballeurs Professionels (FIFPRO) en de

22. Voor de specifiek religieuze en pastorale elementen in de Sportawerking verwijzen wij naar het artikel van Leo Kenis in deze bundel.

23. „De sociale dienst”, 145.

24. *Memorandum over Sporta* (z.d.).

25. *Sporta*, XXXI (1977) 4, 115-117.

Association Internationale des Coureurs Professionnels (AICPRO) opgericht als overkoepelende Europese organen.

2.2. Sporta en boksen

Reeds vanaf het begin van zijn sportapostolaat had van Clé voor het boksen een bijzondere belangstelling. Zijn bezorgdheid ging uit naar de mens achter de bokser, die in die tijd sociaal weinig waardering genoot. Evenals de renners beschouwde de sportpater de bokkers als broeders. Hij stelde: „We hebben niet het recht, omwille van de ontaarding in de bokssport, de bokkers zelf te veroordelen of langs de kant te laten staan”²⁶.

Het probleem van de gecommmercialiseerde bokssport liet pater van Clé nooit los. In april 1953 verscheen in *Sportakerel* een reeks studies over de bokssport van de Sporta-artsen Dries Claes en Walter Luyten en van van Clé zelf. Aan de basis van dit onderzoek lag het wetsvoorstel dat op 2 februari 1952 werd voorgelegd door onder andere de volksvertegenwoordiger Marcel Philippart. Het hield de beteugeling en eventueel het wettelijk verbod in van boks- en catchwedstrijden. Sporta nam een duidelijk standpunt in ten opzichte van de bokssport. In zoverre bokkers onrechtmatig bejegend werden, zou Sporta steeds naast en achter hen staan. Ook de bokssport zelf werd niet globaal veroordeeld. Als ze onder bevoegde leiding en medische begeleiding door lichamelijk geschikte personen werd beoefend, zonder een sensatiezoekend publiek, mocht ze worden verdedigd. Het professionele wedstrijdboxen kon volgens Sporta echter niet door de beugel. Het gevaar voor fysieke en psychische letsels dat onder meer ontstaat door de reglementaire knock-out is enorm groot, zowel op korte als op lange termijn. Daarenboven verweet men het doorgaans sadistische publiek de bokkers op te hitsen en aan te zetten tot brutaliteit. Tenslotte oordeelde men dat er bij bokkers, managers en organisatoren herhaaldelijk oneerlijke praktijken werden blootgelegd. Ook het amateurboxen kon niet onvoorwaardelijk worden aangeprezen. De liefhebberscategorie herbergde een boel verkapte profs. Reglementen en officials leunden sterk aan bij het beroepsboxen, met alle gevolgen vanden dien²⁷.

In de loop der jaren werden deze opvattingen bevestigd door het onderzoek van talrijke internationaal gerenommeerde sportartsen. Op aandrang van Sporta kreeg het wedstrijdboxen in België een strenge reglementering, waarin de gezondheid van de beoefenaar centraal staat.

2.3. Sporta en de dopingkwestie

Een heet hangijzer in de sport is voor Sporta ongetwijfeld de doping. In het Sporta-tijdschrift werd reeds verschillende keren van leer getrokken

26. van Clé, *Sporta, ontstaan, groei en werking*, 93.

27. *Sportakerel*, VII (1953) 4, 46-52.

SPORTAKEREL

Maandblad voor

Lidmaatschap : 50 fr. per jaar.

REDACTIE :

Molenstraat 40

Herentals

Tel. 268 (dr. Claes)

leden en leiders

Ereleden : minstens 100 fr.

ADMINISTRATIE :
Sportakerel, Muidepoort 42
Gent

Posttek. 432011 (Cammaert)

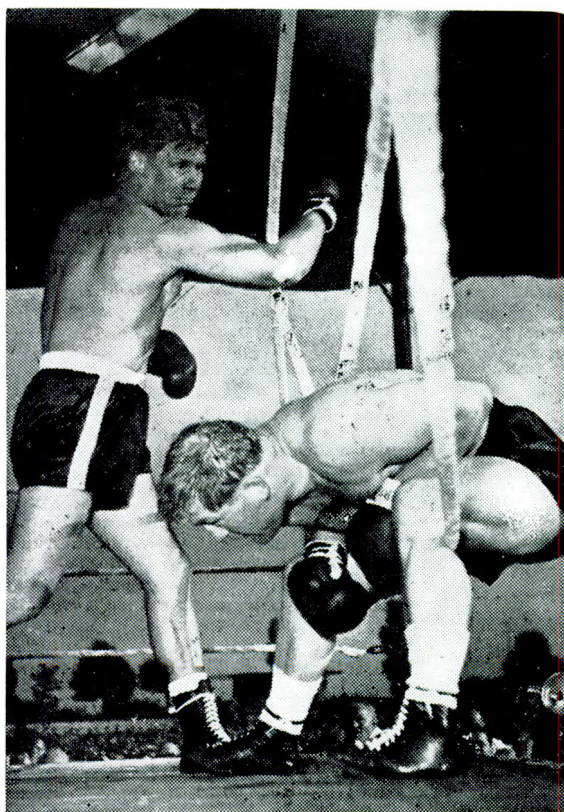
Sporta Centrale : abdij Tongerlo (Antw.)

Zetel van Sporta, v. z. w. d. : Jan van Lierstraat 7, Antwerpen.

VIIe Jaar

Augustus-September 1953

N° 8 en 9

cliché « Het Nieuws v. d. Dag ».

ONZE BIJNA 40-JARIGE KAREL SIJS «ZIT» WEL IN DE KOORDEN, MAAR PLOOIT ZICH DUBBEL WAARDOOR EEN GEVAARLIJKE SLAG VAN NEUHAUS IN HET IJLE GAAT.

*Aandacht voor de bokssport in Sportakerel in 1953.
(Leuven, KADOC)*

INHOUD

Dr DRIES CLAES

*Wedervaren van ons
Boksnnummer.*

Stemmen en Feiten.

F. MILLEVILLE

Meer opvoeding voor
onze jeugdspelers.
Andere strafmaatregelen
in de B.B.B.
Een toonbeeld als
Sportakerel.

Sportakronijk.

Sporta-Limburg.
Onze lokale Kernen.
Studiekringen.

ANTOON van CLE

Historiek 12.

Ieder Sportakerel moet
van heden af trachten
een SPORTA-AVOND
te beleggen; best misschien
in overleg met bestaande
sport- of jeugdbonden of
Davidsfondsafdelingen.

Schrijven aan: Sporta-
Centrale, Tongerlo Antw.

tegen het kunstmatig opdrijven van prestaties. Na de bekendmaking van een grootschalige Stimul-dopingaffaire in de Belgische wielersport in 1977 lanceerde de studiedienst van Sporta onomwonden zijn visie over doping. In een ontnuchterend artikel kregen niet alleen dopinggebruikers, maar ook de begeleiders, de artsen, de overheid en de pers kritiek te verwerken. Sporta was vooral verontrust over de lichtzinnigheid waarmee men met doping omsprong. Men verweet het ministerie van Volksgezondheid onverschillig te staan ten opzichte van de sportmedische begeleiding in de topsport en drukte op het belang van een kordate wettelijke actie ter bestrijding van de doping-kwaal²⁸.

Inmiddels heeft de overheid het „Decreet over de Medisch Verantwoorde Sportbeoefening” ingevoerd²⁹. Dit decreet is gebaseerd op dezelfde drie gronden waarop Sporta doping verwerpt: 1. Doping is een schending van de sportregels, de absolute basis voor het beoefenen van een sport, en bijgevolg ook een aanslag op de fair play. Valt fair play als principe weg dan gaat het niet langer meer om sport. Tegelijk staat het schenden van de sportregels gelijk met het negeren van de menselijke waardigheid van de tegenstrever. 2. Dopingmaatregelen houden ontegensprekelijk gevaren voor de gezondheid in. Dat is een inbreuk zowel op de beroepsethiek als op de sociale waardigheid van de geneesheer. 3. Wanneer kinderen en jongeren zich een topsporter als idool uitzoeken en ze van hem weten dat hij zich dopeert, dan is het gevaar groot dat zij hem ook op dat vlak, en reeds in hun kind- of jeugd jaren, navolgen. De slogan „geen macht aan de doping” moet hier al worden ingeschakeld.

Over de aanpak van het probleem zegt Urbain Claeys, de huidige Sporta-voorzitter, in een interview: „Het bannen van doping zal wel nooit mogelijk zijn zolang er topsport is. Bijgevolg luidt het devies: schade beperken, meer controles uitvoeren, de opgelegde normen voor deelname aan bepaalde wedstrijden schrappen, gebruikers sportief sanctioneren en betrokken artsen gerechtelijk straffen”³⁰. Het nieuwe decreet heeft deze Sporta-lijn volledig gevolgd.

2.4. Sporta en topsport voor kinderen

Vanaf de jaren tachtig heeft Sporta de kindersport in haar actiedomein opgenomen. Deze aandacht voor de jongeren was toen niet toevallig. Men werd niet alleen geconfronteerd met een indrukwekkende verlaging van de leeftijdsgrens in bepaalde sportdisciplines, maar ook trachtten heel wat sportfederaties in de competities de leeftijdsgrens te verlagen. Tegelijkertijd was er een voortdurende toename van de trainingsduur en trainingsintensiteit bij de jongeren. Tenslotte drukte de prestatiedrang zijn stempel op vrijwel

28. *Sporta*, XXXI (1977) 165-167.

29. *Belgisch Staatsblad*, 11 juni 1991.

30. *Sporta*, XLVII (1993) 5, 24.

heel de wereld van de jongerensport. Veel van deze veranderingen stonden haaks op de oude traditionele sportwaarden.

De aard en de complexiteit van deze problematiek zijn voor Sporta de aanleiding geweest hieraan speciale aandacht te schenken. In de eerste plaats ging het om wiel- en crosswedstrijden, die werden georganiseerd voor kinderen onder de vijftien jaar. In het KB van 21 augustus 1967 werd bepaald dat kinderen onder de vijftien jaar slechts aan wielwedstrijden mochten deelnemen zolang zij niet op de openbare weg kwamen. Onder impuls van Sporta werd het jeugdwielrennen in 1983 opnieuw op de agenda van de Hoge Raad voor de Sport geplaatst. De Raad oordeelde echter dat er geen ernstige medische bezwaren zijn om kinderen op zeer jonge leeftijd de fysieke inspanningen, nodig voor het wielrennen, te doen leveren, op voorwaarde dat er een regelmatig en streng medisch toezicht wordt gehouden. Wel werd geopteerd voor een sportbeoefening op „speelse en ontspannende” wijze. Dit laatste is volgens Sporta niet te verzoenen met de competitiegeest en doorgedreven prestatie-eisen die aan deze jongeren worden gesteld. „Jonge onvolgroeide en onvolwassen kinderen blootstellen aan de gevaren van vedette-cultus, commercialisering, doping en bookmakers kan niet kaderen in een gezond sportbeleid. De nadelige gevolgen kunnen niet ondervangen worden door een vrijwillige, technische en pedagogische begeleiding en evenmin door wetten en reglementeringen”³¹. Op advies van de Hoge Raad werd op 13 maart 1985 een decreet goedgekeurd waarin het toepassingsveld van de bestaande reglementering werd verruimd tot de privé-terreinen³². Om fietsende kinderen van twaalf tot vijftien jaar onder deskundige pedagogische en medische begeleiding op te vangen startte men in 1980 met de BLOSO-Sporta wielerschoolwerking. Vier jaar later onstond uit deze samenwerking de vzw Vlaamse Wielerschool³³. Ook de oudere jeugdrenners, de 15-plussers, kunnen in deze school terecht, zodat het ledenaantal momenteel de grens van 700 renners heeft overschreden.

2.5. Sporta en Sport voor Allen

„Sport naar de mensen en mensen naar sport brengen” is de opdracht die Sporta zich vanaf de jaren zestig heeft gesteld. Deze doelstelling gaat uit van de weldadige uitwerking van sport en beweging op de menselijke geest en het lichaam. Een hele reeks positieve waarden wordt zo door Sporta aan de sport toegeschreven: sport is goed voor de gezondheid, speelt een belangrijke rol in de opvoeding, kweekt karakter aan, „ventileert” de hersenen, verdrijft de stress. Sport koestert de prestatiedrang die in elke mens schuilt en leidt tot zelfdiscipline. Daarom wilde Sporta onder impuls van Alfred

31. *Sporta*, XXXV (1981) 12, 345.

32. Besluit van de Vlaamse Executieve houdende de opleiding van jongeren voor de wielersport, *Belgisch Staatsblad*, 30 maart 1985, 4405.

33. *Sporta*, XLIV (1990) 2, 51-54.

Cauwels de Vlamingen warm maken om meer te sporten. In 1959 lanceerde men speciaal voor de jeugd de Sporta-vakanties. In 1965 werden de eerste gezinssportdagen georganiseerd, die drie jaar later uitmondde in de eerste gezinssportvakanties. Het was de bedoeling alle mensen te laten deelnemen aan één of andere vorm van sportbeoefening met het oog op de bevordering van gezondheid, fitness en recreatie. Op gelijkaardige basis werd in 1968 de Sporta-Studenten en Jongerenwerking uitgebouwd. Deze richtte zich specifiek op de studenten uit het hoger onderwijs en de leerlingen uit het laatste jaar van het secundair onderwijs³⁴.

In 1969 legde Sporta de eerste contacten met het ministerie van Nederlandse Cultuur om de Sport voor Allen-campagne, een initiatief van de Raad van Europa, ook in Vlaanderen op te starten. Na een dubbel topoverleg in het kabinet van de toenmalige minister Frans Van Mechelen werd tijdens een bijeenkomst in de abdij van Tongerlo het „plan de campagne” van de Sportbiënnale - een massale Vlaamse sporthappening - gesmeed. Mede dank zij BLOSO groeide Sport voor Allen uit tot een succesvolle beweging. Sporta zelf pakte eind 1975 uit met een nieuwe vereniging, die onder de naam Sporval de Sport voor Allen-activiteiten wil bestendigen. De nadruk werd vooral gelegd op de gezins- en recreatiesport. Onder de enthousiaste leiding van de Sporta-arts Dries Claes werd vier jaar later nog een andere club, Sport voor 't Leven, opgericht. Hier kunnen alle 35-plussers zich bij aansluiten. Wie lid werd, verbond zich ertoe wekelijks drie keer een half uur aan sport te doen. De controle over deze belofte werd vrijwillig overgedragen aan de andere leden van de club. Het uiteindelijke doel van deze club was zoveel mogelijk mensen mentale en sociale steun te geven om levenslang op een goede manier aan sport te doen³⁵.

2.6.1. *Sporta-vakanties*

De naam van Sporta wordt het vaakst geassocieerd met de Sporta-vakanties. In 1951 organiseerde de studentenbond Die Kempenpoorte uit Nijlen voor de eerste keer een atletiekmeeting. Gezien het succes werd het programma in 1953 uitgebreid zodat het twee volledige dagen vulde. Toen ze het jaar daarop opteerden voor een sportkamp van drie dagen, deden ze beroep op de medewerking van Sporta. Sindsdien werd er jaarlijks een sportkamp georganiseerd. Naast de sportieve doelstellingen, gerealiseerd via atletiek, zwemmen en handbal, beoogde men met de andere activiteiten, zoals het kampvuur en de zangstonen, de christelijke en Vlaamse geest onder de deelnemers te versterken³⁶. In 1959 nam Sporta voor het eerst de volledige verantwoordelijkheid voor de kampen op zich. De organisatie lag toender tijd in handen van de franciscaan Alfred Cauwels en Eustache Willems, ex-KSA-leider en wetenschappelijk onderzoeker aan het Instituut voor Lichame-

34. Bellekens, *Sporta*, 63.

35. Sporta, XXXIII (1979) 10, 264-267; Bellekens, *Sporta*, 63.

36. „De Centrale Leiding”, 142.

lijke Opleiding van de Katholieke Universiteit Leuven. Het kamp ging door op de terreinen van de abdij te Tongerlo en Antoon van Clé was kampproost. Men kon zich enkel in groep inschrijven en het programma van het kamp bestond louter uit atletiekwedstrijden. Bovendien werden er prijzen uitgereikt.

Sinds de van Clé Dagen in 1959 en 1960 is men binnen Sporta meer aandacht gaan schenken aan de jeugdproblematiek. In 1961 nam het pas opgerichtte Jeugdcomité de organisatie van de kampen over van het dagelijks bestuur van Sporta. Daar het de bedoeling was ook bij de niet-georganiseerde jeugd de sport te promoten, kon men zich nu ook als individu voor de kampen inschrijven. Men besloot voortaan pedagogisch verantwoorde sportvakanties te organiseren waar het accent niet meer zou liggen op de competitie, maar op de initiatie of de vervolmaking in een bepaalde sporttak.

Tussen 1959 en 1965 breidde het kampprogramma zich uit van drie tot zes dagen. Verdeeld over de zomer-, paas- en kerstvakantie werden er in 1968 102 kampen georganiseerd waarin twintig verschillende sportdisciplines aan bod kwamen. Aanvankelijk werden er voor jongens en meisjes aparte kampen ingericht, maar vanaf 1966 opteerde Sporta voor de organisatie van gemengde vakanties. In 1968 organiseerde men de eerste ski- en bergsportvakanties. Door de succesformule van de buitenlandse skikampen in de jaren zeventig besloot Sporta twee huizen in Oostenrijk aan te kopen. Dit zijn de Sportahütte te Mittelberg en Haus Alpina te Filzmoos. Deze accommodaties werden zowel voor de winter als de zomervakanties gebruikt³⁷.

Oorspronkelijk gingen alle binnenlandse sportkampen door te Tongerlo. Op 6 april 1963 richtte de norbertijnenabdij in samenwerking met Sporta de vzw Sportacentrum Tongerlo op. In het bestuur zetelden zowel vertegenwoordigers van de abdij als van Sporta. Het doel van de vereniging was: „Het inrichten, uitrusten, onderhouden en ter beschikking stellen van sport-, spelen en bivakterreinen, met de daarbijhorende gebouwen, inrichtingen en uitrusting voor het opleiden tot de beoefening van de sport, het spel en het openluchtlevens, ten gerieve van sportleider, sportverenigingen, jeugdgroepen en belangstellenden die de sport, het spel en het openluchtlevens actief willen beoefenen en / of leiden”³⁸. Het Sportacentrum groeide in de loop der jaren uit van een kampeerterrein met enkele sportvelden tot een modern sportcentrum met overnachtingsmogelijkheden voor 328 personen, talrijke sportterreinen, een overdekte sporthal en congres- en vergaderzalen³⁹. Tijdens de vakantieperioden fungeert het Sportacentrum nog steeds als grootste kampplaats van Sporta en tijdens de schoolperiode staat het centrum open voor sportieve bezinningsdagen. Bovendien is het een ontmoetingsplaats voor heel wat sportorganisaties uit de provincie Antwerpen en staan er jaarlijks verscheidene manifestaties op het programma⁴⁰.

37. Claes, *Historiek en organisatie van de Sportakampen*.

38. Bellekens, *Sporta*, 54.

39. *Sporta*, XLII (1988) 5, 155-166.

40. Claes, *Historiek en organisatie van de Sportakampen*, 76-77.

In 1969 nam Sporta de organisatie van de kampen terug over van het Jeugdcomité. Er werd een kampcommissie opgericht waarin leden van het dagelijks bestuur, de jeugddienst, de volwassenendienst en de studentenwerking zich bogen over de kampproblematiek. Vier jaar later werd de Directie Kampen opgericht. Naast enkele afgevaardigden van het dagelijkse bestuur, bestond deze commissie voornamelijk uit monitoren. Met uitzondering van de financiële aspecten, kregen zij de volledige bevoegdheid over de kampen. Ze regelden de contacten met de kampplaatsen, de monitoren-cursussen, de aanduiding en de evaluatie van de monitoren, de controle van het sportmateriaal enz. De Directie Kampen ging echter haar eigen leven leiden. In 1981 organiseerden enkele monitoren voor eigen rekening skivakanties op de kampplaatsen van Sporta. Dit resulteerde in de oprichting van nieuwe onafhankelijke organisaties zoals onder andere het Familiaal Sport Totaal (FAST). De Directie Kampen van Sporta werd ontbonden en de organisatie van de vakanties kwam terug rechtstreeks onder de bevoegdheid van de Centrale Leiding en de Raad van Bestuur⁴¹.

Door verdere verruiming van het aanbod aan Sportakampen kende het aantal deelnemers een sterke groei, met bijna 9500 inschrijvingen in 1989 als voorlopig hoogtepunt. Dit succes toont duidelijk aan dat er een lacune bestond in de vakantiemogelijkheden van de jongeren in Vlaanderen. Lang duurde het echter niet vooraleer dit gat in de markt werd opgevuld door alerhande organisatoren, die al of niet vanuit een commercieel oogpunt deze vakantieformules begonnen over te nemen. Ondanks deze concurrentie blijft Sporta veruit de grootste privé-organisator in Vlaanderen. Alleen de parastatale BLOSO haalt met haar sociale beleidsopdracht meer deelnemers.

Sporta beoogt echter een meerwaarde aan haar kampen te geven. Naast sportinitiatie of vervolmaking hoort de kampleiding tijdens de Sportavakanties zorg te dragen voor een gezonde sportieve mentaliteit onder de deelnemers. Het motto „Sport is een grootmacht, sportieve opvoeding een taak”, wil Sporta tijdens haar kampen in praktijk brengen.

Over de motivatie van jongeren om aan Sportakampen deel te nemen deed Philippe Depraetere in 1973 een onderzoek bij de deelnemers. Uit de antwoorden van 1043 jongens en 1317 meisjes concludeerde hij dat de interesse op de eerste plaats uitgaat naar de recreatiesport. Als de belangrijkste drijfveer golden achtereenvolgens: „graag aan sport doen” (81,5 %), „kennismaking met bepaalde sportdisciplines” (79,2 %), „fit en gezond blijven” (41,1 %) en „soepel en handig worden” (37,2 %). Opvallend laag daarentegen scoorden de competitie-motieven: „om in de schoolploeg te kunnen meespelen” (11,6 %) en „om later een groot atleet te worden” (9,6 %)⁴².

Een ander onderzoek uit 1980 over de herkomst van de deelnemers wees uit dat Sporta voornamelijk uit de gegoede klasse rekruteert. Hieruit besloot Sporta zelf: „...wanneer we deze resultaten tegenover de doelstellingen

41. Claes, *Historiek en organisatie van de Sportakampen*, 103; Bellekens, *Sporta*.

42. *Sporta*, XXVIII (1974) 10, 285.

plaatsen, dan stellen we vast dat 'het bevorderen van de lichamelijke opvoeding onder de volksmassa' beperkt is gebleven tot de hogere kringen. Voor de binnenlandse vakanties schommelt het aandeel van de lagere klassen naargelang van de sporttakken van 8 tot 17 %, voor de buitenlandse is dat amper 6 %''⁴³. Men koppelde hieraan wel de opmerking dat het openstellen van sporten, die vroeger exclusief voorbehouden waren voor de hogere klasse, voor de middenklasse tenslotte ook een democratisering inhield. Vandaag, veertien jaar later, kan men moeilijk beweren dat het democratiseringsproces van de Sportakampen is voltrokken. Het gros van de deelnemers komt nog steeds uit de betere milieus.

2.6.2. *Sport en Jeugd*

Naast het tijdschrift *Sporta* verscheen vanaf september 1962 het tijdschrift *Sport en Jeugd*. Het initiatief werd genomen door het Jeugdcomité van Sporta, dat ook pas de volledige bevoegdheid over de Sportakampen had verkregen. Naast de zeer uitgebreide technische besprekingen van allerlei sporttakken, was het tijdschrift in zekere mate de spreekbuis van de kamporganisatoren en -deelnemers. Jonge mensen werden opgeroepen mee te werken aan de realisatie van het tijdschrift. Regelmatig werden er wedstrijdes uitgeschreven voor de lezers, bijvoorbeeld het schrijven van een opstel of het ontdekken van een technische fout in een artikel. In de loop van de jaren zeventig werd er steeds meer aandacht geschonken aan reportages en interviews met sportvedetten. Ook Sporval en de Fair Play Club kwamen aan bod. *Sport en Jeugd* werd volledig gedragen door Alfred Cauwels. In het franciscanen-klooster in de Vlamingenstraat te Leuven, waar de redactie oorspronkelijk vergaderde, trok hij uiteenlopende medewerkers aan om het tijdschrift - vooral op sporttechnisch vlak - te helpen schragen. Na negentien jaar gaf hij het roer in handen van een nieuwe redactieploeg. Vanaf dat moment werden de lou-ter sporttechnische artikels tot een minimum beperkt.

Sport en Jeugd was geen winstgevende zaak en vergde bovendien veel energie. Vanaf september 1987 werd *Sport en Jeugd* uitgegeven in samenwerking met het Nationaal Sportverbond voor het Vrij Onderwijs (NSVO). De naam van het tijdschrift veranderde in *School, Sport en Jeugd*. Het NSVO was echter teleurgesteld over het succes van het tijdschrift bij de schoolgaande jeugd en trok zich na één jaar terug. Bij het wegvallen van deze geldschieter besliste men binnen Sporta de uitgave van *School, Sport en Jeugd* stop te zetten. In juni 1988 verscheen het laatste nummer.

43. *Sporta*, XXXIV (1980) 4, 119.

2.7. Sporta en fair play

De toenemende agressiviteit in de sport noopte Sporta deze problematiek tot onderwerp van studie te maken. Tijdens het congres in 1976 werd het sportgeweld centraal geplaatst en vanuit verschillende invalshoeken belicht. Om op een constructieve manier het geweld in de sport te bestrijden en een sportieve mentaliteit te stimuleren, had Alfred Cauwels in het begin van datzelfde jaar de Fair Play Club opgericht⁴⁴. Van deze club kon iedereen - jong en oud, sportlui en supporters - lid worden. Door het ondertekenen van de lidkaart en het dragen van de fair play-badge, beloofde ieder lid de keure van de FPC te eerbiedigen. Dit hield in: oprecht, eerlijk en edelmoedig zijn; de tegenstander, winnaar of verliezer respecteren; de beslissing van de scheidsrechter altijd aanvaarden; vriendschap hoger achten dan resultaten; fair play beschouwen als het hart en de ziel van de sport en van het leven van elke dag⁴⁵. Cauwels stelde echter dat de fair play-actie veel meer beoogde dan de individuele sportieve houding van sportlui en supporters. „Fair play, dat steunt op de ethische principes 'respect voor uzelf' en 'respect voor de medemens', betekent ook de sport te zuiveren van alles wat haar bestaan bedreigt: commercialisatie, verpolitiserings, chauvinisme, doping, schending van de rechten van de mens...’’⁴⁶.

Men hanteerde drie soorten maatregelen om de sport te saneren: repressieve maatregelen tegen iedereen die zich niet aan de fair play-regels hield, structurele maatregelen wanneer een bepaalde sporttak het geweld of de ont-aarding van de sport bevorderde en pedagogische maatregelen om de jongeren te sensibiliseren voor de fair play-gedachte⁴⁷.

De FPC bereikte jaarlijks gemiddeld 2000 leden. De club werkte samen met de Stichting Rika de Backer tegen het Geweld in de Sport en de Koninklijke Belgische Voetbal Bond (KBVB). In 1983 had de FPC vier secretariaten, één in Vlaanderen, één in Wallonië, één in Eupen en één in Maas-tricht⁴⁸.

De club verdween in 1990 na het overlijden van zijn stichter en bezieler Alfred Cauwels. Zijn kruistocht tegen de verloedering van de sport werd echter door een internationale samenwerking voortgezet. Bij de oprichting van deze Europese entente werden de ideeën van Cauwels als model genomen. Cauwels schreef namelijk het manifest van de Fair Play voor de Raad van Europa en UNESCO⁴⁹. In Vlaanderen wordt de fair play-boodschap sindsdien uitgedragen via verscheidene losse initiatieven zoals de Westvlaamse fair play-campagne en via acties van Sporta in samenwerking met tal van sportfederaties en organisaties, zoals het Rode Kruis.

44. *Sporta*, XXX (1976) 3, 67.

45. *Sporta*, XXX (1976) 10, 279-281.

46. *Sporta*, XXXVII (1983) 11, 304.

47. *Sporta*, XXX (1976) 10, 279-281.

48. *Sporta*, XXXVII (1983) 11, 306.

49. *Sporta*, XLIV (1990) 6, 219.

2.8. De Sporta-leiding

Als men over Sporta spreekt kan men er niet onderuit ook de verschillende voorzitters te vernoemen. Zij hebben namelijk allemaal - elk in hun eigen stijl - bijgedragen tot de uitbouw van de vereniging. Bij de oprichting van de Centrale Leiding in 1951 werd Renaat Mariën aangesteld als eerste nationale leider van Sporta⁵⁰. Pater van Clé bleef wel hoofdproost tot aan zijn dood in 1955. In 1953 werd Dries Claes, arts en licentiaat lichamelijke opvoeding, tot voorzitter benoemd. Naast deze functie was hij gedurende zeventien jaar hoofdredacteur van het Sporta-tijdschrift⁵¹. In 1964 gaf hij vanwege tijdgebrek beide functies uit handen. Hij bleef echter zeer nauw betrokken bij Sporta. In de jaren zeventig en tachtig was hij voorzitter van de Raad van Beheer. Albert Vermaere, burgemeester van Sint-Niklaas, volgde hem in september 1964 op als Sportavorzitter. Hij was al jaren actief binnen Sporta als voorzitter van de Provinciale Leiding Oost-Vlaanderen, voorzitter van de Sociale Dienst van Sporta en lid van de Raad van Beheer⁵². Op zijn initiatief werd het wetenschappelijk fonds opgericht, dat later uitgroeide tot de van Clé-stichting⁵³. Acht jaar later kon ook hij, naast zijn drukke beroepsactiviteiten, deze taak niet meer blijven vervullen⁵⁴. Hij werd opgevolgd door Jos T'Seyen, redactielid van Sporta en organisator en animator van het congres en de viering van Sporta 25 in 1961⁵⁵. In 1982 werd het vaandel overgenomen door de socioloog Urbain Claeys⁵⁶. Toen deze in 1988 werd benoemd tot Secretaris-Generaal van het Toerisme volgde Herman van Pelt hem op als voorzitter van Sporta. Herman van Pelt was sinds 1966 hoofdredacteur van *Sporta* en bovendien voorzitter van de Directie Studie en Informatie⁵⁷.

Op 7 december 1991 werd de structuur van Sporta vernieuwd. Er werd een koepelorganisatie opgericht met de bedoeling meer samenwerking te creëren tussen de verschillende verenigingen die in de loop der jaren uit de vzw Sporta waren gegroeid. Concreet betekent dit Sporval, het Sportacentrum, de Vlaamse Wielerschool, de Stichting Antoon van Clé en het Sportasyndicaat. Sinds 1951 bestonden er binnen Sporta een Centrale Leiding en een Raad van Bestuur die elk hun eigen voorzitter hadden. Bij de hervormingen in 1991 werd dit onderscheid niet meer gehandhaafd; zowel de actie als

50. „De Centrale Leiding”, 139.

51. *Sporta*, XLI (1987) 1, 6.

52. *Sporta*, XVIII (1964) 11, 206-207.

53. Deze stichting richtte o.a. in 1974 een internationaal congres in met als thema „Leisure activities in the industrial society”. De stichting reikte verschillende keren een wetenschappelijke prijs uit en heeft enkele werken uitgegeven met als reekstitel *Mens en vrije tijd: wetenschappelijke bibliotheek der van Clé-Stichting*. In de jaren tachtig werd de vereniging ontbonden. Op 19 mei 1988 richtten Sporta, Sporval, de norbertijnenabdij Tongerlo en het Sportacentrum Tongerlo gezamenlijk een nieuwe vzw op, de Stichting Antoon van Clé. Sinds 1990 organiseert deze stichting jaarlijks een „van Clé-lezing”.

54. *Sporta*, XVI (1972) 10, 264-265.

55. *Sporta*, XVI (1972) 11, 314.

56. *Sporta*, XXXVI (1982) 3, 66.

57. *Sporta*, XLII (1988) 5, 146.

het beheer vallen sindsdien onder de bevoegdheid van één bestuur. Urbain Claeys werd voor een tweede keer tot voorzitter verkozen ⁵⁸.

Besluit

Sporta, als eenmansapostolaat gestart, is uitgegroeid tot een belangrijke en stevig gestructureerde sportinstitutie in Vlaanderen. De oorspronkelijke doelstellingen zijn niet veranderd, maar de huidige professionele aanpak en schaalgrootte staan mijlenver af van het kleinschalige en amateuristische begin, dat volledig op vrijwilligerswerk was gestoeld.

Naarmate Sporta groeide is de pastorale werking meer op de achtergrond komen te staan. De leerlingen van de Vlaamse Wielerschool en de deelnemers aan de Sportavakanties worden vandaag de dag niet meer op een dergelijke directe wijze geconfronteerd met het christelijk geloof als de renners tijdens de broederbijeenkomsten met pater van Clé. Voorzitter Urbain Claeys stelt zelfs dat de waarden die Sporta momenteel verkondigt meer naar de humanistische kant neigen ⁵⁹.

Men is in de loop der jaren steeds meer aandacht gaan schenken aan de promotie van de sport. Het gros van de huidige activiteiten - Sporval, Sport voor 't Leven, de sportvakanties - is erop gericht om jong en oud te stimuleren om aan sport te doen. Toch blijft Sporta waken over de waarden in de sport. De Fair Play Club was hier een levend voorbeeld van. Bij de studiedienst van Sporta zijn onder meer deskundigen betrokken uit de medische wereld, de sportsociologie en het sportrecht. Tijdens de Sportacongressen en van Clé-lezingen blijft men zich bezinnen over de sport vanuit diverse perspectieven. De stellingen die Sporta in de loop der jaren heeft ingenomen omtrent doping, het boksen en de wielervedstrijden voor de jeugd, hebben hun vruchten afgeworpen in de vorm van wetten en reglementeringen. De droom van pater van Clé om van Sporta een échte volksbeweging te maken is nooit uitgekomen, maar Sporta is van plan om de kleine en grote problemen van de sport te blijven aanpakken en de gezonde sportbeoefening te promoten. Op het vlak van de democratisering van de sport is er voor Sporta nog werk in eigen winkel. Pas wanneer de sport werkelijk voor iedereen mogelijk is en volledig is gezuiverd van alles wat een gezonde, pedagogisch en ethisch verantwoorde sportbeoefening in de weg staat, zal er voor Sporta geen reden van bestaan meer zijn.

58. *Sporta*, XLVI (1991) 2, 69.

59. *Sporta*, XLVII (1993) 5, 21.

*Pater Raphaël de la Kethulle de Ryhove, directeur van het Institut d'Education Physique van Leopoldstad en stichter-directeur van de Association Royale Sportive Congolaise.
(Leuven, J. Ghesquiere; fotogr. H. Goldstein)*

SPORT ALS MISSIE: RAPHAËL DE LA KETHULLE DE RYHOVE (1890-1956)

*Roland Renson en
Christel Peeters*

Toen Kongo Vrijstaat in 1908 werd uitgeroepen tot Belgische kolonie, was er in het moederland amper sprake van een sportbeweging, laat staan van een intentionele kerkelijke interesse voor lichamelijke opvoeding. In Groot-Brittannië daarentegen, de bakermat van de moderne sport, bestond toen al in de kringen van de leidende intellectuele elite een gevestigde traditie van „muscular Christianity”. Dit gespierde Christendom werd verwoord in *Tom Brown's schooldays* van Thomas Hughes (1857) en in *Westward Ho!* van Charles Kingsley¹.

Deze beweging was een typisch produkt van de elitaire Britse public schools, waar de brutale sportspelen van de leerlingen een morele en pedagogische rechtvaardiging kregen. Het Britse imperium en de anglicaanse Kerk, beide in volle expansie, hadden geen nood aan bangelijke intellectuelen maar aan mannen van de daad. „The Christian missionaries symbolized God in action. Their skills were practical as well as spiritual: medicine, agriculture, handicraft and printing were typical accomplishments, but teaching was a special commitment linked closely, as it is, to preaching”².

Deze public school-generatie van onverschrokken voetbal- en rugbyspelers, roeiers en atleten van het „Rule Britannia, Britannia rules the waves”, werd extatisch bewonderd door enkele buitenlandse anglofielen. De jonge conservatief-katholieke Franse baron Pierre de Coubertin (1863-1937) zag in de Britse sportbeweging een unieke formule om zijn vaderland uit de lethargie te halen, waarin het was beland na „le grand débâcle” van 1870 tegen Pruisen³.

De bewondering voor het Britse public school-model, waar de sporten een essentieel bestanddeel uitmaakten, werd ook gedeeld door een beperkte generatie katholieke priester-leraars. Net zoals Pierre de Coubertin in zijn werk *L'éducation en Angleterre* (1888), zagen enkele jonge priesters in de

1. Renson, „De school en de ontwikkeling van de sport- en spelbeweging”; Renson, „De opkomst van de moderne sportbeweging”.

2. Mangan, *The games ethic and imperialism*, 169.

3. MacAloon, *This great symbol: Pierre de Coubertin*, 43-82.

voetbalsport een ideale oplossing voor de recreatieproblematiek in de scholen. Voetbal werd op deze manier door de voetbalfans in soutane tot een waarachtig pedagogisch instrument verheven. Nadat zij tijdens een verblijf in Engeland deze dynamische levensstijl aan den lijve hadden ondervonden, exporteerden ze de „beweging” naar het vasteland. Daar vond de sport gretig aanhang bij leerlingen die toen nog urenlang „gekooid” werden in mufte colleges met als enige ontspanning de gesuperviseerde „speeltijd” of de geleide schoolwandelingen. Herinneren wij eraan dat de eerste voetbalwedstrijden in België plaatsvonden op de speelplaatsen van enkele colleges. Daarbij speelde het college van de Jozefieten te Melle in 1863 een pioniersrol. Ook in bepaalde Brugse scholen werd er al heel vroeg gevoetbald, dit mede onder de impuls van de aanwezige Britse scholieren in deze stad⁴. Tot deze voetbal-„alumni” behoorde ook Raphaël de la Kethulle de Ryhove, die tijdens zijn lagere schoolperiode bij de broeders Xaverianen en zijn middelbaar onderwijs in het Sint-Lodewijkscollege te Brugge een dubbele roeping vond: missie en voetbalsport.

1. *Missionaris, pionier en sportpromotor*

Raphaël de la Kethulle de Ryhove werd op 15 september 1890 geboren in het ouderlijke kasteel van Leyselbeke te Sint-Michiels Brugge. Hij was de achtste telg in het adellijke katholieke gezin, dat in totaal vijftien kinderen telde. Bij de gezinsleden werden de adellijke en katholieke beginselen grondig ingeprent, geïnspireerd door het „noblesse oblige”-principe. Negen van de vijftien kinderen trokken naar Kongo. Naast de missionaris Raphaël en drie missiezusters, kozen de vijf anderen voor een koloniale carrière⁵. De twee Brugse scholen waar Raphaël studeerde, de lagere school van de broeders Xaverianen en het Sint-Lodewijkscollege, hebben beide een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de voetbalsport in België. Voetbalclub Cercle Brugge had haar bakermat in het college terwijl rivaal FC Brugge oorspronkelijk haar achterban vond in het atheneum en andere rijksscholen⁶. De jonge Raphaël de la Kethulle werd gefascineerd door de voetbalsport en deze passie zou hem nooit meer loslaten. Als „haantje de voorste” scoorde hij blijkbaar meer doelpunten op het voetbalveld dan goede punten in het klaslokaal⁷. Het waren de *Annales des Pères de Scheut*, waarop zijn vader geabonneerd was, die het apostolaat in hem wakker maakten. Hij besloot daarom in deze missiecongregatie binnen te treden⁸.

4. Neiryneck, *De scholen der Jozefieten, Xaverianen en Benediktijnen*. Zie ook de bijdrage over naschoolse sport in het katholiek onderwijs in deze bundel.

5. de Schaetzen, *Sango Raphaël*; Coppieters de ter Zaele, *De viering van Tata Raphaël*, 3-4.

6. Neiryneck, *De scholen der Jozefieten, Xaverianen en Benediktijnen*.

7. O'Flanders, „E.P. Raphaël de la Kethulle”.

8. Deze congregatie was in 1862 gesticht door de Antwerpse priester Théophile Verbist en zij ontleende haar naam aan een wijk van de gemeente Anderlecht. De eerste missies van Scheut werden opgericht in China. Vanaf 1888 vestigde de orde zich ook in Kongo, dat toen nog privé-bezit was van koning Leopold II (1835-1909).

De la Kethulle trad in het noviciaat van Scheut op 7 september 1908 en hij werd op 25 juli 1914 in Brussel tot priester gewijd. Precies op de dag dat hij als jonge pater zijn eremis opdroeg, brak de Eerste Wereldoorlog uit. Toen hij een jaar later werd gemobiliseerd, diende hij aan het front als priester-brancardier. In december 1916 schepte hij in voor Kongo, waar hij aankwam op 15 januari 1917. Na enkele maanden verblijf in de missie van Kangu te Mayombe, werd hij gehecht aan de missie van Leopoldstad (het huidige Kinshasa). De stad telde toen ongeveer 5000 inwoners, waaronder slechts een honderdtal Europeanen.

Zijn apostolaatsijver richtte zich vooral op de jongeren, die - losgerukt uit hun traditioneel leefmilieu - doelloos rondzwierven in de hoofdstad. Hij bouwde de oude kapel der catechisten om tot een lagere school en ging zelf zijn leerlingen ronselen. Per fiets trok hij op speurtocht naar mogelijke spijbelaars, die de „*école buissonnière*” verkozen en hij leidde hen, volgens sommige bronnen „geboeid” aan zijn fiets, terug naar de ware schaapsstal⁹.

Hij was ervan overtuigd dat deze stadsjeugd nood had aan een opvoedend ontspanningsleven in plaats van „zedeloze dansen, obscene liederen en braspertijen”¹⁰. Zo stichtte hij in 1919 de Association Sportive Congolaise (ASC), die zich hoofdzakelijk toespitste op de voetbalsport en waarvan hij zelf de leiding had¹¹. In 1922 richtte hij ook de allereerste Kongolese scoutsgroep op, die veel weerklank vond door zijn fanfare (1925) met liefst 80 instrumenten¹². Zes jaar na zijn aankomst telde zijn Ecole Saint-Joseph reeds 228 leerlingen. Daarnaast ijverde hij voor intellectuele ontspanning, onder meer door in 1926 ook een toneelgroep voor zwarten te stichten. In de door hem opgerichte toneelzaal werden ook regelmatig filmvoorstellingen gegeven door pater Van den Heuvel, die zich vooral ging toeleggen op de intellectuele ontspanning, terwijl de la Kethulle de sport ging monopoliseren.

Naast voetbal, dat steeds het boegbeeld bleef van de ASC, werden ook andere afdelingen in het leven geroepen. Vanaf 1920 volgden gymnastiek, atletiek (1927) en zwemmen en waterpolo (1935). Dit laatste viel samen met de bouw van een zwembad van meer dan 4000 m² oppervlakte. In 1946 werden nog een basketbal- en in 1947 een tennisafdeling toegevoegd.

In de voetbalafdeling werd een onderscheid gemaakt tussen de „*bot-tés*” en de „*non-bottés*”. In deze laatste onderafdeling speelden de voetballers blootsvoets, maar daarom zeker niet minder enthousiast of spectaculair. In een interview met de xaveriaan broeder Germain, vinden wij hiervan een sprekende getuigenis, zowel wat de technische als de missiologische kant betreft: „Het inrichten van het voetbalspel, dat ongehoord veel bijval onder de negers van meet af aan geogst heeft, is in de handen van de

9. Coppieters, „*Tata*” *Raphaël de la Kethulle*.

10. O'Flanders, „E.P. Raphaël de la Kethulle”.

11. Ter gelegenheid van de twintigste verjaardag van de ASC verleende Leopold III (1901-1983) in 1939 de „koninklijke” titel aan de ASC, die van dan af Association Royale Sportive Congolaise (ARSC) werd genoemd.

12. Muka, *Evolution du sport au Congo*.

missionarissen een machtig beschavingswapen geworden. Te Jadotstad (thans terug Likasi) hebben ze (n.v.d.r. de paters benedictijnen) een prachtig voetbalterrein aangelegd, met een heel mooie tribune, zoals hier te Brugge... Iets dat u wellicht zal verwonderen: de negers spelen voetbal zonder schoenen, dus blootsvoets, en alhoewel het dezelfde harde voetbal is zooals in België, stampen ze daarom niet minder hard dan onze footballers. Nooit heb ik gedurende hun matches één zien voelen aan zijn teenen, ik geloof dat ze van ijzer en staal zijn. Het aldus geregeld voetbalspel maakt dan ook een uitmuntend opvoedingsmiddel uit: menigmaal moeten de negers hun ingeboren drift tot vechten intoomen. Voetbal is ook voor den missionaris een gunstig middel om met de volwassen negers in aanraking te komen, ja, zelfs menige bekeering vindt langs dezen kant zijn uitleg''¹³.

Net zoals destijds de voetbalsport als kanalisering van de jeugdige energie een welkome ontvangst had genoten in de Belgische colleges, werd ook de voetbalsport als ventiefunctie gemissionieerd in de kolonie. Dit wordt geïllustreerd door volgend citaat: „... dat houdt ze, tenminste voor de paar uren, af van 't dansen en 't wallebakken, en wordt, na 't lof, de zondag er aangenaam mee gepasseerd''¹⁴.

Niettegenstaande de transportmoeilijkheden wist de la Kethulle in 1948 te Leopoldstad een eerste interprovinciale competitie te organiseren tussen de ploegen van Leopoldstad, Brazzaville, Elisabethstad en Matadi. Op 24 juni 1953 greep de eerste ontmoeting, of beter confrontatie, plaats tussen een gemengde Afro-Europese ploeg uit Leopoldstad en het Belgische Beerschot FC. De wedstrijd, gehouden in een eivol stadion, verliep erg chaotisch, hetgeen door de autochtone bevolking werd toegeschreven aan de partijdigheid van de blanke scheidsrechter¹⁵.

2. Een bouwer van sportkathedralen

De populaire uitdrukking dat elke Vlaming geboren wordt met een baksteen in zijn maag, wordt concreet belichaamd door Raphaël de la Kethulle. Zijn sportarchitectonische realisaties waren immers zonder weerga. Zijn „sportinfrastructuur'' stond nochtans in dienst van de missiologische „suprastructuur''. In 1931 realiseerde hij zijn eerste sportstadion, genoemd Stade de la Plaine Saint Pierre. Dit werd vrij snel gevolgd door de bouw van een veel ruimer en functioneler stadion, Le Stade Reine Astrid, dat werd geopend in 1937¹⁶. Tijdens de Tweede Wereldoorlog liet hij het Parc des Sports Général Ermens aanleggen. Dit openbare park had een oppervlakte van ongeveer dertig hectaren en omvatte verscheidene voetbal-, basketbal-

13. „Uit onze voorposten'', 10.

14. *Missiën van Scheut*, 1937, 20.

15. Kolonga, *Kinshasa: ce village d'hier*, 121.

16. De Franse generaal de Gaulle werd in dit stadion ontvangen tijdens zijn bezoek aan Leopoldstad op 27 oktober 1940.

*Voetbalploeg van „non-bottés” van de middelbare school van het Leger des Heils in Leopoldstad (1951).
(Leuven, J. Ghesquiere; fotogr. H. Goldstein)*

en tennisterreinen en tevens een fonkelnieuw zwembad met een gecementeerde kuip ¹⁷.

In 1947 begon hij aan zijn „magnum opus”, de bouw van het Koning Boudewijnstadion. Met de gedrevenheid van een middeleeuwse kathedralenbouwer schakelde hij werkelijk alle middelen in om dit doel te realiseren ¹⁸. Hij maakte handig gebruik van de vijftigste verjaardag van de spoorweglijn Matadi-Leopoldstad in 1948. Bij die gelegenheid waren zowel kardinaal Van Roey als minister van Staat Frans Van Cauwelaert naar Kongo gereisd. Zowel de kardinaal als gouverneur-generaal Eugène Jungers aanvaardden om de eerste steen te leggen van het groots geplande stadion. Om aan te tonen dat het oude Koningin Astridstadion ontoereikend was geworden voor de 120.000 inwoners van Leopoldstad ¹⁹, deelde de la Kethulle in groten getale gratis toegangstickets uit. Daardoor stroomde een overweldigende massa toeschouwers toe, hetgeen als bewijs moest gelden dat er absoluut een nieuw en groter stadion noodzakelijk was ²⁰. Pater de la Kethulle bekommerde zich persoonlijk met de „fund raising”. Hij kreeg een staats toeelage alsook aanzienlijke hulp van privé-maatschappijen, maar noch de apostolisch vicaris van Leopoldstad, noch de bisschop verleenden enige financiële steun aan dit project.

Voor de praktische realisatie van het ontzaglijke werk kreeg hij vooral steun van de zeer ervaren broeder René Reygaerts, die voordien Kongo had „bezaaid met kerken”, en van de jonge broeder Gérard Stulens ²¹. Hij had bestendig 350 zwarte arbeiders in dienst en hij deed bovendien beroep op zijn leerlingen en oud-leerlingen, die af en toe een hand kwamen toesteken. Het stadion werd plechtig geopend op 1 juli 1952 en was met zijn 70.000 plaatsen meteen het grootste van heel Afrika. Ter gelegenheid van de opening had de ARSC een afvaardiging uitgenodigd van het Instituut voor Lichamelijke Opleiding van de Leuvense universiteit. Onder leiding van professor Michel Bottu (1901-1973) gaf de Leuvense gymnastiek-keurploeg verscheidene demonstraties, de universitaire voetbalploeg speelde vier matches en verloor geen enkele, maar in de basketbalwedstrijd verloren de Lovanienses met 50-15.

-
17. Daubresse, „Le football au Congo Belge”. Het allereerste zwembad was zwaar beschadigd door tankmanoeuvres van een Amerikaanse militaire eenheid, gestationeerd in Leopoldstad. Pater de la Kethulle greep dit militaire optreden aan om de nodige schadevergoeding te bekomen om er een nieuw gecementeerd bad mee te bouwen (*Le Courier d'Afrique*, 1956).
 18. Niettegenstaande elke vergelijking mank loopt, roept deze - bijna onwezenlijke - realisatie het beeld op van de quasi-bovennatuurlijke gedrevenheid van de middeleeuwse kathedralenbouwers, die hun geloof in steen en cement vereeuwigden. Deze passionele bouwwoede wordt uitstekend gedocumenteerd door: G. Duby, *De kathedralenbouwers: portret van de middeleeuwse maatschappij 980-1429* (Amsterdam, 1984); en meesterlijk geëvoceerd door: J. Saramoga, *Memoriaal van een klooster* (Amsterdam, 1990) en K. Follett, *The pillars of the earth* (Harmondsworth, 1990).
 19. In 1931 telde Leopoldstad ongeveer 30.000 inwoners. In 1947 was dat aantal reeds verviervoudigd.
 20. Papieren Brys, 39.2., nota pater Bollen over de la Kethulle, 1967.
 21. Beel, *Kinshasa: een kerk die durft*.

Het Instituut voor Lichamelijke Opleiding onder het voorzitterschap van Pierre-Paul De Nayer (°1906) had zijn steun toegezegd voor de oprichting van een school voor lichamelijke opvoeding in Kongo. Deze school werd een jaar later, in 1953, door de la Kethulle gesticht. Zij vond een onderdak onder de tribunes van het Koning Boudewijnstadion. De eerste studenten van het Institut d'Education Physique (IEP) van Leopoldstad ontvingen hun diploma op vrijdag 29 juni 1956, de vooravond van de begrafenisplechtigheid van pater Raphaël te Brussel.

Hij was in 1954 ernstig ziek geworden en naar België overgebracht, waar hij overleed op 25 juni 1956. Onder de talrijke hoogwaardigheidsbekleders die zijn uitvaart bijwoonden, bevonden zich o.a. de eregouverneur-generaal Pierre Ryckmans en de ere-vicegouverneur-generaal Ermens. Twee van zijn vroegere leerlingen, Jean Bolikango en Thomas Kanza, die later beiden minister zouden worden van de Kongolese Republiek, spraken opmerkelijke afscheidsredes uit. Een passus uit de rede van Jean Bolikango, die secretaris was geweest van het IEP, lijkt ons bijzonder relevant omdat hierin de essentie wordt weergegeven van het missiewerk van Raphaël de la Kethulle: „Grâce à celui dont nous regrettons aujourd'hui la disparition, les premiers rapports humains belgo-congolais naquirent. En effet, grâce à ses initiatives, belges et congolais eurent des occasions de se rencontrer et de se connaître en dehors de leurs tâches quotidiennes”²².

Het lichaam van Raphaël de la Kethulle werd als het ware „gereparatrierd” en op 28 juli 1956 te Leopoldstad plechtig begraven in Kongolese bodem. Een enorme menigte volgde de lijkstoet als laatste afscheidsgroet aan „Tata” Raphaël²³. Door de Association des Anciens Elèves des Pères de Scheut (ADAPES) werd ter zijner ere een imposant mausoleum opgericht. Toen *Het Nieuwsblad-Sportwereld* in 1988 een reeks reportages wijdde aan de voetbalsport in Zaïre, werd in Kinshasa contact opgenomen met de vroegere sterspeler Léon „Trouet” Mokuna²⁴. Mokuna, die destijds bij Sporting Lissabon en bij La Gantoise had gespeeld, voerde de journalist piëteitsvol mee naar het mausoleum van „Tata” Raphaël om zo een posthume hulde te brengen aan de ware pionier van de Kongolese voetbalsport²⁵.

3. *Sport als missie*

Raphaël de la Kethulle was een man van de daad, die zelf nooit de tijd nam om zijn missiologische objectieven op schrift te stellen. We zijn dus aangewezen op de meningen van zijn mede-missionarissen en tijdgenoten om zijn eigen visie te reconstrueren. Van bij zijn aankomst te Leopoldstad ging de la Kethulle tekeer tegen „de nietsdoenerij en de luiheid, ... het oorkussen

22. Bolikango, *Discours*.

23. „Tata” betekent vader in het Ki-Kongo.

24. Deze bijnaam „Trouet” (troué) had hij verdiend omdat hij een paar keer de bal doorheen de netten van het doel had geknald.

25. *Het Nieuwsblad-Sportwereld*, 7 jan. 1988, 17.

van de duivel'', en zette hij zich in voor een actieve en attractieve vrijetijdsbesteding. Zijn visie werd als volgt verwoord door Ceuppens: „Hebt Onze Lieve Heer lief door zijn geboden te onderhouden en elkaar te beminnen. De mensen onderhouden nu Gods geboden het minst en vliegen elkaar het meest in het haar, wanneer ze niets te doen hebben. Dus: houdt uw volk bezig en ge redt hen van de ondergang''²⁶.

Zijn drang naar grandioze verwezenlijkingen werd gevoed door zijn adellijke afkomst en door zijn religieuze overtuiging. Hij was klein van gestalte, maar enorm energiek en taai. Hij schuwde luxe en comfort en leefde uiterst eenvoudig. Eens hij een bepaald doel voor ogen had, stortte hij zich als een leeuw op zijn prooi, „... quaerens quem devorat'', vooral diegenen die probeerden hem stokken in de wielen te steken of die hem durfden tegen te werken. Zowel de zwarte bevolking als zijn collega-paters waren beducht voor zijn legendarische woede-uitbarstingen. Dit aspect van zijn karakter werd nochtans getemperd door zijn goedheid, zijn totaal belangeloze inzet en zijn warme liefde voor de Kongolese bevolking. Hij bezat een uitgebreid arsenaal aan overtuigingstechnieken. Die varieerden van lijfstraffen zoals rake klappen of goed geplaatste trappen met zijn zware zwarte laarzen, tot ware paleisdiplomatie en politiek-financiële lobbying. Leerlingen die de verplichte voetbalpartijen trachtten te verzuimen, sloeg hij met zijn zware sleutelbos op de kuit²⁷.

Hij werd tegelijk bemind en gevreesd. Zijn bijnaam „Tata'' Raphaël drukte zowel aanhankelijkheid als respect uit tegenover deze ongemeen strenge maar rechtvaardige vader. Hij beschouwde de Kongolese bevolking als zijn kinderen. In die zin herinnert hij ons aan de officier uit *Vol de nuit* die door Antoine de Saint-Exupéry getypeerd werd met de slogan „Aimez ceux que vous commandez, mais sans le leur dire''. In deze context mag dus gesteld worden dat zijn missie-optiek getuigde van een koloniaal paternalisme maar zeker niet van racisme. Op dat vlak stond hij in schril contrast met talrijke „kleine blanken'' in de kolonie, die enkel aan hun eigen profijt dachten en die minachtend neerkeken op de zwarte bevolking. Pater de la Kethulle wilde daarentegen aan de Kongolezen zelfvertrouwen en fierheid bijbrengen.

In de schoot van zijn ARSC bracht hij als allereerste een hechte samenwerking tot stand tussen blanken en zwarten. Alleen in de sport kregen de Kongolezen de kans om belangrijke verantwoordelijke functies te vervullen. Enkel in de sport ontmoetten Belgen en Kongolezen elkaar en werd er samengewerkt op voet van gelijkheid. Vooral de voetbalsport fungeerde als een ware politieke leerschool. Talentrijke en ambitieuze Kongolezen kregen er de kans om hun leiderskwaliteiten te tonen en zich verder te bekwamen. De clubvoorzitters droegen grote verantwoordelijkheden en zij moesten hun beleid verdedigen tegenover hun leden. In die zin vormden de voetbalclubs de latente basisstructuur voor de latere politieke partijen. Tijdens de koloniale

26. Ceuppens, „Sport ! Sport !'', 167.

27. Kolonga, *Kinshasa, ce village d'hier*, 116.

periode waren politieke partijen trouwens eenvoudigweg verboden. Talrijke prominenten van de onafhankelijke regering (1960) waren gevormd geweest binnen de ARSC, onder meer Kasavubu, Ileo en Adoula.

Om zijn grootse ideeën te kunnen verwezenlijken had de la Kethulle voortdurend nood aan geld, aan heel veel geld. Ook in deze continue „queeste” naar financiële en materiële steun ging hij weinig conformistisch te werk. Zonder aan te kloppen viel hij binnen in de kantoren van hoge ambtenaren, topmilitairen of grootindustriëlen. In zijn apostolaatsijver wist hij niet enkel steun los te weken bij officiële instanties en bij privé-personen, maar slaagde er ook in hulp te krijgen van het Vaticaan en van het Belgische koningshuis. Om geld los te krijgen in adellijke kringen herinnerde hij zijn „pairs” aan het devies „dominer pour servir”. Van de „nouveaux riches” daarentegen streefde hij de ijdelheid door erop te wijzen dat zij toch geld genoeg hadden²⁸. De middenstand pakte hij weer op een andere manier aan. Zo zag men hem op zekere dag een grote winkel verlaten, waar hij - zonder betalen - alle koopwaar had meegekregen die hij nodig had²⁹. Men vergaf hem meestal zijn voortvarendheid, ook al omdat het weinig of geen zin had om te proberen hem tegen te houden. Een antiklerikaal dagblad schreef in 1952, niet gespeend van enig defaitisme: „On ne peut rien refuser au père de la Kethulle”³⁰.

Niet bij iedereen was de la Kethulle even geliefd en uiteraard lokten zijn spectaculaire initiatieven ook gevoelens van afgunst uit. Er volgden zelfs verdachtmakingen. Mgr. Scalais vroeg zich in 1948 bijvoorbeeld af: „is het wel redelijk dergelijke sommen te besteden voor een werk dat enkel ontspanning beoogt, terwijl er zoveel andere dringend noodzakelijke werkingen aan de orde van de dag staan?”³¹. Ook binnen de congregatie van Scheut zelf waren er sceptische reacties op zijn onstuitbare bouwwoede, de „furor aedificionis” die hem totaal in beslag nam³². Een kritisch dagbladartikel verscheen onder de sprekende titel „Les jeux du stade”. Daarin werd de vraag gesteld of het niet beter zou geweest zijn al het geld dat nu aan de bouw van het Boudewijnstadion was gespendeerd, te besteden aan de bouw van een tiental kleinere stadia, verspreid over de diverse stadsdelen van Leopoldstad, „...sur lesquels une vingtaine d'équipes - et non pas deux - auraient pu s'ébattre chaque jour ...”³³.

In al zijn voortvarendheid was pater Raphaël nochtans niet ongevoelig voor dergelijke kritiek. Eretitels als „l'homme des sports à Léopoldville” lagen hem niet echt. Zijn repliek was kort en duidelijk: „Ik ben niet naar Kongo gekomen om aan sport te doen”³⁴. Toen op 9 juni 1946 de eerste

28. Interview J. Ghesquiere.

29. Interview C. de la Kethulle de Ryhove.

30. *L'avenir Coloniale Belge*, 12 apr. 1952.

31. De hoge clerus zag met lede ogen aan dat pater Raphaël, in een oecumenische geest, in zijn ARSC ook clubs opnam van de YMCA, van het Leger des Heils of van andere protestantse missiecongregaties.

32. O'Flanders, „E.P. Raphaël de la Kethulle”.

33. *L'avenir Coloniale Belge*, 2 febr. 1952.

34. Papieren Brys, 39.3., nota pater Brys over de la Kethulle (niet gedat.), 1.

*Gymnastiekdemonstratie bij de officiële opening van het Stade Baudouin op 1 juli 1952 in Leopoldstad.
(Leuven, J. Ghesquiere; fotogr. J. Mulders)*

drie Kongolese priesters werden gewijd in „zijn” Koningin Astridstadion, was hij diep bewogen. Gelukkigewest door pater Brys, omdat het zijn oud-studenten waren, verklaarde de la Kethulle tot wenens toe bewogen: „... de meesten zien in mij niets dan de man van de profane zaken, van de sport, van de materiële verwezenlijkingen en nochtans daar ligt het mij niet”³⁵.

4. *Historiografie of hagiografie?*

De historicus heeft als opdracht een zo getrouw mogelijk beeld te reconstrueren van het verleden. Daarvoor doet hij beroep op geschreven bronnen, orale getuigenissen en materiële resten. In het concrete geval van pater Raphaël de la Kethulle zijn deze materiële resten imposant te noemen. Via interviews beschikken wij ook over mondelinge informatie³⁶. Op het vlak van de geschreven bronnen rijzen er echter problemen. Wij stelden reeds dat pater Raphaël vóór alles een man van de daad was. Er blijkt zelfs geen briefwisseling te zijn bewaard tussen hem en zijn familieleden. Een enkele tekst van zijn hand, „Les institutions sportives” uit 1944, leert ons weinig of niets over zijn religieuze visie omtrent de sport. Hij behandelt hierin enkel de structuren van de sportorganisatie. Volgens Coppieters zou hij in 1954, tijdens zijn ziekteverlof in België, te Brugge een voordracht hebben gehouden over de sport en de toekomst van het hoger onderwijs in Kongo³⁷. Van deze voordracht werd geen spoor teruggevonden.

Daarentegen bestaan er verscheidene biografische geschriften over „Tata” Raphaël³⁸. Meestal zijn deze bijdragen geschreven door collega-missionarissen of door persoonlijke kennissen van de betrokkene. Daardoor ontbreekt een zekere objectieve afstandelijkheid. Pater de la Kethulle wordt erin geprezen als een verwoede bouwmeester en als een begaafde sportmanager. Zijn levensverhaal neemt daarbij soms hagiografische proporties aan. De retoriek van de talrijke missieblaadjes was overigens nooit als objectieve verslaggeving bedoeld maar eerder als stichtende literatuur voor het thuisfront.

Dit zet ons ertoe aan enkele kritische bedenkingen te plaatsen omtrent de beschikbare bronnen. Zoals dit bij populaire heiligen en volkshelden meer voorkomt, werden ook aan deze hyperactieve pater bepaalde daden en

35. *Ibid.*, 6.

36. In 1986 en 1987 werden door Christel Peeters volgende personen geïnterviewd: pater J. Bollen; prof. J. Ghesquiere; prof. E. Coppieters; C. en I. de la Kethulle de Ryhove; C. Laurens; prof. R. Van Meerbeek. Deze geluidscassettes bevinden zich in de onderzoekseenheid Sociaal culturele Kinantropologie van de Faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesitherapie van de KU Leuven. Zie ook de licentiaatsverhandeling van Peeters, *Raphaël de la Kethulle de Ryhove*.

37. Coppieters, „Tata” Raphaël de la Kethulle.

38. Papieren Brys, 39.2., nota pater Bollen over de la Kethulle; Coppieters de ter Zaele, *De viering van Tata Raphaël*; Id., „Le révérend père Raphaël de la Kethulle”; Coppieters, „Tata” Raphaël de la Kethulle; de Schaetzen, *Sango Raphaël*; Vlamincx, „Raphaël de la Kethulle”.

verwezenlijkingen toegeschreven van anderen. Het reeds geciteerde paternalisme van de la Kethulle vertoonde ook monopolistische trekken, hetgeen hem terecht door andere sportpioniers van de kolonie werd verweten³⁹. Een sprekende illustratie daarvan is bijvoorbeeld het feit dat ook de bouw van de velodroom van Leopoldstad aan de la Kethulle werd toegeschreven terwijl dit nochtans een realisatie was van de broeders der Christelijke Scholen⁴⁰. Blijkbaar beschouwde pater Raphaël deze broeders als een soort concurrenten van „zijn” sportapostolaat. Dat alles leidde tot een zekere „jalousie de métier”, waarvan een glimp kan worden opgevangen in het artikel van de onafhankelijke krant *L'Avenir* van 2 augustus 1956⁴¹. Dit artikel becommentarieerde de zgn. „repatriëring” en de plechtige begrafenis van „Tata” Raphaël in Kongolese bodem op 28 juli 1956: „...il n'y eut pas que „l'ADAPES”⁴² dans cet immense cortège funèbre. On a vu dans les rangs les anciens élèves des Frères des Ecoles Chrétiennes (ASSANEF), les anciens de je ne sais pas quelles autres écoles, les protestants, les salutistes, les incroyants, les femmes, les grands, les jeunes, les sportifs, les soldats, les policiers, ...”.

Als een tweede waarschuwing voor de soms erg dubieuze kwaliteit van bepaalde publicistische bronnen, citeren wij een tweede passus uit hetzelfde kranteverslag, dat niet alleen het eerste citaat schijnt tegen te spreken, maar dat ook de interne naijver blootlegt tussen bepaalde missiescholen onderling: „Tous étaient là, sauf ... les écoles. A part une légère délégation de l'Institut d'Education Physique et de l'Ecole Moyenne St. Raphaël, les élèves étaient absents ... On a vu peu, très peu, voir presque pas d'anciennes élèves de Kinshasa qui, paraît-il, étaient „empêchées”, retenues à une excursion organisée par les Révérends Soeurs ...”.

De dynamische en kleurrijke figuur van „Tata” Raphaël, die als het ware de paternalistische missionaris met zijn koloniale „fonceur”-mentaliteit verzinnebeeldt, leeft niet alleen verder in de herinnering van de oudere bevolking van Kinshasa⁴³. Naast „zijn” Koning Boudewijnstadion werd voor hem een mausoleum met een nagedachteniszuil opgericht. Na de Kongolese onafhankelijkheid in 1960 werd dit stadion in 1966 op initiatief van president Mobutu omgedoopt tot Stade Tata Raphaël: „... désireux de perpétuer le nom de celui dont la vie entière fut consacrée au service du Congo et

39. In een artikel van de Belgische sportjournalist Victor Boin in *Englebert Magazine* van 1949, wordt de civiliserende rol van de sport in Kongo geprezen. De introductie van de voetbalsport in de kolonie schrijft hij echter toe aan het leger, de Force Publique, dat tijdens de oorlog 1914-1918, de inlandse bevolking in deze sport initieerde.

40. Six, „Volksvermaak te Leopoldstad”, 189.

41. Deze onafhankelijke krant had zich losgemaakt van elke vorm van klerikale controle. Philippe Kanza, Pascal Kapella en Joseph Mobutu, de huidige president van Zaïre, werkten eraan mee (Coppieters de ter Zaele, „Le révérend père”, 297).

42. ADAPES: Association des Anciens Elèves des Pères de Scheut, een vereniging gesticht door pater de la Kethulle.

43. Zie hierover het reeds geciteerde artikel over Leon Mokuna in *Het Nieuwsblad-Sportwereld* van 7 januari 1988, 17.

des Congolais, nous avons décidé de rébaptiser le Stade Roi Baudouin, qui portera désormais le nom „Stade Tata Raphaël”⁴⁴.

In het kader van de zaïrisering (1971) en de „authenticité”-campagne van president Mobutu (1972) werd het stadion nadien opnieuw omgedoopt tot Stade du 20 mai. Deze drievoudige naamswijziging van Stade Roi Baudouin naar Stade Tata Raphaël tot Stade du 20 mai, resumeert gebald het ingrijpend sociaal-culturele proces van kolonisatie, dekolonisatie en etnische identificatie van het toenmalige Belgisch Kongo (1908-1960), de latere Kongolese republiek (1960-1971) en de huidige Zaïrese republiek (1971).

Besluit: sport als middel, niet als doel

Uit de historische evolutieschets van de lichamelijke opvoeding in Kongo door Lies Van Rompaey komt naar voor dat oorspronkelijk de aandacht volledig werd toegespitst op het aspect van de lichaamshygiëne en dat gymnastiek en sport pas later aan bod kwamen⁴⁵. In het onderwijs, dat volledig aan de missies was toevertrouwd, werden gymnastiek en sport steeds als beschavingsmiddel, nooit als doel beschouwd. Men beoogde de jonge zwarten zowel geestelijk als lichamelijk te ontwikkelen. Via lichamelijke opvoeding werd het lichaam geoefend en werden de motorische eigenschappen verbeterd. Anderzijds moest dit een alternatief vormen voor de „aangeboren luiheid” door aan de jongeren - via gymnastiek en sport - discipline en lichaamsbeheersing bij te brengen als ware deugden. Het gymnastiekonderwijs bleef daarom erg militaristisch-formalistisch getint. Net zoals in België werd geopteerd voor het starre analytische Zweedse gymnastieksysteem. Regelmatig georganiseerde massa-gymnastiekdemonstraties moesten het levend bewijs leveren van deze geslaagde beschavingsdril.

Naast de lichamelijke opvoeding in de missiescholen werd ook aandacht besteed aan de vrijetijdsbesteding van de bevolking. In de term „vrijetijdsbesteding” zit trouwens reeds een - typisch westerse - opvatting verrat, namelijk de idee dat vrije tijd (nuttig) dient te worden besteed. Niemand minder dan mgr. Six, apostolisch-vicararis van Leopoldstad, stelde tijdens de missiologische week van 1938 te Leuven: „Degelijk en deftig vermaak verschaffen aan het volk is, van 't begin van het evangelisatie-werk af, een zware bekommernis geweest voor de missionarissen. Een mensch heeft ontspanning noodig. In Kongo was alles, ook het vermaak heidensch”⁴⁶.

Reeds drie jaar voordien had Bernard Zuure, een Witte Pater, zijn visie omtrent „Missie en ontspanning” bij de Barundi-bevolking als volgt geformuleerd: „Missionneeren is heidenen bekeeren, d.w.z. van heidenen kristelijke beschaafden, of beter beschaafde kristenen maken. Missionneren is

44. Brief van president Mobutu aan Maurice de la Kethulle de Ryhove, oudere broer van pater Raphaël, 23 juni 1966, geciteerd door Coppieters, „*Tata” Raphaël de la Kethulle*.

45. Van Rompaey, „Mission et éducation physique”.

46. Six, „Volksvermaak te Leopoldstad”, 183.

daarom rekening houden met al de levenswerk- en ontwikkelingsvoorwaarden van den heelen mensch. Een dier voorwaarden is de ontspanning. 't Komt er voor hem (n.v.d.r. de missionaris) op aan die ontspanning in goede banen te houden, de gevaren te beperken, te waken tegen overdrijving. Te zorgen dat ze niet ontaardt tot sportmanie, spiervergoding, danswaanzin... Zoo zorgt de missie voor lichaamsontspanning. Maar de mensch, ook de neger, bestaat uit ziel en lichaam''⁴⁷.

Ongetwijfeld is pater de la Kethulle de meest succesrijke realisator geweest op het vlak van de sportieve ontspanning van de Kongolese bevolking. Zijn eigengereid maar onbaatzuchtig sportapostolaat zou echter niet lang standhouden. Amper één jaar na zijn overlijden braken in Leopoldstad - om precies te zijn in „zijn'' Koning Boudewijnstadion - de eerste ernstige rellen uit, die in versneld tempo tot de Kongolese onafhankelijkheid zouden leiden. Het katholieke persagentschap Ultramar verspreidde op 8 juli 1957 een alarmerend persbulletin, getiteld „Sport in Kongo'', dat wij hier letterlijk willen citeren: „Wat is er gebeurd. Nadat een Kongolese ploeg voetbalspelers in België was ontvangen geworden en op het sportplein duchtig klop kreeg, waarna de ploeg zich „herpakte'' en matches leverde die hij won, kropten in Kongo de Kongolezen als een haan: „ONZE voetballers zijn onklopbaar, zelfs in België''. Tot daar alles nog aanvaardbaar en begrijpelijk. Toen reisde een Belgische ploeg⁴⁸ naar Kongo en op het Boudewijnstadion zou de proef op de som worden geleverd. Er waren 60.000 toeschouwers aanwezig. En de Kongolese ploeg werd verslagen. Dit had voor gevolg dat een groot aantal Kongolezen hun gemoed in opstand voelden komen en zich tegen de Blanken in het algemeen gingen keren. Eigenaardig hierbij was wel een vrij algemeen scheldwoord door hen van de Walen overgenomen en dat kant noch wal raakt, integendeel voor de zwarten tamelijk inhoudsloos moet zijn en voor ons als ondankbaarheid klinkt: „Sale flamin''! Arme Kongolezen! Zij hebben alle wagens van blanken, die zij maar konden treffen met stenen en cimentblokken bekogeld, - zij hebben een aantal mensen gekwetst en zij hebben zich vooral zéér erg onsportief aangesteld, niettegenstaande het feit dat de Kongolese spelers in België, na de matches, glorieus werden rondgeleid en onthaald in het moederland en de ARSC, op wier kosten ze reisden, een toeslag van 34.000 F moest betalen voor hun bagage, zovéél hadden ze in België kunnen kopen en meesleuren naar Kongo''.

De persberichtgever, I.K. Alexander (waarschijnlijk een pseudoniem), insinueerde als oorzaak van de rellen enerzijds een zogeheten slechtbegrepen en door communistische ideeën doorzeefd nationalisme. Anderzijds meende hij dat men dieper moest graven naar de sportieve opvoeding van de Kongolees in verband met diens algemene ontwikkeling. Om de „esprit du temps'', of moeten wij in dit geval gewagen van „couleur local'', juist te vertolken, worden de conclusies van hetzelfde persbericht hier andermaal let-

47. Zuure, „Missie en ontspanning'', 40-41, 53, 62.

48. Deze Belgische ploeg was Union Sint-Gillis.

terlijk geciteerd: „Denken soms niet ál te veel zwarten dat zij reeds volkomen rijpe beschaafden zijn? Denken soms niet al te veel blanken dat men in Kongo stilaan maar zeker los mag komen van de geest van het missiewezen, dat immers uitsluitend gericht is op een hoger plan van het menselijk leven en de sport als een middel, niet als een doel beschouwt?...”

Van alles wat ooit aan de Kongostroom op economisch, op cultureel en op sportgebied met enorm veel inzet en energie werd opgebouwd, blijft er thans relatief weinig over. Enkel op het religieuze vlak blijken de gelegde grondvesten nog stand te houden. Een recente inventaris van het sportgebeuren in Kinshasa ⁴⁹ noopt tot reflectie, zowel over de zin en onzin van de kolonisatiepolitiek in het algemeen als over de zin en onzin van het deelaspect der culturele kolonisatie door middel van de (westerse) sport. Deze prangende vraag noopt tot diepgaand verder onderzoek, waarbij het antwoord niet enkel in het kamp ligt van westerse historici, sociologen en antropologen, maar evenzeer in het kamp van de Zaïrese bevolking, die hieromtrent nog amper aan bod mocht komen.

Deze bijdrage over de figuur van Raphaël de la Kethulle is slechts een bouwsteen, weze het ook een hoeksteen, van dit nog op te trekken sport-historiografisch bouwwerk. Kandidaat-bouwers gelieven zich aan te melden!

49. Diakabana, *Enquête sur les sports*.

Karel van Wynendaele, „de Conscience van het Vlaamse sportvolk”.
(Foto uit Ons Volk, 11 april 1937; Leuven, KADOC)

DE KATHOLIEKE SPORTPERS IN VLAANDEREN

Greta Vandevenne

Sportliefhebbers worden heden ten dage verwend met reportages, beschouwingen en uitslagen. Of het nu in een specifiek sportmagazine is, in een clubblad, in de algemene pers of op de televisie... ieder vindt wel zijn gading. De huidige situatie vormt echter een momentopname in een ontwikkeling die ongeveer honderd jaar geleden op gang is gekomen. Niemand kon toen vermoeden dat de sport en de sportpers een wezenlijk onderdeel zouden worden van de maatschappij. Sommigen zagen het belang ervan vlug in, anderen beschouwden de sport en de sportpers daarentegen als een noodzakelijk kwaad. In deze bijdrage gaat de aandacht naar de katholieke houding in Vlaanderen tegenover het fenomeen sport en sportpers¹.

Net als in Engeland - de bakermat van de moderne sporten - en in Frankrijk, gingen ook in ons land de ontwikkeling van de sport en de sportpers hand in hand. Omstreeks 1880 brak in België de sport definitief door, meer bepaald in burgerkringen. De stijgende belangstelling bracht met zich mee dat men er ook wilde over lezen - of tenminste erover horen vertellen - waarmee de aanzet tot de sportberichtgeving was gegeven. In een eerste fase werd er door enthousiastelingen aan sportverslaggeving gedaan. Vóór 1900 verschenen er reeds een 40-tal titels in België, met een beperkte verspreiding; ze waren hoofdzakelijk Franstalig. De eerste Nederlandstalige publikaties van betekenis situeerden zich in Izegem en Antwerpen. In 1866 startte Karel Mortelmans met de *Duivenliefhebber*, het eerste Nederlandstalige sportblad². Aloïs Strobbe lanceerde in 1909 in Izegem de *Sportvriend*³. Beide bladen brachten niet veel meer dan uitslagen en pronostieken. Ook in de algemene pers was de aandacht voor sport nog heel beperkt. De eerste sport-

1. Deze bijdrage is deels gebaseerd op: Vandevenne, Karel van Wynendaele (1882-1961), *de pionier van de Vlaamse sportjournalistiek en „Sportwereld”* (1912-1939) (lic. verh. Leuven, 1988). Er werd aanvullende gegevens bijeengebracht i.v.m. de katholieke houding tegenover sport en sportpers in Vlaanderen. Veel gegevens m.b.t. Karel van Wynendaele en *Sportwereld* konden ook worden geput uit Durnez, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant 1914-1948*. Het vervolg hierop, nl. de periode 1948 tot aan de stichting van de VUM verscheen nadat deze bijdrage werd geredigeerd. In dit tweede deel wordt een hoofdstuk gewijd aan „Sportjournalistiek op oude en nieuwe wegen. Afscheid van Karel van Wynendaele” (Durnez, *De Standaard 1948-VUM*, 325-342).
2. H. De Borger, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Antwerpse pers. Repertorium 1794-1914* (BIUCHG 49) (Leuven-Parijs, 1968) 263-265.
3. Interview Antoon Strobbe; *Sportvriend*, 13 nov. 1910, 1a-d; *Druk-Snoer*, VII (1951) 8.

rubriek in een gewoon dagblad verscheen in 1891 in de Brusselse krant *La Chronique*⁴. Drie jaar later volgde in Antwerpen het eveneens liberale *Le Matin*⁵. De grootste sportrubriek rond de eeuwwisseling was terug te vinden in het toen radikaal-liberale dagblad *La Dernière Heure*⁶. Vooral liberaal-gezinde kranten besteedden aandacht aan sport, waarbij hun progressieve standpunten niet vreemd zullen geweest zijn aan hun openheid voor sport. Dit in tegenstelling tot de houding vanuit katholieke hoek.

Vanaf het begin van de twintigste eeuw groeide ook de katholieke belangstelling voor diverse sporttakken, niettegenstaande het feit dat sport er over het algemeen met een zekere argwaan werd bekeken. Deze houding werd enerzijds ingegeven door de eeuwenoude traditie waarbij lichaamszorg ondergeschikt was aan het zieleheil. Anderzijds wilde men de jongeren „uit handen van de antiklerikalen” houden, uit angst dat de „sportfurie” tot decadentie zou leiden. Ook de aandacht voor de sport in de Vlaamse katholieke pers was aanvankelijk door deze reactionaire sfeer gekleurd.

Het duurde tot het eerste decennium van de twintigste eeuw vooraleer de gedachte van een Nederlandstalige sportkrant vaste vorm kreeg in Vlaamse katholieke kringen, en dit mede door de ongerustheid over de groeiende invloed van de antiklerikale Franstalige pers⁷. Bij het zoeken naar de motor die de Vlaamse sportpers voorgoed op gang bracht, wordt vaak verwezen naar het succes van de Westvlaamse wielrenner Cyriel van Hauwaert (1883-1927)⁸. Hij was hét voorbeeld voor vele volksjongens. Over hem werd geschreven in heroïsche termen en met een rijke verbeeldingskracht. Kortom, hij was een dankbaar onderwerp voor sportschrijvers. Deze laatsten bleven nochtans lange tijd onbekend bij en miskend door het grote publiek en door hun collega's-journalisten. De man die daarin een ommekeer teweegbracht en de weg vrijmaakte voor de Vlaamse sportjournalistiek was Karel van Wynendaele met *Sportwereld*.

1. De Vlaamse sportjournalistiek in de startblokken

In de literatuur wordt Karel van Wynendaele steevast gekarakteriseerd als de promotor van de wielersport in België en als de pionier van de Vlaamse sportjournalistiek. Zijn eerste bijdragen publiceerde hij in de lokale kranten

4. A.J. Vermeersch, *Repertorium van de Brusselse pers (1789-1914) A-K* (BIUCHG 42) (Leuven-Parijs, 1965) 136-137.

5. De Borger, *Antwerpse pers*, 416-418. De krant verdedigde de belangen van de liberale partij zonder echt een partijblad te zijn.

6. Durnez, *Spoedbericht*, 141.

7. Durnez, *De Standaard 1914-1948*, 43-76.

8. Mathy, *Encyclopedie van de Belgische sportlui*, 247.

De Thouroutenaer en *De Thouroutsche Bode*⁹. Vanaf 1909 schreef hij in de Antwerpse bladen *Onze Kampioenen* en *Sportman* en vooral in het Izegemse *Sportvriend*¹⁰. Midden 1912 werd van Wynendaele, via August de Maeght en Léon van den Haute, benaderd door de Brusselse katholieke groep Patria i.v.m. de oprichting van een Nederlandstalige sportkrant, bestemd voor een breed publiek. Deze groep had voordien reeds een poging ondernomen om het Izegemse blad *Sportvriend* op te kopen. Na enige terughoudendheid stemde van Wynendaele in met hun voorstel en startte op 12 september 1913, samen met de Maeght, van den Haute, Michel Maeyens en Frans Wauters, met een nieuw Vlaams sportorgaan: *Sportwereld* was geboren¹¹. Het blad beoogde „een wereld van gedachten onder ons volk (te) brengen” en „het aangename met het leerrijke afwisselende, de nieuwsgierigheid te voldoen, en terzelfdertijde mee te werken, ter bevordering van de verstandelijke ontwikkeling van ons volk!”¹². De tandem van den Haute-van Wynendaele nam de directie en de redactie voor zijn rekening.

Eveneens in 1913, meer bepaald op 16 juni, werd de Association Professionnelle Belge des Journalistes Sportifs (Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten, BBBSJ) opgericht. Tot de stichters behoorden o.a. Paul Beving, Victor Boin, Alban en Fernand Colignon¹³.

Gelijktijdig met de oprichting van *Sportwereld* werd in katholieke kringen ook het plan voor een krant voor Vlaamse intellectuelen uitgewerkt. Het eerste nummer van *De Standaard* liet echter tot 4 december 1918 op zich wachten¹⁴. Frans Van Cauwelaert was van mening dat er naast deze krant voor de burgerij, ook een krant voor het gewone volk moest komen¹⁵. Of Michel Maeyens, één van de stichters van *Sportwereld*, hier al dan niet van op de hoogte was, kon niet worden achterhaald. Feit is dat hij op 26 maart 1914 een brief schreef aan Van Cauwelaert met het voorstel een „Vlaamsch

9. *De Thouroutenaer* verscheen voor het eerst op 1 jan. 1854 als een neutraal informatieblad met liberale gezindheid. *De Thouroutsche Bode*, een katholiek informatie- en opinieblad, verscheen vanaf 17 sept. 1904. Vermoedelijk ging achter de bijdragen ondertekend met „Thourout-Sport” van Wynendaele schuil. Archief Marcel Cafmeyer - Achiël Cornille; Interview Marcel Cafmeyer, Achiël Cornille en Frans Ramon; Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 418; van Wynendaele, *Het Rijke Vlaamsche Wielerleven*, 45; E. Voordeckers, *Drukkers en pers in het arrondissement Roeselare (1847-1914)* (IUCHG, 43) (Leuven-Parijs, 1965) 34, 161.

10. *Onze Kampioenen* was een a-politiek geïllustreerd maandblad (1909-1912), gesticht door Gustaaf Van der Linden. *Sportman* was een a-politiek sport- en advertentieblad. Vermoedelijk verscheen *Sportman* voor het eerst eind 1909 - begin 1910. Het laatste beschikbare nummer dateert van 10 juni 1911 (nr. 144). De Borger, *Antwerpse pers*, 482-483; Interviews Antoon Strobbe, Luc Strobbe.

11. Interviews Antoon Strobbe, Luc Strobbe; Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 81; Durnez, *Spoedbericht*, 146-147; van Wynendaele, *Het Rijke Vlaamsche Wielerleven*, 105; *Société anonyme belge d'Imprimerie à Molenbeek. Recueil des actes, extraits des actes, procès-verbaux et documents relatifs aux Sociétés commerciales*, 1912, 4ième trimestre, 667-668. August de Maeght was bestuurder van de Société Anonyme Belge d'Imprimerie en later burgemeester van het Brabantse Halle.

12. *De Standaard*, 12 jan. 1977, 1b-f.

13. *Jaarboek van de Belgische pers* (1963) 265-270.

14. Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 43-63.

15. Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 44.

katholiek dagblad te stichten, welk voor doel zou hebben ons vlaamslijend volk te doen begrijpen. Dat het iets is om de „*Dernière Heure*” te bekampen... Een geïllustreerd dagblad, dat wel verzorgd is, met deugdelijke lezing en eene belangrijke sportrubriek”¹⁶. Hij wenste deze krant vanuit en met *Sportwereld* op te bouwen. De bedoelde Vlaamse volkskrant kwam er inderdaad, maar wel veel later, nl. op 3 november 1929 onder de naam *Het Nieuwsblad*¹⁷. Het nieuwe dagblad fungeerde als steunpilaar en populaire tegenhanger van *De Standaard*. *Sportwereld* ging zijn eigen weg, tot het blad in 1939 werd opgekocht door De Standaard-groep.

In deze periode reageerde de algemene Nederlandstalige pers trouwens allesbehalve enthousiast op het verschijnsel sport¹⁸. Ter illustratie: *Het Volk* bracht in 1912 alleen op maandag enkele sportuitslagen en verder weinig of geen verslagen van sportwedstrijden.

2. Het succesverhaal van een sportkrant

Reeds kort na de oprichting werd de redactie van *Sportwereld* uitgebreid met onder meer Constant Cleiren en Berten Carlier. Hun eigen bladen, respectievelijk *Het Sportblad* en *Sportman*, moesten immers de duimen leggen voor *Sportwereld*¹⁹. In 1913 werd *Het Sportblad* overgenomen en beschikte men zodoende over een bestaande infrastructuur en informatiekkanalen voor Antwerpen. Eind 1923 moest ook Aloïs Strobbe zijn *Sportvriend* na veel moeilijkheden uit handen geven²⁰. Vanaf de beginperiode werd duidelijk dat *Sportwereld* zou slagen in de gestelde doelstellingen bij zijn oprichting. Het zag er inderdaad naar uit dat *Sportwereld* „de grote reis (was begonnen) om het Vlaamslezende volk konde te doen van al wat gebeurde op sportgebied”²¹.

Toen in de zomer van 1914 de Eerste Wereldoorlog uitbrak, verscheen *Sportwereld* aanvankelijk nog als een onderdeel van *De Telegraaf/Sportwereld*, een krant met veel aandacht voor het internationale gebeuren. De krant werd te Gent uitgegeven onder leiding van Léon van den Haute. Op de

16. Archief Gaston Durnez, Maeyens aan Van Cauwelaert, 26 maart 1914.

17. Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 259.

18. Van Laere, *De Vlaamse sportjournalistiek*, 81; Van Oostende, *De sportjournalistiek*, 74.

19. De Borger, *Antwerpse pers*, 569-570; *Sportwereld*, 28 febr. 1933, 1a-b; Voordeckers, *Drukkers en pers in het arrondissement Roeselare*, 432. *Het Sportblad*, eveneens een a-politiek blad, gesticht door Constant Cleiren, verscheen vanaf maart 1908 en fungeerde vanaf jan. 1910 tevens als het „Officieel Orgaan van het Sportkomiteit van de Belgische Wielrijdersbond”.

20. Tussen 1912 en 1920 verscheen *Sportvriend* niet meer. Vanaf de naoorlogse herneming tot nov.-dec. 1922 was er nauwelijks sprake van *Sportvriend*. In febr. 1923 werd de hele onderneming verhuisd van Izegem naar Gent. Dit gebeurde wellicht in functie van de gebeurtenissen van midden 1923 toen Aloïs Strobbe zijn blad liet varen. In Gent werd een samenwerkende vennootschap opgericht waarin de Strobbes nog vertegenwoordigd waren met 2,5 aandelen voor „bewezen diensten”. Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 418; *Sportvriend*, 11 juli 1923, 1a-b; interviews Antoon Strobbe, Luc Strobbe.

21. *De Standaard*, 12 jan. 1977, 1b-f.

avond van 14 oktober 1914 moest de publikatie ervan worden stopgezet²².

De eerste naoorlogse *Sportwereld* verscheen op 1 januari 1919. Eenmaal gelanceerd, begon de krant aan een indrukwekkende opgang en werd ze op korte tijd dé sportkrant van de Vlaamse kleine man. Uit een kwalitatieve en kwantitatieve analyse van de krant blijkt duidelijk dat de doelgroep op de eerste plaats het Vlaamse volk was²³. De Vlaamse zaak was overigens het enige politieke thema waarin stelling werd genomen. De doelstelling van de krant, die meer en meer ging samenvallen met het persoonlijk levensdoel van Karel van Wynendaele, was de verheffing van het Vlaamse volk op lichamenteel én geestelijk vlak via de sport²⁴. Vooral in de jaren dertig werd de geestelijke ontwikkeling sterk benadrukt, terwijl voorheen meer aandacht ging naar de fysieke ontplooiing van het individu. Het succes van de krant bereikte een hoogtepunt in 1929-1930²⁵.

Dat 1930 het topjaar was wat de populariteit van de krant betrof, reflecteerde zich in het groeiend aantal medewerkers, nieuwe kantoren én in de publikatie van een bijblad *Het Algemeen Nieuws*²⁶. Met dit laatste wilde *Sportwereld* bewijzen ook aandacht te hebben voor algemene informatie en cultuur. Onder leiding van Paul de Mont bracht het bijblad artikelen over politiek, cultuur, economie en allerlei wetenswaardigheden. Politieke berichten waren evenwel beperkt en weinig actueel. Alleen de Vlaamse zaak kreeg meer aandacht²⁷. Statutair waren alle sportjournalisten aangesloten bij de BBBSJ, en daarmee trouwens ook aan politieke neutraliteit gehouden. Léon van den Haute was reeds effectief lid in 1920-1921, van Wynendaele vanaf 1929-1930²⁸. De cultuurbijdragen werden befaamd met (gelegenheids) medewerkers als Paul Kenis, Jaak Ballings, Pieter Magerman, Maxim Kröjer (= Paul Collet), Filip de Pillecyn, Albert van Hoogenbemt, Gerard Walschap, Marcel Matthys, Theo Huet en Clovis Baert. Het was uniek dat een sportkrant een dergelijk niveau aan cultuur haalde.

22. Durnez, *De Standaard* 1914-1948, 420-421; *Sportwereld*, 1 apr. 1930, 1a-b.

23. Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 47-147.

24. *Sportwereld*, 16 nov. 1922, 1a-b; 25 aug. 1923, 1a-c; 21 juni 1924, 1a-b; *Het Volk*, 25 febr. 1931, 3.

25. Tot 1925 was de krant eigendom van de Société Anonyme Belge d'Imprimerie in Sint-Jans-Molenbeek waar ze gedrukt werd. In 1925 nam het duo van Wynendaele-van den Haute de krant over. Van den Haute was de figuur achter de schermen, van Wynendaele het uithangbord. *Sportwereld* had zijn succes in belangrijke mate te danken aan de hechte samenwerking tussen beiden. Bij het overlijden van Léon van den Haute, begin 1931, werd van Wynendaele de enige eigenaar van *Sportwereld*. Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 64-65.

26. Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 67-74. De redactie werd uitgebreid met Jaak Veltman en waarschijnlijk Pol Jacquemyns. Ook het net van lokale medewerkers werd versterkt. We schatten dat de groep medewerkers in de jaren 1929-1930 verdriedvoudigde. Het beheer verhuisde naar de Nieuwbrug in Brussel.

27. Van het neutraliteitsprincipe werd alleen afgeweken ten voordele van „de goede zaak”. Onderwerpen als de IJzerbedevaart, de Grammensactie, de benoeming van Dr. Martens (oud-activist) tot lid van de Vlaamse Academie voor Geneeskunde en de verdediging van Dr. Martens door P.H. Spaak kwamen wel aan bod.

28. *Jaarboek van de Belgische pers*, (1920-1921) 173-183; (1929-1930) 143.

MAANDAG A.S. 1 APRIL
VERSCHIJNT
«SPORTWERELD» MET EEN
BIZONDER NUMMER VAN
10 BLADZIJDEN

5 BLADZIJDEN SPORT

Verslag en Beschouwingen van Parijs-Nizza
 door Karel Van Wynendaele
 Verslag en Beschouwingen van Holland-Belgie in
 voetbal, door onze specialen verslaggever
 Pol Jacquemijns.

ALGEMEEN NIEUWS
5 BLADZIJDEN

met stemmen, bijdragen en fotos van
 Gerard Walschap Filip De Pelecijn

K. V. WYNENDAELE Aib. V. HOOGENBEMT

Felix Timmermans Jef Simons

Jef HOREMANS W. IV. WYNENDAELE

Marnix Gijzen Joris v. d. Bergh

COUDRUNT Maxim KROJER

Ernest Claes Gaston Martens

Pol JACQUEMIJNS Leo VAN BEECK

Em. De Bom Fritz Franken

Jaak BALLINGS Jaak VELTMAN

Antoon Thiry Frank V. d. Wyngaert

Paul DEMONT Theo HUET

Willem Putman Jan Poot

Aib. V. D. LEENEN

Advertentie voor Sportwereld uit 1935, met vermelding van enkele medewerkers.

(Uit G. Vandevenne, Karel van Wynendaele)

Dat van Wynendaele bleef vasthouden aan de neutraliteit van *Sportwereld* had ook wel te maken met het feit dat de hoogste politieke en kerkelijke instanties de Vlaamse zaak niet erg genegen waren²⁹. Vermoedelijk heeft van Wynendaele zich zowel op persoonlijk vlak als met *Sportwereld* op de achtergrond willen houden, onafhankelijk van Kerk en politiek. Aan de Vlaamse zaak werd meer aandacht besteed in *Sportwereld*, zonder daarbij de militante toer op te gaan. In zijn talrijke voordrachten ter verheffing van het Vlaamse volk daarentegen, bleken dan wel zijn enthousiasme en toewijding voor de Vlaamse zaak. Het is een feit dat er geen sprake was van politiek of afspraken dienaangaande bij *Sportwereld*. Het zou dus verkeerd zijn te beweren dat het over een uitgesproken katholiek orgaan ging. Wel was het grootste deel van de medewerkers katholiek gelovig, aldus Maxim Kröjer³⁰.

Hoe populair *Sportwereld* ook was, in de algemene dagbladen bleef de aandacht voor de sport nog steeds beperkt. Sport kreeg een plaats tussen het lokale nieuws en allerlei „faits-divers”. Zelfs in 1930, het topjaar van *Sportwereld*, kreeg de sport in *Het Volk* slechts 1 à 3 kolommen op 4 à 6 bladzijden toebedeeld³¹.

3. Algemene dagbladen nemen over

Vanaf 1931 ging het bergaf met *Sportwereld*. De redactie had gehoopt met het bijblad *Het Algemeen Nieuws* de positie van de krant te consolideren, wat niet lukte. De toenemende aandacht van de algemene informatiebladen en kranten voor de sport tastte het marktaandeel van *Sportwereld* aan. Een aantal tegenslagen bij *Sportwereld* zelf, zoals het overlijden van onder meer Léon van den Haute, maakten de krant kwetsbaar in een periode van economische crisis. Van Wynendaele nam de algemene leiding op zich, maar was niet de ideale beheerder voor een krantebedrijf. Bovendien deden de stijgende concurrentie van algemene informatiebladen zoals *Het Nieuwsblad* en *De Dag* en de opkomst van de radio de leefbaarheid van een exclusief sportblad drastisch verminderen. De moeilijkheden bij *Sportwereld* leidden tot de verkoop van de titel aan De Standaard-groep in 1939³².

Deze verkoop verliep vrij vlekkeloos. In de beginjaren werden *Sportwereld* en *De Standaard* beide gedrukt op de zolder van de Société Anonyme Belge d'Imprimerie te Sint-Jans-Molenbeek. Vanaf 1925 werd *Sportwereld* gedrukt op de persen van De Standaard-groep (NV Periodica) in de Emiel

29. AMVC, M761, Brief aan Paul de Mont, 4 juli 1936, waarin de Mont werd gevraagd de leiding van *Het Algemeen Nieuws* neer te leggen omdat hij een politiek mandaat had en dit voor *Sportwereld* als neutraal orgaan onverenigbaar was met zijn journalistieke activiteiten bij de krant.

30. Archief Gaston Durnez, Maxim Kröjer aan Gaston Durnez, 8 febr. 1978.

31. Van Poppel, *Kritische sportjournalistiek*, 120.

32. Durnez, *De Standaard 1914-1948*, 433-437; Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 78-86.

Jacqmainlaan³³. Toen Karel van Wynendaele in de jaren dertig in moeilijkheden verkeerde, ging hij ook wel eens aankloppen bij *De Standaard*. Het was trouwens Fernand Van den Eynde zelf die hem voorstelde om *Sportwereld* over te nemen in plaats van de krant om te vormen tot een algemeen volksdagblad, zoals van Wynendaele het zag. Tenslotte waren *Sportwereld* en *Het Nieuwsblad* zowat elkaars concurrenten met dezelfde doelgroep: volks en Vlaams³⁴. De politieke strekking zou uiteindelijk geen moeilijkheden opleveren met het neutrale *Sportwereld* en het katholieke *Het Nieuwsblad*.

Het is bovendien weinig waarschijnlijk dat *Sportwereld* met een andere krant in zee zou zijn gegaan na de Tweede Wereldoorlog. Gelet op de naoorlogse situatie zouden er nogal wat problemen geweest zijn met de vlaamsgezinde Karel van Wynendaele, de gewezen rexist Paul de Mont, de nationalist Filip de Pillecijn en de socialist Albert van Hoogenbemt. Daarnaast zou de krant naar alle waarschijnlijkheid nooit de ontwikkelingen in de perswereld na 1945 hebben overleefd, gezien haar financiële toestand. Uit een fragment van het inventarisboek bleek dat *Sportwereld* zich stilaan terugtrok uit de wereld van de „propaganda” vanaf 1933³⁵. Voor de specifieke sportpersbladen brak een zwarte periode aan. Na de verkoop van de titel *Sportwereld* aan *Het Nieuwsblad* zou *Les Sports*, de tegenhanger van *Sportwereld* aan Franstalige kant, als enig sportdagblad de evolutie na de Tweede Wereldoorlog overleven³⁶. Het zou trouwens tot 1960 duren vooraleer een nieuw specifiek sport(dag)blad verscheen, *Sport 70* dat echter erg sensatiegericht was³⁷.

In de jaren dertig begonnen, zoals reeds aangestipt, de algemene informatiekranten geleidelijk aan het belang van de sportrubriek naar waarde te schatten. Dit gebeurde vooral door het succes van de Ronde van Frankrijk. *Het Volk* besteedde halverwege de jaren dertig op maandag maar liefst 44 % van zijn oppervlakte aan sport. In de week viel dit terug tot 20 %, cijfers die duidelijk de stijgende handelswaarde van de sportbladzijden bevestigen³⁸. In 1939 werd zelfs een medewerker van de sportredactie van *Het Volk* naar de Ronde van Frankrijk gestuurd. Bij een vergelijking tussen *Het Volk* en *Sportwereld*, bleek dat de titels, toevallig of niet, vaak dezelfde waren of toch in dezelfde lijn lagen. Niettemin werd in *Het Volk* met geen

33. *Sportwereld*, 1 apr. 1930, 1a-b; Durnez, *De Standaard 1914-1948*, 81, 137-152, 261. *De Standaard* bevond zich sinds 1920 in de Emiel Jacqmainlaan waar NV De Standaard in 1923 volledige eigenaar werd van de drukkerij NV Periodica. De redactie van *Sportwereld* was ondergebracht in de Jacqmainlaan 127, het beheer in nr. 49.

34. Depaepe, „Moralization through cyclism”, 226. Durnez, *De Standaard 1914-1948*, 436. *Het Nieuwsblad* zag zijn oplage stijgen van 145.000 naar 190.000 exemplaren.

35. Archief Gaston Durnez, Inventarisboek *Sportwereld*.

36. Van Pelt, „De sport in de media”. In 1907 verscheen het eerste grote Franstalige sportdagblad *Vélo-Sport*, dat in 1924 het bekende *Les Sports* werd. Sinds aug. 1977 werd dit een insteekblad van *La Dernière Heure*.

37. H. Van Pelt, „Proeve van probleemstelling. Sportjournalistiek in discussie” (*Sportacahiers* 2) 5.

38. Van Laere, *Vlaamse sportjournalistiek*, 81; Van Oostende, *De sportjournalistiek*, 128. *Vooruit* had cijfers van respectievelijk 37,5 % en 12,5 %, *Het Belang van Limburg* 45,75 % en 33,3 %.

woord over de concurrent gerept. Anders dan men zou verwachten, bleef het toch wel populaire thema van de sport niettemin een erg ondergeschikte rol spelen. De afkeurende houding van de algemene redactie tegenover sport zat hier voor een groot stuk tussen.

4. *Karel van Wynendaele.*

De kinder- en jeugdjaren van Karel van Wynendaele³⁹ waren richtinggevend voor zijn idealen. Geboren als Karel Steyaert (Torhout, 16 november 1882 - Deinze, 21 december 1961), voelde hij als kind op de plek waar hij opgroeide, in de schaduw van het kasteel van Wynendaele, de vernedering en de armoede diep aan, aldus zijn zoon Willem⁴⁰. Toen in maart 1897 zijn schooljaren voorbij waren, trok de jonge Karel Steyaert naar Oostende waar hij voor de eerste keer echt in contact kwam met het Franstalig burgerlijk milieu. Later in Brussel werd hij opnieuw geconfronteerd met de Franstalige bovenlaag. In Oostende maakte hij ook kennis met de fiets. Dat maakte zo'n indruk op hem dat het zijn grote droom werd om wielrenner te worden. Toen het omstreeks 1905 tot hem doordrong dat hij nooit een succesvol wielrenner zou worden, nam hij de pen ter hand. In het werk van Westvlaamse schrijvers (Stijn Streuvels, Hugo Verriest en Guido Gezelle) en bij mensen als Edward Vermeulen en Felix Timmermans vond hij literaire inspiratie en een bevestiging van zijn idealen.

In Oostende en Brussel was hij zich scherp bewust geworden van de discriminatie van de Vlamingen. Langzaam rijpte in hem datgene wat zijn verdere doen en laten als een rode draad heeft bepaald: het streven naar de verheffing van het Vlaamse volk. Op zijn manier heeft hij bijgedragen tot de bewustwording van de eigenheid en van de mogelijkheden van het Vlaamse volk; niet als Vlaams militant of behorend tot een uitgesproken vlaamsstrijdende vereniging, maar wel via zijn artikelen in *Sportwereld*, werken en voordrachten over en voor het wielrennen, Vlaanderen en zijn volk. De fiets had een sociale dimensie. De Vlaamse wielrennerij was één van de eerste sporten zonder elite-karakter. De fiets werd gebruikt, zowel om de bewustwording van de Vlaamse eigenheid te bevorderen als om de persoonlijke mogelijkheden te ontplooiën. Marc Depaepe stelt zich hierbij de vraag of van Wynendaele, zonder het zelf te beseffen, de revolutionaire slagkracht van de arbeidersklasse op sociaal vlak juist niet temperde⁴¹. Doordat het volk volledig opging in het wielrennen met zijn hard labeur heeft het, volgens Depaepe, de bestaande sociale structuren zonder al te veel protest aanvaard.

39. Zijn naam houdt een verwijzing in naar de plaats waar hij opgroeide, in de nabijheid van het kasteel van Wynendaele. Het kasteel en zijn bewoners maakten een diepe indruk op hem. Met zijn naamverwijzing wilde hij allicht refereren naar zijn eenvoudige afkomst en geboorteplaats, zaken die hij nooit verloochende en hem steeds zijn blijven tekenen.

40. Archief Gaston Durnez, Willem van Wynendaele aan Gaston Durnez, 8 okt. 1970.

41. Depaepe, „Moralization through cyclism”, 227.

Het belang van Karel van Wynendaele voor de Vlaamse sportpers ligt ook in zijn schrijftrant die zowat een unicum was. Filip de Pillecyn omschreef een verslag van van Wynendaele als „een brok lyriek, een epische brok lyriek, waar leeuwen klauwen en trompetten klinken over een romantisch slagveld, waar gesneuvelde wordt, waar afgezien wordt, daar waar lauweren en triomfkreten weerklinken”⁴². Het waardevolle van zijn taalgebruik was dat hij zeer goed wist voor wie hij schreef. Zijn stijl was eenvoudig, met veel beeldspraak en herhalingen. Hij schreef zoals hij sprak: bijna fonetisch Westvlaams en recht naar het hart, voor een volk dat helden nodig had waaraan het zich kon spiegelen, een wereld buiten het alledaagse om zijn zorgen te vergeten. Van Wynendaele is hierbij in zekere zin te vergelijken met Victor Goddet in Frankrijk, waarvan men ooit zei dat hij erin slaagde de levenslust van een volk te handhaven en te stimuleren, een volk dat met zoveel lasten en zorg te kampen had⁴³. Van Wynendaele was er zich echter van bewust dat zijn werk niet tot de literatuur behoorde, wat niet belette dat tal van Vlaamse schrijvers (André Demedts, Stijn Streuvels, Ernest Claes, Gerard Walschap) hem tot hun vriendenkring rekenden⁴⁴.

Qua stijl en woordgebruik was zijn taal verre van volmaakt. Nu lijken ons de soms pathetische dramatiek en de gezwollen toon behoorlijk overdreven. In die pionierstijd verslonden de mensen zijn artikelen en ze waren altijd massaal aanwezig op zijn voordrachten. De sportjournalisten van het eerste uur konden gerust een beetje overdrijven. In een tijd dat televisie nog niet bestond, diende de geschreven pers voldoende „beeldrijk” te zijn⁴⁵. „Van een molshoop een berg maken, al fluitend of al vloekend een 'berg' op rijdend...”, niemand die er aanstoot aan nam. De mensen „geloofden” „Karel” en al wat hij schreef.

Uit een studie van Willem Pée over het taalkundig aspect van Karel van Wynendaeles proza blijkt dat de vele dialectische invloeden hem precies dicht bij zijn lezers en toehoorders brachten⁴⁶. Omdat zijn taal zo'n invloed had - Pée noemde hem de schepper van de Vlaamse sporttaal - hebben vele jonge sportjournalisten geprobeerd hem na te volgen. Zelfs Jacques Veltman als Nederlander liet zich daartoe bekoren⁴⁷.

Niet ten onrechte wordt van Wynendaele weleens de Conscience van de sportjournalistiek genoemd. Vele mensen die „Karels gazette” niet konden lezen, leerden lezen om te kunnen meespreken over wat „Koârle” had ge-

42. Cactus [F. De Pillecyn], „Karel van Wynendaele”. *Linie*, 3 (1950).

43. Durnez, *Spoedbericht*, 130.

44. Lafosse, *Herinneringen en sportanecdotes*, 139-140; Interview Hilda Steyaert; van Wynendaele, *Het Rijke Vlaamsche Wielerleven*, 206, 228.

45. Jacobs, Verhoeven & Van Dootne, *Ons land op voetbalschoenen*, 86; Van Pelt, *Stijlveranderingen*, 8. Het eerste radioverslag werd uitgezonden op 3 mei 1931 door Gust De Muynck en behandelde de voetbalwedstrijd België-Nederland. Op 31 oktober 1953 ging de televisie in België de ether in. Negen maanden later volgde het eerste sportverslag op televisie: rechtstreekse beelden van het wereldkampioenschap voetbal in Zwitserland.

46. Pée, „Karel van Wynendaele en de taal van het wielrennen”.

47. Durnez, *De Standaard 1914-1948*, 418; Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 44; Brief van Hilda Steyaert aan Greta Vandevenne, 18 apr. 1989.

schreven. Mensen herinnerden zich tientallen jaren later nog allerlei citaten van van Wynendaele en op de vraag naar de auteur van *De Leeuw van Vlaanderen* tijdens een radio-kwis, kwam prompt als antwoord „Karel van Wynendaele”. Dit zijn maar enkele voorbeelden van de enorme populariteit van van Wynendaele en zijn impact op sociaal-cultureel vlak in Vlaanderen. In verband met van Wynendaeles taal en stijl stelt Depaepe tevens, de algemene lijn van zijn betoog volgend, „...he (K. van Wynendaele) gave structure to a language that the masses wanted to speak (...) the language that did not tamper with the existing social relations and that gave a new dimension to the prevailing norms and values rather than challenge them”⁴⁸. De taal van de sportjournalistiek ging echter achteruit in plaats van verder te evolueren. Vandaar dat mensen van de algemene (meer „intellectuele”) redactie lange tijd de taal van hun collega’s van de sportredactie als minderwaardig bestempelden⁴⁹.

Niet alleen op het taalgebruik heeft van Wynendaele een enorme invloed gehad, zijn persoon heeft ook sterk de ontwikkeling van de Vlaamse sportjournalistiek in het algemeen bepaald⁵⁰. Dat soort sportjournalistiek was na de oorlog echter „passé”, iets wat van Wynendaele maar moeizaam heeft ingezien. Hijzelf dreef verder op het elan dat hij al vóór 1940 had verworven. Na 1945 ontwikkelde hij nauwelijks nog nieuwe initiatieven. De werkomstandigheden bekeek hij enkel vanuit zijn eigen standpunt: hij had bijvoorbeeld geen nood aan vakantie en zijn medewerkers dus ook niet; werken op zondag vroeg geen compensatiedagen en bij de aanwerving van nieuwe krachten golden nog de gewoontes uit zijn eigen tijd. Dit laatste betekende: geen normen waaraan de kandidaat moest voldoen en ook geen proeven. Hij bleef voor het volk en voor zichzelf - misschien tegen beter weten in - dé Karel van Wynendaele en bleef in de overtuiging leven dat hij ook altijd de voorganger van de Vlaamse sportjournalistiek zou blijven. Zo was Jerome Stevens (*Het Volk*) na de Tweede Wereldoorlog ongeveer even populair geworden als van Wynendaele, maar voor vader Karel en zoon Willem van Wynendaele bestond er geen Jerome Stevens. Vanuit die ingesteldheid heeft van Wynendaele eigenlijk de moderne evoluties binnen de Vlaamse sportjournalistiek afgeremd.

5. *Pater Julius Laurentius Callewaert*

Naar de houding van het episcopaat en de katholieke partij ten opzichte van Karel van Wynendaele hebben we het raden. Vermoedelijk keurden zij de vlaamsgezinde idealen van van Wynendaele af. Tijdens de Eerste en de Tweede Wereldoorlog hield van Wynendaele zich wel buiten elk politieke engagement. Over de houding van de clerus ten opzichte van de sportjour-

48. Depaepe, „Moralization through cyclism”, 230.

49. Theys, „Sporttaal”.

50. Interview Joris Jacobs.

nalistiek, kunnen wij ons deels baseren op de artikelen en brochures van de hand van de dominicaan J.L. Callewaert (1886-1964)⁵¹.

In 1929 stelde Callewaert de vraag naar de christelijke visie op het gebied van de moderne sport. In zijn antwoord erkende hij het belang van de sport en van de sporttaal om het volk te bereiken. Hijzelf was ondertussen een befaamd predikant geworden en kende dus maar al te goed de kracht en de macht van het gesproken woord. Volgens hem kreeg de moderne sport de zegen van de Kerk zolang het „lichamelijke oefening, ontspanning, afleiding, uitrekking uit concentratie, gespannenheid en geslotenheid, uitzetting uit vastzegeling, ik-matig, gezond, verstandig en zedelijke sport” betrof⁵². Callewaert oordeelde dat de sport (anno 1929) helaas een „wilde passie” was geworden, een „onredelijke furie” in plaats van de verheffing van het volkskarakter door de sport⁵³. Ook met de sportliteratuur ging het volgens hem de verkeerde kant op: „met kracht moet paal en perk gesteld worden aan het bederf dat ’n dwaze sportliteratuur en een onbeschaamde perspropaganda voor ’t naakte heidendom kweeken in geest en hart van oud en jong, ook in katholieke middens”⁵⁴. De waarschuwingen tegen het zedelijk verval waren trouwens een algemene bekommernis van de Katholieke Actie in het interbellum. In feite zou een diepgaand onderzoek relevant zijn om na te gaan of er sprake is geweest van een kanalisatie van de sportjournalistiek door katholieke organisaties. Bepaalde sporten werden duidelijk gekleurd vanuit katholieke hoek. Een voorbeeld is ongetwijfeld het turnen⁵⁵. Voor het wielrennen was dit veel minder duidelijk.

Zoals reeds vermeld, waren er in 1914 wel plannen voor een katholiek Vlaams en volks sportorgaan. Plannen die pas einde jaren twintig realiteit zouden worden. Van Wynendaele werd trouwens later nog zelf vanuit partijpolitieke hoek benaderd, maar bleef weigeren een politiek mandaat te bekleden⁵⁶. Hijzelf geloofde meer in zijn artikelen en voordrachten over Vlaanderen en zijn volk. Niet voor niets noemde pater Callewaert hem „de predikheer in sportkostuum”. Het was ook deze pater Callewaert die aan van Wynendaeles talenten vaak een extra stimulans gaf. Het was trouwens op zijn aandringen dat van Wynendaele *Het Rijke Vlaamsche Wielerleven schreef*⁵⁷.

51. Artikelen van pater Callewaert in: *Onze Jeugd*, (1926) 77-86, 194-195; *De Waarheid*, 1935, nr. 10; *Periscoop*, (1951-1952) 48-52; Callewaert, „De sport”, 95-106; Nuyens, *Met Woord en Daad*, 13, 222.

52. Callewaert, „De Sport”, 97.

53. *Ibid.*, 99.

54. *Ibid.*, 105.

55. Zie de bijdrage van Tolleneer in deze bundel.

56. Interview Hilda Steyaert.

57. Van Wynendaele, *Het Rijke Vlaamsche Wielerleven*, 5.

*Pater Julius Laurentius Callewaert steunde het werk van Karel van Wynendaele, ca. 1930.
(Leuven, KADOC)*

Zij ontmoetten elkaar voor het eerst in 1919 in Torhout, ter gelegenheid van de plechtigheid voor Firmin Deprez⁵⁸. Al spoedig bleek dat zij veel gemeen hadden. Hun gedeelde interesse maakte hen tot vrienden en strijdmakkers voor de Vlaamse zaak. Beiden afkomstig uit Torhout - steeds zouden zij het boerenkind van de Torhoutse grond in hun ziel bewaren - waren zij te vinden in de nabijheid van mensen die a-politiek, Vlaams, katholiek en sociaal gericht waren⁵⁹. Vanuit hun eigen levenssituatie, gebruik makend van hun uitbundig oratorisch talent (vrij en vrunk, zonder vleierij), zagen zij de sociale beweging steeds als een integrerend deel van de Vlaamse beweging⁶⁰. Maar beiden hebben zij, pater Callewaert nog meer dan van Wynendaele, problemen gehad wegens hun vlaamsgezindheid buiten de parochie en de politieke partij⁶¹. Net zoals Karel van Wynendaele weigerde om de politiek in te stappen, weigerde pater Callewaert in te gaan op een voorstel om gecoöpteerd senator te worden na de verkiezingen van 1936⁶². Hun afzijdigheid tegenover politiek georiënteerde organisaties en vooral hun mening dat de burgerlijke en geestelijke hogere instanties te ver boven het volk stonden, zetten kwaad bloed. Pater Callewaert werd naar Ierland gestuurd (dec. 1914 - 3 febr. 1919) en verbleef van juni 1946 tot oktober 1948 in de gevangenis⁶³.

Na de oorlog werd ook Karel van Wynendaele ter verantwoording geroepen voor zijn sportjournalistieke bedrijvigheid tijdens de oorlog en zijn voorzitterschap van het Vlaamse Sportkomitee van 1941 tot 1944⁶⁴. Aanvankelijk voor het leven geschorst als journalist, werd hij in 1948 in ere hersteld door de Belgische Wielrijdersbond en de Tuchtraad der Sportjournalisten. Uit die periode (begin april 1945) dateert ook het feit waarbij van Wynendaele - met een wagen om paarden te vervoeren - pater Callewaert ging afhalen aan het klooster in Gent om hem naar het buitenverblijf van de domicanen te brengen in de onmiddellijke nabijheid van van Wynendaeles eigendommen in Sint-Martens-Latem⁶⁵. Iets wat toen niet vanzelfspre-

58. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 77-78. „Firmin Deprez droomde evenals pater Callewaert Vlaanderen in Christus te hernieuwen”, aldus Nuyens. Deprez was op 25-jarige leeftijd gesneuveld en begraven in Hoogstade. In 1919 was het de bedoeling zijn lijk over te brengen naar Torhout. Toen dit niet lukte, ging de plechtigheid ter zijner ere toch door in Torhout, weliswaar zonder lijk. Bij die gelegenheid beschreef pater Callewaert Firmin Deprez als de ziel en de tolk van de Westvlaamse studentenbeweging.

59. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 13-237; Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 42; *De Standaard*, 11 mei 1961. We denken hierbij aan Jef Goossenaerts, Stijn Streuvels, Staf Bruggen, Ernest Claes, Edward Vermeulen (Warden Oom) en Achiel Denys.

60. AMVC, W965 K, B, D, van Wynendaele aan Alfons Sevens, 22 febr. 1911; van Wynendaele aan Jef Goossenaerts, 7 apr. 1931 en 16 febr. 1956; van Wynendaele aan Stijn Streuvels, 18 juni 1946. Uit deze briefwisseling blijkt dat van Wynendaele vaak achter de schermen actief was rond zaken als de vernederlandsing van de Gentse universiteit, de problemen met pater Callewaert, de rehabilitatie van bepaalde personen enz.

61. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 65-261.

62. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 136, 153. Pater Callewaert werd een senaatszetel aangeboden door de Vlaams-nationalisten.

63. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 10, 54-70.

64. *Het Nieuwsblad*, 19 & 20 nov. 1948.

65. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 184-186.

kend was, want pater Callewaert leefde eigenlijk ondergedoken in verband met problemen rond brieven onder de Duitse bezetting.

Beiden vonden elkaar ook in het Nieuw Vlaamsch Volkstoneel van Staf Bruggen⁶⁶. Zowel van Wynendaele als pater Callewaert waren fervente toneelliefhebbers. Van Wynendaele stond zelf op de planken bij het katholieke Torhoutse Sint-Lutgardis en bewerkte een aantal werken tot toneelstuk⁶⁷. Niet zonder succes brachten een aantal toneelgezelschappen zijn werk op de planken. Pater Callewaert schreef tijdens zijn opdracht in Londen enkele „gedialoogeerde teksten gebonden door liederen”⁶⁸. Na de *Hulde van de wereld aan België*, volgden nog *De IJzer* en *Oorlogsspel*, werken die duidelijk geïnspireerd waren door de toenmalige actualiteit.

Tot op hun levensavond bleven hun wegen elkaar kruisen. Ter gelegenheid van pater Callewaerts zeventigste verjaardag, werd van Wynendaele tot voorzitter van het huldecomité aangesteld, precies omdat hij de man was die buiten en boven de politiek stond. Pater Callewaert zelf werd door vele Vlamingen gelukgewenst; van de hogere seculiere geestelijkheid kwam echter geen teken van leven.

6. De naoorlogse periode

De veranderingen op cultureel-maatschappelijk vlak en de introductie van belangrijke technische vernieuwingen na 1945 hebben hun invloed gehad op de sportjournalistiek. Sport moest zowel inhoudelijk als stilistisch anders worden benaderd.

Aanvankelijk werd gevreesd dat de opkomst van de audiovisuele media de krant overbodig zou maken wegens de grotere snelheid en de directheid van de berichtgeving. De geschreven pers verloor weliswaar haar monopolie op het vlak van de massa-informatie die ze aan de Eerste Wereldoorlog had bewaard, maar bleef een voorsprong behouden op een aantal punten. De krant was immers minder beperkt in omvang, kon meer gevarieerd nieuws brengen en kon voor regionale informatie een grotere plaats innemen. De krant kon ook meer aan opinievorming doen (vanwege het pluralisme bij

66. Als voortzetting van het Vlaamsch Volkstoneel vanaf 1931 bracht Staf Bruggen vooral Vlaams werk. Zowel van Wynendaele als Goosenaerts waren actief in het nieuw Vlaamsch Volkstoneel.

67. Bruno, *Torhout rond 1900* (Torhout, 1985) 24; Interview Marcel Cafmeyer, Achiel Cornille & Frans Ramon; Interview Hilda Steyaert; Vandevenne, *Karel van Wynendaele*, 33-34; van Wynendaele, *Het Rijke Vlaamsche Wielerleven*. Vóór 1914 had hij al twee toneelbewerkingen op zijn actief, „jongelingszonden” zoals hij ze zelf graag noemde: *Afrika* en *Bij Vergissing*. Op de heen- en terugreis naar Berlijn in 1914, begon hij op aanraden van pater Callewaert, W. Ooms *Caïns Zonde* tot toneelstuk te bewerken. Verder verschenen van zijn hand *Kermismaandag, zangspel in één bedrijf* (1917), *Van de Lijdende Menschheid !... drama in één bedrijf* (1920) en *De Stem der ziel. Drama in één bedrijf door Karel van Wynendaele* (Karel Steyaert) (1925).

68. Nuyens, *Met Woord en Daad*, 57-58.

de audiovisuele media op nationaal vlak) en had een meer blijvende aanwezigheid⁶⁹.

Een gevolg voor de schrijvende pers was wel een stijgend concentratieverschijnsel van titels in de steden en de nood aan grotere financiële investeringen om de nieuwe technologieën bij te houden. Daaruit voortvloeiend was er een sterke daling van het aantal titels waarbij veel kranten van titel verschilden maar waarbij de inhoud enkel afweek wat het regionaal nieuws betrof (b.v. bij De Standaard-groep: *Het Nieuwsblad*, *De Gentenaar*, *Het Handelsblad* en *De Landwacht*).

Een andere bepalende factor in de evolutie van de naoorlogse sportjournalistiek bleef de evolutie van de sport zelf en de relatie die ze onderhield met de pers. Daar waar in het begin van de twintigste eeuw de verspreiding van de moderne sporten de sportschrijvers ertoe aanzette verslag uit te brengen, werd - omgekeerd - de sportjournalistiek vanaf het midden van de jaren vijftig een gerespecteerd middel ter verspreiding van de sport.

Na de Tweede Wereldoorlog kreeg de sportpers ook een belangrijker plaats in de algemene pers toebedeeld. Professionalisering, democratisering en vooral het stijgend commercieel belang bepaalden deze evolutie einde jaren veertig - begin jaren vijftig, waarbij de doelstelling vaak was - en nog is - het bereiken van een zo groot mogelijk publiek. Stijl en inhoud werden / worden daartoe aangepast. Een gevolg hiervan was een zekere vertekening van de inhoud van de artikelen, een toenemende politieke kleuring en een stijgende aandacht voor de sportrubrieken. Dagbladen organiseerden en patroneerden allerlei wedstrijden als propagandamiddel. In 1946 besteedde *Het Volk* een derde van zijn oppervlakte aan sport⁷⁰. Hetzelfde fenomeen deed zich voor in *Vooruit* en in *Het Belang van Limburg*.

Op zich hoefde deze toegenomen belangstelling eigenlijk niet voor de algemene redacties. Een duidelijk teken van de paradox waarin het vak van de sportjournalist verkeerde was het volgende: naar buiten uit werd het beroep verheerlijkt, maar de eigen omgeving (directie en algemene redactie) bleef de sportjournalist nog steeds als minderwaardig beschouwen. Het succes van de technici en de volkse figuren op de sportredactie was een noodzakelijk kwaad: kwalitatief en minderwaardig maar uiterst belangrijk in het spel van concurrentie en abonnees.

Inhoudelijk werd het zwaartepunt van de sportverslaggeving duidelijk verlegd van het sportgebeuren naar randfenomenen, van het nut van de sport naar de handelswaarde. Sportjournalisten konden trouwens niet zomaar schrijven wat zij wilden, zij moesten zich richten naar de grootste gemene deler van de belangstelling. De sportjournalisten kunnen dus niet volledig verantwoordelijk worden gesteld voor het toenmalige inhoudloze en de geringe opvoedende waarde van hun artikelen.

69. T. Luykx, *Overzicht van de ontwikkeling der communicatiemedia* (Brussel, 1970) 144-146.

70. Van Laere, *De Vlaamse sportjournalistiek*, 81.

Desondanks bleef van Wynendaeles invloed nog steeds voelbaar aanwezig. Doordat hij jarenlang de (Vlaamse) sportjournalistiek had beheerst, bleef h t sportverslag ook na de Tweede Wereldoorlog een brok lyriek, een pathetische en plastische weergave van de feiten. Van Wynendaeles aanpak bleef de gangbare maatstaf: te veel kritiek was niet welkom, en taal en stijl moesten eenvoudig blijven, in functie van het lezerspubliek. In deze context moeten we dan ook de opmerking van Albert De Smaele situeren, die ooit tegen Joris Jacobs zei: „dat hij het veel te goed wilde doen, dat dat niet nodig was en het al lang goed was”⁷¹. Halverwege de jaren veertig waarschuwde Pol Jacquemyns voor het navolgen van van Wynendaeles werkwijze, taal en stijl; veelal tevergeefs. De taalarmoede van de sportjournalist kwam tot uitdrukking in de ontelbare clichés, de starre woordenschat, eentonigheid en herhaling⁷². Het schrijven over sport bleef een domein van „sporttechnici” en autodidacten, eerder dan van breed gevormde beroepsjournalisten.

7. De roep naar kwaliteit

In de jaren zestig en zeventig drong er zich steeds meer een verandering op inzake de benadering van de sportjournalistiek en de positie van de sportjournalist. Pol Jacquemyns was een van de eersten die uitdrukkelijk reageerde tegen de zwakke taalkundige en inhoudelijke aspecten van de gangbare sportartikelen. Anderzijds ageerde hij ook tegen de miskende positie van de sportjournalist. Zijn eerste „beschouwende” ontleding van een voetbalwedstrijd bezorgde hem een uitbrander van de redactiesecretaris: „Als ge zinnens zijt *Sportwereld* kapot te maken, dan moet ge het maar zeggen!”⁷³. De evolutie in het sportproza zorgde er echter voor dat verzet toch niet kon blijven duren, te meer omdat ook een aantal Franstalige bladen een vernieuwende weg insloegen. In het begin van de jaren zestig kreeg Jacquemyns navolging van enkele journalisten in de geschreven en gesproken pers die duidelijk het een en ander wilden veranderen aan de bestaande toestanden. Er werd geen genoeg meer genomen met jarenlange vanzelfsprekendheden.

Een eerste bekommernis van deze voortrekkers was de figuur van de sportjournalist zelf. Het moest iemand worden met de nodige technische bagage maar ook met voldoende kwaliteit en aandacht voor duiding, analyse en ernst in de artikelen. Er kwamen inderdaad stilaan een aantal mensen op het voorplan die verder gingen dan het louter technisch en informatief

71. Interview Joris Jacobs. Onder meer door zijn taalgebruik werd van Wynendaele een levende legende. Mensen herinnerden zich zijn woorden. Ook nu nog, bij het lezen van zijn artikelen proef je de sfeer, het afzien en het menselijke van de sporter.

72. Jacquemyns, *Wilt U sportjournalist worden?*, 26; Theys, „Sporttaal”, 97-104; Claes e.a., ed., *Sportjournalistiek*. In die jaren werd meermaals de mening geuit dat de Nederlandse sportjournalistiek op taalkundig gebied veel verder stond. Als redenen hiervoor werd er verwezen naar de ruimtelijke beperking in de Nederlandse kranten, een betere rekrutering en een beter taalvermogen.

73. Jacquemyns, *Ik heb mensen gekend*, 89.

verslag. Een Jacques Veltman bijvoorbeeld bracht diepgang; Pol Jacquemyns bracht nuancering in de sportjournalistiek. Jacques Beuckelaers van zijn kant was sterk in de analyse, misschien minder literair, maar dieper en ernstiger. Ook bij de radio werd er meer en meer aandacht geschonken aan de kwaliteit, iets wat in de eerste plaats te danken was aan Piet Theys, gevolgd door Jan Wauters.

Na heel wat tegenwind slaagde Joris Jacobs er omstreeks 1962-1963 in een examen te laten uitschrijven voor sportjournalist bij *Het Nieuwsblad*⁷⁴. Voor twee plaatsen kwamen er maar liefst 450 kandidaten opdagen. Daaruit werden 50 potentiële kandidaten geselecteerd, waarvan uiteindelijk Luc van Loon en Jacques Beuckelaers werden aangeworven. Met dit feit kwam er omstreeks 1965, naast de commentariërende ex-sporter en de populaire figuur, op de redactie van *Het Nieuwsblad* ook een journalist geselecteerd op basis van journalistieke kwaliteiten (talent, kennis, ambitie, kritisch oordeel, scherpe zintuigen, psychologische begaafdheid en integriteit). Inherent aan deze evolutie was de aandacht voor de opleiding en het creëren van kansen voor de sportjournalist. Niet langer de persoon die schreef was het belangrijkste, maar de inhoud van de artikelen moest de eerste bekommernis worden.

Inhoudelijk werd er geijverd voor meer diepgang, duiding, analyse en synthese, beschouwing, vorming, voor de opvoedende en de begeleidende taak en de sociale dimensie in de sportverslaggeving. Zo werden er bijvoorbeeld naast de rapportering van de inzinking van een atleet, ook vragen gesteld naar het waarom van de verzwakking, naar de mens in de sport. Waren er persoonlijke problemen, scheelde het aan de begeleiding of was de lichamelijke conditie niet voldoende op peil? Met andere woorden, het was de betrachting dat de sportjournalist op onderzoek ging naar de werkelijkheid achter de uiterlijke schijn. Ook de steeds groeiende samenhang tussen de sport en de maatschappelijke structuren en de verschijnselen in de sportontwikkeling kregen meer aandacht. Het streven naar kwaliteitsverbetering bracht ook een verruiming van de behandelde sporten. Er werden pogingen ondernomen om atletiek, motorsport, judo enz. te promoten naast voetbal en wielrennen. Een goede communicatie met de samenleving, met de sportbonden enz., de kennis van de verschillende sporttakken en van de geestelijke en de sociale begeleidingsverschijnselen, een goede verstandhouding onder de collega's, het niet uit de weg gaan van polemieken en het open staan voor emoties werden de normen voor de sportjournalist. Daarbij moest de sportjournalist zich echter wel hoeden voor een overdreven familiariteit met de sporters, voor sensatiezucht, voor verbondenheid met inrichtende organisaties en belangengroepen en voor het niet achterna lopen van het publiek.

Ook praktische omstandigheden bepaalden de sprong voorwaarts. Vóór de jaren zestig moest een stuk reeds „af” zijn toen de sportjournalist op de redactie kwam. Sinds de jaren zestig poogde men toch een zekere tijdsduur

74. Interview Joris Jacobs.

tussen het gebeuren en het neerschrijven in te lassen. Van deze tijd kon dankbaar gebruik worden gemaakt om enige afstand te nemen, om na te denken over hoe men het onderwerp zou benaderen en het artikel presenteren. „De luxe”, aldus J. Jacobs, „waarover iemand van de algemene redactie beschikte, hadden wij niet”... „Elke dag werd van ons een stuk verwacht, geen één à twee per week”⁷⁵. Voor sport-„nieuws” had men maar enkele uren beschikbaar. Het voordeel was dan wel dat het artikel directer en snediger was, dat het gemakkelijk iets vlammeads en daverends had. Een andere praktische vernieuwing en verbetering was de aandacht voor de opmaak van *Het Nieuwsblad*. Overgenomen van het Italiaanse *Il Giorno*, bracht de aandacht voor de lay-out structuur en organisatie binnen de sportredactie wat betreft de belangrijkheid en de volgorde van de artikelen in de sportkaternen. De oplossing voor het teveel aan stof was niet langer in handen van de technische diensten.

De sportredactie bleef niettemin in haar streven naar verbetering van taal, stijl, kwaliteit en vaktechnische bekwaamheden en in haar streven naar erkenning van het vak van de sportjournalist grotendeels bepaald door de verkoopcijfers. Sport werd nog meer dan vroeger een hefboom voor de kranten, de radio en de televisie. Het gevolg was een vijandige houding onder de sportverslaggevers van de verschillende kranten. Dat Joris Jacobs van *Het Nieuwsblad* en Jan Cornand van *Het Volk* samenwerkten, was voor de genoemde diensten van de respectieve kranten moeilijk aanvaardbaar. In 1961 lanceerde Sporta een oproep tot de katholieke dagbladen om een gemeenschappelijke houding aan te nemen, daar waar in de realiteit duidelijk een ongezonde concurrentiestrijd tussen de katholieke bladen heerste⁷⁶.

De sportjournalistiek, schipperend tussen commerciële doelstellingen en sportjournalistieke waarden, is volwassen geworden in de jaren zeventig en tachtig. Originele onderwerpen, het lef om bepaalde heilige huisjes neer te halen, een verfrissende manier van rapporteren en een meer realistische benadering van de ontwikkelingen in de sport illustreerden de omslag ten aanzien van de jaren vijftig. Daar waar de Vlaamse sportjournalist in de jaren veertig-vijftig steeds werd gespiegeld aan zijn Nederlandse collega, krijgt de Vlaming nu lof toegezwaid van boven de Moerdijk⁷⁷. Het kleurrijke, het lyrische is niet volledig verloren gegaan. Het wordt nu als één van de elementen van „de charme van de Vlaamse pers” beschouwd. Niettemin blijft de relatie sportjournalist - algemene journalist getekend door een zeker misprijzen van de laatstgenoemde groep tegenover hun collega's. In dat verband mag worden gezegd dat de algemene journalist de impact van de sport onderschat⁷⁸.

Strikte neutraliteit, en daarmee bedoelen we het negeren van de ontwikkelingen in de sport, de sportjournalistiek en de maatschappij, is ons

75. Interview Joris Jacobs.

76. *Sporta*, (1961) 178-179.

77. R. Janssens, „Sport en geschreven media: een mystiek huwelijk” (*Sportacahiers* 17) 26.

78. Sleurs, *Profiel van de sportjournalist*. Deze verhandeling is gebaseerd op een enquête onder de leden van de BBBSJ.

SPORTAKEREL

Maandblad voor

Lidmaatschap : 50 fr. per jaar.

CENTRALE LEIDING :

Ridder van Ranstlei 63

Mortsel

Tel. 498427 (Mariën)

Ieden en leiders

Ereleden : minstens 100 fr.

Secretariaat van
Sportakerel, Muidepoort 42
Gent

Postrech. 432011 (Cammaert)

REDACTIE van Sporta-Kerel : Kesselse steenweg 66, Nijlen.

ZETEL van Sporta, v. z. w. d. : Jan van Lierstraat 7, Antwerpen. Tel. 3274.30 (Smets) — Postrekening : 139370 Sporta.

VIe Jaar

November 1952

N° 11

Aan Karel van Wijnendaele

in wie we graag < de Voorloper van Sporta > zien,
bij zijn 70e verjaardag.

Sportakerel, het maandblad van Sporta.
(Leuven, KADOC)

INHOUD

Dr DRIES CLAES,

*Aan Karel van
Wijnendaele*

C.L.

*Wachtwoord van de
Maand.*

ROELAND,

Over goede Boksleraars

P. ANTOON van CLE,

Historiek van Sporta 6

Sportakronijk

Familienieuws.

Provinciale Kernen.

Brievenbus

Ieder Kerel bezorgt ons
minstens

één

nieuw abonné en
Sporta-avond.

En waarom niet méér?

inziens niet meer mogelijk. Sport als culturele factor heeft een dergelijke invloed op de (sport-)wereld (b.v. de boycot tijdens de Olympische spelen, de boycot tegen Zuid-Afrika en recent (ex-)Joegoslavië) dat ze dan ook zoveel mogelijk in haar maatschappelijke context moet worden gezien. Politieke en sociologische verklarende factoren mogen niet worden genegeerd. Sportjournalisten die principieel toch neutraal willen blijven, moeten zich dan ook beperken tot louter feiten- en uitslagenwerk. Ook de binding tussen sport, media en sponsoring is niet meer terug te schroeven; ze houden elkaar als het ware in stand. Een realistische samenwerking op een professionele manier tussen de drie groepen is van belang voor de toekomst van de sport, waarbij een voortdurende evaluatie en aanpassing van de onderlinge relatie noodzakelijk is ⁷⁹.

8. *Katholieken en sportpers*

Over sport bestond geen eensgezinde katholieke houding. Zoals reeds vermeld, wortelde de houding van een deel van de geestelijkheid nog in het kerkelijk dualistisch denken van de voorbije eeuwen met een volledige ondergeschiktheid van het lichaam aan de geest. Een andere groep aanvaardde, met enig voorbehoud weliswaar, de sport als een opvoedende factor met een afkeuring van het extreme. De aandacht was verschoven van het probleem van „zedige sportkledij” en het verbod van sportbeoefening tijdens de kerkdiensten (rond de eeuwwisseling) over de plaats van de vrouw in de sport (in het interbellum) naar de vrees dat de sport de mens dreigde te onttrekken aan zijn christen-zijn (in de jaren veertig-vijftig).

Een uniek initiatief vanuit katholieke hoek was Sporta. Gesticht in 1936 door pater Antoon van Clé (juridisch vzw vanaf 1947), propageerde Sporta het sportapostolaat, „de stimulering van de diepmenselijke en zedelijke vorming van de sportmensen, het bevorderen van de lichamelijke opvoeding en de verspreiding van de gezonde sportgedachte onder de mensen” ⁸⁰. De doelgroep reikte daarbij verder dan de gelovige sportbeoefenaars. Het maandblad *Sportakerel*, later *Sporta*, en standpunten op verscheidene studiedagen in de jaren vijftig en zestig, getuigden van een bijzondere aandacht voor de taak van de sportjournalist, waarbij de wantoestanden nooit uit de weg werden gegaan. Binnen Sporta zelf ijverde vooral pater Bruno Morel voor de verbetering van de sportpers op opvoedkundig en christelijk gebied ⁸¹. Een eerste ontmoeting van katholieke journalisten vond plaats in de abdij van Tongerlo op 18 november 1961. Een kleine twee jaar later in Antwerpen (9 februari 1963) werd de doelgroep opengetrokken naar alle Vlaamse sportjournalisten waar de sportscibenten zich verdiepten over religieuze neutraliteit of „de

79. H. Van Pelt, „Sport en media: beter ons best doen”. (Sportacahiers 17) 8.

80. A. Cauwels, „Sportpastoraal” (Sportacahiers 1) 26-32; J. Ghoos, „Aardse werkelijkheid en geloof” (Sportacahiers 1) 4-5.

81. Van Pelt, *Sportcommentaar en levensvisie*, 31; Claes e.a., ed., *Sportjournalistiek*, 31-36.

politieke verdraagzaamheid in verband met religieuze opvattingen die een mens er al dan niet op nahoudt''⁸². De conclusie was dat de sportjournalist de juiste menselijke houding moest vinden, overal en tegenover iedereen. Naast de algemene kwalitatieve doelstellingen werd de vormende en de opbouwende taak van de sportjournalist voor het individu en de gemeenschap benadrukt. Deze ontmoetingsdagen bleven overwegend katholiek geïnspireerd en kregen de actieve steun van de directies van *Gazet van Antwerpen*, *De Standaard*, *Het Belang van Limburg* en *Het Volk*⁸³. Ook de BBBSJ was aanwezig op die dagen. Maar einde jaren zestig - begin jaren zeventig bleven nog steeds dezelfde problemen onderwerp van discussie: sport in de pers als klantenbinding, de kwalitatieve opleiding en de erkenning van de sportjournalist en de mythevorming. Aan de andere kant waren er tot grote vreugde van mensen als Pol Jacquemyns, ook pogingen van een groeiend aantal journalisten om de artikelen boven de gewone informatie, boven het technisch commentaar en het anekdotisch relaas uit te tillen.

Terzelfdertijd bleef de aandacht voor de sport toenemen in de algemene pers. In de katholieke volkse pers bestond er echter geen politieke ideologische propagandavoering zoals in de socialistische pers waar economische, politieke en sociale achtergronden veel meer invloed hadden op de sportberichtergeving. In een studie van Herman Van Pelt over de sportpers anno 1963, blijkt dat de socialistische *Volksgazet* bij herhaling sport als propagandamiddel aanwendde voor het verspreiden van de politieke ideologie en als bruikbaar wapen in de klassenstrijd⁸⁴. Dit in tegenstelling tot *Het Volk*, waar er wel extra aandacht was voor de sportmanifestaties ingericht door de katholieke sportbonden en instellingen. Katholieke kranten als *Het Volk*, *Gazet van Antwerpen* en *La Libre Belgique* volgden de evolutie waarbij de algemene informatiedagbladen meer en meer plaats voor de sport inruilden. Niet zonder gevolg voor de oplage, want de algemene stijging van de oplage in de jaren zestig kwam voor een groot deel de katholieke Vlaamse pers ten goede. In 1960 was de totale oplage goed voor 1,2 miljoen exemplaren (ongeveer de helft van alle bladen) met een verspreiding in alle lagen van de bevolking, in de stad en op het platteland en onder alle leeftijden⁸⁵.

Parallel met de uitbreiding van de sportoppervlakte in de katholieke kranten, kreeg de sportpers ook stilaan de aandacht van de kerkelijke hiërarchie. In de jaren vijftig schreef Pius XII (1939-1958) een document over de opiniemachten pers, film, radio en TV waarin hij het had over de mogelijk-

82. H. De Mulder, „Wat deed Sporta? Ontmoetingsdagen voor Vlaamse sportjournalisten'' (Sportacahiers 2) 7-11.

83. Claes e.a., ed., *Sportjournalistiek*. 18 nov. 1963, Tongerlo, ontmoetingsdag van de katholieke sportjournalisten; 1962, Breda; 1963, Antwerpen, dag over de neutraliteit; 6 sept. 1963, Limburg, dag over de verhouding objectiviteit / sentiment; 15 febr. 1964, Gent, dag over de fysieke conditie; 11 maart 1967, Tongerlo; 16 dec. 1967, Deurle aan de Leie; 2 dec. 1968, Hasselt, dag over de sportjournalistiek in België; 14 maart 1970, Duitsland, dag over de neutraliteit; 23 okt. 1971, Steenokkerzeel.

84. Van Pelt, *Sportcommentaar en levensvisie*, 133.

85. Durnez, *Spoedbericht*, 60.

heden, de taak en de moeilijkheden van de katholieke pers⁸⁶. Zijn oproep tot reactie tegen kritiekloze volgzzaamheid, ongebreidelde kritiek, omkoperij, beledigende publiciteit en populariteit van „licht allooi”, bewijzen dat hij degelijk op de hoogte was van de problemen waarmee de (sport-)journalistiek te kampen had. Volgens zijn manifest had de katholieke journalist als taak de eenheid van de Kerk te weerspiegelen en zich bewust te blijven van „het ene verheven doel: de uitbreiding van Christus’ koninkrijk van waarheid en Heil onder de mensen”⁸⁷. Toch stond Pius XII nog met één voet in het dualistische denken: „het gebruik van de onbetwistbare goede eigenschappen van de sport ter begunstiging van een gezond geestelijk leven” ... „in dienst van de volledige ontwikkeling van de mens, kan zij (= sport) in dienst staan van de heerschappij van de geest over het lichaam” en „haar (= sport) ondergeschiktheid aan de geestelijke waarden, die de grondslag vormen van het waren mens-zijn”⁸⁸.

„Uitgesproken” meningen van de kerkelijke overheid die te situeren zijn in een periode van meer openheid in de Kerk. Paus Pius XII opende de weg naar een nieuwe kerkelijke visie, maar bleef hangen in het dualistische denken waarbij aan sport nauwelijks meer dan een ondergeschikte functie werd toegekend. Ook in de houding van Pius XII tegenover de sportpers was duidelijk dat sport nog geen eigen specifieke rol werd toebedeeld: „... U (= sportjournalisten) (moet er zich) op toeleggen dat de sport in het individuele en in het publieke leven de plaats inneemt die haar toekomt en dat zij binnen de grenzen blijft, die worden afgebakend door de waardigheid van de mens, door zijn hogere verplichtingen en door het algemeen welzijn”⁸⁹.

Het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) onder het pontificaat van Johannes XXIII en Paulus VI (1963-1978) betekende een hele stap vooruit in de visie en de houding van de Kerk tegenover de sport. Paus Johannes XXIII wees de sportjournalisten reeds op 2 april 1960 op hun zware verantwoordelijkheid het publiek te informeren en te vormen „in de geest van liefde”, rekening houdend met de toenmalige problemen waarmee de sportpers te maken had. Hij sprak zijn waardering uit voor de sportbladzijden in de kranten die hij, naar eigen zeggen, geregeld met genoegen doornam⁹⁰. Door het Tweede Vaticaans Concilie werd sport als een eigen entiteit door de Kerk aanvaard en niet langer als „een middel tot”. In de post-conciliaire uitspraken werd de sport verwereldlijkt.

De veranderende mensvisie binnen de Kerk werd duidelijk verwoord op het Sporta-symposium over Kerk en Sport in 1970. In zijn referaat over sport-apostolaat herhaalde Alfred Cauwels dat Sporta en de Kerk als doel hebben het welzijn van de mens door de sport te dienen. Om de taak van de Kerk

86. *De opiniemachten: pers, film, radio, TV* (Antwerpen, s.d.) 12-31.

87. *Ibid.*, 31.

88. Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 57-58.

89. A. Cauwels, „Uit de voorbereidende papers. Katholieke kerkelijke documenten over het probleem” (*Sportacahiers* 1) 42; *Sportakerel*, VI (1952) 1, 4-5.

90. L. Boone, „Sportjournalistiek in België” (*Sportacahiers* 2) 37; Cauwels, *Toespraken van de pausen*, 50-51.

tegenover de sport en de sportjournalistiek intenser uit te bouwen, was echter eerst een mentaliteitswijziging binnen de christelijke gemeenschap nodig. Ze moest zich bewust worden van haar cultureel-maatschappelijke verantwoordelijkheid om aan de sport een fundamenteel christelijke inspiratie te geven⁹¹. De mogelijkheden om de sportwaarden door te geven zijn te vinden in een wetenschappelijke aanpak, de catechese voor de hele gemeenschap, de begeleiding van de sport, Sporta én media.

Opvallend was de aanwezigheid van Emiel Jozef De Smedt, bisschop van Brugge (1952-1985). In zijn slottoespraak stelde hij dat sport een cultuurverschijnsel is dat de aandacht en de steun van de sociale, burgerlijke en kerkelijke instanties verdient. Niet meteen een nieuwe visie, maar belangrijk omdat een bisschop het positieve standpunt van de Kerk tegenover de sport verwoordde en steunde.

Als we specifiek naar de evolutie van de sport in de katholieke kranten kijken in de jaren zeventig-tachtig, blijkt dat de stijgende aandacht voor sport een constante factor bleef, niettegenstaande de wens van vele sportjournalisten de oppervlakte in de kranten te verminderen ten voordele van de kwaliteit⁹². Ter illustratie: *De Standaard* bracht vóór het failliet in 1976 gemiddeld één pagina sport. Na 1976 werd dat minstens drie bladzijden. Anno 1981 had de sport in *Het Volk* een relatieve oppervlakte van 31,21 %⁹³. In 1985, na de reorganisatie bedroeg dit 25 % à 50 % (op maandag) en dit vooral door het stijgend aandeel van het regionaal nieuws. De verhouding feiten - achtergrondinformatie bedroeg respectievelijk 76 à 89 % en 20 à 9 %. Over het algemeen bleef de katholieke pers de positieve trend van de jaren zestig aanhouden en was in 1978 goed voor 2 / 3 van de totale oplage van de Nederlandstalige kranten⁹⁴. En dit terwijl de algemene dagbladverkoop in België achteruitging in de periode 1958-1978, niettegenstaande de socio-economische, demografische en algemeen culturele vooruitgang. *Het Nieuwsblad*, de opvolger van van Wynendaeles *Sportwereld*, blijft ondertussen als producent van één van de toonaangevende sportkaternen een belangrijke plaats in de geschreven pers opeisen.

Besluit

Het is moeilijk om precies in te schatten wat de Vlaamse en katholieke sportjournalistiek voor het maatschappelijk, cultureel en sportief leven in Vlaanderen heeft betekend. De sportjournalistiek heeft een hele evolutie doorgemaakt (inhoudelijk en stilistisch), waarbij ze een belangrijke bijdrage heeft geleverd in de popularisering van de sport en in het besef van de eigenwaarde en de bewustwording van de eigen mogelijkheden van het

91. Cauwels, „Sportpastoraal” (Sportacahiers 1) 23-32.

92. Interview Joris Jacobs; Sleurs, *Profiel van de sportjournalist*, 108-109.

93. Van Poppel, *Kritische sportjournalistiek*, 120, 168.

94. Van der Biesen, „Dertig jaren Belgische dagbladpers”, 199-200, 205-206; Van Laere, *Vlaamse sportjournalistiek*, 16, 81, 100.

Vlaamse volk in de eerste helft van de twintigste eeuw. Dit was vooral te danken aan Karel van Wynendaele die met *Sportwereld* een enorme invloed heeft gehad op de sportpers en het vak van sportjournalist zelf, waarbij zijn taal, stijl en normen zonder problemen werden gevolgd in de jaren veertig en vijftig. Pol Jacquemyns en Jacques Veltman waren de witte merels tussen sportschrijvers van lyrische, pathetische stukken met een starre stijl. Het decennium daarop werd meer en meer geijverd voor een kwaliteitsverbetering en een uitbreiding in de diepte. Toch bleven becommentariërende en analyserende artikelen een uitzondering tot het einde van de jaren zeventig. Niet in het minst omdat de poging van de sportjournalist om kritisch te zijn, vaak botste met de doelstellingen van de verkoopsdiensten. De krant was en is meer dan ooit een handelsprodukt. Gelukkig komt er de laatste jaren meer aandacht voor recreatie, bewegingen naar de topsport (BLOSO-campagnes) in de geschreven pers, op de radio en de televisie.

De invloed en de uitlatingen vanuit katholieke hoek in verband met de sportjournalistiek bleven, met uitzondering van de Sporta-initiatieven, lange tijd een uitzondering. Vóór de Eerste Wereldoorlog zat de kerkelijke houding nog volledig vast in het dualistische denken waarbij het lichaam in functie van de geestelijke waarden stond. Pas tijdens het interbellum kwam er aandacht voor de sport en de sportjournalistiek. Dit was vooral te danken aan pater Antoon Van Clé met Sporta, die de positieve waarden in de sport (-journalistiek) en de secularisatie ervan in de belangstelling bracht. Een man als pater Callewaert bleef echter beïnvloed door de gangbare kerkelijke visie. Zijn publikaties in verband met sport wezen toch wel op meer openheid die na de Tweede Wereldoorlog verder werd doorgezet. Paus Pius XII zette een stap verder, maar hij zag sport nog in functie van het hoogste doel: de mens dichterbij God brengen. Het zou tot het Tweede Vaticaans Concilie duren eer aan de sport een eigen plaats in de maatschappij werd toegekend waarbij niet enkel de sport (-journalistiek) ten dienste van de Kerk stond, maar ook de Kerk een taak tegenover de sport(-pers) kreeg. Het was en is haar taak de sportwaarden door te geven in de christelijke gemeenschap en aan de sport een christelijke inspiratie te geven.

Als slot willen wij er nog aan toevoegen dat wij geenszins de bedoeling hadden volledig te zijn. In het bestek van een 20-tal pagina's brachten wij een overzicht van de sportjournalistiek en de evolutie van de katholieke houding tegenover de sport en de sportjournalistiek in Vlaanderen. Tijdens ons literatuuronderzoek en studie bleek echter hoe weinig dit boeiende thema tot nu toe het onderwerp uitmaakte van wetenschappelijk onderzoek. Verder onderzoek lijkt ons dan ook aangewezen.

*Professor Pierre-Paul De Nayer, ca. 1950.
(Leuven, Universiteitsarchief)*

INTERVIEW MET PROF. EM. PIERRE-PAUL DE NAYER

Jan Tolleneer

Op 9 mei 1992 was u, prof. De Nayer, te Leuven eregenodigde op de Internationale Wedstrijd Artistieke Gymnastiek ter gelegenheid van de honderdste verjaardag van de Belgische Katholieke Turnbond¹. De plaats van het gebeuren was de sporthal van het Universitair Centrum voor Lichamelijke Opvoeding en Sport van de Katholieke Universiteit Leuven (UCLOS). Verschillende landen van de Fédération Internationale Catholique d'Education Physique (FICEP) waren aanwezig. Dit zijn een aantal van uw troetelkinderen op een rijtje. De betreffende sporthal draagt bovendien uw naam. Hoe voelde u zich die dag?

Ouder dan de sporthal, want die hebben we gebouwd in de tweede helft van de jaren zestig, en ze staat er, moet ik zeggen, nog mooi bij. Het groen is er altijd geweest bij de Dijle. Nu zijn ook de aanplantingen verbeterd. Ik heb aan de bouw van die sporthal veel aandacht besteed en er als zoon van een aannemer veel plezier aan beleefd. Er waren ruime middelen voorhanden op dat moment, en het Instituut voor Lichamelijke Opleiding was in volle uitbouw. We hadden in die periode behoefte aan labo's, aan een bibliotheek en aan kantoorruimten. Het aantal medewerkers nam toen sterk toe. Voor het onderwijs in de lichamelijke opleiding (ik hoor dat we vanaf nu mogen spreken van lichamelijke „opvoeding”) was er moderne accommodatie nodig. En de universitaire studentensport bracht meer en meer mensen op de been. Als ik erop terugkijk, was die sporthal een beetje de kroon op het werk van jaren. Van toen af is er eigenlijk veel veranderd. Voordien verliep het leven aan de Tervuursevest wat intiemer denk ik, als in een familie. Ik was niet enkel voor het Instituut verantwoordelijk, maar ook voor de Belgische Katholieke Turnbond, waarvan ik vlak na de Tweede Wereldoorlog het voorzitterschap aanvaardde. Vooral het tijdschrift *Hermes* fungeerde als een bindmiddel. Het was een beetje een grote katholieke sportfamilie. Als u dan verder spreekt over FICEP - daar heb ik me ook lang in geëngageerd - dan moet ik bekennen dat ik me goed voelde op die negende

1. Het interview is uitgeschreven mede op basis van artikels van M. Ostyn in *Alumni Lovanienses*, VII (1976) 3, 24-26; *Academische tijdingen*, XI (1976) 5, 2-4; *Hermes*, XI (1977) 2-3, 1-37; XIX (1987-1988) 2, 231-235 en op basis van interviews op 19 januari 1982 en 4 januari, 16 januari en 17 juli 1985 (zie de KU Leuven-licentiaatsverhandelingen lichamelijke opleiding onder promotorschap van R. Renson: Himpe, *Orale geschiedenis in de sporthistoriografie en Uten, Voorgeschiedenis en ontstaan van het Nationaal Sportverbond van het Vrij Onderwijs*).

mei van 1992. Ik heb wel de indruk dat mijn opvolgers graag vieren en graag herdenken. Ge hebt er geen vermoeden van hoe dikwijls ik gevraagd word voor vieringen. Het doet me goed vast te stellen dat ik nog in de adressenbestanden zit.

U bent geboren in Halle op 29 mei 1906 en wordt dus achtentachtig. U bent inderdaad het type dat wel eeuwig jong en vitaal schijnt te blijven. Moeten we dit gaan zoeken in uw constitutie, heeft het iets te maken met uw afstamming, met het milieu waarin u opgroeide?

Altijd heb ik wel een sterk gestel gehad, veel lichaamsbeweging gedaan. In het college van Halle was er geen sprake van sport, wel was ik er betrokken bij de stichting van de scouts. In het klein seminarie te Mechelen was ik trouwens al verantwoordelijke voor het voetbal. Ik had, tussen haakjes, eigenlijk prefect van de O.-L.-Vrouwcongregatie moeten worden. Het was een post die voorbestemd was voor de eerste van de klas. Maar ik werd sportverantwoordelijke, een gegeerde vertrouwenspost in de bisschoppelijke colleges van toen. Nochtans ben ik altijd meer een „speler” dan een „sporter” geweest. Die dingen draagt ge mee. Maar belangrijk was vooral het milieu waarin ik opgroeide. Ik heb nogal wat inspiratie mogen ondervinden van mijn twee grootvaders, alletwee op en top katholiek, maar alletwee zo verschillend als maar mogelijk. De vader van mijn vader, Pierre De Nayer, was actief in het katholieke milieu van Halle. Weet ge dat hij mee opstapte, als vaandeldrager van de fanfare van Halle, in Brussel in 1884 en dat hij daar meedeed aan het heldhaftig gevecht na de katholieke verkiezingsoverwinning? Dat was typisch voor hem. Mijn andere grootvader was op een andere manier actief, maar even vastberaden: Jan Baptist Vliebergh, oom van de hoogleraar Emiel Vliebergh. Hij was schoolhoofd te Essene Lombeek. Zijn leven veranderde dramatisch in 1879, toen de wet op het lager onderwijs erdoor kwam, of beter de „ongelukswet” op het lager onderwijs. Hij zegde zijn plaats op toen zijn school een staatsschool werd, een „school zonder God”. Er waren in België in het totaal 2000 onderwijzers die dat deden. Mijn grootvader ging dan naar Laken, hij werd er bediende en hij ging er zich inzetten voor katholieke sociale werken. Mijn twee grootvaders waren dus op hun manier militant katholiek, „catholique avant tout”.

In diezelfde periode werd ook de Belgische Katholieke Turnbond opgericht, waarvan u in 1945 de voorzitter zou worden. Maar laat ons de chronologie volgen. Wat gebeurde er na uw humaniorastudies?

Leuven trok mij geweldig aan, en dat had onder meer te maken met de aanwezigheid van nonkel Emiel Vliebergh, kozijn van mijn moeder, die er prof was. Die man kon genieten van de bewondering van velen: om zijn onderzoek, zijn werk in de Belgische Boerenbond, zijn rol als hoofdredacteur van *Dietsche Warande en Belfort*, zijn voorzitterschap van het Davidsfonds en zijn strijd voor Vlaamse leergangen te Leuven. Hij was het die van dit blad een breed cultureel tijdschrift maakte. Hij was een pure cultuurflamingant.

In feite belichaamde hij de synthese van de christen-democratie en het flamingantisme. Excuseer, ik wijk af. Ik ging in Leuven geneeskunde studeren. Het was een mooie tijd, soms een beetje te rustig denk ik. Als student van de derde kandidatuur ging ik daarom in mijn vrije tijd als assistent werken bij prof. J.P. Bouckaert. Het was fenomenaal hoe die in zijn fysiologielabo mensen kon warm maken voor wetenschappelijk onderzoek. Na mijn opleiding bleef ik bij hem en kreeg ik al vlug een vaste benoeming, in 1931 geloof ik. Ik was er werkleider en verrichtte er onderzoek over spier-visco-elasticiteit en over het werkingsmechanisme van insuline. Ik gaf er ook practica fysiologie aan de studenten tweede en derde kandidatuur geneeskunde en begeleidde studenten met hun proefschrift. Ook moest ik soms, ter vervanging van „de prof”, colleges doceren over fysiologie.

En dan plots was er die gebeurtenis die uw leven eigenlijk een nieuwe wending gaf.

Een plotse wending? Ja en nee. Ik voelde mij goed in die omgeving van de biomedische research, en ik had in die richting wel willen doorgaan. Maar dan kwam er een brief van mgr. Ladeuze, die toen rector was van de universiteit. Ik herinner hem nog bijna woordelijk: „la lune de miel n'est pas encore à son dernier quartier, et il faut que je vienne vous troubler”. Mgr. Ladeuze had een laconieke stijl. Hij had een heel pakket taken klaar in verband met de studentensport en met vorming in de lichamelijke opleiding. De bedoeling was om in het spoor van de universiteiten van Gent, Luik en Brussel een leerstoel te installeren voor studies in de lichamelijke opleiding. Aanvankelijk zou deze opleiding enkel toegankelijk zijn voor geneesheren. Deze plannen koppelde Ladeuze aan een droom om in het Arenbergpark van Heverlee een sportcomplex uit te bouwen. Die droom, die hij in 1935 al had uitgesproken, kon nu werkelijkheid worden. Ladeuze moet in mij een goede coördinator voor deze zaken hebben gezien. De stap van navorsing op kikkervorsspieren naar lichamelijke opleiding was voor hem geen probleem. Integendeel, zoals elders in het land kaderde de lichamelijke opvoeding vooral binnen de geneeskunde en de gezondheidszorg. Als ik naar het Arenbergpark ging, het stuk aan de Tervuursevest, bleef ik dus onder de koepel van de Faculteit Geneeskunde.

U was bovendien op dat moment al goed vertrouwd met de studentensport?

Precies ja, daarom was het ook zo geen reuzegrote stap. Ik had mij al, in het voetspoor van prof. F. Collin, geëngageerd in de universitaire studentensport. Collin was lid van het Comité Central des Sports, samen met de professoren Lemaître en Cracco. Die mannen konden mij gebruiken. Ik kon nogal wat enthousiasme vinden in Leuven, en dat resulteerde, in 1937 geloof ik, in de organisatie van de Belgische universitaire sportdagen. En in elke sporttak deed een Leuvense ploeg mee. Dat was de eerste keer dat dit gebeurde. Wij wonnen na drie jaar de interuniversitaire beker en zouden die

nooit meer afstaan! Ja, ze kenden me wel in Leuven, en misschien was dat succes voor mgr. Ladeuze wel het belangrijkste motief om mij uit te kiezen. Er is daar binnen de faculteit wel wat discussie rond geweest. Ik hoor het prof. R. Bruynoghe nog zeggen: „nous n'avons pas besoin de gymnasiar-ches”. Uiteindelijk konden mgr. Ladeuze en prof. Bouckaert toch hun plan-nen doorzetten.

Aan de universiteit doet men aan onderzoek, aan onderwijs en aan dienstverlening, dat was in uw tijd niet anders. In feite zaten die drie ele-menten samen in uw nieuwe opdracht vevat. Op welke wijze?

Naast de navorsing in de arbeidsfysiologie, zat in die opdracht: onder-wijs in de sportgeneeskunde en begeleiding van de studentensport. Ik kan u verzekeren dat ik mijn handen goed vol had die eerste jaren. Bovendien werd ik belast met de nieuwbouw. Het sportcentrum moest komen in het noordelijke gedeelte van het Arenbergpark. De beemden tussen Dijle en Voer waren heel moerassig, dus daar kwam veel bij kijken op het vlak van drainage. En het gebouw moest beantwoorden aan strenge eisen van func-tionaliteit. In feite was dat een prettige uitdaging voor mij. Het was een van de motieven voor de reis die we stante pede ondernamen, een studiereis naar het buitenland. Ik was niet alleen. E. Froidure en de Turnhoutse kanunnik Misonne gingen mee. In feite was het Froidure die ons met zijn Plymouth rondvoerde. In Berlijn bij dr. A. Mallwitz hebben we veel geleerd van de Olympische infrastructuur aldaar. En à propos, in het nummer van *Alumni Leuven* dat ik hier heb, het nummer 3 van 1976, dat geschreven werd ter ge-legenheid van mijn emeritaat, staat ten onrechte dat we toen in Praag gepas-seerd zijn om prof. Malacek van de Orels op te zoeken. Schrap dat maar. Ge ziet, dat is historische kritiek. Waar was ik gebleven? Ah ja, bij het bouwen. Bouwen zat er bij ons wel in. Zie naar mijn oom. Die bouwde te Mechelen een technische school. Ze noemt trouwens nog altijd Hoger Instituut De Nayer, ik ben enkele maanden geleden nog naar de viering van het honderd-jarig bestaan geweest. Het was de kardinaal die mijn nonkel daarvoor op-dracht gaf: „faites vite et grand”. De opdracht die Ladeuze aan mij gaf, klonk op dezelfde manier. Het moest snel gebeuren en het geheel mocht ze-ker niet te klein zijn. Het gebouw dat we uiteindelijk neerzetten, was heel modern in zijn soort. De werken begonnen in 1938 en de officiële inhuld-iging gebeurde in 1940. Nu kent de jonge generatie het onder de naam „Oud Gebouw”. De allerjongste generatie kent het enkel als „Gymna-sium”. Die naam dateert van een jaar of vijf geleden, op hetzelfde ogenblik als het „Nieuwe Gebouw” herdoopt werd in „Sporthal De Nayer”. De naam Gymnasium is tenminste origineel en hij klinkt goed. Hij verwijst naar de Griekse oudheid en hij roept het ideaal op van een harmonische vorming: lichaamsoefeningen, filosofie, muzische vorming...

*Het hoofdgebouw - nu „gymnasium” - van het Instituut voor Lichamelijke Opleiding van de KU Leuven in 1958.
(Leuven, Universiteitsarchief)*

De menswetenschappelijke component was van bij de aanvang ook in het programma aanwezig?

Vergeet niet dat we in 1937 uitsluitend gestart zijn met de opleiding sportgeneeskunde (er waren in juni 1938 veertien afgestudeerden lees ik hier). De rector opteerde in het begin voor het model van de universiteit van Brussel en niet voor dat van de universiteiten van Gent en Luik waar men al langer licentiaten in de lichamelijke opvoeding vormde. Bij ons werden dus enkel sportgeneesheren opgeleid, en die kregen aanvankelijk maar vier vakken: biologie van de lichamelijke opvoeding, ontleding van de beweging, biometrie van het kind, de jongeling en de volwassene en tenslotte theorie en praktijk van de gymnastiek. Een vijfde vak kwam er later bij: de sportgeneeskunde. U ziet dat het sterk biomedisch gericht was. Toch kwam er voor deze sportgeneesheren nog een zesde vak bij: geschiedenis van de lichamelijke opleiding. Ik was evenwel sterk overtuigd van de belangrijke rol die sporttrainers en leraars lichamelijke opvoeding kunnen spelen in de opvoeding van de jeugd en wilde daarom dergelijke specialisten te Leuven vormen met een aangepast programma. Rector Ladeuze steunde mij in dit opzet, maar op twee voorwaarden: het mocht de universiteit geen geld kosten en het mocht niet gemengd gebeuren. Zo komt het dat de meisjesstudenten, apart, in Brussel in het Parnas-instituut werden gevormd en dit reeds vanaf 1939. In 1942 konden we te Leuven met de School voor Opleiders starten, dank zij de subsidiëring als inrichting van hoger technisch onderwijs. Ons statuut sloot nauw aan bij datgene wat rector Van Waeyenbergh voor het handelsinstituut en voor het landbouwinstituut wist te bekomen. Wat de lichamelijke opleiding betreft, kon men dus na drie jaar overstappen naar de universiteit om er na een vierde jaar een licentiaatstitel te behalen.

Sport en lichaams oefeningen werden dus stilaan voor vol aanzien. Was dit rond 1940 voor iedereen vanzelfsprekend in het katholiek en academisch milieu van de Katholieke Universiteit Leuven?

Nee, dat was niet vanzelfsprekend voor iedereen. Er is heel wat energie nodig geweest om de inrichtende overheid van de universiteit te overtuigen. Maar ikzelf heb onmiddellijk gepleit voor een heel brede en algemene vorming, anders dan de bestaande aanpak van de rijksuniversiteiten, die sterk biomedisch bleef. Wij wilden een eigen klemtoon leggen. Onze opleiding moest een sterke pedagogische dimensie hebben. Niet alleen medische en exacte wetenschappen, maar ook geestes- en gedragswetenschappen, en daar bovenop nog een stevige portie godsdienst. Het programma was allerm minst uit de mouw geschud. Ik wou kwaliteit garanderen met uiteenlopende wetenschappelijke disciplines. Gelukkig kon ik enkele schitterende jonge docenten aantrekken, waaronder Piet De Somer, Christian de Duve, Michel De Visscher, Xavier Aubert en Louis Jadin. Maar we hebben een eigen weg bewandeld en misschien was er wel wat baanbreken bij. Wij ontwierpen een aangepast programma, en weken dus af van wat sinds 1931 te Gent en Luik het geval was, namelijk dat L.O.-studenten eerst drie jaar geneeskunde

moesten studeren en pas het vierde jaar hun eigen vak. Naast medici, filosofen, sociologen en noem maar op, kwamen er lesgevers in gymnastiek, voetbal, boksen enz. Links en rechts werd er aan de universiteit wat geschokkeerd gereageerd, maar dat was olie op ons vuur denk ik. We wilden vooruit, en we wilden veelzijdig en degelijk onderwijs.

Lichamelijkheid zat rond de jaren 1940 nog bij velen in de taboesfeer, in de zondesfeer. Werd het sportinstituut op dat vlak niet wat argwanend bekeken?

Ik zou niet overdrijven. Maar toch ja. De studentensport werd eerder al voortdurend met bijzondere aandacht gevolgd door de academische overheid, die toen nog grotendeels bestond uit geestelijken. De losse omgang, de beperkte kledij, het douchen en zwemmen - ge moet het in de tijdssfeer zien - het was een milieu waar voor sommigen de deugnietrij op de loer lag en de zeden gemakkelijk verwaterden. Ik ben de laatste om te zeggen dat sportmensen fatsoenlijker zijn en meer moreel besef hebben dan andere, maar men mocht toch niet overdrijven. Anderzijds mochten wijzelf ook niet naïef zijn. Het is niet zo dat sportbeoefening als zodanig garantie geeft voor morele ontwikkeling. In hun blinde verheerlijking van het Britse sportmodel bleven sommigen zeggen: sport op zich is de beste morele leerschool. Daar geloof ik ook niet in. Ik vind dat er wel veel mogelijkheden in schuilen en dat sport een soort hefboom kan zijn, maar alleen als ze vervat is in een breder geheel en onder bewaame pedagogische leiding. Onze studenten waren bijna allen toekomstige leraars lichamelijke opleiding. Dus ze zouden later zelf jongeren gaan opvoeden in een sfeer die heel fysiek is. Daarom vonden we die humanistische benadering zo belangrijk. Dat was voor een stuk compensatie. Naast een degelijke fysieke opleiding, moest er ook op een ander vlak gewerkt worden. Ik heb ook altijd gepleit voor de uren godsdienst. Ik vond niet altijd begrip in de wereld van de sport en de lichamelijke opleiding, men vond dat ik overdreef. Maar voor de academische wereld en voor de kerkelijke overheid maakte die aanpak de opleiding aanvaardbaar. Bovendien moeten zij het voorbeeld geven aan hun leerlingen en dus ook hun godsdienst kennen.

In die periode was het voor een katholieke instelling ook niet haalbaar om meisjes toe te laten, en er een gemengde opleiding van te maken.

Dat was zelfs volstrekt ondenkbaar. Dat moest gescheiden blijven. Voor de meisjes zagen we echter onmiddellijk mogelijkheden bij de zusters van Liefde. Daar hebben we veel te danken aan mgr. Eugène Van Rechem. Wat die allemaal op zijn actief had op het vlak van onderwijs en van ziekenzorg! Ook op het gebied van lichamelijke opleiding toonde hij zich enthousiast. Hij had vroeger zelf sport gedaan, kaatsen als ik mij niet vergis. Van Rechem was vlug bereid om een School voor Opleidsters op te richten. We gingen daarvoor naar Elsene, bij de zusters van Liefde dus. De school ging officieel van start in 1939. Het was in de Troonstraat, in huizen die paalden aan de

tuinen van de scholen die de zusters hadden in de Parnassusstraat. Vandaar dat er al vlug over „Parnas” werd gesproken. Daar werden de meisjes dus opgeleid gedurende drie jaar. En daarna konden ze voor het vierde jaar naar Leuven, een jaar voor bijkomende theorie, voor het schrijven van een verhandeling en voor het behalen van hun licentiaatsdiploma.

Die gescheiden opleiding bleef bestaan tot het academiejaar 1976-1977. Pas vanaf dan waren de meisjes ook te Leuven welkom vanaf het eerste jaar. Dat men daarop zo lang moest wachten, weerspiegelt misschien de behoudsgezindheid van de katholieke gemeenschap?

Ik kan moeilijk zeggen dat de katholieke Kerk een vooraanstaande rol heeft gespeeld in de promotie van de sport voor meisjes en vrouwen. Toen ik het voorzitterschap van de Belgische Katholieke Turnbond in 1946 van de Bomenaar Joseph Gobbers overnam, was er op dat vlak nog veel te doen. De kerkelijke overheid heeft vormen van integratie altijd afgeremd. Wegens de biologische verschillen kan de lichamelijke opvoeding van jongens en meisjes trouwens niet dezelfde zijn. We vonden dat de heren en de dames in één en dezelfde federatie thuishoorden. Overal in het land zat het damesturnen in de lift. „Chapeau” voor de manier waarop een aantal van hen zich hebben ingezet voor de bond, soms op een heel eigenzinnige manier, dikwijls tegen de stroom in van de mannelijke collega's. De Antwerpse gouv was daar een goed voorbeeld van. Gouvvoorzitsters zoals Marcelle Lombaerts-Van den Bril wisten zeer goed wat ze wilden, en ik denk te mogen zeggen dat ik ze niet afgeremd heb. Over het algemeen waren de turners heel bijzondere mensen. Mannen met grote idealen en met een soort van hardnekkigheid. Ik hield er wel van. Die konden uren praten over hun oefeningen, over hun turnmethoden. Eigenlijk vonden ze ook een thuis hier in het Instituut. De bondswedstrijden gebeurden in de turnzaal hier. Dat heeft nogal wat kruisbestuiving meegebracht tussen het milieu van de turnsport en laten we zeggen het academisch milieu van Michel Bottu's Scandinavische gymnastiek. En ik denk ook dat dit één van de plaatsen is geweest waar de toenadering tussen turners en turnsters werd gestimuleerd.

Het turnwezen is altijd sterk gestructureerd geweest, met besturen en technische commissies op verschillende niveaus. Dat was toch niet echt uw manier van werken?

De turners hadden al een lange traditie. Hun structuren waren functioneel, denk ik, ook in de opbouw na de Tweede Wereldoorlog. Dat ging goed. Maar bij mijn andere initiatieven, dat moet ik toegeven, heb ik nooit aangestuurd op rigide structuren en reglementen. Veel was zo nieuw, veel moest opgestart worden. Dat ging allemaal in vlotte samenwerking, dikwijls met vrijwilligers. Formele commissies waren niet vaak noodzakelijk. Men heeft me al eens gevraagd hoe ik voorzitter geworden ben van het NSVO, het Nationaal Sport Verbond van het Vrij Onderwijs. Ben ik dat geweest? Ik deed het werk, maar er is nooit een verkiezing of zoiets geweest. Dat groeit

allemaal geleidelijk. Het NSVO groeide eenvoudig uit de Jeugdolympiade van 1947.

De Jeugdolympiade is, samen met de Kardinaalsbeker, een sleutelbegrip in de geschiedenis van de naschoolse sport.

De impulsen voor de Jeugdolympiade van 1 juni 1947 in het Heizelstadion zijn grotendeels uit Leuven gekomen. Die massamanifestatie was bedoeld om de sport en de lichamelijke opvoeding in de kijker te plaatsen. Bovendien kon het katholiek onderwijs in die naoorlogse jaren wel een prikkel gebruiken. Het was een goede manier om de kracht van dat onderwijsnet te demonstreren. De Kredietbank voor Handel en Nijverheid stelde de nodige kredieten ter beschikking, Antoine Noens zorgde voor de algemene organisatie en Michel Bottu had de technische leiding in het stadion. Het is juist dat hieruit de sportfederatie van het katholiek onderwijs gegroeid is. De Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs stond hierachter, tenminste als het beperkt bleef tot de jongens. Op 18 november 1948 werd het officieel goedgekeurd. Ik heb dan de statuten uitgewerkt en uiteindelijk werd de federatie op 1 juli 1949 boven de doopvont gehouden: de Nationale Sportfederatie van het Vrij Onderwijs, NSVO (in feite werd het aanvankelijk als NSFVO afgekort). Het was vooral een coördinatie-orgaan dat de bestaande initiatieven op elkaar moest afstemmen. U hebt het ook over de Kardinaalsbeker. Die beker - hij is bijna legendarisch - dateert van veel vroeger. Die werd voor het eerst uitgereikt in 1908 door kardinaal Mercier in een competitie tussen de colleges van het aartsbisdom Mechelen. U weet dat de secretaris van kardinaal Mercier, kanunnik Francis Dessain, de grote bezieler was van deze competitie. In de tussenoorlogse periode viel deze competitie een tijdlang stil, maar de beker werd vanuit het Sint-Jan Berchmanscollege terug in circulatie gebracht, vanaf 1937 in de scholencompetitie van het Antwerpse, en na de oorlog in het nationale NSVO.

Ook in de naschoolse sport opteerden de katholieken weer voor een strikte scheiding van de geslachten?

Dezelfde stimulerende rol die het Leuvense ILO speelde voor de jongensscholen, werd door het Parnas-instituut gespeeld voor de meisjesscholen. Er waren daar ook al vlug activiteiten, maar een echte NSVO-meisjesafdeling kwam er pas in 1954. Zuster Paul de Tarse, die filosofie gaf aan de Parnas-meisjes, was er verantwoordelijk. Ik herinner me levendig de wekelijkse gesprekken die ik met haar had. Ze was doctor in de filologie. Elke dinsdag en vrijdag ging ik naar Brussel. Op dinsdag moest ik in de voormiddag naar het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn, waarvan ik secretaris-generaal was. Vrijdag was de dag van de Hoge Raad voor Statistiek, van het INEPS-NILOS, het Institut National d'Education Physique et Sport (de voorloper van het BLOSO), en ook van het Fonds voor Gehandicapten. Verder had ik lessen in Parnas. Het overleg met zuster Paul de Tarse gebeurde tussendoor, ja men zou dat een comité kunnen noemen. Zij was een voorbeeld van zelfopoffe-

ring en deugdzaamheid. Het is werkelijk ongelooflijk hoeveel er toen pro deo werd gedaan, hoe gemakkelijk men een beroep kon doen op helpende handen. Basketbaltrainer Roger Moonens fungeerde zowat als voorzitter van de technische commissie. Hij was één van die vrijwilligers waarop men ten volle kon vertrouwen. Eigenlijk was dat aangenaam werken: wij hadden allemaal dezelfde idealen. Het was niet altijd even uitgesproken, maar wij wilden allen een gezonde en goed opgeleide jeugd, en wij geloofden dat sport, lichamelijke opvoeding en een brede gezondheidszorg daartoe ideale middelen waren. Bovendien droegen al die mensen er, dikwijls onbewust, zorg voor dat het geheel goed gekaderd bleef in een katholieke levensvisie.

Het is geen mooi woord, maar de term „monopolie” ligt op onze lippen als we de betekenis van uw persoon en van uw entourage trachten te vatten in de naoorlogse katholieke sportbeweging.

Nee, dat is geen mooi woord. Denkt u dat men bij die zaken stilstaat? Ge tracht links wat te helpen en rechts wat te helpen, en plots merkt ge dat ge voorzitter zijt van dit en directeur van dat. Het hing allemaal ook zo organisch samen: de studenten van de KU Leuven, de studenten in de geneeskunde, de studenten lichamelijke opleiding, de afgestudeerden, de kineisten, de sportgeneesheren, het tijdschrift *Hermes*, de Turnbond, het Nationaal Werk voor Kinderwelzijn, het Tehuis Koningin Fabiola, de naschoolse sport, de meisjes van Parnas waarvoor we graag alles nog eens afzonderlijk deden, en dan de twee scheidende taalgroepen. Dat kan alleen als ge goede medewerkers hebt. Bovendien, ge kunt toch niet suggereren dat alles rond Leuven en rond de Tervuursevest draaide? Een duidelijk voorbeeld hiervan is de vereniging Sporta.

Welke banden waren er trouwens tussen Sporta en de Tervuursevest?

De contacten met Sporta waren zeker niet slecht te noemen, maar ze waren niet zo veelvuldig. U moet het in zijn historische context zien natuurlijk. Pater van Clé, een priester die werkelijk achting afdwong, had dezelfde idealen als wij: de levensomstandigheden verbeteren via evenwichtige lichaamsbeweging en via waardige vrijetijdsbesteding. Alleen draaide het bij pater van Clé vooral rond apostolaatswerk (bijzonder in de beroepssport), terwijl bij ons de vorming van studenten centraal stond. Ik heb met pater van Clé openhartige gesprekken gevoerd. Ik deelde de zorg die hij als priester had voor een godvruchtige en zedelijke jeugd. Sporta heeft meermaals zijn diensten aangeboden in verband met de apostolische begeleiding van de jeugd in het schoolsportverbond NSVO en met de begeleiding van de turners in de Belgische Katholieke Turnbond. Tot een structurele samenwerking is het nooit gekomen, en ik weet dat hij dat spijtig vond. Anderzijds waren er op het lokale niveau informele contacten. Turnkringen van de Antwerpse turngouw waren vertrouwd met de invloedrijke figuur van pater van Clé en velen beklemtoonden mét hem de rol en de verantwoordelijkheid van de lokale proosten. Het is wel zo dat hij als priester misschien dichter bij de men-

sen stond dan ik, dat hij scherper de gevaren aanvoelde waaraan men, vooral ook in het sportmilieu, blootgesteld was. Zou het kunnen dat men mij in die tijd beschouwde als een wereldvreemde, misschien wel naïeve geneesheer in de ivoren toren van de universiteit? Nee, ik geloof dat pater van Clé en ik precies dezelfde motieven hadden: sport aanwenden als een positieve hefboom bij de verheffing van het volk. Ik meen dat bijvoorbeeld de Belgische Katholieke Turnbond daar goed in slaagde.

U staat bij ons bekend als iemand die goed kan opschieten met heel uit-enlopende mensen, van hoog tot laag als men dat zo mag zeggen. U hebt met name veel te danken aan de kerkelijke overheid?

Ik hoop dat het een beetje wederzijds was... Nee ernstig, ik heb me altijd willen ten dienste stellen. En dat was in de eerste plaats ten overstaan van de monseigneurs die rector waren van de universiteit. Mgr. Ladeuze gaf me zijn volle vertrouwen bij het opstarten van het ILO. Met de volgende rector mgr. Van Waeyenbergh had ik een bijzondere relatie: hij stelde zich op als een vriend en ik denk dat dit zijn vruchten heeft afgeworpen op het instituut. Ik had ook goede contacten met mgr. Descamps, en tenslotte ook een zeer bijzondere relatie met de eerste niet-geestelijke rector Piet De Somer, maar die laat ik hier buiten beschouwing. Maar als ik dan verder denk: kardinaal Suenens en ik waren ook geen onbekenden. Weet u dat wij samen, en wij twee alleen in 1940 onze benoemingseid hebben afgelegd in het kabinet van de rector? Ik ben nog altijd wat fier als ik daaraan terugdenk. Op mijn vraag heeft de kardinaal in augustus 1972 een toespraak gehouden op het congres ter gelegenheid van de Olympische spelen te München: een inspirerende tekst over sport en vermenselijking. Zelf heb ik ook nog de eer gehad in 1976 de Heilige Stoel te mogen vertegenwoordigen in de Raad van Europa te Straatsburg. Maar het dichtst stond ik bij mgr. Van Waeyenbergh. Om mijn, om onze sympathie voor hem te betuigen, hebben we ter gelegenheid van zijn vijfentwintigjarig jubileum een kapel gebouwd. U weet wel, de kapel bij het voetbalveld, hoe is het daar eigenlijk mee? Ik heb de sportmannen en de oud-studenten daarvoor laten bijeenleggen, en een artiest aangesproken om een keramiek te maken met de heilige Honoratius. De voor naam van Van Waeyenbergh was Honoré.

Mogen we stellen dat u, zoals uw grootvaders De Nayer en Vliebergh, katholiek „avant tout” bent geweest?

Als u weer wilt beginnen over mijn grootvaders, ik geloof dat u hun tijd niet kan vergelijken met onze tijd. Ik heb wel altijd geloofd in het privé-initiatief. Er was zoveel in eigen rangen te verwezenlijken, in onze scholen, in onze openluchtwerken, in ons revalidatiewerk. Let op, ik ben gematigd geweest, en ik heb ook altijd samengewerkt met iedereen. Dat deed ik ook als ondervoorzitter in het Nationaal Instituut voor Lichamelijke Opvoeding en Sport. Samenwerken en mekaar respecteren in de eigenheid, dat gaat samen. Men kende me in het NILOS bijvoorbeeld als een verdediger van de

vrije sportmedische centra. Ik vind dat men ruimte moet geven aan wat mensen zelf willen doen. Dat geldt binnen de samenleving, dat geldt ook binnen de katholieke familie. Ja, dat is het, denk ik, dat me gedreven heeft: zorgen dat ieder aan zijn trekken kon komen, dat iedereen zijn verantwoordelijkheid kon opnemen, openingen maken en kanalen creëren, meer als katalysator dan als organisator. Geloof me, daarvoor was de Tervuursevest een goede draaischijf. Studenten werden vandaaruit het beroepsleven ingestuurd. Misschien was de plaatsing van al die mannen en vrouwen wel mijn belangrijkste drijfveer. Eerlijk, dat heeft gespeeld, elke keer als ik me weer in iets nieuws engageerde; mijn vrouw zaliger heeft dat altijd goed begrepen. Tegenwoordig heeft men plaatsingsdiensten. Misschien heb ik die rol wel vervuld. Maar alleen omdat ik in die mannen van de Tervuursevest en in die vrouwen van Parnas geloofde, en omdat ik voelde welke opbouwende rol ze konden spelen in de vorming en de gezondheidszorg. Het besef dat ze de interdisciplinaire en opvoedkundige inzichten die ze hier meekregen, hebben kunnen in de praktijk brengen, maakt me gelukkig. Ik moet oppassen wat ik zeg. Seffens verwijt men me weer een pater familias te zijn. Nee, als die mensen de wetenschap en een stukje van de „ambiance” van Leuven hebben kunnen uitdragen, ben ik content.

BIBLIOGRAFIE

I. Archieven

Archief *Antwerpse Turngouw*
(PUURS. M. Apers)

Archief *BJB* (LEUVEN. KADOC)

Archief *Cafmeyer Marcel - Cornille Achiel*
(TORHOUT)

Archief *CHIRO* (LEUVEN. KADOC)

Archief *Gaston Durnez* (ITEGEM)

Archief *Eikels worden Bomen Zottegem*
(ZOTTEGEM. G. De Vreese)

Archief *KAJ-VKAJ* (LEUVEN. KADOC)

Archief *Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw* (BOOM. R. Wuyts)

Archief *KJM* (LEUVEN. KADOC)

Archief *Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring* (F. Devenyns; kopie LEUVEN.
Archief voor het Turnwezen)

Archief *KSA-VKSJ* (LEUVEN. KADOC)

Archief *Nationaal Verbond van het Katholiek Technisch Onderwijs*
(LEUVEN. KADOC)

Archief *Oostvlaamse Turngouw*
(bewaard bij de gouvvoorzitter)

Papieren *Brys* (LEUVEN. KADOC)

Papieren *Victor Leemans*
(LEUVEN. KADOC)

Papieren *prof. Oscar Peters*
(LEUVEN. KADOC)

II. Interviews

Marcel Cafmeyer, Achiel Cornille & Frans Ramon, Torhout, 7 maart 1988.

Octaaf Declercq, 28 februari 1994.

C. de la Kethulle de Ryhove, Brugge, 24 maart 1987.

J. Ghesquiere, Leuven, 27 februari & 11 maart 1987.

Joris Jacobs, Heverlee, 9 maart 1988.

Hilda Steyaert, Gent, 31 augustus 1987.

Antoon Strobbe, Izegem, 14 november 1987.

Luc Strobbe, Izegem, 8 & 14 november 1987.

III. Periodieke publikaties

Akzie. 1971-1990.

Artisjok. 1981-1984.

Belgica. 1895-1929.

De BJB-er. 1936-1949.

Bronnen. 1950-1965.

Bulletin de la Fédération belge de gymnastique éducative. 1926-1961.

Dubbelpunt. 1976-.

Echt. 1967-1971.

Gloed. 1946-1974.

Le Gymnaste belge. 1865-1874.

Le Gymnaste. 1899-1914.

La gymnastique contemporaine. 1892-1893.

La Gymnastique scolaire. 1878-1914.

La Gymnastique. 1875-1877.

Hernieuwen. 1929-1965.

Idee. 1968-.

In den storm. 1937-1940.

De Jonge Werkman. 1920-1932.

KAJ. 1933-1940.

Het Katholiek Patronaat. 1922-1940.

Katholieke Actie-tijdingen. 1929-1940.

Kompas. 1945-1967.

Krokant. 1971-1981.

Lente. 1948-1970.

Lenteleven. 1923-1967.

Lenteweelde. 1925-1931.

Licht. 1942-1974.

Mardijck. 1945-1967.

Ministerie van Openbaar Onderwijs.
Driejaarlijks Verslag: jaar 1948, 1949, 1950.

Ministerie van Openbaar Onderwijs.
Driejaarlijks Verslag: jaar 1951, 1952, 1953.

Nieuw leven. 1939.

Ons Bondsblad. 1932-1948.

Ontmoeting. 1961-1968; 1968-1990.

Ploeg en kruis. 1950-1967.

Rapport général sur la situation de l'enseignement technique en Belgique. 1902-1910.

Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire en Belgique. 1843 / 1845 - 1912 / 1920.

Revue gymnastique. 1907-.

Salto. 1974-1992.

De Scout. 1922-1940.

Sportakerel. 1947-1961.

Sporta. 1962-.

Sportwereld. 1920-1939.

Tijdschrift voor lichamelijke opvoeding. 1956 -.

Tijdschrift voor Technisch Onderwijs. 1921-1953.

Vandaag. 1965.

Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift. 1919-1954 / 55.

Volksheil. 1873-1895.

Vrije en tijd en kultuur. 1940-1942.

Zonnige jeugd. 1975-1964.

IV. Uitgegeven bronnen en werken

150 jaar Klein Seminarie te Hoogstraten. Hoogstraten, 1985.

60 jaar Kardinaalsbeker. Mechelen, 1968.

Algemeen Reglement voor de Katholieke Scholen in het Bisdom Gent. Gent, 1954.

Arets, R. *Livre d'or du Royal Standard Club de Liège.* s.l., 1973.

Arnaud, P. „Diviser et unir: sociétés sportives et nationalismes en France (1870-1914)”. *Sport / histoire*, IV (1989) 31-47.

Arnauts, P. *Christelijke sportantropologie.* Lic.verh. Fac. Godgeleerdheid. Leuven, 1981.

Aubert, R. *La théologie catholique au milieu du XXe siècle.* Cahiers de l'actualité religieuse. Doornik-Parijs, 1954.

Baert, G. „Van Lichamelijke opvoeding naar geïntegreerde bewegingsopvoeding”. *Tijdschrift voor lichamelijke opvoeding*, LXXIX (1981) 9-16.

Baeten, W. *Hier spelen en hier bidden wij. Het einde van de patronaten en het ontstaan van de Chiro in Vlaanderen, 1918-1950.* Doct.verh. Fac. Letteren. Leuven, 1991.

Baeten, W. *Patronaten worden chiro. Jeugdbeweging in Vlaanderen 1918-1950.* Leuven, 1993.

Bal, R. „Een die het allemaal nog goed weet... Jos Van Den Heuvel” in: Peyffers, ed., *Koninklijke Katholieke Sportfederatie*, onpag.

Bal, R. „Jos Van Agtmael in de penningen en bewaarde schatten” in: Peyffers, ed., *Koninklijke Katholieke Sportfederatie*, onpag.

- Baumgartner, K. „Sport und Pastoral” in: Jakobi en Rösch, ed., *Sport und Religion*, 77-102.
- Beel, J. *Kinshasa: een kerk die durft*. Beveren, 1981.
- Bellekens, M. *Sporta: analyse van een organisatie die zich bezighoudt met de sportpastoraal in Vlaanderen*. Lic. verh. Fac. Godgeleerdheid. Leuven, 1985.
- Benoit, E. „De Optie Sport”. *De Lichamelijke Opvoeding*, LXXIV (2 apr. 1986) 5, 223-227.
- Boin, V. *Het guldenboek van de K.V.B.V. 1895-1945*. Brussel, [1945].
- Bolikango, J. *Discours prononcé aux funérailles du Père de la Kethulle*. Brussel, 1956.
- Bollansée, A. *Het theoretisch en praktisch onderricht in de lichamelijke opvoeding in België*. Lier, 1921.
- Bottu, M. „Contribution à l'organisation de l'éducation physique”. *La Nouvelle Revue Pédagogique*, II (okt. 1946) 1, 4-8.
- Bottu, M. *De Scandinavisch-dynamische gymnastiekmethode*. 2 dln. Leuven, 1966 en 1970.
- Box, E. en Tolleneer, J. „'Hinter unserer Olympiade steckt ein anderer Gedanke': die III. Arbeiter-Olympiade 1937 in Antwerpen”. *Sozial- und Zeitgeschichte des Sports*, II (1988) 28-41.
- Callewaert, J.L. „De Sport” in: Callewaert, J.L. e.a. *Moderne Kwalen. XI Geestelijke Voordrachten*. Antwerpen, 1929, 95-106.
- Carpentier, C. „Lichamelijke Opvoeding en de Nieuwe Methode”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXII (nov.-dec. 1942) 822-826.
- Carré, E. „Kentering in de Gymnastiek”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXIII (juli-aug. 1943) 505-509.
- Carré, E. „Het Probleem der Lichamelijke Opvoeding”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXIII (sept.-okt. 1943) 647-648.
- Carré, E. „Honderd Jaar Lichamelijke Opvoeding”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXIV (jan.-febr. 1944) 2-5.
- Carré, E. „De Lichamelijke Opvoeding in het Technisch Onderwijs voor Meisjes”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXIV (maart-april 1944) 116-117.
- Carré, E. „Gymnastiekstelsel in verband met de Lichamelijke Opvoeding bij het Meisjesonderwijs”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXIV (juli-aug. 1944) 239-241.
- Catalogue de la Bibliothèque Centrale du Ministère de l'Intérieur et de l'Instruction publique*. II: Enseignement. Brussel, 1905.
- Cauwels, A. „Uit de voorbereidende papers. Katholieke kerkelijke documenten over het probleem” in: *Kerk en sport*, 41-48.
- Cauwels, A. „Sportpastoraal” in: *Kerk en sport*, 23-31.
- Cauwels, A. „Kerk en sport” in: E. Beyer, R. Timmer en H. Van Pelt. *Grote Sportencyclopedie*. Tielt-Utrecht, 1972, 38-52.
- Cauwels, A. *Een man van gisteren voor morgen. Antoon van Clé, stichter van Sporta*. Leuven, 1982.
- Cauwels, A. *Toespraken van de pausen over sport en toerisme 1945-1985*. Antwerpen, 1985.
- Cauwels, A., Claeys, U. en Van Pelt, H., ed. *Sport in Vlaanderen*. Leuven, 1979.
- „De Centrale Leiding” in: *Historiek van Sporta*. s.l., s.a., 143-144.
- Ceuppens, J. „Sport ! Sport !”. *Missiën van Scheut*, (1950) 167-168.
- Christens, R en De Decker, A. *Vormingswerk in vrouwenhanden*. II: *De geschiedenis van de Kristelijke Arbeiders Vrouwenbeweging voor de Tweede Wereldoorlog (1920-1940)*. Vrouw en opvoeding VI. Leuven, 1988.
- Christian, M. *L'esprit chrétien dans le sport*. Parijs, 1933.
- Claes, D. *Historiek en organisatie van de Sportakampen*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1984.
- Claes, D. e.a., ed. *Sportjournalistiek*. Sportacahiers 2. Berchem, 1972.
- Clippeleyr, G., Van Assche, E. en Van der Linden A.-M. *Bewegingsintegratie*. Reeks

Beweging in het basisonderwijs. Malle, 1987.

Cools, J. *Geschiedenis van het College te Herentals*. Herentals, 1984.

Coppieters de ter Zaele, E. *De viering van Tata Raphaël: pater de la Kethulle de Ryhove 1890-1956*. Brussel, 1966.

Coppieters de ter Zaele, E. „Le révérend père Raphaël de la Kethulle de Ryhove 1890-1956” in: E. Coppieters de ter Zaele, C. Van Renynghe de Voxxrie en P. Struye, ed. *Histoire professionnelle et sociale de la famille Coppieters 1550-1965*. II: *Activités au cours des deux derniers siècles*. Brugge, 1968, 235-305.

Coppieters, E. „Tata” Raphaël de la Kethulle, depuis 1917 à Kinshasa y introduit „au pantheon” en 1956. Kinshasa, 1988.

Couttenier, K.J., ed. *Thuis op de Oude Markt. 150 jaar Jozefieten te Leuven. H.-Drievuldigheidscollege*. Leuven, 1992.

Cupérus, N.J. *Recueil d'articles, conférences, exposés, etc. sur la gymnastique suédoise*. Antwerpen, 1907.

Cursus in de lichamelijke opvoeding. Leerplan. Brussel: Ministerie van Openbaar Onderwijs, 1948.

Daubresse, J. „Le football au Congo Belge” in: V. Boin, ed. *Le livre d'or jubilaire de l'U.R.B.S.F.A. 1895-1945*. Brussel, 1949, 491-495.

De Clercq, K. *Leven en werken van Maurits Verdonck (1879-1968). Bijdrage tot het Archief voor het Turnwezen (ARTUR)*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1987.

de Coubertin, P. *L'éducation en Angleterre*. Parijs, 1889.

Decroock, N. en Faveere, J. „De schoolsport in Vlaanderen”. *Sport*, XXXV (1993) 6, 8-10.

De Genst, H. *Histoire de l'éducation physique*. II: *Temps modernes et grands courants contemporains*. Brussel, 1949.

Delaive, O. *La Méthode de gymnastique de J. Happel (Méthode belge)*. Parijs, 1907.

Deleecq, H. *Hoe besteden de arbeiders en bedienden in feite hun vrije tijd*. 38ste Vlaamse Sociale Week:

De arbeidersstand en de vrije-tijdsbesteding. Kortrijk, (1959).

De Maeyer, J. en Hellemans, S. „Katholiek reveil, katholieke verzuiling en dagelijks leven” in: J. Billiet, ed. *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming*. KADOC-Studies VI. Leuven, 1988, 171-200.

De Meyer, A. „Lichaamscultuur als zielzorgsprobleem”. *Sacerdos*, IV (1936-'37) 470-477, V (1937-'38) 1-9, 352-357.

De Meyer, G. *Nicolaas Jan Cupérus (1842-1928) en de ontwikkeling van de turnbeweging*. Rapporten van de onderzoekseenheid Sociaalculturele Kinantropologie VI. Leuven, 1986.

Dendooven, A. *Ontstaan, structuur en werking van de Vlaamse KAJ. Een sociografisch overzicht*. Antwerpen, 1967.

Depaepe, M. „Normatief-pedagogisch denken in Vlaanderen. Continuïteit en discontinuïteit in de katholieke pedagogiek sedert 1918”. *Pedagogische verhandelingen*, X (1987) 270-291.

Depaepe, M. „Moralization through cyclism. Socio-pedagogical aspects in the work of Karel van Wynendale, founder of Flemish Sportswriting”. *14e Congrès International. International Standing Conference for the History of Education*. Barcelona, 1992.

De Paep, R. en Withouck, R. *150 jaar Sint-Amandscollege Kortrijk, 1833-1983*. Kortrijk, 1982.

De Rijdt, A. *De invoering van het gymnastiekonderwijs in de Belgische lagere school (ca. 1860-1879)*. Lic. verh. Dep. Pedagogische Wetenschappen. Leuven, 1974.

Derks, M. „'Harten warm, hoofden koel'. Katholieken en lichaamscultuur: dans en sport, 1910-1940”. *Jaarboek van het Katholiek Documentatiecentrum*, 1982, 100-132.

Dermine, J. *La place de l'éducation physique dans l'éducation chrétienne*. Études religieuses CCCXLII. Luik-Parijs, 1934.

de Schaetzen, A. *Sango Raphaël*. Scheut-reeks 7. Brussel, 1958

De Schepper, A. en Vansillette, G. *Wet tot regeling van het lager onderwijs. Wetgeving-commentaar-besluiten en omzendbrieven*. Lier, ²1952.

De Schrijver, F. *De katholieke jongensturnkringen in Zuidoost-Vlaanderen van 1892-1986. Bijdrage tot het Archief voor het Turnwezen*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1987.

De Smedt, E.J. „De sport als promotie van cultuur” in: *Kerk en sport*, 36-40.

De Smedt, E.J. „Morele waarden en sport”. *Ministrando*, XIII (1977) 231-240. Ook verschenen in *Sporta*, XXXI (1977) 132-136.

Devenyns, E. *Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring*. Seminariewerk Instituut Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1984-1985.

De Vriese, P. en Rumes, P. *Programma der lagere gemeentescholen en der bewaarscholen*. Lier, s.a.

De Vroede, M. *Aspecten van het volksonderwijs in België in de negentiende eeuw*. Dossiers Geschiedenis 5 / 6. Leuven, 1978.

De Vroede, M. „The introduction of Swedish gymnastics in Belgium: some factors in the innovation process” in: *History of sport and physical education*. International HISPA congress 8. Uppsala, 1979, 119-128.

De Vroede, M. e.a. *Bijdragen tot de geschiedenis van het pedagogisch leven in België*. 4 dln. Gent-Leuven, 1973-1987.

De Weerdt, L. *Het leven en werk van Joseph Isenbaert (1822-1905). Bijdrage tot de geschiedenis van de lichamelijke opvoeding in België*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1981.

D'hoker, M. „Onderwijs” in: M. Cloet, ed. *Het bisdom Gent (1559-1991). Vier eeuwen geschiedenis*. Gent, 1991, 445-472.

D'hoker, M. *Twee eeuwen onderwijs in België*. Open Monumentendag Vlaanderen 1992: Terug naar school. Onderwijs en gebouwen vroeger en nu. Brussel, 1992.

Diakabana, N. *Enquête sur les sports, jeux et danses traditionnelles dans la ville de*

Kinshasa. Master-verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1985.

Diakabana, N. „Génèse et développement du sport en République du Zaïre” in: H. Ueberhorst, ed. *Geschichte der Leibesübungen: Perspektiven des Weltsports*. Berlin, 1989, 404-419.

Docx, G. *Les jeux scolaires*. Namen, 1889.

Dubreuil, B. „La naissance du sport catholique” in: A. Ehrenberg, ed. *Aimez-vous les stades: les origines historiques des politiques sportives en France (1870-1930)*. Parijs, 1980, 221-251.

Dupont, L. „Les sports: leurs indications et contre-indications dans l'éducation physique de la jeunesse” in: *Congrès national de l'éducation physique*. Exposition universelle et internationale de Gand 1913. Gent, 1913, 309-329.

Durnez, G. *Spoedbericht: een reportage in de krantenwereld*. Leuven, 1963.

Durnez, G. *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant 1914-1948*. Tielt, 1985.

Durnez, G. *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant van 1948 tot de VUM*. Tielt, 1993.

Ecole Normale de Gymnastique et d'Escrime de l'Armée. XXVe anniversaire 1886-1911. Brussel, 1911.

Het educatief bestel in België: van convergentie naar divergentie. Brussel, 1991.

Eichberg, H. „Von Tristram Shandy zu 'Marschall Vorwärts': zur sozialen Zeit der Körper in Sport, Krieg und Fort-Schritt”. *Sportwissenschaft*, XIX (1989) 272-296.

Embrechts, K. *Sport en functie van sport en sportinformatie in de Gentse pers (1884-1914)*. Lic. verh. Gent, 1985.

Enz, F. *Sport im Aufgabenfeld der Kirche. Ein Beitrag zur pastoralpädagogischen Integrierung des Sports*. Wissenschaftliche Schriftenreihe des Deutschen Sportbundes X. München, 1970.

Fodor, L. *Christiana cultura corporis cum speciali respectu ad modernum sport. Natura et moralitas*. Pontificium Athenaeum Antonianum. Facultas theologica. Theses ad Lauream XXXII. Claudiopoli (= Cluj, Transsylvanië), 1947.

Foerster, F.W. *School en karakter. Bijdragen tot de paedagogiek der geboorzaamheid en tot de hervorming der schooltucht*. Zwolle, 1911.

Gedenkboek college Melle, 1837-1987. Melle, 1987.

Geschichte der Leibesübungen. 3 / 1: *Leibesübungen und Sport in Deutschland von den Anfängen bis zum Ersten Weltkrieg*. Heruitg. door H. Ueberhorst. Berlijn, 1980.

Gheysen, R., Claerhout, M. en Nemegeer, C. *Katholiek Vlaamsch Sportverbond - West-Vlaanderen*. s.l., 1942.

Gras, F. en Gras, A. „Lichamelijke Opvoeding in de Beroepsscholen voor Meisjes. Noodzakelijkheid der Lichamelijke Opvoeding in de Beroepsschool”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXII (sept.-okt. 1942) 720-726.

Haemhouts, W. *De subcultuur van de turner. Bijdrage tot de studie van de sportsubcultuur*. Lic. verh. Leuven, 1981.

Haerens, R. *Christocentrische Sportethiek. Probleemstelling en synthesebeginsel*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opvoeding. Leuven, 1949.

Happel, J. *De zeszijdige en evenredige houding en beweging van den gezonden mensch der beide geslachten en op elken ouderdom in het turnen, het zwemmen, het schaatsen, het schermen, de wandeling, de spelen, het wielrijden, het roeien, het paardrijden*. Antwerpen, 1903.

Hellemans, S. *Strijd om de moderniteit: sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800*. KADOC-Studies X. Leuven, 1990.

Hermans, A. „Negentiende-eeuwse patronaten: 'beschermplaatsen' voor volkskinderen” in: M. De Vroede en A. Hermans, ed. *Vijftig jaar Chiroleven. Aspecten uit verleden en heden van een jeugdbeweging*. KADOC-Jaarboek 1984. Leuven, 1985, 13-26.

Hermans, A. en Indigne, P. *Maria Schouwenaars, een bijzondere vrouw in de geschiedenis van de meisjesopvoeding*. Vrouw en Opvoeding 5. Leuven, 1987.

Holt, R. *Sport and the British*. Oxford, 1989.

Honderd jaar Normalschool Kindsheid Jesu te Hasselt. Een poging om een eeuw van rustig, doch intens werk van zusters, personeel en duizenden jonge mensen te vereeuwigen. s.l., s.a.

Honderd jaar universitaire sport te Leuven. Historisch overzicht en catalogus van de tentoonstelling 20 maart - 6 april 1981. Leuven, 1981.

Huizinga, J. *Homo Ludens, proeve eener bepaling van het spelelement der cultuur*. Haarlem, 1938.

Inhoudelijke analyse van de lesbewegingsopvoeding in de lagere school. Project Bewegingsopvoeding in de basisschool o.l.v. E. Van Assche en D. Behets. Intern rapport. Leuven, 1982.

Institut supérieur d'éducation physique. Université de Liège. 50ème anniversaire, mars 1982. Luik, 1982.

Jacobs, J., Verhoeven, L. en Van Doorne, B. *Ons land op voetbalschoenen. Redacteuren van Het Nieuwsblad-Sportwereld kijken naar 100 jaar voetbal*. Tiel-Amsterdam, 1978.

Jacquemyns, P. *Wilt u sportjournalist worden?* Antwerpen, 1946.

Jacquemyns, P. *Ik heb mensen gekend*. Hasselt, 1966.

Jakobi, P. „Die Bedeutung des Sports für die Pastoral”. *Lebendiges Zeugnis*, XXXVIII (1983) 16-24.

Jakobi, P. en Rösch, H.-E., ed. *Sport - Dienst am Menschen*. Christliche Perspektiven im Sport I; Topos-Taschenbücher LIX. Mainz, 1977.

Jakobi, P. en Rösch, H.-E., ed. *Sport ohne Ethos? Überlegungen zur Vermenschlichung im Sport*. Christliche Perspektiven im Sport IV; Topos-Taschenbücher LXXXIX. Mainz, 1979.

Jakobi, P. en Rösch, H.-E., ed. *Sport zwischen Freiheit und Zwang*. Christliche Perspektiven im Sport V; Topos-Taschenbücher CV. Mainz, 1981.

Jakobi, P. en Rösch H.-E., ed. *Sport und Religion*. Christliche Perspektiven im Sport VIII; Topos-Taschenbücher CLXIV. Mainz, 1986.

Janssen, A. *Lichaamscultuur*. Antwerpen, 1944.

Janssen, A. *De mens en zijn lichaam. Moraaltheologische verhandelingen.* Leuven, 1960.

Jeugdkongres te Antwerpen op 26 augustus 1928: verslagboek. Antwerpen-Averbode: JVKa, 1929.

Jongmans, J. *La restauration de la congrégation Bénédictine brésilienne. Le rôle de Dom Gérard van Caloen (1885-1907).* Lic. verh. UCL. Leuven, 1971.

Jozefa, Zr. M. „Over lichamelijke Opvoeding”. *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift*, IV (1922-1923) 271-276 en 323-333.

„De Kardinaalsbeker”. *Hermes*, XXII (1956-1957) 7.

Katholiek lager normaalonderwijs (L.N.O.). Driejarige opleiding. Nationaal Verbond van het Katholiek Pedagogisch Hoger Onderwijs. Brussel, 1986.

Kauwenberghs, P. *Christelijke antropologie van de sport.* Lic.verh. Fac. Godgeleerdheid. Leuven, 1976.

Kealy, S.P. „Towards a Theology of Sport”. *Doctrine and Life*, XXXVIII (1988) 339-350.

„Kentering in de Gymnastiek: een antwoord van den Heer M. Bottu en het wederantwoord van Dr. E. Carré”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XXIV (mei-juni 1944) 3, 136-137.

Kerk en sport. Sportacahiers 1. Leuven, 1970.

Kerrigan, M.P. „Sports and the Christian Life: Reflections on Pope John Paul II's Theology of Sports” in: S.J. Hoffman, ed. *Sport and Religion.* Champaign IL, 1992, 253-259.

Kolonga, M. *Kinshasa, ce village d'hier.* Kinshasa, 1979.

Korff, W. „Grundsätze zu einer Ethik der Ethosformen heutigen Sports” in: *Handbuch der christlichen Ethik.* III: *Wege ethischer Praxis.* Freiburg, 1982, 522-530. Herdruk: „Neue Ethosformen des Sports” in: id., *Wie kann der Mensch glücken? Perspektiven der Ethik.* Serie Piper CCCXCIV. München, 1985, 284-295.

Kramer, J.P. en Lommen, N. *Geschiedenis van de Lichamelijke Opvoeding in Nederland.* Meppel, 1987.

Kuchler, W. *Sportethos. Eine moraltheologische Untersuchung des im Lebensbereich Sport lebendigen Ethos als Beitrag zu einer Phänomenologie der Ethosformen.* Wissenschaftliche Schriftenreihe des Deutschen Sportbundes VII. München, 1969.

Kugel, J. *Beknopte geschiedenis der lichaams oefeningen.* Haarlem, 1978.

Laenen, M. „Kleine levenschets van een groot priester”. *Hulde nummer Sportakerel*, s.l., 5-11.

Lafosse, B. *Herinneringen en sportanecdotes.* Kortrijk, 1979.

Lamberts, E. „Van Kerk naar zuil: de ontwikkeling van het katholiek organisatieleven in België in de 19e eeuw” in: J. Billiet, ed. *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming.* KADOC-Studies VI. Leuven, 1988, 83-133.

Lamberts, E. „De ontwikkeling van de sociaal-katholieke ideologie in België” in: E. Lamberts, ed. *Een kantelend tijdperk. De wending van de Kerk naar het volk in Noord-West-Europa (1890-1910).* KADOC-Studies XIII. Leuven, 1992, 49-63.

Lantmeeters, E. *De bijscholing van leerkrachten voor het gymnastiekonderwijs in de Belgische lagere scholen (ca. 1873-1884).* Leuven, 1975.

Laporte, W. „Ontwikkelingen in de lichamelijke opvoeding in België” in: K. Rijsdorp, ed. *Handboek lichamelijke opvoeding en sportbegeleiding.* Deventer, 1983, I, 3 [losbladig].

Laporte, W. *75 jaar lichamelijke opvoeding aan de R.U.G.* Uit het verleden van de R.U.G. 17. Gent, 1984.

Laporte, W. „Historische achtergronden”. *De Lichamelijke opvoeding*, LXXIV (2 april 1986) 188-192.

Lauwers, A. *De Boerinnenjeugdorganisatie, een kind van haar tijd. Ontstaan en groei (1911-1930).* Lic.verh. Dept. Geschiedenis. Leuven, 1985.

Le Boulch, J. *L'éducation par le mouvement. La psycho-cinétique à l'âge scolaire.* Parijs, 1966.

Lecoq, J. *Football. Les conquêtes, les problèmes, sa technique.* Charleroi, 1942.

Leerplan en Leidraad voor de eerste drie graden der lagere scholen en der oefenklassen toegevoegd aan de normaalscholen en voor de voorbereidende afdelingen der middelbare scholen. Ministerieel besluit van 13 mei 1936. Brussel, 1936.

Leerplan voor de lagere scholen. Lier: Centrale Raad voor het Katholiek Lager Onderwijs, 1954.

Leerprogramma en paedagogische richtlijnen voor de katholieke lagere scholen. Meisjesscholen. Vierde graad. Luik-Lier, s.a.

Lefebvre, C. „La gymnastique rationnelle: note concernant la culture physique dans les établissements d'enseignement supérieur”. *Bulletin de l'Association des Anciens Mellistes. Organe officiel et mensuel*, X (1906) 91, 1-6.

Lewillie, L. „L'Ecole Supérieure d'Education Physique de Bruxelles, 1904-1909. The history, the evolution and diffusion of sports and games in different cultures” in R. Renon, P.P. De Nayer en M. Ostyn, ed. *Proceeding of the 4th International HISPA Seminar Leuven, Belgium, April 1-5, 1975.* Leuven, 1976, 369-374.

Libert, P. *De lichamelijke vaardigheid van jeugdleiders.* Leuven, 1959.

Lichamelijke opvoeding. Technisch onderwijs voor Jongens (Alle afdelingen). Nationaal Verbond van het Katholiek Technisch Onderwijs. s.l., 1968.

Lippert, P. „Fairness - Beobachtungen zur Entstehung einer Wertvorstellung” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport ohne Ethos?*, 33-47.

Lippert, P. „Fairneß. Beobachtungen zur Entstehungsgeschichte einer Wertvorstellung als Beispiel für die Genese ethischer Normbildung”. *Studia Moralia*, XVII (1979) 231-266.

Lockington, W.J. *Bodily Health and Spiritual Vigour. A Book for Preachers and Teachers.* Londen, 1913.

Lommen, N. *Wegbereiders van de Lichamelijke Opvoeding.* 2 dln. Meppel, 1987-1989.

Luyten, W. „Katholicisme en lichaamskultuur”. *Streven*, IX (1941-'42) 419-428.

MacAloon, J.J. *This great symbol: Pierre de Coubertin and the origins of the modern Olympic Games.* Chicago, 1981.

MacDonald Fraser, G., ed. *The world of the public school.* Londen, 1977.

Mangan, J.A. *Athleticism in the Victorian and Edwardian public school: the emergence and consolidation of an educational ideology.* London, 1981.

Mangan, J.A. *The games ethic and imperialism: aspects of the diffusion of an ideal.* Hamondsworth, 1985.

Marin, M. *L'athlète chrétien (comment le former). Force - pureté - dignité - sérénité.* Brussel, 1944.

Marivoet, M. „Jeugd en sport, een sociologische benadering” in: Cauwels, Claeys en Van Pelt, ed. *Sport in Vlaanderen*, 201-225.

Mathy, T. *Encyclopedie van de Belgische sportlui en sporten.* Brussel, 1983.

Mattheessens, P. „Introductie tot de lichamelijke opvoeding”. *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*, XIX (jan.-febr. 1939) 244-249.

McIntosh, P.C. „Games and gymnastics for two nations in one” in: J.G. Dixon e.a., ed. *Landmarks in the history of physical education.* Londen, 1957, 177-208.

McIntosh, P.C. *Physical education in England since 1800.* Londen, 1972.

Meeusen, C. *Ontstaan en evolutie van de Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw 1896-1990. Bijdrage tot het Archief van het Turnwezen.* Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1990. (samenvatting in *Hermes*, XXII (1991) 141-153)

Mennes, L. *Sport in het christelijk verlossingsperspectief.* Lic.verh. Fac. Godgeleerdheid. Leuven, 1969.

Merckx, C. *Ontstaan en evolutie van de Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie (1892-1914). Bijdrage tot de Belgische turngeschiedenis voor W.O.I.* Lic. verh. Dept. Geschiedenis. Leuven, 1984.

Miechiels, A.-G. *Goudmijn voor onderwijzers.* Lier, 1910.

- Mieth, D. „Ethik des Glaubens - Ethik des Sports” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport und Religion*, 141-159.
- Mieth, D. „Ethiek van de sport”. *Concilium*, XXV (1989) 5, 66-76.
- Mieth, D. „Leib und Leistung. Theologisch-ethische Bemerkungen zum Phänomen des Sports in der Leistungsgesellschaft”. *Lebendiges Zeugnis*, XXXVIII (1983) 25-42.
- Modelprogramma der lagere gemeentescholen*. Brussel: Ministerie van Wetenschappen en Kunsten. 1923.
- Mostinckx, W. *De Olympische Spelen van Antwerpen en hun receptie in de pers*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1983.
- Muka, T. *Evolution du sport au Congo*. Kinshasa, 1970.
- Neiryck, R. *De scholen der Jozefieten, Xaverianen en Benediktijnen en de ontwikkeling van de voetbalsport in België, 1863-1895*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1985.
- Nollet, A.J. „Opvoedende Gymnastiek”. *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift*, VII (1925-1926) 478-481.
- Nuyens, P.J.A. *Met Woord en Daad in Liefde*. Morsel, 1969.
- O’Flanders, R. „E.P. Raphaël de la Kethulle: de sportpionier in Kongo”. *Burgerwelzijn*, 4 maart 1949, 14.
- Pée, W. „Karel van Wynendaele en de taal van het wielrennen”. *Nu nog*, XVIII (1970) 121-129.
- Peeters, C. *Raphaël de la Kethulle de Ryhove (1890-1956): sportpionier van Belgisch-Kongo*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1987.
- Peyffers, L., ed. *Koninklijke Katholieke Sportfederatie in België*. Borgerhout, 1982.
- Picavet, R. *Handboek van praktische schoolkunde*. Lier, 1904.
- Pickery, N. „Rapport sur l’éducation physique dans les collèges des Pères Jésuites en Belgique” in: *Congrès national de l’éducation physique*. Exposition universelle et internationale de Gand 1913. Gent, 1913, 114-124.
- Pinto, G. *Lo sport negli insegnamenti pontifici da S. Pio X a Paolo VI*. Rome, 1964.
- Piot, M. *Als deze muren konden spreken. 100 jaar Sint-Pieterscollege Leuven*. Leuven, 1989.
- Pittoors, E. *Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België*. Seminariewerk Instituut Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1990-1991.
- Poupart, R., ed. *François Bovesse et l’éducation*. Mons, 1992.
- Prinsen, M. „Het prille begin” in: Peyffers, ed., *Koninklijke Katholieke Sportfederatie*, ongepag.
- Programme-type des Ecoles normales primaires catholiques*. Paliseuil, 1927.
- Punie, V. *De structuur en werking van het Nationaal Sportverbond van het Vrij Katholiek Onderwijs (N.S.V.O.) vanaf 1968 tot heden*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1986.
- R.M.S. *Mechelen, 1852-1952*. s.l., 1954.
- Renson, R. „De opkomst van de moderne sportbeweging in Groot-Brittannië”. *Sport*, XVIII (1975) 97-105.
- Renson, R. „Folk football: sport and-or-as-rual? in: *Sport and Religion*. Proceedings of the IX international HISPA congress 1981. Lissabon, 1982, 275-284.
- Renson, R. „Een kwestie van lichaam en geest: de universitaire instituten voor L.O. in Vlaanderen. *Sport*, XXXI (1989) 6-16.
- Renson, R. „Homo movens: een zoektocht naar wetenschapsmodellen voor de studie van de bewegende mens”. *Hermes*, XXI (1990) 621-637.
- Renson, R. *Geschiedenis van de sport in de Oudheid*. Leuven, 1992.
- Renson, R. „De school en de ontwikkeling van de sport- en spelbeweging in België” in: M. D’hoker en J. Tolleneer, ed. *Het vergeten lichaam: geschiedenis van de lichamelijke opvoeding in België en Nederland*. Leuven, 1994 (ter perse).
- Renson, R. en Peeters, C. „Sport en mission: Raphaël de la Kethulle de Ryhove (1890-1956)” in: G. Andrieu, ed. *Sports, arts et religions*. Congrès international Larnaca 1988. Parijs, 1989.

Ribeiro Cantarino, M. „A educação física no Brasil” in: H. Ueberhorst, ed. *Geschichte der Leibesübungen. Perspektiven des Weltsports*. Berlin, 1989, 889-913.

Rijdsdorp, K. *Sport en maatschappij*. Utrecht, 1973.

Roberts, J.M., Arth, M.J. en Bush, R.R. „Games in culture”. *American Antropologist*, LXI (1959) 597-605.

Romein-Verschoor, A. *Ja vader, nee vader. Over de afbraak van het patriarchaal gezag en over wat er voor in de plaats kwam*. Amsterdam, 1974.

Rösch, H.-E. „Fairness heute” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport ohne Ethos?*, 48-63.

Rösch, H.-E. „Sportwissenschaft und Theologie. Interdisziplinäre 'sport-theologische' Überlegungen” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport und Religion*, 232-253.

Ryan, T. „Naar een spiritualiteit voor de sport”. *Concilium*, XXV (1989) 5, 90-96.

Salsmans, J. „Lichaamskultuur?”. *Streven*, III (1935-36) 225-233.

Saramago, J. *Memoriaal van een klooster*. Amsterdam, 1990.

Scalais, F. „De Koninklijke Kongolese Sportvereniging”. *Missiën van Scheut*, (1948), 213-214.

Schmook, I. *De Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring in de periode 1921 tot 1987. Bijdrage tot het Archief voor het Turnwezen (ARTUR)*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1987.

Schwank, W. *Kirche und Sport in Deutschland von 1848 bis 1920*. Mainzer Studien zur Sportwissenschaft IV. Hochheim, 1979.

Schwank, W. „Die Entwicklung des Sportverständnisses in päpstlichen Verlautbarungen” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport und Religion*, 254-299. Ook verschenen in: A. Portmann-Tinguely e.a., ed. *Kirche, Staat und katholische Wissenschaft in der Neuzeit. Festschrift für Heribert Raab zum 65. Geburtstag am 16. März 1988*. Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte. Neue Folge XII. Paderborn, 1988, 541-564.

Six, J. „Volksvermaak te Leopoldstad” in: *Volksvermaak in de missie*. Nederlandsche

verslagen der XVIe missiologische week van Leuven 1938. Brussel, 1938, 183-196.

Sleurs, R. *Profiel van de sportjournalist in Vlaanderen*. Lic. verh. Pers en Comm. Gent, 1982.

Sluys, A. en De Genst, H. „Ce que devrait être l'organisation des jeux et sports à tous les degrés de l'enseignement” in: *Congrès national de l'éducation physique. Exposition universelle et internationale de Gand 1913*. Gent, 1913, 267-298.

Smets, H. *Oprichting en evolutie van de regentaten lichamelijke opvoeding in Vlaanderen: 1952-1987*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1988.

Smolderen, C. „Ik blijf dankbaar” in: Peyffers, ed. *Koninklijke Katholieke Sportfederatie*, ongepag.

Smulders, H. en Renson, R. „A social analysis of the introduction of Jahn's gymnastics in Belgium: its propagators and opponents”. *Stadion*, IV (1978) 309-323.

Sneyers, E. „Gymnastiek, een kwijnend vak”. *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift*, VIII (1926-1927) 158-160.

„De sociale dienst” in: *Historiek van Sporta*. s.l., s.a., 145.

Söll, G. „Der Sport und das christliche Menschenbild” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport und Religion*, 34-47.

Söll, G. „Woher bezieht der Sport sein Ethos? Überlegungen zum geistigen Hintergrund sportlichen Verhaltens” in: Jakobi en Rösch, ed. *Sport ohne Ethos?*, 16-32.

Söll, G. „Sport in der katholischen Theologie des 20. Jahrhunderts” in: H. Baitsch e.a., ed. *Sport im Blickpunkt der Wissenschaften. Perspektive, Aspekte, Ergebnisse*. Berlin-Heidelberg-New York, 1972, 43-63.

Söll, G. „Theologie des Sports?”. *Münchener Theologische Zeitschrift*, XXIII (1972) 97- 130.

Söll, G. „Sport und Theologie” in: J. Viebig en M. Hörmann, ed. *Wie human ist der Sport?* Tützingen Texte XII. München, 1975, 91-114.

Söll, M., ed. *Kirche zum Sport. Stimme der Päpste zu den modernen*

Leibesübungen. Altenberger Dokumente IXa. Düsseldorf, 1964.

Sollie, L. *De evolutie van en in het middelbaar onderwijs in België. Een historisch onderzoek in België. Een historisch onderzoek vanuit lessenroosters en leerplannen in het algemeen en Geschiedenis en Nederlands in het bijzonder, 1850-1970*. Lic. verh. Dept. Geschiedenis. Leuven, 1986.

Speekenbrink, B. *Theologie en lichamelijke opvoeding*. Breda, 1963.

Sport en ethiek. Sportacahiers 11. Leuven, 1982.

Sport en media. Sportacahiers 17. Leuven, 1988.

„Sport. Vorming of misvorming? Ontwikkeling van de menselijke persoon of weerspiegeling van maatschappelijke tegenstellingen?”. *Concilium*, XXV, nr. 5 (1989).

Stegemans, H., Timmers, E. en Beenen, J. *Naar een werkplan bewegingsonderwijs*. Didactiek van het bewegingsonderwijs en de sport. Meppel, 1984.

Suenens, L. „De sport, een factor van vermenschlijking”. *Archief van de Kerken*, XXVIII (1973) 14-23. Ook verschenen in *Sporta*, XXVI (1972) 294-300.

Terret, T. „A la recherche de l'identité belge: le capitaine Docx et la promotion de l'écletisme”. *Sport et Histoire*, n.s., I (1992) 1, 81-101.

Teurlings, F. *Jacob Happel. Zijn leven, werken, stelsel en methode*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1949.

Theys, P. „Sporttaal”. *Nu nog*, XVIII (1970) 97-104.

Thils, G. *Théologie des réalités terrestres*. I: *Préludes*. [Brugge], [1946].

Thys, J.P. *De geschiedenis van de schoolsport: evolutie van haar nationale organisatie het N.S.V.O. en haar internationale organisatie, de F.I.S.E.C.* Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1968.

Tolleneer, J. „Historische schets van de katholieke turnbeweging in België”. *Hermes*, XVII (1984) 339-351.

Tolleneer, J. „Bewegingsopvoeding en muzische opvoeding”. *Pedagogische Periodiek*, XXVII (nov. 1984) 341-344.

Tolleneer, J. „De geest en de leest”. *Nieuwsbrief van de Vlaamse Volksport Centrale*, V (1985) 1, 12-16.

Tolleneer, J. „De receptie van de moderne sport bij de Belgische katholieke turners: 1895-1914”. *Hermes*, XX (1989) 451-462.

Tolleneer, J. „Turnen en religie (1892-1914): De Nationalen Bond der Katholieke Turn- en Wapenmaatschappijen van België”. *Hermes*, XX (1989).

Tolleneer, J. „De Fédération Internationale Catholique d'Education Physique (F.I.C.E.P.) en de turnbeweging in Oost- en West-Europa (1911- 1989)”. *Hermes*, XXI (1990) 651-667.

Tolleneer, J. „Oscar Delaive (1878-1964): apologie van het Duitse turnen en verwerping van de Zweedse gymnastiek in België”. *Hermes*, XXI (1990) 91-105.

Tolleneer, J. „Gymnastics and Religion in Belgium, 1892-1914”. *International Journal of the History of Sport*, VII (1990) 335-347.

Tolleneer, J. „Formation pour la vie et formation pour l'armée: la Fédération Nationale des Sociétés Catholiques de Gymnastique et d'Armes de Belgique (1892-1914)”. *Stadion: international journal of the history of sport*, XVII (1992) 101-120.

Tolleneer, J. „Gymnastics in Belgium in the interwar period: the Catholic way”. *Canadian journal of history of sport*, XXIII (1992) 2, 1-16.

Tolleneer, J. „Lichaamsoefeningen en turnprogramma's in de Katholieke Turnbond van België 1892-1992”. *Hermes*, XXIII (1992) 1, 19-57.

Tolleneer, J. „Belgian catholic gymnasts and the dual meaning of 'fatherland' 1892-1914” in: J. A. Mangan, ed. *Tribal identities: Europe, nationalism and sport*. Glasgow, ter perse.

Tozer, M. „From 'Muscular Christianity' to 'esprit de corps'. Games in the Victorian public schools in England”. *Stadion*, VII (1981) 117-130.

„Uit onze voorposten: op interview bij eerwaarden broeder Germain”. *Concordia*, VI (15 nov. 1936) 7-11.

- Uten, W. *Voorgeschiedenis en ontstaan van het nationaal sportverbond van het vrij onderwijs (N.S.V.O.) 1908-1949: bijdrage tot het Archief voor de Moderne Sport (MOSAR)*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1986.
- Van Assche, E. „Bewegingsopvoeding; het vak l.o. in ruimer perspectief”. *De Lichamelijke Opvoeding*, LXXIV (2 apr. 1986) 5, 197-199.
- Van Assche, E. „Leerplanontwikkeling, theoretische achtergronden en doelstellingen”. *De Lichamelijke Opvoeding*, LXXIV (2 apr. 1986) 5, 199-203.
- Van Breda, H. „Lichamelijke opleiding en morele vorming”. *Olympia*, I (1942) 1, 19-21.
- van Clé, A. *Sporta, ontstaan, groei en werking*. Nijlen, s.a.
- Van Clé, A. *Sport en spel*. Antwerpen, s.a.
- Van daele, H. *150 jaar stedelijk onderwijs te Antwerpen (1819-1969)*. Antwerpen, 1969.
- Vanden Eynde, E. „Lichamelijke opvoeding” in: *Katholieke Encyclopaedie voor Opvoeding en Onderwijs*. II. 's Gravenhage-Antwerpen, 1952, 720-735.
- Van den Meerssche, A. *De paus en de sport. Pauselijke uitspraken over de sport en haar problemen, samengebracht door Sporta*. Antwerpen, 1957.
- Van der Biesen, W. „Dertig jaren Belgische dagbladpers. Evolutieschets 1948-1978” in: *Het web van de media-business*. Leuven, 1979.
- Vandevenne, G. *Karel van Wynendaele (1882-1961), de pionier van de Vlaamse sportjournalistiek en „Sportwereld” (1912-1939)*. Lic. verh. Dept. Gesch. Leuven, 1988.
- Vande Walle, A. „Scouting en sport”. *Masters Gazette*, (1921) 10, 185-188.
- Van Haver, F. *Het turnen en de Vlaamse Beweging 1830-1914: een analyse van de bondstijdschriften*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1985.
- Van Laere, S. *Evolutie van de Vlaamse sportjournalistiek aan de hand van een inventaris van de Belgische periodieke sportbladen en een kwantitatieve analyse van de kranten Het Volk, Vooruit en Het Laatste Nieuws*. Lic. verh. Pers en Comm. Gent, 1985.
- Van Looy, H. *Geschiedenis van de Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw 1923-1990. Bijdrage tot het archief voor het turnwezen*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1991.
- Van Molle, E. *De Hogere Instituten voor Lichamelijke Opleiding aan de Belgische universiteiten*. Lic. verh. Leuven, 1950.
- Van Nuffel, L. *Guldenboek van R. Antwerp F.C. 1880-1955*. Antwerpen, 1955.
- Van Oostende, F. *Evolutie van de sportjournalistiek in Vlaanderen*. Lic. verh. Gent, 1972.
- Van Overmeire, H. *Het pedagogisch leefklimaat in het Klein Seminarie te Sint-Niklaas tijdens het interbellum*. Lic. verh. Dept. Pedagogische Wetenschappen. Leuven, 1987.
- Van Pelt, H. „De sport in de media”. *Kommunikatief*, (febr. 1977) 12-13.
- Van Pelt, H. *Sportcommentaar en levensvisie in twee ideologisch tegengestelde Vlaamse volkskranten Het Volk en Volksgazet*. Lic. verh. Soc. Wet. Leuven, 1963.
- Van Pelt, H. *Stijlveranderingen in de sportjournalistiek*. s.l., 1977.
- Van Poppel, A. *Kritische sportjournalistiek: mogelijkheid of onmogelijkheid*. Lic. verh. Soc. Wet. Leuven, 1979.
- Vanreusel, B. en Renson, R. „Sport als subcultuur: een andere kijk op sport als vrijetijdsgedrag”. *Vrijetijd en samenleving*, II (1984) 243-272.
- Van Rompaey, L. „Mission et éducation physique dans le Congo Belge (1908-1960)” in: *Education, physical activities and sport in a historical perspective. XIV ISCHE Conference 1992. Conference working papers*. Barcelona, 1992, 307-312.
- Van Rossom, W. *Kerk en sport: literatuurstudie*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1979.
- Van Wynendaele, K. *Het Rijke Vlaamse Wielerleven*. Gent, 1943.

Vercruyssen, L. *Historische ontwikkeling en structurele analyse van de katholieke jongensturnkringen in het Waasland 1892-1980*. Lic. verh. Leuven, 1980.

Verdeyen, A. *De geschiedenis van de Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België (K.K.S.F.B.) 1907-1992. Bijdrage tot het Archief van de Moderne Sport (MOSAR)*. Lic. verh. Instituut voor Lichamelijke Opleiding. Leuven, 1993.

Verelst, V. „Waarom N.S.V.O.” *Hermes*, IX (1954) 47, 4.

Vijftig jaar zondag. Een verhaal over de Chiro van vroeger en nu. Antwerpen, 1984.

Vlamynck, J. „Raphaël de la Kethulle de Ryhove”. *Kerk en missie*, (1957) nr. 37, 205-208.

Vos, L. *Bloei en ondergang van het A.K.V.S. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1914-1935*. 2 dln. Leuven, 1982.

Walter, F. *Der Leib und sein Recht im Christentum. Eine Untersuchung des Verhältnisses moderner Körperkultur zur christlichen Ethik und Askese*. Donauwörth, 1910.

Weiler, R. „Zur Sinnfrage des Sports. Anthropologische Grundlagen für eine Theologie des Sports”. *Theologisch-praktische Quartalschrift*, CXXIX (1981) 361-367.

Welkenhuysen, P. *Invloed van de culturele autonomie op de turnsport in Vlaanderen:*

chronologische en diachronische vergelijking van de drie Vlaamse turnfederaties (1978-1985). Lic. verh. Leuven, 1986.

Wildiers, N. *Christendom en Lichaamskultuur*. Jeugdvragestukken II. Leuven, [1943].

Wildt, Kl.C. *Daten zur Sportgeschichte. II: Europa von 1750 bis 1894*. Schöndorf bei Stuttgart, 1972.

Willems, B. *De receptie van lichaams oefeningen, sport en bewegingspelen in de Chiro (1934-1986)*. Onuitg. lic. verh. Leuven, 1989.

Woestenborghs, B. *De KSA in Oost-Vlaanderen, 1928-1992*. Leuven-Gent, 1992.

Wood, J. „Football”. *Bulletin de l'Association des Anciens Mellistes. Organe officiel et mensuel*, XXVIII (1923) 155, 59-61.

Ziegler, J. en Henning, R. „Moraltheologie und christliche Gesellschaftslehre im 20. Jahrhundert” in: H. Vorgimmler en R. Van der Gucht, ed. *Bilanz der Theologie im 20. Jahrhundert*. III. Freiburg, 1970, 316-370.

Zuure, B. „Missie en ontspanning. Sport en spel bij de Barundi” in: *Expectatio gentium: om aan hun verwachtingen te beantwoorden*. Nederlandsche verslagen der XIIIe missiologische week van Leuven 1935. Brussel, 1935, 40-67.

BIOGRAFISCH REPERTORIUM

Adoula, Cyrille (1921-1978), Zaïrees vakbondsleider en politicus, ondervoorzitter Mouvement National Congolais (1958), senator Evenaarsprovincie (1960), minister Binnenlandse Zaken (1960), eerste minister (1961-1965) en minister Buitenlandse Zaken Kongo (1969-1970): 209

Alban, mede-oprichter Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten (1913): 219

Amoros y Ondeano, Francisco (1770-1848), Spaans kolonel, stichter militaire gymnastiekschool te Madrid, vluchtte na verdreven te zijn uit Spanje wegens collaboratie met de Franse bezettingstroepen naar Frankrijk, grondlegger Franse militaire gymnastiek: 44, 61, 104

Aubert, Xavier (*1919), hoogleraar geneseskunde Katholieke Universiteit Leuven: 248

Baden Powell, Robert Stephenson Smyth (1857-1941), Brits militair, stichter (1908) en organisator van de padvinderij (Boy Scouts) in Engeland: 153

Baecke, Gilbert, kajotter, Belgisch kampioen motorcross junioren (1960): 221

Ballings, Jaak (1881-1941), letterkundige, onderwijzer, bediende, bourgeois-schrijver, medewerker *Het Algemeen Nieuws*: 221

Bastin, Désiré (1900-1971), voetbalspeler (roepnaam „Dis’'), buitenspeler bij FC Antwerp, gouden medaille Olympische spelen Antwerpen (1920), 35 selecties nationale ploeg (1920-1932), zilveren medaille sportverdienste (1952): 101

Benedictus XV (1854-1922), Giacomo Della Chiesa, paus van 1914 tot 1922: 14

Bernadette, zuster Paridaens-instituut Leuven: 118

Beuckelaers, Jacques (*1936), sportjournalist bij krantengroep De Standaard: 234

Beving, Paul, mede-oprichter Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten (1913): 219

Bijl, Adhémar, organisator Internationale Veldloop voor Katholieke Jeugdbewegingen: 164

Bloquaux, Jozef (1889-1967), priester (1913), adjunct-proost sociale werken Antwerpen, stichter De Jonge Werkman, diocesaan proost patronaten (1929), gouwaalmoezenier VVKS, arrondissementeel proost KAJ-Antwerpen (tot 1936), pastoor Sint-Andries Antwerpen (1936-1961), één van de initiatiefnemers Vlaams Katholiek Sportverbond: 110, 119

Boin, Victor (1886-1974), Franstalig sportjournalist en veelzijdig sportman, oorlogspiloot (1914-1918), medaillewinnaar tijdens de Olympische spelen van 1908 en 1912, legde als eerste atleet in de geschiedenis de Olympische eed af bij de opening van de Olympische spelen te Antwerpen (1920), mede-oprichter van de Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten (1913), voorzitter van het Belgisch Olympisch Comité (1955-1965): 212, 219

Bolikango, Jean, Zaïrees politicus, voorzitter PUNA, minister van Defensie Kongo (1960): 207

Bollansée, Albert, doctor lichamelijke opvoeding RU Gent (1921), inspecteur lichamelijke opvoeding in het middelbaar en normaalonderwijs van het rijks- en aangenomen onderwijs, auteur van verschillende handboeken voor lichamelijke opvoeding: 62, 65-69, 83

Boon, H., organisator gymnastieklessen te Brussel (1844): 44

Bottu, Michel (1901-1973), militaire opleiding Kadettenschool, opende privé-gymnastiekzaal te Brussel, leraar lichamelijke opvoeding bij de broeders van de Christelijke Scholen, nadien belast met het gymnastiekonderwijs aan het Instituut voor Lichamelijke Opleiding te Leuven, ontwikkelde een eigen Scandinavisch-dynamische gymnastiekmethode geïnspireerd door de Deense gymnasiarch Niels Bukh, verzorgde het ochtendgymnastiekprogramma van de BRT, oogstte grote successen met zijn keurploeg

van Leuvense LO-studenten: 64, 66-67, 69, 84-88, 115, 160, 206, 250-251

Bouckaert, Joseph Prosper (1896-1976), hoogleraar geneeskunde Katholieke Universiteit Leuven: 116, 245-246

Braine, Raymond (1907-1978), profvoetballer, 54 nationale selecties, speler voor Beerschot, Sparta Praag (1931-1937), Beerschot en Vorst: 108-109

Braun, Thomas (1814-1906), Duits onderwijzer, leraar pedagogiek rijksnormaalschool Nijvel (1845), medewerker aan verschillende pedagogische tijdschriften, lid commissie ter bestudering gymnastiekonderwijs in het buitenland (1872), inspecteur normaalonderwijs (1875): 52-53

Brouwers, Peter Joan Huibrecht (1831-1897), onderwijzer en leraar te Brugge en Tienen, kantonnaal inspecteur lager onderwijs (1856), hoofdinspecteur te Ieper (1879-1893), lid commissie ter bestudering gymnastiekonderwijs in het buitenland (1872): 52-53

Bruggen, Staf (1893-1964), toneelspeler, -regisseur en -leider, acteur bij het Vlaams Volkstoneel, regisseur bij het Katholiek Vlaams Volkstoneel, stichter Nieuw Volkstoneel (1931), directeur Koninklijke Nederlandse Schouwburg Gent (1940-1944): 230-231

Bruynoghe, Richard (1881-1957), hoogleraar geneeskunde Katholieke Universiteit Leuven, waarnemend burgemeester Leuven (1940-1944): 246

Brys, Albert (1900-1973), (scheutist), missionaris in Belgisch Kongo (1927-1937, 1939-1946), actief in de vorming van jonge missionarissen in België (1937-1939), na 1946 volledig ten dienste van de Kongomissies, zeer bedrijvig op onderwijsvlak in Kongo: 211

Bukh, Niels (1880-1950), Deens onderwijzer, opleiding o.m. aan het Centraal Opleidingsinstituut voor de gymnastiek te Kopenhagen en de Pedagogische Academie te Vordingborg, ontwikkelde nieuwe gymnastische werkwijze, stichter opleidingsschool voor verenigingsleiders (1914) en Gymnastikhogskole te Ollerup (1923): 66

Buytendijk, Frederik Jacobus Johannes (1887-1974), doctor in de geneeskunde, hoogleraar fysiologie en histologie Universiteit Groningen (1925), hoogleraar

algemene theoretische psychologie Utrecht (1946): 30

Calewaert, Karel Justinus (1893-1963), professor moraaltheologie CIBE Leopoldsburg (1925), president groot seminarie Gent (1931), bisschop van Gent (1948-1963): 114

Callewaert, Julius Laurentius (1886-1964), dominicaan, radicaal vlaamsgezind, veelgevraagd predikant, nauw betrokken bij de Vlaamse studentenbeweging: 120, 154, 227-228, 230-231, 241

Carlier, Berten, redacteur bij *Sportwereld* (1913): 220

Carpegna, Italiaanse graaf, eerste voorzitter Union Internationale des Oeuvres Catholiques d'Education Physique (1911) met zetel in Italië, actief in de Federazione delle Associazioni Sportive Cattoliche Italiane: 140

Carré, E., leraar lichamelijke opvoeding Koninklijk Atheneum Antwerpen, vorming aan de volkshogeschool voor gymnastiek te Ollerup in Denemarken, medewerker aan het *Tijdschrift voor Technisch Onderwijs*: 84-85

Cauwels, Alfred (1919-1990), franciscaan, aalmoezenier scouts Leuven (1946-1949), stichter van „De Tochtgenoten” Sint-Truiden (1952), leraar Heilig Grafinstituut Turnhout (tot 1962), proost Sporta-Limburg (1958-1962), hoofd Sporta-secretariaat en studiedienst (1962-1988): 32, 40, 192, 195-196, 239

Claes, Casimir (1897-1983), priester (1923), leraar Sint-Jan Berchmanscollege Genk (1922), onderpastoor Sint-Niklaas & Neerpelt (1930), secretaris Katholieke Apostolaatswerken Limburg (1941), medestichter en voorzitter Openluchtwerken-Limburg (1944-1980), diocesaan (1947) en nationaal (1949) proost Boerenjeugdbond: 165, 167

Claes, Dries, arts, voorzitter Sporta (1953-1964), hoofdredacteur Sportatijdschrift, medestichter en beheerder Sporta-centrum: 163, 185, 188, 192, 198

Claes, Ernest (1885-1963), Vlaams schrijver: 226, 230

Claeys, Urbain (*1938), doctor sociale wetenschappen, lector (1982) en buitengewoon docent KU Leuven, commissaris-generaal voor Toerisme, bestuurslid International Committee on Sociology of Sport, voorzitter Sporta (1982-1988, 1991-): 190, 198-199

Cleiren, Constant, oprichter *Het Sportblad*, redacteur bij *Sportwereld* (1913): 220

Colignon, Fernand, mede-oprichter van de Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten (1913): 219

Collard, Leo (1902-1981), socialistisch politicus, burgemeester Mons (1953), voorzitter BSP (1959-1971), volksvertegenwoordiger arrondissement Mons (1932), minister van Openbaar Onderwijs (1946, 1954-1958), minister van Staat (1963): 83

Collet, Paul (1901-1979), pseudoniem Maxim Kröjer, Vlaams schrijver van symbolische toneelstukken en kritische bijdragen, expressionist, schrijver van studies over de geschiedenis van het toneel: 221, 223

Collin, Fernand (1897-1990), advocaat, hoogleraar strafrecht en zeerecht Katholieke Universiteit Leuven (1925), lid Organisatiecomité Universitaire Sport te Leuven (1928), beheerder van verschillende ondernemingen, voorzitter Belgische Vereniging der Banken (1964-1967): 116, 245

Cornand, Jan (1920-1984), sportjournalist bij *Het Volk*, chef wielrennen: 235

Cortebeek, Gustaaf (*1929), licentiaat Lichamelijke Opleiding, leraar PHO Sint-Thomas Brussel en H.-Hartinstituut Heverlee: 88

Couvreur, Auguste (1827-1894), sociaal drukker, politicus en publicist, liberaal volksvertegenwoordiger Brussel (1864): 48, 52

Cracco, Francis, hoogleraar geneeskunde Katholieke Universiteit Leuven: 245

Cupérus, Nicolaas Jan (1842-1928), handelaar, lid van Antwerpse turnverenigingen, voorzitter Belgische Turnbond (1878), promotor Happelstelsel in de gymnastiek, medewerker van verschillende pedagogische tijdschriften i.v.m. gymnastiek: 48, 131, 134, 137, 140, 145

Decabooter, Tuur, wielrenner: 162

de Coubertin, Pierre (1863-1937), baron, Frans sportbevorderaar, herinrichter van de Olympische spelen (1894), eerste voorzitter van het Olympisch Comité (1896-1925): 14, 34, 100, 201

de Dieudonné, Pierre (1872-1953), baron, arrondissementscommissaris Leuven, voorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1909-1919): 135-136, 140, 145

de Duve, Christian (*1917), hoogleraar geneeskunde Katholieke Universiteit Leuven, Nobelprijs geneeskunde (1974): 248

de Gaulle, Charles (1890-1970), Frans generaal en staatsman, president van Frankrijk: 204

de Hasque, Georges (1876-1933), middelbaar onderwijs jozefieten Melle, secretaris (1896-1930) en ondervoorzitter (1930-1933) Verbond Katholieke Jongenspatronaten Antwerpen, stichter voetbalclub Patria Sporting Club (1905), medestichter diocesane voetbalbond Union Métropolitaine (1906), actief in de Sint-Jacobskring, algemeen commissaris Belgische Scouts (1921), voorzitter Vlaams Verbond der Katholieke Scouts: 153

de Hemptinne, Christine (1895-1984), speelde een belangrijke rol in de ontwikkeling van de Katholieke Actie voor jeugdige en volwassen vrouwen, zowel nationaal als internationaal, voorzitter Vrouwelijk Jeugdverbond voor Katholieke Actie (1923-1945), voorzitter internationale federatie FIJFC (1930-1956): 117

de Hemptinne, Henri (1887-1969), graaf, voorzitter Katholiek Sportverbond (1932): 110

Dehoux, Lucien (1890-1964), doctor in de Lichamelijke Opvoeding (1920), verbonden aan het Institut Supérieur d'Education Physique Luik (1933), hoogleraar (1942-1959), overtuigd aanhanger van de zuivere Zweedse gymnastiek: 69, 71, 88

de la Kethulle de Ryhove, Raphaël (1890-1956), scheutist, missionaris en sportpionier in Belgisch Kongo (1917-1956), stichter van de Association Royale Sportive Congolaise (1919), stimulator van de bouw van verschillende sportstadions, stichter van het Institut d'Education Physique te Leopoldstad (1953): 8, 102, 202-203, 206-209, 211-212, 214

Delaive, Oscar (1878-1964), turnleider Gymnastische Volkskring Antwerpen, verdediger van het Duitse turnen tegen de Zweedse gymnastiek, sleutelfiguur in de vorming van leerkrachten voor het onderwijs en van turnleiders voor verenigingen in Antwerpen: 105

de Lalieux de la Rocq, Emile (1862-1918), katholiek politicus, gemeenteraadslid (1890), schepen (1891) en burgemeester Nijvel (1895), volksvertegenwoordiger arrondissement Nijvel (1896-1900, 1908-1918), voorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1893-1909): 136

Delcour, Charles (1811-1889), doctor in de rechten, hoogleraar Universiteit Leuven, katholiek politicus, minister Binnenlandse Zaken (1871-1878): 46-47, 52-53

Delebecque, Ludovicus Josephus (1798-1864), priester (1822), professor groot seminarie Gent (1831), president groot seminarie Brugge (1833-1838), bisschop van Gent (1838-1864): 100

de Maeght, August (1877-1959), ingenieur, gemeenteraadslid Halle (1911), burgemeester van Halle (1921-1941), provincieraadslid Brabant (1932-1936), senator Katholieke Partij / CVP arrondissement Brussel (1936-1946), mede-oprichter *Sportwereld*: 219

Demedts, André (1906-1992), vlaamsgezind schrijver, landbouwer (1921-1933), redacteur van tal van literaire tijdschriften, actief lid Davidsfonds en andere culturele verenigingen, leraar te Waregem (1937), diensthoofd gewestelijke radio-omroep BRT te Kortrijk (1947-1971), mede-oprichter *Ons Erfdeel* (1957): 226

De Meestere, Marcel (1906-1968), doctor lichamelijke opvoeding, hoogleraar Instituut voor Lichamelijke Opvoeding Gent, sportleider van de in 1933 opgerichte Gentse Universitaire Sportbond, actief in de turnvereniging De Gymnastische Volksmaatschappij en in de Oostvlaamse gouw van de Koninklijke Belgische Turnbond: 67, 88

De Mey, André René (1907-1980), priester (1932) en erkanunnik (1965), leraar te Poperinge (1932) en Veurne (1933), onderpastoor Boezinge (1935), stichter ruitervereniging Boezinge (1937), onderpastoor Kuurne (1946), directeur Landelijke Ruitervereniging en de Ruiterschool van de Belgische Boerenbond (1953): 157

De Mont, Paul (1895-1950), schrijver en vertaler van toneelstukken (jaren 1920), journalistiek werk (jaren 1930) i.v.m. pacifisme, militarisme en ontwapening, gecoöpteerd senator Rex (1936-1939): 221, 223-224

de Montpellier d'Annevoie, Frédéric (1872-1957), jurist, provinciaal raadgever, burgemeester Denée (1908-1946): 103

De Mulder, Frans, kajotter, Belgisch kampioen wielrennen onafhankelijken: 162

De Munck, Gust: 226

De Nayer, Pierre-Paul (*1906), doctor in de geneeskunde, werkleider fysiologie (1932), docent (1937), belast met de uitbouw van het Instituut voor Lichamelijke Opleiding van de Katholieke Universiteit te Leuven, hoogleraar (1940), initiatiefnemer van de School voor Opleiders te Leuven (1942-1943) en van de School voor Opleidsters te Elsene (Parnas-instituut): 8-9, 69, 87, 115-118, 135-136, 141, 145-146, 207, 243-244, 253

Denys, Achiel: 230

De Paepe, Pol, pistewielrenner: 162

de Pillécyn, Filip (1891-1962), radicaal vlaamsgezind schrijver, actieve rol Frontbeweging, hoofdredacteur *De Tijd* (1922-1926), leraar te Malmedy en Mechelen (1926-1941), redacteur tijdschrift *Volk*, veroordeeld wegens culturele collaboratie (1947): 221, 224

Deprez, Firmin (1890-1916), medestichter kring Amicitia (1911), redacteur *De Vlaamsche Vlagge* (1911-1912), oorlogsvrijwilliger (1915), Vlaamse actie aan het front: 230

de Ribeaucourt, Philippe (1876-1929), graaf, priester (1899), leraar klein seminarie Mechelen (1899), oprichter Union Métropolitaine (1907), diocesaan inspecteur Lichamelijke Opvoeding (1921), pastoor Elsene (1929): 108

Descamps, Albert-Louis (1916-1980), hoogleraar theologie, rector Katholieke Universiteit Leuven (1962-1970): 253

De Smedt, Emiel-Jozef (*1909), priester (1933), professor en geestelijk directeur Sint-Jozefseminarie (1935-1945), president groot seminarie Mechelen (1945-1950), hulpbischop kardinaal Van Roey (1950-1952), bisschop van Brugge (1952): 32-33, 240

Desmet, Gilbert, wielrenner: 162

Desmet, Palmer, stichter Sporting Club Waregem: 101

De Somer, Piet (1917-1985), doctor in de geneeskunde, hoogleraar KU Leuven (1961), pro-rector (1966) en rector (1967) Nederlandstalige afdeling KU Leuven, rector KU Leuven (1972): 248, 253

Dessain, Francis (1875-1951), jurist, kanunnik, privé-secretaris kardinaal Mercier, ondervoorzitter (1913) en voorzitter Belgische Voetbalbond (1945), voetbalfanaat en bezieler Kardinaalsbeker: 106, 119, 251

de Tarse, Paul (Renders, Lucie) (1904-1971), zuster van Liefde J.M., doctor klassieke filologie, lerares en directrice Parnas-instituut Elsenne (1936-1970): 117-118, 251

de Terwagne, baron: 109

de Trooz, Jules (1857-1907), baron, katholiek politicus, gemeenteraadslid Leuven (1895-1899), volksvertegenwoordiger arrondissement Leuven (1889-1907), minister van Binnenlandse Zaken en van Openbaar Onderwijs (1899-1907): 61

De Visscher, Michel (*1915), hoogleraar geneeskunde Katholieke Universiteit Leuven: 248

Devroy, Jean Pierre (1895-1980), priester (1917), leraar Sint-Pieterscollege Leuven (1917), onderpastoor Sint-Lambertus Heverlee (1929), bestuurder Sint-Antoniuspatronaat Leuven, pastoor Lint (1944): 152

De Waele, Ferdinand (*1920), topturner van de Belgische Katholieke Turnbond, lid turnclub Vlug en Vroom Zele, grootste successen rond 1950: 141

De Wilde, Marcel, stichter Centrale Syndicale Dienst van Sporta (1963), onder de vleugels van het ACV: 187

Diegenant, Achille (*1936), CVP-politicus, gemeenteraadslid (1970) en burgemeester Isterbeek (1971), senator arrondissement Brussel (1971), voorzitter Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie (1974), voorzitter Fédération Internationale Catholique d'Education Physique et Sportive: 136, 139, 141, 144-145, 147

Docx, Guillaume (1830-1895), luitenant-kolonel, belast met normaalcursus gymnastiek te Nijvel (1874), inspecteur, stichter Fédération des Propagateurs de la Gymnastique Scolaire (1878), stichter-

uitgever van *La Gymnastique scolaire*, medewerker verschillende tijdschriften, promotor van een rationele schoolgymnastiek, tegenstander van toesteloefeningen: 43, 48, 50-55, 58, 61, 68, 97, 104-105

d'Oultremont, Joseph (1877-1942), graaf, studies aan het St. Augustin's College Ramsgate en Jozefietencollege Melle, voorzitter Bressoux Football Club, lid Leopold Club Brussel (1897), „ploegvormer” nationaal voetbalelftal (1908-1920), voorzitter Koninklijke Belgische Voetbalbond (1924-1929): 101

Dries, Louis-François, hoofd lagere school Sint-Gillis, ontwerper van een eigen methode voor schoolgymnastiek: 48

Dries, Marcel, voetbalspeler: 162

Dubois, Jules [pseudoniem J. Wood], oud-leerling college Melle: 99-100

Dupont, Léon (1883-1950), gymnast en atleet, alumnus Centraal Gymnastiek Instituut Stockholm, oprichter kinesitherapieschool in Brussel, leraar Franstalig Parnas-instituut Brussel: 105

Ermens, Paul-Charles (1884-1957), luitenant-generaal, vice-gouverneur-generaal Belgisch Kongo (1932-1946), assistent gouverneur-generaal Ryckmans, commandant Force Publique Kongo: 207

Euler, Carl (1809-1882), Duits gymnast, leraar in Duitsland en in Nederland, vanaf 1860 werkzaam in Brussel, belast met het gymnastiekonderwijs aan kweekelingen (1863), maakte deel uit van de commissie die door de stad werd belast met de hervorming van de lichamelijke opvoeding (1872): 49

Férard, Joseph (1916-1979), jezuïet, leraar te Doornik (1942-1944), secretaris Mariacongregaties Sint-Michielscollege Brussel, scoutsaalmoezenier: 115, 117

Finn, Francis (1859-1928), Amerikaans jezuïet, auteur van avonturenverhalen voor de jeugd: 101

Flour, André (*1917), doctor wijsbegeerte en letteren, lesgever KU Leuven (1942-1947), sportredacteur *Hermieuwen* (KSA), verschillende functies in privé-sector, o.m. in Centraal-Afrika: 164

Fodor, Ladislaus, Hongaarse franciscaan: 23

Foerster, Friedrich Wilhelm (1869-1966), Duits pedagoog en moraalfilosoof, docent

in Zürich (1898-1912), hoogleraar pedagogiek in Wenen: 78

François, Omer (1917-1972), ingenieur, onderlegd vendelier, BJB-medewerker in dienst van de Landelijke Vendeliersgilde: 164

Fremau, Edward, schatbewaarder Katholiek Sportverbond (1932): 110, 112

Frère-Orban, Walthère (1812-1896), liberaal politicus, regeringsleider (1868-1870, 1878-1884): 53-54

Froidure, Edouard (1899-1971), priester (1925), aalmoezenier speelpleinen Brussel (1935): 246

Geneviève (Hody, Ida), zuster van Liefde, Parnas-instituut Elsene: 117

Germain, Augustin-Joseph (1834-1905): onderwijzer te Rochefort, regent te Turnhout, leraar pedagogiek te Brugge, hoofdinspecteur lager onderwijs West-Vlaanderen (1868), directeur-generaal ministerie van Openbaar Onderwijs (1878), auteur leerplan lager onderwijs van 1880: 53

Germain, broeder, xaveriaan: 203

Gezelle, Guido (1830-1899), priester (1854), Vlaams dichter, leraar te Roeselaere (1854-1860), onderpastoor te Kortrijk (1872-1889): 225

Ghoos, Jozef (*1924), priester (1947), kanunnik, bestuurder Sint-Jozefseminarie (1951-1953), hoogleraar moraaltheologie KU Leuven (1968-1984): 31

Gobbers, Jozef (1883-1964), bestuurslid Katholieke Antwerpse Turngouw (1911), voorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1923-1945): 135, 145, 250

Goddet, Victor, Fransman, medewerker *L'Auto-Vélo*: 226

Gommaerts, Florent (+1934), arts, promotor Zweedse gymnastiekbeweging, stichter Zander Instituut, stichter en hoogleraar Institut Supérieur d'Education Physique te Gent (1908), eerste secretaris (1908-1919) en voorzitter (1919-1934) ISEP, hoogleraar faculteit Geneeskunde (1928): 68

Goossenaerts, Jef (1882-1963), leraar, filoloog, folklorist, vlaamsgezind, betrokken bij de oprichting van belangrijke Vlaamse verenigingen: 230-231

Greyson, Emile (1823-1900), ambtenaar ministerie Binnenlandse Zaken, directeur-generaal middelbaar en hoger onderwijs: 53

Groffi, Yvonne (1911-1953), echtgenote Maurits Van Haegendoren (1930), eerste Vlaamse akelaleidster VVKS, stichtte Katholieke Meisjesgidsen (1930) en Lutgardis-Ring (1952): 169

Grootenbril, Theophiel, militair, leraar in de wapenkunst, bestuurd van de Turn- en Wapenafdeling van de Gilde der Ambachten Brugge, gaf de turners rond de eeuwwisseling een bijna militaristische opleiding: 137

Guardino, Romano (1885-1968), priester, hoogleraar theologie universiteit Berlijn, leider Quickbornbeweging, promotor liturgische hervorming: 157

GuthsMuths, Johann Christoph (1759-1839), Duits gymnastiekleraar te Schnepfenthal: 128

Haerens, Rosa, licentiate lichamelijke opvoeding Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding Leuven: 29

Happel, Jacob (1833-1916), Duits turnleraar, vestigde zich te Antwerpen op uitnodiging van J. Isenbaert (1857), zijn gymnastiekmethode - met een belangrijke plaats voor het toestelturnen o.l.v. speciaal opgeleide leerkrachten kende grote bijval te Antwerpen: 48-50, 52, 61, 68, 128, 138

Hellemans-De Strijcker, voorzitter Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw (1924-1929): 130

Hermans, Germain, jozefiet: 101

Hermans, oud-leerling college Melle, stichter Club Sportif Anversoïsois (1903): 101

Huet, Theo, ambtenaar in Antwerpen, medewerker *Het Algemeen Nieuws*: 221

Ileo, Joseph (*1921), Zaïrees christen-democratisch politicus, stichter-voorzitter Mouvement National Congolais, senaatsvoorzitter (1960), Eerste Minister Kongo (1960-1961), minister van Informatie en Culturele Zaken (1961-1962), minister zonder portefeuille belast met Katangese Zaken (1963-1964), voorzitter Office National de la Recherche et du Développement: 209

Isenbaert, Joseph (1822-1905), opleiding turnen in Bonn, leraar gymnastiek

atheneum Antwerpen (1846), stichter en voorzitter eerste Belgische gymnastiekvereniging, promotor van de opening van een openbare turnzaal te Antwerpen: 45, 49, 131

Jacobs, Joris (*1924), sportjournalist bij De Standaard-groep (1947-1959) en *Het Laatste Nieuws* (1959-1962), leiding *Sportwereld* (1962): 233-235

Jacquemyns, Pol (1896-1977), journalist, redactiesecretaris bijblad *Sportwereld* (1930), sportjournalist *De Standaard-Het Nieuwsblad* (1938), hoofdredacteur Antwerps sportblad *Sporting* (1946-1948), sportredacteur bij de Standaard-groep, medewerker BRT (1953): 221, 233-234, 238, 241

Jadin, Louis (1903-1972), kanunnik, hoogleraar geschiedenis Katholieke Universiteit Leuven: 248

Jahn, Friedrich Ludwig (1778-1852), één van de grondleggers van de Duitse gymnastiek, voorvechter van de lichamelijke opvoeding van de jeugd in Groot-Duitse nationalistische geest, stichter eerste Turnverein, herhaaldelijk gevangengezet als „gevaarlijk demagoog”: 7, 49, 104, 128, 136

Janssen, Arthur (1886-1979), priester (1910), hoogleraar moraaltheologie Katholieke Universiteit Leuven (1918-1956), voorzitter Davidsfonds (1938-1966): 22

Janssens, Joseph (1876-1943), priester (1899), leraar, pastoor H. Familie en Sint-Cornelius Borgerhout (1923-1943), proost Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw (1927-1944): 131

Janssens-Filet, Maria, leiding juffersturnen Berchemse Turnkring (1929-1967): 125

Johannes Paulus II (*1920), Karol Wojtyła, paus vanaf 1978: 33, 142

Johannes XXIII (1881-1963), Angelo Giuseppe Roncalli, paus van 1958 tot 1963: 33, 239

Jouret, Simone: 118

Jungers, Eugène (1888-1959), Belgisch koloniaal bewindsman, voorzitter Hof van Beroep Leopoldstad (1930), vice-gouverneur-generaal Kongo (1932), gouverneur mandaatgebieden Ruanda-Urundi, gouverneur-generaal Belgisch Kongo (1946-1951): 206

Jurion, Jef, voetballer: 162

Kanza, Philippe: 212

Kanza, Thomas, minister Kongolese Republiek: 207

Kapella, Pascal: 212

Kasavubu, Joseph (1917-1969), Zaïrees politicus, klerk Bestuur van Financiën Leopoldstad (1942-1959), secretaris-generaal ADAPES (1956), voorzitter Alliance des Bakango (1955), burgemeester Dendale (Leopoldstad, 1957), president Kongo (1960-1965), afgezet door Mobutu: 209

Kenis, Paul (1885-1934), ambtenaar, Vlaams romanschrijver en criticus: 221

Koch, Anton (1859-1915), Duits katholiek moraaltheoloog, professor te Tübingen (1894): 16, 18

Kuchler, Walter, Duits theoloog: 34, 37

Ladeuze, Paulin (1870-1940), hoogleraar theologie, rector Katholieke Universiteit Leuven (1909-1940), titulair bisschop Tiberias (1929), mede-oprichter *Revue d'histoire ecclésiastique*: 116, 245-246, 248, 253

Lambotte-Pauli, Antonia Anna (1885-1975), katholiek politicus, gemeenteraadslid (1921) en schepen (1921-1932) Merksem, senator arrondissement Antwerpen (1949-1954), eerste voorzitter Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw (1923-1924), voorzitter KAV Sint-Bartholomeusparochie Merksem, lid Vrouwenbond Constance Teichmann: 130

Langenus, John, scheidsrechter KBVB, internationaal: 110

Larnoe, Henri (1897-1978), voetballer (roepnaam „Rik”), aanvalser bij Beerschot, gouden medaille Olympische spelen Antwerpen (1920), 22 selecties nationale ploeg, zilveren medaille sportverdienste (1952): 101

Le Boulch, Jean (*1924), Frans leraar lichamelijke opvoeding, arts en psycholoog, verbonden aan universiteit Rennes (1967): 89

Lefébure, Charles (1861-1928), kapitein, later kolonel, commandant van de Ecole Normale Militaire de Gymnastique et

d'Escrime (1902), internationaal bekend als overtuigd aanhanger van het Zweedse gymnastiekstelsel, invoerder van de Zweedse gymnastiek van Ling als officiële methode in het Belgisch leger (1904), voorzitter Fédération Belge de Gymnastique Educative (1923) en van de Fédération Internationale de Gymnastique Educative: 62, 102

Lemaître, Georges (1894-1966), hoogleraar wetenschappen Katholieke Universiteit Leuven: 245

Leo XIII (1810-1903), Joachim Pecci, paus van 1878 tot 1903: 103

Leopold II (1835-1909), tweede koning der Belgen (1865-1909): 202

Leopold III (1901-1983), vierde koning der Belgen (1934-1951): 203

Ling, Per Henrik (1776-1839), Zweeds dichter en gymnastiek-theoreticus, grondlegger Zweedse hygiënistische gymnastiek, grondlegger heilgymnastiek, oprichter Centraal Instituut voor Gymnastiek Stockholm (1813), zag in een anatomisch-fysiologisch gefundeerde lichamelijke oefening een element van volkskracht: 7, 61, 75, 104, 128

Lippert, Peter (1879-1936), Duits jezuïet, theoloog en ascetisch schrijver: 38

Lockefer, Fons, kajotter, vaandrig KAJ-Aalst, voetbalspeler Eendracht Aalst: 162

Lombaerts-Van den Bril, Marcelle, voorzitter Antwerpse Turngouw: 250

Luijpen, W.A.M. (*1922), priester, filosoof, professor cultuurfilosofie Tilburg, Eindhoven: 30

Luyten, Walter (*1920), doctor in de geneeskunde, licentiaat Lichamelijke Opvoeding en licentiaat Fysiotherapie, arts OCMW-Antwerpen (1944), deskundige Medische Sportkeuringsdienst Ministerie van Volksgezondheid, lesgever Hoger Instituut voor Kinesithérapie Antwerpen, beheerder Sporta: 22, 188

Maes, Romain, wielrenner, winnaar Ronde van Frankrijk (1935): 181

Maeyens, Michel, mede-oprichter van *Sportwereld* (1912), bediende Brugse gevangenis: 219

Magerman, Pieter (1892-1963), ambtenaar, Vlaams toneelschrijver: 221

Malacek, professor te Praag: 246

Mallwitz, A.: 246

Marck-Rooftthoof, voorzitter Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw (1929-1967), voorzitter Nationale Bond der Katholieke Juffersturnkringen (1933), ondervoorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1947): 130

Mariën, Renaat, eerste voorzitter Sporta (1951-1953): 198

Martens, Adriaan (1885-1968), vlaamsgezind en vrijzinnig arts, activist, hoogleraar vernerlandste Gentse universiteit (1916), lid tweede Raad van Vlaanderen (1918), geneesheer te Astene (1929), lid Vlaamse Academie voor Geneeskunde, maar tot ontslag gedwongen (zaak Martens, 1938-1939), hoogleraar Gent (1940-1944), veroordeeld wegens collaboratie, nadien geneesheer te Astene (1948): 221

Matthys, Marcel (1899-1964), ondernemer en meubelhandelaar, burgemeester Oedelem (Tweede Wereldoorlog), Vlaams romanschrijver: 221

Mauquoy, Jules (1884-1962), priester (1907), leraar Schaarbeek (1907), diocesaan inspecteur patronaten provincie Brabant (1922), algemeen proost Fédération Nationale des Patronages, pastoor Sint-Jozef Leuven (1926): 152

Melkebeek, Frans, wielrenner: 162

Mercier, Désiré (1851-1926), hoogleraar Leuven, stichter Hoger Instituut voor Wijsbegeerte (1889), kardinaal, aartsbischop van Mechelen (1906-1926): 105-106, 109-110, 251

Mertens, oud-leerling college Melle, stichter Club Sportif Anversois (1903): 101

Michaux, Paul, Parijs geneesheer, voorzitter Fédération Gymnique et Sportive des Patronages de France, stichtend ondervoorzitter UIOCEP (1911): 140

Miechiels, Aloysius-Ghislain (1858-1900), priester, directeur lagere normaalschool Kindsheid Jesu Hasselt: 57

Mieth, Dietmar, Duits moraaltheoloog: 38-39

Misonne, Hubert (1887-1979), priester (1910), aalmoezenier Katholieke Actie Brussel (1912), pastoor Turnhout (1928), nationaal bestuurder Katholieke Openluchtwerken (1949-1968), erekanunnik (1949): 246

Mobutu, Joseph-Désiré (*1930), Zaïrees politicus, stafchef Kongolees leger, leidt na staatsgreep regering Onafhankelijk Kongo (1960-1961), na tweede staatsgreep dictator (1965), president Zaïre: 212-213

Mokuna, Léon (roepnaam: Trouet), Zaïrees voetbalspeler: 207

Moonens, Roger, basketbalspecialist, verbonden aan het Parnas-instituut te Elsen, medewerker NSVO: 118, 252

Morel, Bruno: 237

Morrough, Bernard, Iers leerling jozefietencollege Melle: 99-100

Mortelmans, Karel: oprichter van het blad *Duivenliefhebber* (1866): 217

Nachtegall, Franz (1777-1847), bracht de ideeën van J.C. Guthsmuths in toepassing in Denemarken, hoofd van een staatsinstituut voor gymnastiek in Denemarken (1799): 128

Noens, Antoine (1891-1973), majoor, cavalerie-officier, oudstrijder (1914-1918), oorlogsevangene (1940-1945): 115-117, 251

Nuytemans, Jozef (1909-1979), priester (1934), leraar en econoom Sint-Jan Berchmanscollege Antwerpen: 108

Paulus VI (1897-1978), Giovanni Battista Montini, paus van 1963 tot 1978: 33, 142, 239

Peeters, Renaat (*1925), maatschappelijk assistent, nationaal voorzitter BJB-KIJ (1950-1964), voorzitter MIJARC (1958-1964), CVP-volksvertegenwoordiger arrondissement Turnhout (1965-1988): 164

Peters, Oscar (1897-1956), ingenieur, hoogleraar KU Leuven, lid (1933-1939) en voorzitter (1949-1956) Centraal Comité NVKTO, directeur-generaal Algemene Directie voor Technische Scholing en Industriële Aanpassing ministerie van Economische Zaken (1942-1944), ondervoorzitter Hoge Raad voor Technisch Onderwijs: 81

Philippart De Foy, Marcel (1884-1966), doctor in de rechten, katholiek politicus, provincieraadslid Luik (1921-1936), volksvertegenwoordiger arrondissement Luik PSC (1936-1958), secretaris Kamer (1944-1950), ondervoorzitter Kamer (1950-1958): 188

Picavet, Remi, onderwijzer te Hamme, kantonnaal inspecteur, lid Algemeen Paedologisch Gezelschap (1906), mede-oprichter en secretaris *De Nationale School*: 58-59

Pickery, Nicolas (1873-1935), jezuïet, leraar in colleges te Charleroi, Brussel en Luik, geestelijk begeleider jonge jezuïeten te Leuven: 105

Pius X (1835-1914), Giuseppe Melchior Sarto, paus van 1903 tot 1914: 12, 14, 140

Pius XI (1857-1939), Achille Ratti, paus van 1922 tot 1933: 14-15, 24

Pius XII (1876-1958), Eugenio Pacelli, paus van 1939 tot 1958: 13, 24-26, 33

Platteau, Jozef (1914-1983), priester (1939), leraar Sint-Jan Berchmanscollege en atheneum Antwerpen, aalmoezenier Chiro, Gidsen, CMBV, Davidsfonds, organisator Internationale Veldloop voor Katholieke Jeugdbewegingen: 164

Poulet, Prosper (1868-1937), doctor in de Letteren en Wijsbegeerte en doctor in de Rechten, hoogleraar Katholieke Universiteit Leuven (1898-1936), katholiek politicus, gemeenteraadslid Leuven (1904-1911), provincieraadslid Brabant (1900-1908), volksvertegenwoordiger arrondissement Leuven (1908-1937), verschillende ministerportefeuilles waaronder Eerste Minister (1925-1926), eerste voorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1892-1893): 135-136

Priem, arts, oprichter voetbalafdeling Association Athlétique la Gantoise (1900): 101

Rahner, Hugo, Duits theoloog: 38

Reygaerts, René: 206

Roelants, Gaston (*1937), atletiekatleet: 162

Rogier, Charles (1800-1885), advocaat, liberaal politicus, regeringsleider (1847-1852, 1857-1867): 45

Ryckmans, Pierre (1891-1959), gouverneur-generaal Belgisch Kongo (1934-1946): 207

Scalais, Felix (1904-1967), bisschop (1953), titulair bisschop Casio, apostolisch vicaris Leopoldstad (1959), overgeplaatst naar Henchir-El-Hammam (1964): 209

Schotte, Albriek (*1919), wielrenner: 162

Seeldrayers, Emile, voorzitter Ixelles Football Club (1894), vader van Rodolphe William Seeldrayers (1876-1955, pionier van de Belgische sport en voorzitter van de Belgische voetbalbond 1929-1937, voorzitter FIFA en voorzitter Belgisch Olympisch Comité): 101

Six, Georges (1887-1952), priester (1913), titulair bisschop Baliana (1934), apostolisch vicaris Leopoldstad: 213

Sluys, Alexis (1849-1936), leraar middelbare school Schaarbeek, leraar en directeur van de door de Ligue de l'Enseignement opgerichte modellschool te Brussel (1874-1880), directeur stedelijke normaalschool Brussel (1880-1909), voorstander Zweedse gymnastiek, verdediger van het officieel onderwijs: 48

Smolderen, Carl, voorzitter Vlaams Katholiek Sportverbond (1956): 113

Söll, Georg, Duits theoloog: 35-36

Spaak, Paul Henri (1899-1972), jurist, vooraanstaand socialistisch politicus, gemeenteraadslid Vorst (1926-1935), burgemeester Sint-Gillis (1953-1957), volksvertegenwoordiger arrondissement Brussel (1932-1957, 1961-1966), verschillende ministerposten (tussen 1935 en 1966) waaronder verschillende malen premier, minister van Staat (1949): 221

Spieß, Adolf (1810-1858), studies theologie te Giessen en Halle, grondlegger Duitse schoolgymnastiek en meisjesgymnastiek in Duitsland, leraar geschiedenis en turnen te Burgdorf (1831), „oberstudienassessor” te Darmstadt (1848), waar hij instond voor de vorming van turnleraren en de organisatie van de schoolgymnastiek: 49, 61, 104, 138

Stevens, Jerome, sportjournalist *Het Volk*: 227

Streuvels, Stijn (1871-1969), pseudoniem voor Frank Lateur, Vlaams schrijver: 225-226, 230

Strobbe, Aloïs, stichter *Sportvriend* in Izegem (1909): 217, 220

Stulens, Gérard: 206

Suenens, Leon-Joseph (*1904), priester (1927), leraar filosofie klein seminarie Mechelen (1928-1940), vice-rector Katholieke Universiteit Leuven (1940-1944), vicaris-generaal en hulpbisschop (1945-1961), bisschop (1945), aartsbisschop Mechelen-Brussel (1961-1979), kardinaal (1962): 32, 253

Swalus, Pierre (*1929), hoogleraar UCL (1972): 88

Theis, H. (1802-1869), arts, secretaris Conseil Supérieur d'Hygiène Publique, inspecteur gymnastiek Brussel (1856), stelde op verzoek van minister Rogier een onderzoek in naar de situatie van de gymnastiek in het middelbaar onderwijs: 45

Theys, Piet (1927-1974), sportjournalist radio, schrijver van columns, lesgever journalistenschool: 234

Thils, Gustave (*1909), priester (1931), professor exegese groot seminarie Mechelen (1939-1947), hoogleraar fundamentele theologie Katholieke Universiteit Leuven (1947-1976), voorzitter Nationale Oecumenische Commissie (1968-1971): 28-29, 34-35

Thomas, Jan (*1935), licentiaat lichamelijke opvoeding KU Leuven (1958), leraar H.-Drievuldigheidscollege Leuven: 88

Timmermans, Felix (1886-1947), Vlaams romanschrijver, verteller, kunstcriticus, dramaturg, schilder en illustrator: 225

Tissié, Phillippe (1852-1935), Frans geneesheer en fervent promotor van de zuivere Zweedse gymnastiek in Frankrijk, stichter van de Ligue Girondine de l'Education Physique (1888), verwierp resoluut elke vorm van toestelturnen: 104

Triat, Antoine-Hippolyte (1813-1861), Frans atleet, oprichter turnzaal in Parijs (1847): 44, 61

T'Seyen, Jos (*1932), licentiaat handelswetenschappen, werkzaam in het bedrijfsleven, handelsadviseur belgische ambassade in Pakistan (1964-1967), nationaal voorzitter Sporta (1972-1982): 198

Van Aerde, Michel, wielrenner, Belgisch kampioen bij de beroepsrenners: 162

Van Agtmael, Jos, initiatiefnemer Kardinaalsbeker in kajotterscompetitie (1932-1936): 112

van Caloen, Dom Gerard (1853-1932), benedictijn van Maredsous, rector abdijsschool (1881), heroprichter benedictijnse orde in Brazilië, abt van Olinda (1896), abt Rio de Janeiro (1905), stichter abdij Sint-Andries (1901): 103

Van Cauwelaert, Frans (1880-1961), vooraanstaand katholiek politicus, flamingant, gemeenteraadslid en burgemeester Antwerpen (1921-1932), volksvertegenwoordiger arrondissement Antwerpen (1910-1961), Kamervoorzitter (1939-1954), minister van Nijverheid, Middenstand en Binnenlandse Handel (1934), minister van Landbouw en Economische Zaken (1934), minister van Openbare Werken (1934-1935), minister van Staat (1931): 206, 219

van Clé, Antoon (1891-1955), norbertijn, stichter van Sporta: 8, 41, 158, 179-183, 185-188, 193, 198-199, 237, 241, 252-253

Van Damme, Raymond, veldloper: 162

Van de Kerckhove, Felix, voorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1919-1923), mede-organisator Olympische spelen Antwerpen (1920), voorzitter UIOCEP (1920): 135, 141

Van den Bossche, Luc (*1947), advocaat, socialistisch politicus, Vlaams minister van Onderwijs en Ambtenarenzaken: 119

Van den Eynde, Fernand (1904-1946), bestuurder NV De Standaard: 224

van den Haute, Léon (1887-1931), mede-oprichter en bestuurder *Sportwereld* (1912): 219-221, 223

Van den Heuvel, Alexandre (1899-1987), scheutist, missionaris in Leopoldstad (1931), stichter Centre Congolais d'Action Cinématographique: 203

Van der Linden, Gilbert (*1933), doctor lichamelijke opvoeding KU Leuven, leraar Don Bosco-scholen te Woluwe en Haacht: 88, 219

Vandewalle, A., scoutsleider: 153

Van de Wattyne, Marcel (*1924), atletiekatleet: 162

Van Haegendoren, Maurits (1903-1994), doctor in de geschiedenis, verbondscmissaris VVKS, archivaris-conservator Algemeen Rijksarchief (1928-1968), voorzitter Stichting Lodewijk De Raedt (1952-1968), gecoopteerd senator Volksunie (1968-1971), provinciaal senator Brabant (1971): 169

van Hauwaert, Cyriel (1883-1927), wielrenner: 218

Van Hombeek, Frans (1855-1907), politicus Meetingpartij, burgemeester Berchem, stichtend erevoorzitter Berchemse Turnkring, erevoorzitter Belgische Katholieke Turnbond (1892): 124-125, 134

Van Hombeek, Maria, kleindochter Frans Van Hombeek, huidige ere-voorzitter Koninklijke Berchemse Turnkring: 125

van Hoogenbemdt, Albert (1900-1964), Vlaams schrijver: 221, 224

Van Hoya, Horta, topturnster in de Belgische Katholieke Turnbond: 131, 141

Van Laer, Leo (*1938), licentiaat lichamelijke opvoeding KU Leuven: 88

van Loon, Luc (*1942), sportjournalist bij *De Standaard-Het Nieuwsblad*, sportjournalist (1976), sportrubriekleider (1980), redactie-systeemmanager (1984) en hoofdredacteur dagelijks beleid (1985) bij *Het Belang van Limburg*: 234

Van Looy, Rik (*1933), wielrenner, winnaar van hele reeks klassiekers: 162

Van Mechelen, Frans (*1923), doctor politieke en sociale wetenschappen, hoogleraar KU Leuven (1959), CVP-volksvertegenwoordiger arrondissement Turnhout (1965), minister Nederlandse Cultuur (1968, 1972): 171, 192

Van Overbergh, Cyrille (1866-1959), vooraanstaand christen-democratisch politicus, sociaal denker, jurist en publicist over het marxisme, provinciaal senator (1921): 68

Van Pelt, Herman, voorzitter Sporta (1988-1991): 198

van Peursen, Cornelius Anthonie, (*1920), hoogleraar wijsbegeerte Vrije Universiteit Amsterdam: 30

Van Praag, scheidsrechter KBVB: 110

Van Rechem, Eugène (1858-1943), priester (1881), directeur groot seminarie Gent (1888-1898), visitator vrouwenkloosters bisdom Gent (1898), algemeen overste zusters van Liefde van Jezus en Maria Gent (1903), titelvoerend bisschop van Carpasia, hulpbisschop Gent (1914): 249

Van Roey, Jozef-Ernest (1874-1961), vicaris-generaal aartsbisdom (1907-1926), kardinaal, aartsbisschop Mechelen van 1926 tot 1961: 23, 110, 130

Van Runkelen, Camille, collegeleraar te Antwerpen, toonde zich voorstander van „toegepast turnen” en van „voorbereiding op de legerdienst”: 137

Van Waeyenbergh, Honoré (1889-1971), rector Katholieke Universiteit Leuven (1940-1962): 248, 253

van Wynendaele, Karel (1882-1961), pseudoniem voor Karel Steyaert, mede-oprichter *Sportwereld*, hoofdredacteur *Sportwereld* (1913), leider sportrubriek *De Standaard-Het Nieuwsblad* (1938): 8, 120, 218-219, 221, 223-227, 229, 231, 233, 240-241

Veltman, Jaak (*1909), sportjournalist, medewerker *Sportwereld* (1929), gehuwd met dochter van Karel van Wynendaele: 221, 226, 234, 241

Verbist, Théophile (1823-1868), priester (1847), subregent klein seminarie Mechelen (1847), aalmoezenier Militaire School Brussel (1853), directeur Werk van de H. Kindsheid, stichter van Oeuvre de la Mission Belge pour la Chine (scheutisten, 1865), apostolisch provicaris Mongolië (1865): 202

Verdonck, Maurits (1879-1968), doctor lichamelijke opvoeding, docent Hoger Instituut voor Lichamelijke Opleiding Gent, liep tijdelijke schorsing op wegens vlaamsgezindheid, stichter turnkring Ganda, vooruitstrevende aanpak vrouwenturnen: 67, 69, 131, 135

Verelst, Vincent (*1912), jezuïët, tucht prefect college Frankrijklei te Antwerpen, Sint-Jan Berchmanscollege Brussel en Sint-Ignatius Antwerpen, secretaris-generaal NSVO, rector Sint-Jan Berchmanscollege Brussel (1963-1968), stichter en directeur Ruusbroec-college Laken (1968-1977): 117-118

Verhaert, Jos, wielrenner: 162

Verhelle, Jozef (1910-1975), priester (1933), leraar college Menen (1935) en Oostende (1936), godsdienstleraar en directeur lyceum Sint-Andreas Oostende (1956), stichter Hermes-Oostende, redacteur studentenblad *Hernieuwen*: 120

Vermaere, Albert (1910-1993), actief in de christelijke arbeidersbeweging te Sint-Niklaas, CVP-gemeenteraadslid (1947), burgemeester Sint-Niklaas (1963-1965), volksvertegenwoordiger (1958-1961), voorzitter Sporta (1964-1972): 198

Vermeulen, Edward (1861-1934), landbouwer, gemeente-ontvanger, letterkundige: 225, 230

Verriest, Hugo (1840-1922), priester, leraar (1864-1877), pastoor (1888), Vlaams schrijver: 225

Verschuere, Joseph (1889-1965), jezuïët, leraar te Gent, surveillant O.L.-Vrouwcollege Antwerpen, leraar Sint-Ignatius-handelshogeschool Antwerpen (1937-1942), auteur van het „Verschuere Modern Woordenboek”: 108

Vetters, Frans (1890-1973), priester (1915), pastoor te Berchem (1928-1943), proost Berchemse Turnkring (1952): 126

Vleminckx, Jean François (1800-1876), arts, inspecteur-generaal gezondheidsdienst Belgisch leger (1830), voorzitter Académie de Médecine (1841), inspecteur-generaal gezondheidsdienst spoorwegen en gevangenis (1842), provincieraadslid Brabant (1848-1864), liberaal volksvertegenwoordiger Brussel (1864), voorvechter verbetering werkomstandigheden arbeiders: 48, 52

Vliebergh, Emiel (1872-1925), studies rechten en politieke en sociale wetenschappen, vlaams christen-democratisch voorman en rechtsgeleerde, zeer bedrijvig op sociaal, politiek en cultureel gebied, hoogleraar Hogere Handelsschool (1902) en rechtsfaculteit (1907) Leuven, redactiesecretaris *Dietsche Warande en Belfort*, voorzitter Davidsfonds (1911), hoofdredacteur *Hooger Leven*, juridisch adviseur Belgische Boerenbond: 244, 253

Vliebergh, Jan Baptist: 244

Voss, H.A.H., leraar gymnastiek te Schaarbeek: 48

Walschap, Gerard (1898-1989), Vlaams schrijver: 221, 226

Walter, Franz (1870-?), Duits katholiek moraaltheoloog, hoogleraar te München (1904): 16

Wauters, Frans, mede-oprichter
Sportwereld: 234

Wauters, Jan (*1939), sportjournalist BRT-radio (1964-1965, 1967-1973), algemeen radiojournalist (1966-1967), redactiesecretaris chef-sport (1973): 234

Weiss, Paul, filosoof: 37

Wildiers, Norbertus-Max (*1904), kapucijn, docent Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen en Sociale School Leuven, medestichter en

aalmoezenier „De Zilvermeeuwjtjes”, aalmoezenier klooster Sint-Job in 't Goor (1950), specialist in het oeuvre van Teilhard de Chardin, docent University of San Francisco (1964), docent Engelse afdeling Faculteit Theologie KU Leuven (1969-): 22

Willems, Eustache (*1931), hoogleraar faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie KU Leuven: 192

Witvrouw, Simon (*1934), licentiaat lichamelijke opleiding KU Leuven, assistent Instituut voor Lichamelijke Opleiding (1972-1983), gespecialiseerd in eutonie, leraar Sint-Pieterscollege Leuven: 88

INDEX VAN PLAATSNAMEN

- Anderlecht 202
 Antwerpen 7, 52, 61-62, 70-71, 101, 108-110, 112-113, 115, 120, 123, 125, 128-131, 134, 150-151, 153, 156, 164-165, 181, 193, 217-220, 237, 251-252
- Basse-Wavre 111
 Beauraing 182
 Beerse 143
 Belgisch Kongo 8, 11, 102, 202-203, 206-207, 209, 211, 213-215
 Berchem 123-126, 130, 179, 186
 Berlijn 231, 246
 Boezinge 157
 Boom 109, 123
 Brabant 110, 152
 Brasschaat 115
 Brazilië 103
 Brazzaville 204
 Brno (Tsjechoslovakije) 15
 Brugge 70, 102-103, 181, 202, 204, 211, 240
 Brussel 52, 61, 69-71, 90, 96, 102, 108-109, 111, 140, 145, 181, 183, 203, 207, 218-219, 221, 225, 245, 248, 251
- Calais 180
 China 202
 Croydon 101
- Deinze 225
 Dendermonde 181
 Denemarken 52, 66
 Diest 140
 Duitsland 52, 94, 137, 141
- Eeklo 98
 Elisabethstad 204
 Elsene 70, 108, 117, 249
 Engeland → Groot-Brittanië
 Essene-Lombeek 244
 Eupen 196
- Filzmoos 193
 Frankrijk 89, 104, 117, 137, 141, 217, 226
- Geel 180
 Genk 120
 Gent 62, 65-71, 88, 90, 93, 99-100, 105, 112, 153, 181, 220, 230, 245, 248
 Groot-Brittannië 10, 102, 152, 201-202, 217
- Halle 116, 219, 244
 Hasselt 70, 95, 181
 Hemiksem 130
- Herentals 78
 Heverlee 70, 117, 160, 245
 Hoogstraten 55, 78, 80
- Ierland 230
 Italië 24, 141
 Izegem 217, 219
- Jadotstad 204
 Joegoslavië 141, 237
- Kangu 203
 Kinshasa 207, 212, 215
 Kongo Vrijstaat 201
 Kontich 123
 Kortrijk 60, 120, 181
- Laken 244
 Leopoldstad 203-207, 209-210, 212, 214
 Leuven 66-67, 69, 71, 78, 83, 85, 87-90, 93, 101, 106, 108-109, 115-116, 118, 120, 133, 152, 195, 244-248, 250-251, 254
- Lier 53
 Likasi 204
 Limburg 110, 129, 163
 Lokeren 166
 Londen 231
 Luik 69-71, 88, 93, 103-104, 127, 245, 248
 Luxemburg 71, 127, 129
- Maaseik 120
 Maastricht 196
 Maredsous 102-103
 Maradi 204, 206
 Mayombe 203
 Mechelen 60, 106, 108-109, 112, 151, 244, 246
 Melle 99-100, 102-103, 202
 Merksplas 55
 Mexico 33
 Mittelberg 193
 Montreal 33
 München 253
- Namen 71
 Nederland 52, 112, 141, 182
 Nijlen 192
 Nijvel 53, 70, 109
- O.-L.-Vrouw Waver 53
 Oost-Vlaanderen 110, 113, 131, 198
 Oostakker 179
 Oostende 120, 225
 Oostenrijk 141, 193
 Oud-Heverlee 165
 Oxford 102, 106

Parijs 151
Praag 246
Pruisen 201

Ramsgate (Kent) 101
Rome 12, 14, 33, 130, 140, 142

Scherpenheuvel 179
Sint-Jans-Molenbeek 221, 223
Sint-Martens-Latem 230
Sint-Niklaas 80, 134, 198
Steenbrugge 181
Stevoort 70
Stockholm 69, 84
Straatsburg 253

Thuin 104
Tienen 70, 101
Tilburg 112
Tongeren 70
Tongerlo 179, 181, 186, 192-193, 237

Torhout 70, 225, 230-231
Tsjechoslowakije 15, 101, 141
Turnhout 132

Verenigde Staten 154

Wemmel 70
Wenen 142
West-Vlaanderen 71, 102, 110, 129, 164,
196
Wijnegem 79

Zaire 213
Zittaart 180
Zottegem 134
Zuid-Afrika 237
Zweden 52, 68
Zwitserland 141

INDEX VAN CORPORATIES

- Aartsbisshoppelijk Sportverbond 108-110, 151
 Academie van de Vlaamse Turnbonden 139
 Administration d'Education Physique et des Sports (ADEPS) 88, 139
 Algemeen Christelijk Vakverbond (ACV) 187
 Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS) 180
 Algemene Belgische Onderwijzersbond 47
 Algemene Raad van het Katholiek Onderwijs 251
 Annonciaden 79
 Antisocialistische Jonge Wacht, Gent 124
 Antwerp Football and Cricket Club 103
 Association Athlétique la Gantoise 101
 Association Belge Catholique Francophone de Gymnastique Sportive et Culturelle (ABCFGSC) 136, 145
 Association Catholique de la Jeunesse Belge (ACJB) 129
 Association des Fédérations Belges d'Exercices Physiques pour la Préparation Militaire (AFBEPPM) 137
 Association Internationale des Coureurs Professionnels (AICPRO) 188
 Association Professionnelle Belge des Journalistes Sportifs 219
 Association Royale Sportive Congolaise (ARSC) 203, 206, 208-209
 Association Sportive Congolaise (ASC) → Association Royale Sportive Congolaise
 Association des Anciens Elèves des Pères de Scheut (ADAPES) 207, 212
 Baden Powell Belgian Boy & Sea Scouts 153
 Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité (BOIC) 139
 Belgisch Turnverbond 139
 Belgische Atletiekbond 113
 Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten (BBBSJ) 219, 221, 238
 Belgische Boerenbond 244
 Belgische Bond voor Lichamelijke Opvoeding 139
 Belgische Bond voor Opvoedkundige Gymnastiek 139
 Belgische Katholieke Turn- en Sportfederatie 131, 139, 141
 Belgische Katholieke Turnbond 7, 123, 125-127, 129, 134-139, 141, 144-146, 243-244, 250, 252-253
 Belgische Liberale Turnbond 139
 Belgische Turnbond 47-48, 58, 134, 136-137
 Belgische Voetbalbond → Koninklijke Belgische Voetbalbond
 Belgische Wielrijdersbond (BWB) 185, 220, 230
 Benedictijnen 102-103, 181, 204
 Berchemse Turnkring -(Koninklijke Berchemse Turnkring
 Bestuur voor Lichamelijke Opvoeding, Sport en Openluchtlevens (BLOSO) 88, 96, 115, 118-119, 126, 139, 171, 191-192, 194, 241, 251
 Blauwvoetbond 135, 139
 Boeren- / Boerinnenjeugdbond (BJB) 149, 156-159, 160, 162-167, 169, 173
 Bond der Nationale Juffersturnkringen van België 131
 Bressoux Football Club 101
 Broeders van de Christelijke Scholen 212
 Brugsche Football Club 102
 Brussels Football Club 103
 Bund Neudeutschland 157, 164
 Centraal Instituut voor Gymnastiek, Stockholm 69
 Centrale Syndicale Dienst van Sporta (CSDS) 187, 198
 Cercle Brugge 102, 202
 Chirojeugd 159, 164, 167-169, 172, 174, 176
 Christelijk Overleg Centrum voor de Sport 142
 Christelijke Volkspartij (CVP) 144
 Club Sportif Anversois 101
 Collège Saint-Bernard, Brussel 103
 Collège Saint-Servais, Luik 103
 Comité Central des Sports 245
 Davidsfonds 244
 De Jonge Werkman 156
 De Standaard-groep 223-224
 Deutsche Jugendkraft 141
 Die Kempenpoorte 192
 Ecole Normale Militaire de Gymnastique et d'Escrime 62, 102
 Ecole Saint Joseph, Leopoldstad 203
 Ecole Supérieure d'Education Physique, Brussel 62, 65, 69
 Eikels Worden Bomen, Zottegem 134
 Eton College 100, 102
 Fair Play Club (FPC) 179, 195-196, 99
 Familiaal Sport Totaal (FAST) 194
 FC Beerschot 204
 FC Brugge 102, 202
 Fédération des Propagateurs de la Gymnastique Scolaire 48, 104-105

- Fédération Européenne de Gymnastique 140
- Fédération Internationale Catholique d'Education Physique (FICEP) 113, 123, 140-141, 243
- Fédération Internationale de Gymnastique (FIG) 139-140
- Fédération Internationale des Footballeurs Professionnels (FIFPRO) 187
- Fédération Internationale Sportive de l'Enseignement Catholique (FISEC) 117, 141
- Fédération Nationale des Sociétés Catholiques de Gymnastique et d'Armes de Belgique 136
- Fédération Nationale des Sociétés Catholiques de Gymnastique et de Préparation au Service Militaire 136-137
- Fédération nationale Sportive de l'Enseignement Libre (FNSEL) 118
- Fédération Royale Catholique Belge Culturelle, Gymnique et Sportive (FRCBCGS) 141
- Fonds voor Gehandicapten 251
- Football Association, Groot-Brittannië 100
- Football Club Brugeois 102
- Football Club Liégeois 103
- Ganda Gent 140
- Gemeentelijk en Provinciaal Onderwijs Schoolsportfederatie (GEPOS) 96, 119
- Heilig-Drievuldigheidscollege, Leuven 101
- Heilig-Hartinstituut, Heverlee 70
- Hoge Raad voor de Sport 191
- Hoge Raad voor Statistiek 251
- Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding, Gent 65, 90
- Hoger Instituut voor Technisch Onderwijs, Wemmel 70
- Hogere School voor Opleiders, Leuven → Instituut voor Lichamelijke Opleiding Leuven
- Institut d'Education Physique (IEP), Leopoldstad 207
- Institut National d'Education Physique et du Sport 251
- Institut Saint-Louis, Brussel 108-111
- Institut Supérieur d'Education Physique, Gent (zie ook: Hoger Instituut voor Lichamelijke Opvoeding, Gent) 62, 65, 67-69
- Instituut Mariaburcht, Stevoort 70
- Instituut voor Lichamelijke Opleiding, Leuven 23, 29, 69, 84-85, 88-89, 115, 117, 135, 160, 192-193, 206-207, 247, 251, 253
- Ixelles Football Club 101
- Jeugdverbond voor Katholieke Actie (JVKA) 129
- Jeunesse Etudiante Catholique (JEC) 115, 117
- Jezuïeten 103, 105, 117, 120
- Jozefieten 99, 121, 202
- Jozefietencollege, Melle 99, 101
- Katholiek Sportverbond 110, 112, 114, 152
- Katholiek Sportverbond van Brabant 113
- Katholiek Vlaams Sportverbond van Oost-Vlaanderen 113
- Katholiek Vlaamsch Sportverbond West-Vlaanderen 110
- Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw (KAJT) 130-131
- Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) 112, 129, 149, 156-157, 159-160, 162-165, 174, 183
- Katholieke Burgers- en Middenstandsjeugd (KBMJ) 150, 164
- Katholieke Landelijke Jeugd (KLJ) 149-150, 167, 173
- Katholieke Sportfederatie van België 113
- Katholieke Studentenactie (KSA) 117, 120, 149, 154, 157, 159, 163-164 173, 176, 192
- Katholieke Turn- en Wapenbond van België 136
- Katholieke Universiteit Leuven 23, 88, 116, 135, 193, 206, 243, 248, 252
- Katholieke Vlaamse Turnfederatie (KVT) 113, 135, 141, 145
- KFC Mechelen 106
- Klein seminarie, Basse-Wavre 111
- Klein seminarie, Hoogstraten 55, 78
- Klein seminarie, Mechelen 108, 116, 244
- Koninklijk Antwerps Turnverbond 128
- Koninklijk Atheneum, Luik 103
- Koninklijk Katholiek Kempisch Verbond 128
- Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie (KBKCTSF) 141
- Koninklijke Belgische Turnbond 139 (zie ook: Belgische Turnbond)
- Koninklijke Belgische Voetbal Bond (KBVB) 101, 106, 108-110, 196
- Koninklijke Berchemse Turnkring 123-126, 137
- Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw (KKAT) 127-128, 134
- Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België 113, 115, 126, 141 (zie ook: Katholiek Sportverbond, Katholieke Sportfederatie van België)
- Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België-Voetbal 115
- Koninklijke Katholieke Vlaamse Tafeltennisfederatie 115
- Kracht en Geduld, Sint-Niklaas 134
- Kristelijke Arbeiders Vrouwenbeweging (KAV) 130
- La Gantoise 207
- Landelijke Rijvereniging (LRV) 165, 167
- Landelijke Ruiterschool, Oud-Heverlee 165
- Landelijke Tennisliga 113

- Landelijke Vendeliërs gilden (LVG) 165, 167
 Leger des Heils 206, 209
 Lenig en Gezwind, Turnhout 132
 Léopold Club de Bruxelles 101
- Mechels Verbond (van turnkringen) 128
 Meetingpartij 124, 134
- Nationaal Comité voor de Zedelijke Opbeuring van Alle Sportmannen (zie ook Sporta) 182
 Nationaal Instituut voor Lichamelijke Opvoeding en Sport (NILOS) 88, 160, 171, 251, 253
 Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs (NSKO) 94
 Nationaal Sportverbond van het Vrij Onderwijs (NSVO) 96, 112, 115, 117-119? 164, 195, 250-252
 Nationaal Verbond der Katholieke Turnkringen en van Voorbereiding tot den Legerdienst 136
 Nationaal Verbond van het Katholiek Technisch Onderwijs (NVKTO) 88
 Nationaal Werk voor Kinderwelzijn 251-252
 Nationale Fokvereniging van het Warmbloedpaard 165
 Nationale Sportfederatie van het Vrij Onderwijs (NSFVO) → Nationaal Sportverbond van het Vrij Onderwijs (NSVO)
 Nationalen Bond der Katholieke Turn- en Wapenmaatschappijen 122, 136
 Nederlandse Katholieke Sportfederatie (NKS) 186
 Neteverbond (van turnkringen) 128
 Nieuw Vlaamsch Volkstoneel 231
 Normaalschool Kindsheid Jesu, Hasselt 80
 NV Periodica 223-224
- O.-L.-Vrouwcollege, Oostende 120
 Overlegcommissie van de Belgische Turnbonden 139
- Paridaensinstituut, Leuven 118
 Parnas-instituut, Elsene 69-70, 117-118, 248-249, 251-252
 Propagateurs de la Gymnastique Scolaire → Fédération des Propagateurs de la Gymnastique Scolaire
 Provinciale Normaalschool, Tienen 70
- Quickbornbeweging 157
- Raad van Europa 192, 196, 253
 Racing Club de Bruxelles 101
 Rijks Onderwijsorganisatie Omni-Sport (ROOS) 96, 119
 Rijksnormaalschool, Hasselt 70
 Rijksnormaalschool, Tongeren 70
 RKJB Tilburg 164
 Rode Kruis 196
- Rugby College 100
 Rupelverbond (van turnkringen) 128
- Saint Augustin's College, Ramsgate 101
 Saint George College, Croydon 101
 Salesianen 121
 Scheutisten 209
 Sint Stanislascollege, Tienen 101
 Sint-Albertuspatronaat, Leuven 149
 Sint-Amandscollege, Kortrijk 60, 120
 Sint-Antoniuspatronaat, Leuven 152
 Sint-Bonifatiusinstituut, Elsene 108
 Sint-Franciscus Xaveriusinstituut, Brugge 102
 Sint-Henricuscollege, Antwerpen 112
 Sint-Ignatius handelshogeschool, Antwerpen 108, 112
 Sint-Jan Berchmanscollege, Antwerpen 108, 110, 112, 251
 Sint-Jozefsinstituut, Torhout 70
 Sint-Lodewijkcollege, Brugge 202
 Sint-Pieterscollege, Leuven 108, 120
 Sint-Romboutscollege, Mechelen 112
 Sint-Stanislasinstituut, Antwerpen 112
 Sint-Thomasinstituut, Brussel 70
 Sint-Xaveriusinstituut, Antwerpen 120
 Socialistische Turnbond van België 139
 Société Anonyme Belge d'Imprimerie 219, 221, 223
 Société de Gymnastique et d'Armes d'Anvers 7
 Sport voor 't Leven 192, 199
 Sport voor Allen 192
 Sporta 8, 31, 40-41, 141, 158-160, 163, 179-199, 235-237, 239-240, 245, 252
 Sporta-Vereeniging voor Sportbeoefenaars 187
 Sportacentrum Tongerlo 193, 198
 Sporting Club Waregem 101
 Sporting Lissabon 207
 Sporval 179, 192, 195, 198-199
 Stade Louvaniste 101
 Standard Club de Liège 103
 Stichting Antoon van Clé 198
 Stichting Rika de Backer tegen het Geweld in de Sport 196
 Stichting Vlaamse Schoolsport (SVS) 96, 119
- Tehuis Koningin Fabiola 252
 Tuchtraad der Sportjournalisten 230
 Turn- en Sportverbond der Patronages, Antwerpen 109, 150
- UNESCO 196
 Union Belge des Sociétés des Sports Athlétiques 101
 Union Générale Sportive de l'Enseignement Libre (UGSEL) 117
 Union Internationale des Oeuvres Catholiques d'Education Physique (UIOCEP) 140-141
 Union Métropolitaine → Aartsbisschoppelijk Sportverbond

- Union Sint-Gillis 214
 Université Libre de Bruxelles 90
 Ursulinen 73

 Verbond van Antwerpse Patronaten 152
 Verbond van het Katholiek
 Normaalonderwijs 71
 Vermaak en Arbeid 78
 Vlaams Katholiek Sportverbond (zie ook:
 Katholiek Sportverbond) 112
 Vlaams Katholiek Sportverbond Antwerpen
 113
 Vlaams Sportkomiteit 230
 Vlaamse Academie voor Geneeskunde 221
 Vlaamse Katholieke Sportfederatie Atletiek
 113
 Vlaamse Katholieke Sportfederatie
 Basketbal 113
 Vlaamse Katholieke Sportfederatie
 Omnisport 113
 Vlaamse Katholieke Sportfederatie
 Recreatie 113
 Vlaamse Katholieke Sportfederatie Volley
 113, 115
 Vlaamse Katholieke Tafeltennisfederatie
 112

 Vlaamse Wieterschool 179, 191, 198-199
 Vlug en Vroom, Leuven 133
 Volksbond Oostende 140
 Vrije Normaalschool voor Jongens, Heverlee
 70
 Vrije Universiteit Brussel 90
 Vrouwelijke Katholieke Arbeidersjeugd
 (VKAJ) 149, 156, 168
 Vrouwelijke Katholieke Burgers- en
 Middenstandsjeugd (VKBMJ) 150
 Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd
 (VKSJ) 149, 157, 163, 169, 173
 Vrouwenbond Constance Teichman 130
 VVKM 149, 163, 173, 176
 VVKS 149, 160-161, 163-165, 173, 176

 Wandervogelbeweging 157

 Xaverianen 102, 202

 YHC Eindhoven 164
 YMCA 209

 Zusters van Liefde J.M. 249

LIJST VAN AFKORTINGEN

ABCFGSC	Association Belge Catholique Francophone de Gymnastique Sportive et Culturelle
ACJB	Association Catholique de la Jeunesse Belge
ACV	Algemeen Christelijk Vakverbond
ADAPES	Association des Anciens Elèves des Pères de Scheut
ADEPS	Administration d'Education Physique et des Sports
AFBEPPM	Association des Fédérations Belges d'Exercices Physiques pour la Préparation Militaire
AICPRO	Association Internationale des Coureurs Professionnels
ARSC	Association Royale Sportive Congolaise
ARTUR	Archief voor het Turnwezen
ASC	Association Sportive Congolaise
ASV	Aartsbisschoppelijk Sportverbond
BBBSJ	Belgische Beroepsbond voor Sportjournalisten
BJB	Boeren- en Boerinnenjeugdbond
BKT	Belgische Katholieke Turnbond
BLOSO	Bestuur voor Lichamelijke Opvoeding, Sport en Openluchtlevens
BOIC	Belgisch Olympisch en Interfederaal Comité
BWB	Belgische Wielrijdersbond
CSDS	Centrale Syndicale Dienst van Sporta
CVP	Christelijke Volkspartij
DLO	Dienst Lichamelijke Opleiding
FAST	Familiaal Sport Totaal
FICEP	Fédération Internationale Catholique d'Education Physique
FIFPRO	Fédération Internationale des Footballeurs Professionnels
FIG	Fédération Internationale de Gymnastique
FISEC	Fédération Internationale Sportive de l'Enseignement Catholique
FNSEL	Fédération Nationale Sportive de l'Enseignement Libre
FPC	Fair Play Club
FRCBCGS	Fédération Royale Catholique Belge Culturelle, Gymnique et Sportive
GEPOS	Gemeentelijk en Provinciaal Onderwijs Schoolsportfederatie
IEP	Institut d'Education Physique
ILO	Instituut voor Lichamelijke Opleiding (Heverlee)
JEC	Jeunesse Etudiante Catholique
JVKA	Jeugdverbond voor Katholieke Actie
KAJ	Katholieke Arbeidersjeugd
KAJT	Katholieke Antwerpse Juffers Turngouw
KAV	Kristelijke Arbeiders Vrouwenbeweging
KBKCTSF	Koninklijke Belgische Katholieke Culturele Turn- en Sportfederatie
KBMJ	Katholieke Burgers- en Middenstandse Jeugd
KBVB	Koninklijke Belgische Voetbal Bond
KKAT	Koninklijke Katholieke Antwerpse Turngouw
KKFSB	Koninklijke Katholieke Sportfederatie van België
KIJ	Katholieke Landelijke Jeugd
KSA	Katholieke Studentenactie
KVT	Katholieke Vlaamse Turnfederatie
LRV	Landelijke Rijvereniging
NILOS	Nationaal Instituut voor Lichamelijke Opvoeding en Sport
NKS	Nederlandse Katholieke Sportfederatie
NSFVO	Nationale Sportfederatie van het Vrij Onderwijs
NSKO	Nationaal Secretariaat van het Katholiek Onderwijs
NSVO	Nationaal Sportverbond van het Vrij Onderwijs
NVKTO	Nationaal Verbond van het Katholiek Technisch Onderwijs
ROOS	Rijks Onderwijsorganisatie Omni-Sport
RTIP	<i>Rapport triennal sur la situation de l'instruction primaire en Belgique</i>
SVS	Stichting Vlaamse Schoolsport

UCLOS	Universitair Centrum voor Lichamelijke Opvoeding en Sport
UGSEL	Union Générale Sportive de l'Enseignement Libre
UIOCEP	Union Internationale des Oeuvres Catholiques d'Education Physique
VKAJ	Vrouwelijke Katholieke Arbeidersjeugd
VKBJ	Vrouwelijke Katholieke Burgers- en Middenstandsjeugd
VKSJ	Vrouwelijke Katholieke Studerende Jeugd
VVKM	Vlaams Verbond van Katholieke Meisjesgidsen
VVKS	Vlaams Verbond van Katholieke Scouts

Archieven

A...	Archief, gevolgd door sigel van de organisatie
AATG	Archief Antwerpse Turngouw
AEWB	Archief Eikels Worden Bomen
AKBTS	Archief Koninklijke Berchemse Turn- en Sportkring
AOVTG	Archief Oostvlaamse Turngouw

AUTEURS

Marijke den Hollander (*Brecht, 1970), licentiate Lichamelijke Opleiding, maakte haar verhandeling over *De geschiedenis van de roei- en de zeilsport in Antwerpen 1851-1914*. Zij is momenteel als assistent verbonden aan de Faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie van de KU Leuven.

Adres: Fac. Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie, Tervuursevest 101, 3001 Heverlee

Mark D'hoker (*Erpe-Mere, 1942), doctor in de Letteren en Wijsbegeerte, Moderne Geschiedenis (KU Leuven, 1980), is hoofddocent aan de KU Leuven en docent aan VLEKHO Brussel. Hij publiceerde over de geschiedenis van onderwijs en opvoeding.

Adres: Afd. Historische Pedagogiek, Vesaliusstraat 2, 3000 Leuven

Leo Kenis (*Geel, 1953), doctor in de Godgeleerdheid, is momenteel verbonden aan de Faculteit Godgeleerdheid van de KU Leuven. Hij publiceerde over de Theologische Faculteit te Leuven in de negentiende eeuw.

Adres: Geldenaaksebaan 12, 3001 Heverlee

Christel Peeters (*Etterbeek, 1964), licentiate Lichamelijke Opleiding KU Leuven (1987), maakte haar licentiaatsverhandeling over *Raphaël de la Kethulle de Ryhove (1890-1956): sportpionier van Belgisch Kongo*. Zij is momenteel sportfunctionaris bij het Brussels Gewest.

Adres: Morrenweg 10, 3080 Vossem

Roland Renson (*Sint-Truiden, 1943), doctor in de Lichamelijke Opvoeding, is gewoon hoogleraar aan de Faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie van de KU Leuven. Hij publiceerde vooral over de geschiedenis en de sociaal-culturele betekenis van de lichamelijke opvoeding en de sport.

Adres: Fac. Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie, Tervuursevest 101, 3001 Heverlee

Luc Schokkaert (*Puurs, 1962), is licentiaat Moderne Geschiedenis en behaalde het Bijzonder Diploma in de Audiovisuele Communicatiemedië. Sinds 1986 is hij verbonden aan het KADOC, waar hij hoofd is van de afdeling Publieke Diensten. Hij publiceerde over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging en over de katholieke jeugdbewegingen.

Adres: KADOC, Vlamingenstraat 39, 3000 Leuven

Jan Tolleneer (*Mechelen, 1955), is doctor in de Lichamelijke Opvoeding en licentiaat in de documentatie- en bibliotheekwetenschap. Hij is momenteel hoofdbibliothecaris van de KU Leuven Campus Kortrijk. Hij publiceerde vooral op het domein van de sociaal-culturele kinantropologie, meer bepaald over de geschiedenis van de lichamelijke opvoeding.

Adres: KU Leuven, Campus Kortrijk, E. Sabbelaan 53, 8500 Kortrijk.

Erik Van Assche (*Kinshasa, 1936), doctor in de Lichamelijke Opvoeding, is hoogleraar aan de Faculteit Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie van de KU Leuven. Hij publiceerde vooral over didactiek en methodiek van de lichamelijke opvoeding.

Adres: Fac. Lichamelijke Opvoeding en Kinesithérapie, Tervuursevest 101, 3001 Heverlee.

Greta Vandevenne (°Kortrijk, 1966), licentiate Moderne Geschiedenis, maakte haar licentiaatsverhandeling over *Karel van Wynendaele* (1882-1961), *de pionier van de Vlaamse sportjournalistiek en „Sportwereld”* (1912-1939). Zij is momenteel werkzaam in het bedrijfsleven.

Adres: Vlasbloemstraat 19, 8560 Wevelgem

Hans Verbruggen (°Breendonk, 1961), maatschappelijk assistent, is hoofdredacteur van *Sporta-magazine*.

Adres: Sporta-redactie, Geneinde 2, 2260 Tongerlo

OVERZICHT VAN KADOC- JAARBOEKEN EN STUDIES

1. *Cardijn, een mens, een beweging / un homme, un mouvement. Handelingen van het colloquium / Actes du colloque, Leuven / Louvain-la-Neuve, 18-19/11/1982.* Leuven, 1983. 315 blz., ill. 750 fr.
2. E. Lamberts, ed. *De kruistocht tegen het liberalisme. Facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw.* Leuven, 1984. 361 blz., ill. uitgeput.
3. M. De Vroede en A. Hermans, ed. *Vijftig jaar Chiroleven, 1934-1984. Aspecten uit verleden en heden van een jeugdbeweging.* Leuven, 1985. 287 blz., ill. uitgeput.
4. E. Gerard en J. Mampuy, ed. *Voor Kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging, 1886-1986.* Leuven, 1986, 366 blz., ill. 850 fr.
5. J. De Maeyer, ed. *De Sint-Lucasscholen en de neogotiek, 1862-1914.* Leuven, 1988. 448 blz., ill. 1150 fr.
6. J. Billiet, ed. *Tussen bescherming en verovering. Sociologen en historici over zuilvorming.* Leuven, 1988. 320 blz., ill. 895 fr.
7. R. Boudens, ed. *Rond Damiaan. Handelingen van het colloquium n.a.v. de honderdste verjaardag van het overlijden van pater Damiaan.* Leuven, 1989. 317 blz., ill. 950 fr.
8. L. Vints. *P.J. Broekx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg. 1881-1968.* Leuven, 1989. 352 blz., ill. 950 fr.
9. L. Van Molle. *Ieder voor allen. De Belgische Boerenbond. 1890-1990.* Leuven, 1990, 391 blz., ill. 640 fr.
9. L. Van Molle. *Chacun pour tous. Le Boerenbond belge 1890-1990.* Leuven, 1990, 411 blz. ill., 640 fr.
10. S. Hellemans. *Strijd om de Moderniteit. Sociale bewegingen en verzuiling in Europa sinds 1800.* Leuven, 1990. 287 blz., ill. 1250 fr.

11. E. Gerard, ed. *De christelijke arbeidersbeweging in België. 1891-1991*. Leuven, 1991. 1016 blz., 2 dln., ill. 1950 fr.
12. K. Dobbelaere, L. Leijssen en M. Cloet, ed. *Levensrituelen. Het vormsel*. Leuven, 1991. 246 blz., ill. 995 fr.
13. E. Lamberts, ed. *Een kantelend tijdperk / Une époque en mutation / Ein Zeitalter im umbruch (1890-1910)*. Leuven, 1992. 282 blz., ill. 1250 fr.
14. J. De Maeyer en P. Wynants, ed. *De Vincentianen in België / Les Vincentiens en Belgique. 1842-1992*. Leuven, 1992. 404 blz., ill. 1250 fr.
15. R. Burggraeve, J. De Tavernier en L. Vandeweyer. *Van rechtvaardige oorlog naar rechtvaardige vrede. Katholieken tussen militarisme en pacifisme in historisch-theologisch perspectief*. Leuven, 1993. 311 blz., ill. 995 fr.
16. E. Gerard en P. Wynants, ed. *Histoire du mouvement ouvrier chrétien en Belgique*. Leuven, 1994. 1100 blz., 2 dln., ill. 2400 fr.
17. M. D'hoker, R. Renson en J. Tolleneer, ed. *Voor lichaam en geest. Katholieken, lichamelijke opvoeding en sport in de 19de en 20ste eeuw*. Leuven, 1994. 295 blz., ill. 800 fr.

Eindredactie:

Lieve Dhaene - KADOC
Luc Schokkaert - KADOC
Luc Vints - KADOC

Lay-out en omslagontwerp:

Johan Mahieu, Brugge

Drukkerij:

NV Vonksteen, Langemark

Omslagillustratie: fragment uit het glasraam, ontworpen door Lou Asperslag (1940) voor het Instituut voor Lichamelijke Opleiding te Heverlee (thans „gymnasium’’).

In de negentiende eeuw stond de Kerk eerder afwijzend tegenover alles wat met lichaamscultuur te maken had. Onder maatschappelijke druk kwam geleidelijk aan een meer positieve houding tot stand ten opzichte van lichamelijke opvoeding en sport. In 1892 werd de Belgische Katholieke Turnbond gesticht als overkoepelend orgaan van vele lokale turnkringen. Het schoolvak lichamelijke opvoeding werd jarenlang gekenmerkt door een strijd tussen het Duitse turnen en de Zweedse gymnastiek. Het duurde tot 1993 vooraleer twee lesuren lichamelijke opvoeding veralgemeend werden ingevoerd in het katholiek onderwijs. De moderne sport, die in de tweede helft van de negentiende eeuw uit Engeland kwam overwaaien, stuitte aanvankelijk op verzet in Vlaamse katholieke middelen. De college-leerlingen raakten echter volledig in de ban van de voetbalsport en reeds vanaf 1908 werd de Kardinaalsbeker betwist tussen de katholieke scholen. Ook de jeugdbewegingen gingen selectief lichamelijke opvoeding en sport in hun werking opnemen.

Verder wordt in deze bundel de betekenis geschetst van enkele merkwaardige figuren: pater van Clé, wiens sportapostolaat uitmondde in Sporta; de missionaris Raphaël de la Kethulle, de sportpionier in Belgisch Kongo en sportjournalist Karel van Wynendaele, die „het Vlaamse sportvolk leerde lezen". Deze evocatie van een boeiend maatschappelijk proces wordt afgesloten door een interview met prof. em. Pierre-Paul De Nayer, die veertig jaar lang als spilfiguur fungeerde van de katholieke lichamelijke opvoeding en sport.